

REVAL

TALLIN

EESTI
MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

Heidi Heinmaa

Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 9
Tallinn 2017

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Heidi Heinmaa

Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil

Väitekiri muusikaajaloos

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 9

Uurimus on valminud Eesti Teadusfondi grandil nr 9469
„Muusika Eesti linnakultuuris 17.–18. sajandil Põhja-Euroopa kontekstis” raames.

Raamatu valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu.

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Kaanel Johann Wilhelm Hässleri noodiväljaande „Clavier- und Singstücke verschiedener Art”
(Erfurt, 1782) tiitellehe illustratsioon.

Kujundanud ja küljendanud Maite-Margit Kotta
Kokkuvõtte tõlkinud Hans-Gunter Lock

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia
Muusikateaduse osakond
Tatari 13, Tallinn 10116

Juhendaja: Toomas Siitan, filosoofiadoktor, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia professor
Oponendid: Maris Kirme, kunstiteaduste kandidaat, Tallinna Ülikooli emeriitdtsent
Mari Tarvas, filosoofiadoktor, Tallinna Ülikooli professor

Väitekirj on lubatud kaitsmisele 10. aprillil 2017. aastal.

ISSN 1736-0714
ISBN 978-9949-9873-2-0

Trükikoda Aktaprint

Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil

Das Musikleben in Reval im 18. Jahrhundert

Abstrakt

Käesolev uurimus on pühendatud Tallinna muusikaelule 18. sajandil. Eesmärk on uurida Tallinna kui tolleaegses saksa keele- ja kultuuriruumis Euroopa äärealadel asunud linna muusikaelu läbi selle erinevate tahkude. Peamised küsimused on siinjuures, (1) kuidas mõjutasid Euroopast levinud kodanliku muusikakultuuri uued ilmingud nagu muusikaharrastus, era- viisiline muusika- ja tantsuõpetus ning pilli- ja noodikaubanduse elavnemine Tallinna muusikaelu arengut ja (2) kuidas kujunes Tallinnas kodanliku muusikaelu üks iseloomulikumaid avaldusvorme – avalik kontserdiinstitutsioon, arvestades Lääne-Euroopa tähtsamate muusikakeskuste kodanliku kontserdielu kujunemise konteksti. Nende küsimuste käsitlemisel jälgitakse ühtlasi Tallinna muusikaelu alusstruktuuride ehk muusikainstitutsioonide toimimist alates Tallinna liitmisest Venemaa impeeriumi koosseisu 1710. aastal kuni 18. sajandi lõpuni. Ühtlasi uuritakse kutseliste muusikute – kantorite, linnamuusikute ja organistide – eluolu ja elulaadi ning püütakse välja selgitada, milline oli muusikuametite prestiiž ja sotsiaalne positsioon ühiskonnas.

Uurimistöö aluseks on erilaadsed allikad, millest ühe olulise osa moodustavad Tallinna Linnaarhiivis säilinud 18. sajandi Tallinna muusikute, muusikainstitutsioonide ja klubide tegevusega seotud dokumendid. Teiseks oluliseks allikmaterjaliks on Tallinna nädalaleht *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis alates ilmuma hakkamisest 1772. aastal kajastab kodanliku muusikakultuuri argielulisi valdkondi, sealjuures ka kontserdielu. Kolmanda väärtusliku allikate rühma moodustavad kaasaegsete, Tallinnas ja Eestimaal viibinud saksa kirjanike reisikirjad, mälestused jm kirjutised, mis sisaldavad muu hulgas mõningaid tähelepanekuid tallinlaste muusikalise ja teatritegevuse kohta. Samuti vajalikud allikad on käesolevas uurimistöös olnud 18. sajandil ilmunud noodiväljaanded ning 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul avaldatud muusikaleksikonid.

Tallinna muusikaelu käsitletakse kompleksse struktuurina, lähtudes struktuuriajaloolisest vaatenurgast. Muusikaelu erinevate tahkude uurimisel järgitakse argiajaloolist käsitusviisi, mis võimaldab vaadelda Tallinna muusikaelu igapäevast praktikat nii professionaalsete muusikute kui ka asjaarmastajate valdkonnas, sealhulgas muusika ja tantsu eraõpetus, pilliturg ja noodikaubandus, kontserdielu, ning samuti uurida lähemalt muusikute eluolu ja elulaadi.

Sisukord

Lühendid.....	6
Eessõna	7
1. Sissejuhatus	9
1.1. Uurimuse eesmärk ja teema senine uurimisseis	11
1.2. Uurimistöö allikad	15
1.3. Linna muusikaelu uurimise meetodid	18
2. Kutselised muusikuinstitutsioonid linna muusikaelu alusstruktuuridena	24
2.1. Tagasivaade Tallinna muusikaelule Rootsi aja lõpul	24
2.2. Muusikuinstitutsioonide areng pärast Põhjasõda.....	29
2.2.1. Kantorid	30
2.2.2. Organistid.....	39
2.2.3. Linnamuusikud	46
3. Kantorite, organistide ja linnamuusikute eluolust 18. sajandil	55
3.1. Muusikute sotsiaalsest staatusest linnaühiskonnas	57
3.2. Muusikute elukohast ja olmest.....	64
3.3. Raamatud ja noodid muusikute erakogudes.....	70
3.4. Muusikutele kuulunud instrumendid.....	83
4. Muusikaelu alusstruktuuride muutumine 18. sajandi teisel poolel	87
4.1. Muusikaharrastuse levik	87
4.2. Muusika- ja tantsuõpetus	91
4.3. Pillimeistrid ja pilliturg	101
4.4. Noodikaubandus.....	115
4.5. Teatriolud	128
5. Kodanliku kontserdielu kujunemine Tallinnas	136
5.1. Kodanliku kontserdikultuuri kujunemisest Euroopas	137
5.2. Moodsad kontserdiühingud	142
5.3. Tallinna klubid kontsertide korraldajatena	149
5.3.1. Kodanike klubi	151
5.3.2. Õhtuselts Mustpeade majas.....	158
5.4. Kontserdid Suurgildi ja Kanuti gildi majas	162
6. Kokkuvõte	173

Zusammenfassung.....	181
Allikad	192
Kirjandus.....	195
Lisad	
Lisa nr 1.....	205
Tallinna nädalalehes Revalsche Wöchentliche Nachrichten avaldatud pillimeistrite teadaanded ja pillide müügikuulutused perioodil 1772–1800	
Lisa nr 2.....	222
Tallinna nädalalehes Revalsche Wöchentliche Nachrichten avaldatud nootide müügi- ja ettetellimiskuulutused perioodil 1772–1800	
Nimeregister.....	256

Lühendid

al	alates
EAA	Eesti Ajalooarhiiv
f	fond
hr	härra
ill	illustratsioon
jm	ja muud
jt	ja teised
jun	juunior
kd	köide
l	leht
lk	lehekülg
lp	lehepööre
nn	niinimetatud
nr	number
n-ö	nii-öelda
RWN	Revalsche Wöchentliche Nachrichten
s	sündinud
sen	senior
so	see on
st	see tähendab
TLA	Tallinna Linnaarhiiv
TLÜAR	Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu
u	umbes
v	veerg
vt	vaata

Eessõna

Uurimus Tallinna muusikaelust 18. sajandil on seotud pikemaajalise Eesti muusikaajaloo suurprojektiga „Eesti muusikalugu“, mille käivitas 2009. aastal Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse osakond professor Urve Lippuse (1950–2015) juhtimisel. Projekti eesmärgiks on koostada terviklik käsitlus eesti muusikast ja muusikaelust Eestis kuni umbes 1990. aastani. Aastal 2012 loodi selle projekti raames teatud ajajärgu muusikaelu uurimise eesmärgil projekt „Muusika Eesti linnakultuuris 17.–18. sajandil Põhja-Euroopa kontekstis“, mida juhtis Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia professor Toomas Siitan. Tema kutsel oli mul suur rõõm asuda tööle uurimisrühmas, kuhu kuulusid veel Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia professor Kristel Pappel ning muusikaajaloo doktorandid Anu Schaper ja Aleksandra Dolgopolova.

Käesoleva uurimuse teema sai valitud professor Siitani ärgitusel ja temale avaldan siinkohal suurimat tänu koostöö ja asjatundliku juhendamise eest. Uurimistöö valmimise protsessis jagatud praktiliste nõuannete ja asjakohaste märkuste eest tänan südamest ka uurimisrühma teisi liikmeid, samuti Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse osakonna professor Jaan Rossi, dotsent Anu Kõlarit ja professor Kerri Kottat. Sügavas tänutundes meenutan professor Urve Lippust, kes alati suhtus mu uurimistöö edenemisse suure osavõtlikkuse ja abivalmidusega. Tänan ka Eesti Ajalooarhiivi Toimetiste 21. köite „Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustuajastu peeglis“ koostajat Katre Kaju õpetliku ja huvitava koostöö eest. Lõpuks avaldan siirast tänu oma lähimatele kolleegidele, eelkõige Katre Riisalule Eesti Rahvusraamatukogust mu õpinguid toetava ja äärmiselt mõistva suhtumise eest.

Uurimus „Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil“ avab linna muusikaelu erinevaid tahke mitmest vaatenurgast, tuues välja ka Eesti muusikaloo historiograafias seni käsitlemata aspekti – muusikute eluolu. Nii see kui ka teised antud töö raames käsitletud kodanliku muusikaelu tahud, nagu kutseline ja harrastusmuusika, muusika eraõpetus, pillide levik, muusikarepertuaar, avalik kontserdielu jm, lubavad neid aga eraldi veelgi sügavamalt ja erinevatest perspektiividest uurida. Selleks pakub käesolev raamat hea lähtepunkti.

1. Sissejuhatus

18. sajand paistab Euroopa muusikaloos silma eelkõige suurte heliloojatega, nagu Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel, Georg Philipp Telemann, Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, ja uue, klassitsistliku muusikastiili kujunemisega. Sel muusikalises mõttes väga dünaamilisel sajandil toimusid aga olulised muutused ka linnade muusikaelus, milles seni juhtivat positsiooni omanud kirik ja õukond taandusid ja nende asemele astus jõukas ja valgustusmeelne kodanlus. Kodanliku muusikaelu kujunemine oli seotud kodanliku avalikkuse tekkimisega suuremates linnades, kes koondus oma huvidest lähtuvalt erinevatesse klubidesse ja seltsidesse. Nii sündisid ka mitmesugused muusikaühingud, kes tegutsesid esialgu privaatses ringis, aga aja jooksul paljud laiendasid oma tegevust, muutudes kommertsiaalseteks kontserdiühinguteks. Muusikaelu uue institutsioonina tekkis avalik kontsert ning koos sellega mõistagi ka kontserdipublik, kes leidis muusika kuulamises meeldiva vahelduse teatrietendustele ja muudele seltskondlikele üritustele. Ja mitte ainult kontsertide külastamist, vaid ka ise muusika harrastamist peeti valgustussajandil kõlbelseks ja harivaks ajaviiteks ja sellega tegeles üha rohkem muusikahuvilisi. Muusikaharrastuse levik tõi omakorda kaasa suurenenud nõudluse muusikaõpetuse ning pillide ja nootide järele, samuti kujunes asjaarmastajatest laialdane klientuur heliloojatele.

Traditsiooniliselt tegutsesid linnades veel ka eelnenud sajanditel välja kujunenud muusikuinstitutsioonid, nagu linnamuusikud ehk instrumentalistid ja kirikumuusikud – kantorid ja organistid, kellel igal ajal oli muusikaelus täita oma funktsioon. Saksa kultuuriruumis oli levinud ka muusikadirektori amet (*Musikdirektor, director musices*) – linna juhtiv muusik, kes vastutas kogu linna kirikumuusika ja kontserditegevuse eest, nagu näiteks Georg Philipp Telemann Hamburgis ja Johann Sebastian Bach Leipzigin. Muusikute hulgas oli aga ihaldatuimaks ja prestiižikaimaks ametiks õukonna kapellmeister, kes hoolitses õukonna muusika eest, õpetades ja juhatades õukonna kapelli ning enamasti ka komponeerides teoseid. Kapellmeistri ja muusikadirektori kohati hakati looma ka teatrites, kus nende ülesanne oli hankida või komponeerida muusikateatri repertuaari ja juhatada teatriorkestrit. Samuti tegutsesid

mitmel pool sõjaväekapellid, kelle juhte nimetati kapellmeistriteks. Sajandi jooksul kasvas ka vabakutseliste muusikute hulk, kes rändasid linnast linna ja otsisid paremaid karjäärivõimalusi, ning sajandi teisel poolel hakkasid järjest rohkem silma rändvirtuoosid, kes võtsid ette pikki kontserdireise läbi Euroopa.

Endises hansalinnas Tallinnas on juba alates 14. sajandi teisest poolest andmeid linnamuusikute (*piper, trumper*), 15. sajandist organistide ja 16. sajandi esimesest poolest kantorite kohta (Saha 1972: 24, 50; Heinmaa 1999: 36). 17. sajandiks oli Tallinnas välja kujunenud kindla struktuuriga muusikaelu, mis tugines nimetatud kolmele institutsioonile. Näiteks linnamuusikute töö oli mängida lihavõtetest mihkclipäevani kaks korda nädalas tund aega raekoja tornis puhkpille, puhuda trompetit rongkäikudes ning musitseerida linna pidustustel ja jootudel ning vajadusel kiriklikel talitustel. Lisaks pakkusid nad linnakodanikele pulmamuusikat. Kantorid vastutasid vaimuliku muusika eest linna kirikutes, mis tähendas jumalateenistustel koguduselaulu eestvedamist ning pühadel ja tseremooniatel koorimuusika juhatamist. Peale selle õpetasid kantorid koolis laulmist ja üldaineid, nagu ladina keel, usuõpetus ja kalligraafia, ning gümnaasiumi kantori ülesandeks oli lisaks hoolitseda gümnaasiumis pidulikel sündmustel muusikalise osa eest. Organistide põhitöö oli oreli mängimine linna kirikutes jumalateenistustel teatud liturgiaosadel, tavaliselt koraalilaulmise eel, vahel ja järel. Selle kõrval mängisid organistid ka laulatustel ja matustel, samuti käisid musitseerimas linnaelanike varrudel ja Suurgildi söömingutel (Saha 1972; Heinmaa 1999; Schaper 2013).

Tallinna muusikaelu funktsioneeris selliselt korraldatuna suhteliselt stabiilselt kuni Põhjasõjani, mille tulemusena Tallinn ja Eestimaa võeti Rootsi krooni alt Venemaa impeeriumi koosseisu. 1710. aastal allkirjastatud kapitulatsiooniga lubati Tallinnal siiski säilitada endised linnaõigused ja korporatiivsed privileegid ning luteri kiriku puutumatus, mis tähendas, et vormiliselt ei muutnud Vene võim seisuslikul korral põhinevas linna valitsemises suurt midagi. Tallinn jäi saksa linnaks – endistviisi eraldi Toompea ja all-linnana –, kus juhtpositsioonil olid sakslased ja ametlikuks asjaajamiskeeleks oli saksa keel. Ehkki Venemaa püüdis Tallinna tasapisi üha enam impeeriumi huvidele allutada, kasutades mitmesuguseid mooduseid, alates strateegilise tähtsusega sõjasadama rajamisest, Kadrioru keiserliku suveresidentsi ehitamisest jm kuni asehalduskorra kehtestamiseni 1783. aastal, ei suutnud ta seda täielikult saavutada terve sajandi jooksul. Tallinn hoidis läbi kogu sajandi tihedaid sidemeid Saksamaaga ja oli oma vaimus orienteeritud Läände.¹

¹ Põhjalikumalt Tallinna ajaloo kohta 18. sajandil vt Brüggemann; Tuchtenhagen 2013: 122–183.

1710. aastal tabas Vene vägedele kapituleerunud Tallinna veel ka laastav katk, mille tagajärjel vähenes linna rahvaarv katastroofiliselt, endiselt 11 000-lt umbes 1730-le (Brüggemann; Tuchtenhagen 2013: 136). Tekkinud raskest seisust välja saamiseks kutsuti Saksamaalt siia uusi elanikke, kellele pakuti soodsaid elutingimusi. Rohkem tuldi Põhja- ja Kesk-Saksamaalt, nii jõudsid siia peamiselt protestantlikes ülikoolides hariduse saanud teoloogid, juristid ja filoloogid, kellest said sageli koduõpetajad. Arvukalt saabus siia just Halle ülikoolis õppinud pastoreid, et täita tühjaks jäänud kiriku- ja kooliõpetajate kohti. Sajandi keskpaigaks kasvas Tallinna elanikkond üle kolme korra – 1754. aastal oli siin ligikaudu 7600 elanikku (Pullat, Mereste 1993: 57). 1780ndail saavutas linna rahvaarv taas sõjaeelse taseme, so ligikaudu 11 000 inimest. Linna elanikkond ja kodanikkond aga ei kattunud – suurema rühma elanikkonnast moodustasid alamkihti kuulunud kodanikuõigusteta eestlased, venelased ja rootslased. Linna kodanikkonna moodustasid ligi 95 % ulatuses sakslased (Laur 2000: 84), kelle hulk oli täienenud ja täienes ka edaspidi peamiselt Saksamaalt saabunud sisserändajatega.

Käesolev uurimus on pühendatud Tallinna muusikaelule 18. sajandil. Ehkki Euroopa äärealal, kuulus Tallinn saksa kultuuriruumi ja tänu tihedatele sidemetele Saksamaaga osales üleeuroopalistes muusikaelu arengutes. Tallinna muusikaelu kujundasid saksa muusikud – nii juba mitmendat põlve siin elanud kui ka uued tulijad – ja oma tegevuses lähtusid nad senistest saksa tavadest, minnes ühtlasi aga kaasa Lääne-Euroopas sündinud uute suundumustega.

1.1. Uurimuse eesmärk ja teema senine uurimisseis

Uurimuse eesmärk

Käesoleva töö eesmärk on uurida Tallinna saksa kogukonna muusikaelu selle erinevates tahkudes läbi 18. sajandi. Peamised küsimused on siinjuures, kuidas mõjutas Euroopast levinud kodanlik muusikakultuur Tallinna muusikaelu seniseid alusstruktuure ning kuidas ja millal jõuti Tallinnas avalike kontsertide korraldamiseni. Nende küsimustega tegelemisel tuleb aga kõigepealt uurida Tallinna muusikaelu korraldust juba varasemal ajal: millised olid selle alusstruktuurid pärast Põhjasõda ja kuidas need funktsioneerisid. Kutseliste muusikute institutsioonide – kantor, linnamuusik ja organist – erialase tegevuse käsitlemise kõrval uuritakse ka muusikute eluolu ja elulaadi ning püütakse välja selgitada, milline oli muusikuameti prestiiž ja sotsiaalne positsioon ühiskonnas.

Seoses kodanliku muusikakultuuri arenemisega 18. sajandi teisel poolel vaadeldakse selle uudseid ilminguid Tallinnas, sealhulgas muusikaharrastuse levik, eraviisiline muusika- ja tantsuõpetus, samuti pilli- ja noodikaubandus. Kõige tähenduslikuma kodanliku muusikaelu vormi – avaliku kontserdi – ellukutsumist Tallinnas uuritakse Lääne-Euroopa ja ka Venemaa tähtsamate muusikakeskuste avaliku kontserdielu kujunemise kontekstis. Seetõttu käsitletakse seda teemat töös kõige põhjalikumalt.

Uurimuse juurde avaldatakse lisadena Tallinna nädalalehes *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* ilmunud Tallinna pillimeistrite teated ja pillide müügikuulutused ning raamatukaupmeeste noodimüügikuulutused ja heliloojate teadaanded nende teoste ettetellimise asjus, mis pakuvad üldist ülevaadet Tallinnas 18. sajandi viimasel veerandil saadaval olnud pillidest ning nootidest ja muusikaraamatutest.

Teema senine uurimisseis

Tallinna muusikaelu 18. sajandil ei ole seni tervikuna uuritud, küll aga leidub erinevates Tallinna ajalugu ja muusikalugu käsitlevates uurimustes andmeid ka 18. sajandi muusikute ja nende tegevuse kohta. Juba 19. sajandi ja 20. sajandi alguse baltisaksa ajaloolaste kirjutatud Tallinna kooli- ja teatriajaloo käsitlustes on puudutatud muu hulgas muusikaõpetust ja muusikateatrit. Näiteks Philipp Willigerod (1779–1848) on avaldanud ülevaate Tallinna gümnaasiumi ajaloost 18. ja 19. sajandil, milles leidub mõningaid andmeid kantorite ja muusikaõpetuse kohta.² Alexander Julius Berting (1832–1903) on koostanud samuti Tallinna gümnaasiumi õpetajate ajaloolise albumi,³ mis sisaldab ka koolis töötanud kantorite nimesid. Friedrich Croessmann (1826–1879) ja Eduard Pabst (1815–1882) on andnud välja raamatu toomkooli ajaloost ja avaldanud selles samuti andmeid muusikaõpetuse ja kantorite kohta.⁴ Tallinna linna- ehk triviaalkooli ajalugu ja õppetegevust, sealhulgas lauluõpetust, on uurinud Georg Adelheim (1884–1952).⁵ Tallinna teatrilugu on käsitlenud Elisabet Rosen, kelle töös „Tagasivaateid näitekunsti viljelemisele Tallinnas“ (1910) leidub mõningaid andmeid ka 18. sajandil Tallinna külasthanud ooperitruppide ning 1780.–1790. aastail Tallinnas saksa näitekirjaniku ja publitsisti August

² Das Gouvernements-Gymnasium zu Reval im 18. und 19. Jahrhundert. – *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. Hrsg. von Dr. F. G. v. Bunge. Erster Band. Dorpat, 1842, lk 88–117.

³ *Lehrer-Album des Revalschen Gymnasiums 1631–1862*. Reval, 1862.

⁴ *Beiträge zur Geschichte der Ehstländischen Ritter- und Domschule*. Reval, 1869.

⁵ Die grosse Stadtschule oder Trivialschule in Reval. – *Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen*, 1931, I/2, lk 18–24.

von Kotzebue (1761–1819) juhtimisel tegutsenud Asjaarmastajate Teatri ja selle repertuaari kohta.⁶

20. sajandi algul avaldas esimese muusikaajaloolise uurimuse Tallinna Linnaarhiivis aastail 1900–1934 töötanud ajaloolane ja muusikakriitik Otto Greiffenhagen (1871–1938). Tegemist oli Tallinna linnamuusikute ajalugu käsitleva artikliga „Tallinna linnamuusikud vanal ajal“ (1903),⁷ mis põhines Tallinna Linnaarhiivis leidunud arhivaalidel. Suuremas osas on selles juttu linnamuusikute institutsioonist 16. ja 17. sajandil, vaid väheseid andmeid on esitatud 18. sajandil tegutsenud muusikute kohta.

Järgmised vana Tallinna muusikalugu puudutavad uurimused kirjutas Hillar Saha (1899–1981, aastani 1939 Hilarius Sakaria), kes töötas üle 30 aasta Tallinna Linnamuuseumis teadustöötajana ja mõned aastad Tallinna Teatri- ja Muusikamuuseumis. Tema „Eesti muusika ajaloo lugemiku“ II osas avaldatud artiklis „Eestimaa oreleist ja oreliehitajaist vanemal ajal“ (1940) on suur osa pühendatud Tallinna kirikute orelitele, orelimeistritele ja organistidele 15.–19. sajandil. Tema järgmine ülevaade „Vana-Tallinna noodikirjandusest. Trükkimine. Kirjastamine. Levitamine“ (1945) sisaldab andmeid ka 18. sajandi raamatukirjastajate ja -kaupmeeste kohta, kes nootide osas tegelesid peamiselt nende levitamiseega.

Saha tähtsaim uurimus vana Tallinna muusikaloost on 1972. aastal ilmunud raamat „Muusikaelust vanas Tallinnas“, milles on „püütud üksikasjalikumalt tutvustada muusikaelu ning selle arengut [Eesti] ühes tähtsamas muusikakeskuses, nimelt Tallinnas – alates keskajast kuni 19. sajandi lõpuni.“ Uurimuses esitatud andmed Tallinnas tegutsenud linnamuusikutest, organistidest, kantoritest, muusikaõpetajatest ja heliloojatest põhinevad Tallinna Linnaarhiivi, Eestimaa Kirjanduse Seltsi jt kogude ning Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu (Saha uurimistegevuse ajal Eesti NSV Teaduste Akadeemia Teadusliku Raamatukogu) baltika ja haruldaste raamatute osakonna materjalidel. Kahjuks esineb Saha töös andmete lünklikkust ja suures osas puuduvad ka viited allikatele. Selle põhjuseks ei saa pidada aga Saha pealiskaudsust, vaid tema uurimistegevuse aastail puhkenud Teist maailmasõda, mille jooksul osa arhivaale läks kaotsi ja palju viidi 1944. aastal Saksa maale ning muutusid Sahale kättesaamatuks. Algul Göttingenis ja seejärel

⁶ *Rückblicke auf die Pflege der Schauspielkunst in Reval.* – Festschrift zur Eröffnung des neuen Theaters in Reval im September 1910. Hrsg. vom Revaler Deutschen Theaterverein. Melle (Hannover): Haag, 1910.

⁷ *Revaler Stadtmusikanten in alter Zeit.* – *Baltische Monatsschrift*, Bd. 55. Riga, 1903, lk 97–115.

Koblenzis aastakümneid olnud arhivaalid toodi Tallinna Linnaarhiivi tagasi 1990. aastal.

Tallinna muusikaelu on uurinud ka muusikateadlane Karl Leichter (1902–1987), kelle põhjalikum käsitus ilmus artiklina „Tallinna muusikaelu XIX sajandil“ kogumikus „Valik artikleid“ 1982. aastal. Artikli sissejuhatuses annab Leichter lühiülevaate ka 19. sajandi eelsest ajast, esitades andmeid peamiselt 18. sajandi viimasest veerandist Tallinna nädalalehe *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* ja mitme toleaege saksa kirjaniku tööde põhjal. Mõningaid andmeid 18. sajandi Tallinna muusikaloost on Leichter põiminud peatükki „Muusikakultuur Eestis XVIII sajandil“ väljaandes „Eesti muusika ajalugu I“ (koost A. Vahter, 1968), samuti raamatu „Seitse sajandit eestlaste lauluteel“ (1991) peatükki „XVIII sajand. Pietistid ja hernhuudid. Kapitalistlike suhete sissetung. Rändnäitetruppide esinemised linnades. Baltisakslaste kodune ja seltskondlik musitseerimine“.

Muusikaajaloolane Elmar Arro (1899–1985) on oma käsikirjaliseks jäänud mahukas uurimuses „Balti kirikumuusika ja vaimuliku helikunsti ajalugu“⁸ käsitlenud Liivi- ja Eestimaa kirikumuusika ajalugu alates Balti alade ristiusustamisest. Arro vaatab peamiselt Riia, Tartu ja Tallinna kirikumuusikute – organistide ja kantorite tegevust, koguduste koraalilaulmise olusid ja lauluraamatuid ning ka balti vaimulikku heliloomingut läbi sajandite. Peatükis „Vene aeg“ („Das russische Zeitalter“) leidub lühike alapeatükk „Tallinna organistid varasemal ajal“ („Die Revaler Organisten der jüngerer Zeit“), milles Arro annab põgusa ülevaate Tallinna Oleviste, Niguliste ja toomkiriku organistidest 18. sajandil.

Tänapäevastest Tallinna varasema muusikaloo käsitlustest tuleks nimetada kindlasti Kristel Pappeli uurimusi muusikateatri arenguloost. Raamatus „Muusikateater Tallinnas XVIII sajandi lõpus ja XIX sajandi esimesel poolel“ (1996) on autor käsitlenud Tallinna külasthanud rändtruppide, eriti Lübeckist tulnud Louise Caroline Tilly ooperitrupi etendusi 1795. aastal, ning Tallinna püsiteatri loomise katseid 18. sajandi lõpus. August von Kotzebue rollile kutseteatri rajamisel ja tema edasisele teatritegevusele keskendub artikkel „Kotzebue als Förderer der professionellen Bühne in Reval“ (Pappel, Heinmaa 2016). Tallinna Teatriga oli seotud ka viiuldaja, laulja ja helilooja Ludwig Ohmann, kelle mitmekülgsest muusikukarjäärast on Kristel Pappel andnud üksikasjaliku ülevaate artiklis „Ludwig Ohmann, rahutu teatrihing“ (2000).

⁸ *Geschichte der baltischen Kirchenmusik und geistlichen Tonkunst*. Käsikiri [Wien: E. Arro, 1981].

Tallinnas 18. sajandi lõpukümnenditel tegutsenud vabamüürlaste loožide liikmete hulgas oli ka teatri- ja muusikategelasi, kellest on kirjutanud Henning von Wistinghausen artiklis „Näitlejad ja muusikud Tallinna vabamüürlasloožide liikmeina” (1997). Artiklist on ilmunud ka saksakeelne versioon „Schauspieler und Musiker als Mitglieder der Revaler Freimaurlogen” (1999). Nimetatud artiklile lisaks leidub täiendavat informatsiooni vabamüürlastest muusikute kohta Wistinghauseni 2016. aastal ilmunud ulatuslikus uurimuses „Vabamüürlased ja valgustus Vene impeeriumis: Tallinna loožid 1773–1820”⁹ koos biograafilise leksikoniga.

2010. aastail on mitmed ajaloolased uurinud tallinlaste elulaadi 18. sajandil, tuginedes Tallinna Linnaarhiivis säilinud varaloenditele. Näiteks Raimo Pullat on muu hulgas välja selgitanud muusikariistade leidumuse linnakodanikel ja avaldanud saadud andmed artiklis „Peegeldusi 18. sajandi tallinlaste elulaadist varandusinventaride põhjal: muusikariistad, kunstilembus, relvad ja liiklusvahendid” (2011). Samuti argiajaloo vaatenurgast on Risto Paju käsitlenud 18. sajandi teisel poolel tegutsenud linna peamuusik Ernst Jacob Tewese eluolu, kirjeldades Tewese varaloendi põhjal võimalikult tõepäraselt muusiku kodusisustust ja elulaadi artiklis „Üks ettekujutatud teeõhtu 18. sajandi Tallinna linnamuusiku Ernst Jacob Tewese kodus” (2010). Tallinna seitsme muusiku säilinud varaloendi põhjal on ka käesoleva uurimistöo raames valminud artikkel „Tallinna 18. sajandi muusikute ja kantorite eluolu ja ametialase tegevuse peegeldused nende varaloendites” (Heinmaa 2014b).

1.2. Uurimistöo allikad

Uurimistöös on kasutatud arvukaid eri tüüpi allikaid, mille hulgas on nii 18. sajandi arhivaalid ja erilaadsed trükised kui ka veebis kättesaadavad muusikaallikate andmebaasid ja digitaalsed kollektsioonid. Tallinna Linnaarhiivis ja Eesti Ajalooarhiivis on uuritud erilaadseid dokumente, mis sisaldavad andmeid 18. sajandil tegutsenud muusikute ja linna muusikaelu kohta. Olulisemad allikad on Tallinna muusikute vokatsioonid ehk nende ametisse kutsutamise dokumendid, muusikute kirjad magistraadile, muusikute varaloendid, Kodanike Klubi protokolliraamatud ning Mustpeade Vennaskonna, Kanuti ja Suurgildi arvepidamise dokumendid.

⁹ *Freimaurer und Aufklärung im Russischen Reich: Die Revaler Logen 1773–1820*. Bd. 1. Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2016.

Trükiste hulgas võib Tallinna muusikaelu kõige mitmekülgsemaks peegeldajaks pidada Tallinna nädalalehte *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, millest on läbi töötatud numbrid alates esimesest aastakäigust 1772 kuni 1800. aasta lõpuni (kokku 1513 numbrit). Nädalaleht sisaldab rohkesti informatsiooni linna igapäevase muusikaelu kohta. Näiteks pakkusid lehe vahendusel oma kaupa ja teenuseid pillimeistrid, ent sageli avaldasid kasutatud pillide müügikuulutusi ka linnakodanikud. Samuti reklaamisid end lehes nii kohalikud kui ka linna saabunud muusika- ja tantsuõpetajad, kohalikud linnamuusikud ning rändmuusikud. Peale selle teavitati linlasi nädalalehe kaudu tulevastest kontsertidest, ballidest ja maskeraadidest ning Asjaarmastajate Teatri etendustest, siiski mitte regulaarselt. Kõige arvukamalt leidub nädalalehes Tallinna raamatukaupmeeste kuulutusi saadaval olnud muusikaraamatute ja nootide kohta, samuti mõningaid teadaandeid noodiväljaannete ettetellimise kohta. Tänuväärne allikas Tallinnas levitatud muusikakirjanduse ja noodivara kohta on ka 1789. aastal raamatukaupmees Christian von Glehni välja antud müügikataloog „Nimestik raamatutest, nootidest, maakaartidest ja vasegravüüridest, mis on märgitud hindadega sularaha eest müügil Tallinna raamatupoes”.¹⁰

Eesti raamatukogudes, arhiivides ja muuseumides leidub mõnikümmeend 18. sajandi nooditrükist, mis enamuses on ilmunud Saksamaal, sh Johann Sebastiani, Carl Philipp Emanueli, Ernst Wilhelmi, Johann Gottlieb Naumanni, Carl Heinrich Grauni, Ignaz Pleyeli, Joseph Haydni, Wolfgang Amadeus Mozarti, Ludwig van Beethoveni jt teoste väljaanded. Samuti on mõned noodikäsikirjad, nagu näiteks 1711. aastast pärit Georg Friedrich Händeli kopisti käsikiri helilooja ooperi „Rinaldo” avamängu ja vokaalnumbritega.¹¹ On säilinud ka üksikuid muusikaraamatuid, nagu näiteks 18. sajandi teise poole kolm olulisemat pillimänguõpetust: Leopold Mozarti viulimängu,¹² Johann Joachim Quantzi flöödimängu¹³ ja Carl Philipp Emanuel Bachi klahvpillimänguõpetus.¹⁴ Võib uskuda, et osa neist nootidest-raamatutest võiski Eestimaale jõuda 18. sajandi teisel poolel.

¹⁰ *Verzeichniss von Büchern, Musikalien, Landcharten und Kupferstichen, welche in der Buchhandlung in Reval, um beygesetzte Preise gegen baare Bezahlung zu haben sind.* Reval, 1789, lk 291–296.

¹¹ *Arie / dell' Opera di / Rinaldo / Composta dal / Signor Hendel / Maestro di Capella di / Sua Altezza Elettorale / d'Hannover.* London [1711]. Käsikiri leidub Eesti Rahvusraamatukogus.

¹² *Gründliche Violinschule. Dritte vermehrte Auflage* (Augsburg, 1787). Leidub Eesti Rahvusraamatukogus.

¹³ *Versuch einer Anweisung die Flöte traversiere zu spielen. Zweyte Auflage* (Breslau, 1780). Leidub Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Raamatukogus.

¹⁴ *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen. Zweiter Theil, in welchem die Lehre von dem Accompanement und der freyen Fantasie abgehandelt wird. Zweite vom Verfasser verbesserte, und mit Zusätzen vermehrte Auflage* (Leipzig, 1797). Leidub Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Kaasaegse pilgu läbi pakuvad emotsionaalse pildi Tallinna seltskondlikust elust ja ka muusikaharrastusest ühe anonüümseks jääda soovinud härra B. kirjad pealkirjaga „Ühe härra kirjad Eestimaal harjumustest, tavadest ja kommetest“, mis avaldati Tallinna kuukirjas Für Geist und Herz.¹⁵ Lisaks sellele on Tallinna kultuuri- ja sealhulgas muusikaelu kirjeldanud 18. sajandi lõpu-kümnenditel Tallinnas ja Eestimaal viibinud kirjanikud oma reisikirjades ja mälestustes. Näiteks Johann Christoph Petri (1762–1851) on oma raamatutes „Kirjad Tallinna kohta“ ja „Värsked andmed Liivi- ja Eestimaal hariduse, kirjanduse, kunstide ja teaduste olukorrast“¹⁶ kajastanud muu hulgas ka kontserdi- ja teatritegevust Tallinnas ning tallinlaste muusikaharrastust. Tallinna teatriolusid on kirjeldanud veel ka Tallinna gümnaasiumi professor Friedrich Gustav Arvelius (1753–1806) oma ülevaates „Visand Tallinna Asjaarmastajate Teatri ajaloo“¹⁷ ja 1797. aastal Tallinnas viibinud reisimees ja kirjanik Karl Feyerabend (u1775–u1829) oma reisikirjas „Kiri Eestimaalt 1797“.¹⁸

Samuti olulised allikad on 18.–19. sajandi muusikateatmeteosed, milles leidub andmeid 18. sajandi muusikute ja heliloojate kohta, keda tänapäeva leksikonides sageli enam ei ole märgitud. Näiteks olgu toodud saksa helilooja, muusiku ja muusikateoreetiku Johann Matthesoni (1681–1764) muusikute biograafiline leksikon „Grundlage einer Ehren-Pforte“¹⁹ saksa ajaloolase ja leksikograafi Johann Georg Meuseli (1743–1820) kaheköiteline „Teutsches

¹⁵ B. Die Briefe des Ungenannten, über Ehstlands Gewohnheiten, Sitten und Gebräuche. – Für Geist und Herz, eine Monatsschrift für die Nordischen Gegenden. Bd. 1–2. (Reval, 1786; Erster Brief. – Bd. 1, lk 100–114; Zweyter Brief. – Bd. 1, lk 114–124; Dritter Brief. – Bd. 2, lk 167–175.) August von Kotzebue poolt aastail 1786–1787 välja antud ajakiri Für Geist und Herz sisaldab näidendeid, luuletusi ja ajaloolisi jutustusi, samuti artikleid kohaliku elu kohta, lugejate kirju, arvestusi ja diskussioone (muu hulgas ka pärisorjuse teemal), peegeldades selgelt valgustusajastu vaimsust.

¹⁶ Briefe über Reval nebst Nachrichten von Esth- und Liefland. Ein Seitenstück zu Merckels Letten. Von einem unpartheiischen Beobachter (Deutschland, 1800); Ueber den neuesten Zustand der Gelehrsamkeit, Litteratur, Künste und Wissenschaften in Lief- und Ehstland. – Allgemeiner Litterarischer Anzeiger, nr 114, lk 1081–1088 (Leipzig, 1801). Esimese töö autori osas on uurijatel tekkinud kahtlusi, kas see võis olla hoopis saksa kirjanik ja reisimees Christian August Fischer (1771–1829), nagu on arvanud Gert Ueding, Josef Huerkamp ja Georg Meyer-Thurow (Jürjo 2009).

¹⁷ Skizze einer Geschichte des Revalschen Liebhaber-Theaters, von seiner Entstehung, seinem Fortgange, und seinem gegenwärtigen Zustande. Grösstentheils aus den Protocollen des Theaters gezogen von Fr. Arvelius, Professor bey dem Revalschen Gymnasio. – Livländische Lesebibliothek, eine Quartalschrift zur Verbreitung gemeinnütziger, vorzüglich einheimischer Kenntnisse in unserm Vaterlande. Dorpat, 1796. Quartal 1, lk 55–92, Quartal 4, lk 73–102.

¹⁸ [Feyerabend, Karl.] Kosmopolitische Wanderungen durch Preußen, Curland, Liefland, Litthauen, Völyhynien, Podolien, Gallizien und Schlesien in den Jahren 1795–1798. In Briefen an einen Freund. Drittes Bändchen. Germanien, 1801. 2004. aastal ilmus „Kiri Eestimaalt 1797“ Urmas Sutropi tõlkes (Feyerabend 2004).

¹⁹ Grundlage einer Ehren-Pforte, woran der tüchtigsten Capellmeister, Componisten, Musikgelehrten, Tonkünstler etc. Leben, Wercke, Verdienste etc. erscheinen sollen (Hamburg: Johann Mattheson, 1740).

Künstlerlexikon”²⁰ ning samuti saksa helilooja ja leksikograafi Ernst Ludwig Gerberi (1746–1819) kaheköiteline „Historisch-Biographisches Lexicon der Tonkünstler”.²¹

Väga tänuväärne muusikaallikate andmebaas on veebikataloog RISM,²² mis praeguseks sisaldab üle miljoni nimetuse noodikäsikirju, -trükiseid, libretosid ja muusikaraamatuid, sh arvukalt 18. sajandi materjale, mis leiduvad üle maailma raamatukogudes ja arhiivides. Samuti suurepärusteks abivahenditeks veebis on muusikaraamatute ja nootide digitaalsed kollektsioonid, antud uurimuse puhul eelkõige saksa muusikakogud, mis võimaldavad tutvuda füüsiliselt kättesaamatute teostega. Näiteks 18. sajandi muusikaväljaannetega saab tutvuda portaalides SLUB Dresden Musik,²³ MDZ Digitale Bibliothek,²⁴ VIFA Musik Digitale Sammlungen,²⁵ VD18-Datenbank: Das Verzeichnis Deutscher Drucke des 18. Jahrhunderts,²⁶ zvdd: Digitale Sammlungen,²⁷ IMSLP/Petrucci Music Library²⁸ jt.

1.3. Linna muusikaelu uurimise meetodid

Soovides Tallinna muusikaelust esitada ajaloolisest perspektiivist võimalikult mitmekülgset ülevaadet, tuleks seda käsitleda avaramas kontekstis, kui seda võimaldab traditsiooniline, lääne muusikaloo kaanonist lähtuv vaatenurk. Kui viimane seadis fookusesse muusikastiilid, silmapaistvad heliloojad ja nende loomingu, siis Euroopa äärealadel paiknenud provintsilinna Tallinna puhul niisugune lähenemine ei sobi, sest 18. sajandil siin suurtest meistritest rääkida

²⁰ *Teutsches Künstlerlexikon: oder, Verzeichniss der jetztlebenden Teutschen Künstler, nebst einem Verzeichniss sehenswürdiger Bibliotheken, Kunst-, Münz- und Naturalienkabinete in Teutschland und in der Schweitz* (esmatrükk Lemgo: Meyersche Buchhandlung, 1778, 1789 ja täiendatud trükk 1808, 1809).

²¹ *Historisch-Biographisches Lexicon der Tonkünstler, welches Nachrichten von dem Leben und Werken musikalischer Schriftsteller, berühmter Componisten, Sänger, Meister auf Instrumenten, Dilettanten, Orgel- und Instrumentenmacher, enthält* (Leipzig: Breitkopf, 1790, 1792; täiendatud, neljaköiteline kordustrükk: Leipzig: Kühnel, 1812–1814).

²² Répertoire International des Sources Musicales (muusikaallikate rahvusvaheline bibliograafia), andmebaas on ligipääsetav veebiaadressil www.rism.info

²³ Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (Saksi Liidumaa ja Dresdeni Ülikooli Raamatukogu), veebiaadress: www.slub-dresden.de/sammlungen/musik/

²⁴ Münchener DigitalisierungsZentrum, veebiaadress: https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=sammlungen&kategorie_sammlung=8&l=de

²⁵ Virtuelle Fachbibliothek Musikwissenschaft, veebiaadress: <https://www.vifamusik.de/digitale-bibliothek/digitale-sammlungen/>

²⁶ Veebiaadress <https://gso.gbv.de/DB=1.65/>

²⁷ Zentrales Verzeichnis Digitalisierter Drucke, veebiaadress: <http://www.zvdd.de/startseite/>

²⁸ International Music Score Library Project, veebiaadress www.imslp.org

ei saa. Küll aga saab uurida Tallinna muusikaelu praktikat läbi selle erinevate tahkude, nagu kohalikud muusikatavad ja -institutsioonid, professionaalsed muusikud ja asjaarmastajad, muusikute sotsiaalne staatus ja elulaad, pilli- ja nooditurg, avalikud kontserdid ja esinejad jne.

Nimetatud muusikaelu komponentide uurimine ja tõlgendamine nõuab aga lisaks tavapärasele muusikaajaloo allikmaterjalile, milleks on põhiliselt muusikateosed, ka mitmesuguseid muid allikaid, alates muusikutega seondutest dokumentidest, nagu vokatsioonid, palvekirjad, kviitungid, varaloendid, rae määrused jm, kuni aadressi- ja erinevate institutsioonide arveraamatute ning raamatukaupmeeste kataloogideni, mis võimaldavad muusikaelu avada uutest vaatenurkadest.

Uurides linna muusikaelu kui muusikaliste praktikate kompleksi, lähtun Tallinna muusikaelu käsitlemisel olulisel määral struktuuriajaloolisest vaatenurgast, mis annab võimaluse vaadelda muusikaelu kompleksse struktuurina. Mõiste 'struktuuriajalugu' pärineb 1929. aastal Prantsusmaal asutatud sotsiaalajaloo alase teadusliku ajakirjaga *Majandus- ja sotsiaalajaloo annaalid*²⁹ liitunud ajaloolastelt, kes eesotsas Lucien Febvre' (1878–1956) ja Marc Blochiga (1886–1944) rajasid oma, nn annalistide koolkonna. Annalistide rühmituse huvi oli uurida sotsiaalseid ja majanduslikke struktuure teatud ajajärgul ja teatud paigas, et selgitada välja, kuidas need kujundasid mingite sündmuste käiku. Sealjuures uurisid nad ka ühiskondlikke mentaliteete, et näha, kuidas need mõjutasid kollektiivseid otsuseid ja praktikaid. Nende eesmärk oli vältida traditsioonilist ajalooliste sündmuste ümberjutustamist, vaid analüüsida kultuuripraktikaid eelkõige sotsiaalsete struktuuride kontekstis.

Muusikaajalookirjutusse tõi struktuuriajaloolise käsitlemisviisi saksa muusikateadlane Carl Dahlhaus (1928–1989), kes sellest vaatenurgast lähtuvalt kirjutas 19. sajandi muusikaloo, mis ilmus 1980. aastal.³⁰ Struktuuriajaloolise uurimisviisi sobivust muusikaajaloo puhul on ta põhjendanud oma raamatus „Muusikaajaloo alused”,³¹ milles ta selgitas, et moodsa termini 'struktuuriajalugu' taga peitub printsipi ei ole tegelikult midagi päris uut, sest muusikaajalookirjutus on alati sisaldanud teataval määral struktuuride ajalugu, kirjeldades institutsioone ja sotsiaalseid rolle või defineerides stilistilis-kompositsioonilisi norme ja valitsenud esteetilisi tõekspidamisi (Dahlhaus 1977:

²⁹ *Annales d'histoire économique et sociale*. Alates 1994. aastast kannab ajakiri pealkirja *Annales. Histoire, Sciences sociales*.

³⁰ *Die Musik des 19. Jahrhunderts*. – Neues Handbuch der Musikwissenschaft, Bd. 6. Wiesbaden: Athenaion, 1980.

³¹ *Die Grundlagen der Musikgeschichte*. Köln: Gerig, 1977.

208). Muusikaajaloo kui kultuuriajaloo käsitlemine struktuuriajaloolisest vaatepunktist võimaldab muusikastiilide ja vormide arenemist uurida sotsiaalsete ja kultuuriliste struktuuride taustsüsteemis ja seeläbi avada rohkem uuritavate nähtuste olemust ja tähendust. Dahlhausi arvates muusikaajaloo puhul struktuuriajalooline ja narratiivne käsitlusviis ei välista, vaid täiendavad teineteist, sest struktuurid moodustavad vundamenti, millele sündmused toetuvad ja vastupidi, sündmused on need, mille kaudu struktuurid ilmnevad ja arusaadavaks saavad. Ajaloolane aga võib vastavalt uurimiseesmärgile kas lähtuda sündmusest, et otsida struktuure, millele see tugineb, või uurida mingit hulka struktuure, et leida tähendus teatud sündmusele (Dahlhaus 1977: 212).

Ka linna muusikaelu võib käsitleda kui kompleksset struktuuri, mis realiseerub läbi mitmesuguste üksteisega seotud sotsiaalsete ja kultuuriliste komponentide ja mentaliteetide, nagu kiriku- ja koolimuusika, kontserdi, muusikateatri jm institutsioonid, kutselised muusikud ja muusikaharrastajad, heliloojad ja muusikateosed, pillid ja noodid, jm. Samas võimaldab näiteks Tallinna kodanliku kontserdielu uurimine avastada selle seoseid suurema, Euroopa kodanliku kontserdielu struktuuriga. Ajaloolise uurimisobjektina saab Tallinna 18. sajandi muusikaelu käsitleda ühelt poolt regionaalse struktuurina, mis on ühtlasi osake suuremas, Saksa kultuuriruumis levinud muusikaelu struktuuris, ja teiselt poolt dünaamilise struktuurina, mis arenes kooskõlas Euroopa muusikaelu arengutega.

Struktuuriajaloolise vaatenurga kõrval on käesolevas uurimuses teise olulise meetodina kasutatud argiajaloolist käsitlusviisi (*Alltagsgeschichte*), mis võimaldab vaadelda linna muusikaelu erinevaid vorme ja analüüsida Tallinna muusikute eluolu ja elulaadi Tallinna Linnaarhiivis 18. sajandist säilinud muusikute varaloendite ja palvekirjade põhjal. Ehkki tavainimeste varaloendeid on uuritud juba alates 19. sajandi teisest poolest, kui ajaloolased hakkasid tundma huvi linna- ja maaelanike materiaalse kultuuri vastu, tehti süstemaatiliste uurimistöödega algust 1970ndail Saksamaal. Üheks olulisemaks keskuseks sai Münsteri ülikooli juures 1976. aastal loodud võrdleva ajaloolise uurimise grupp etnoloog Günter Wiegelmanni (1928–2008) juhtimisel, kes keskendus eelkõige saksa erinevate sotsiaalsete gruppide igapäevaelu ja mentaliteedi uurimisele (Suurmaa 2004: 17).

Argine maailm ja tavainimeste igapäevaelu kui ajalooline uurimisaines võeti akadeemilisse ajalookirjutusse vastukaaluks suuri sündmusi ja rahvusi ning suurmehi ja nende suuri tegusid kirjeldavatele üldistatud käsitlustele. Teisisõnu, makroajaloo asemel hakati järjest suuremat huvi tundma mikroaja-

loo ehk seni uurimata n-ö tähtsusetute sündmuste, tavaliste inimeste ja nende elu ning mõttemaailma vastu. Mikroajaloost sai uus uurimissuund, mis tõi ajalookirjutusse inimlikud ja elulised teemad, mida makroajaloos ei käsitletud. Mikroajaloo suuna rajajad eesotsas itaalia ajaloolase Carlo Ginzburgiga (s 1939) seadsid eesmärgiks uurida ajaloolisi nähtusi, nii sündmusi kui ka inimesi „vähendatud mõõtkavas ja suurendusklaasiga,”³² rõhutades eelkõige analüütilist lähenemisviisi. Esimeseks mikroajalooliseks uurimuseks peetaksegi Ginzburgi 1976. aastal ilmunud teost „Juust ja vaglad. Ühe 16. sajandi möldri maailm”, milles autor analüüsib põhjalikult ühe Põhja-Itaalias elanud ja ketserina süüdi mõistetud möldri usulisi tõekspidamisi.

Mikroajaloolise uurimissuuna sees sündis selle kõrvalharuna inimeste igapäevaelu uuriv argiajaloo suund, mille eestvedajad olid saksa ajaloolased Alf Lüdtke (s 1943) ja Hans Medick (s 1939). Lähtudes lihtinimeste ajaloo ehk „ajalugu altpoolt” kontseptsioonist (Lüdtke 1989), huvitas argiajaloo uurijaid eelkõige tavainimeste argimaailm ja sellega seotud vahetud kogemused ja mentaliteet, aga sealjuures ka inimeste subjektiivsete argikogemuste ning sotsiaalsete protsesside ja struktuuride vahelised seosed. Et inimest ümbritsevad argimiljööds kõiksugu asjad, siis on argiajalugu seotud ka materiaalse kultuuri ajalooga ja seega hõlmab argiajaloo uurimisvaldkond praktiliselt inimese kõiki elusfääre.

Inimeste igapäevamiljöö uurimisel on olulisteks allikateks varaloendid ja testamendid, mis peegeldavad nii nende materiaalset seisundit kui ka vaimset maailma. Mitmed Eesti ajaloolased on uurinud linnakodanike eluolu just varaloendite põhjal, millele andsid ilmse tõuke ajaloolase Raimo Pullati koostatud erinevate sotsiaalsete rühmade varaloendite publikatsioonid alates 1990ndaist aastast. Näiteks on analüüsitud linnakodanike elamuinterjööre (Kodres 1992), luksust (Pullat, Suurmaa 2008), rõivastust (Russak 2007, Pullat 2013), linnaelanike kodudes leidunud mööblit (Pullat 2012), laua- ja kööginõusid (Suurmaa 2004), maale ja graafikat (Ehasalu 1997), kunstiesemeid ja peegleid (Driesner, Riemer 2004), kuld- ja hõbesemeid (Kirme 2008), samuti relvi, liiklusvahendeid, kunstiesemeid ja muusikainstrumente (Pullat 2011) ning linnakodanike eraraamatukogusid (Pullat 2009, Tarvas 2012, 2014).

Muusikaajalookirjutusse jõudis argiajalooline käsitlusviis alles 2000ndail, kuigi sotsiaalajaloolisest vaatenurgast muusikaalaseid uurimusi tehti juba 20. sajandi lõpukümnenditel, ennekoike sooküsimuste ning institutsioonide

³² Ginzburg, Carlo, *Juust ja vaglad. Ühe 16. sajandi möldri maailm*. Itaalia keelest tõlkinud Viivika Atkin. Tallinn: Varrak, 2000, lk 362–363. (Originaal: *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del Cinquecento*. Torino: Einaudi, 1976.)

ja žanriajaloo valdkonnas. Muusikaajaloo uurimisest aga argiajaloo võtmes arutles esimesena Saksa muusikaajaloolane Nicole Schwindt, kes 2001. aastal algatas renessanssmuusika sümposiumi teemal „Muusikaline igapäevaelu 15. ja 16. sajandil”, kus käsitleti nii õukondade muusikalist argielu kui ka linnades viljeldud igapäevast muusikat. Ühtlasi andis Schwindt välja sümposiumi teemalise aastaraamatu Troja, mille sissejuhatuseks oli tema teedrajava tähtsusega artikkel „Argiajaloo mõisted ja muusikaline argipäev uusaja algul”.³³

Ka järgmine olulisem muusikalise argiajaloo uurimise projekt algatati Saksa maal, kus 2010. aastal rühm ülikoolide muusikateadlasi eesotsas Rebecca Grotjahniga käivitasid projekti pealkirjaga „Muusika. Kultuuri- ja ühiskonnaajalugu”. Uurimisrühma eesmärk oli seada fookusesse tavalised inimesed kõigest sotsiaalsetest kihtidest ja vanuserühmadest, nii kutselised muusikud kui ka asjaarmastajad, ning esitada muusikaloos traditsioonilisest teistsuguseid küsimusi, nagu näiteks, kuidas minevikus inimesed muusikaga tegelesid ja seda kogesid, millist rolli omas muusika inimeste igapäevaelus ja kuidas mõjutas muusika indiviidide ja sotsiaalsete gruppide identiteeti.³⁴ Samuti pakuvad huvi teemad, nagu kodune musitseerimine, muusikaõpetus, muusika kui kutseala, muusika tarbimine ning muusikaturg ja -meedia. Näiteks 18. sajandi linna muusikaelu on argiajaloolisest vaatenurgast käsitlenud Martin Loeser, nimetatud uurimisrühma üks liige, kes on uurinud Hamburgi n-ö teisejärgulisi muusikategelasi ja muusikute elukohtade linnageograafilist paiknemist tolleaegsete aadressiraamatute põhjal.³⁵

Eesti muusikaajaloo historiograafias leidub seni vaid üks näide, kus ühe uurimismeetodina on kasutatud argiajaloolist käsitlusviisi, nimelt Heli Reimanni 2015. aastal kaitstud doktoriväitekiri „Jazz in Soviet Estonia from 1944 to 1953: meanings, spaces and paradoxes” („Džäss Nõukogude Eestis aastatel 1944–1953: tähendused, ruumid ja paradoksid”),³⁶ milles on muu hulgas vaadeldud džässmuusikute igapäevaseid tegemisi, nagu muusikaõppimine ja

³³ Konzepte der Alltagsgeschichte und die musikalischen Alltage in der beginnenden Neuzeit. – *Musikalische Alltag im 15. und 16. Jahrhundert. Trossinger Jahrbuch für Renaissancemusik*, 1. Kassel: Bärenreiter, 2001, lk 9–18.

³⁴ Music | Musics. Structures and processes. Conference on Interdisciplinary Musicology CIM 12: History. Göttingen, 4–5 September 2012. Programme | Abstracts. Göttingen: Universität Göttingen, 2012, lk 69–70.

³⁵ „Kleinmeister”, Dance Masters, Women and Everyday Life. What are the Foundations of Music History, ettekanne konverentsil „New Music in History Writing and New Approaches to Writing Music History”, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, Tallinn, 2012; „Jetzt=lebendes Hamburg”. Adressbücher (des frühen 18. Jahrhunderts) als Quelle für eine musikalische Alltagsgeschichte, ettekanne konverentsil „Music | Musics. Structures and processes. Conference on Interdisciplinary Musicology CIM 12: History”. Göttingen, 2012.

³⁶ <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/157762/jazzinso.pdf?sequence=1>, vaadatud 06.03.2017.

-kuulamine, esinemine ja ringreisid. 18. sajandi muusikalist argielu on puudutanud juba eespool mainitud Raimo Pullat oma uurimuses tallinlaste elulaadist (Pullat 2011), milles ta on analüüsinud muusikariistade leidumust linnakodanikel lisaks maalidele, relvadele ja liiklusvahenditele. Samuti on Risto Paju loonud pildi 18. sajandi teisel poolel tegutsenud linna peamuusik Ernst Jacob Tewese eluolust tema varaloendi põhjal, püüdes võimalikult tõepäraselt kirjeldada muusiku kodusisustust ja elulaadi (Paju 2010).

Tallinna seitsme muusiku säilinud varaloendi põhjal on antud uurimistöö raames valminud artikkel „Tallinna 18. sajandi muusikute ja kantorite eluolu ja ametialase tegevuse peegeldused nende varaloendites“ (Heinmaa 2014b), milles esitatud andmeid on käesolevas väitekirjas täiendatud. Kantoritele, organistidele ja linnamuusikutele kuulunud varade üleskirjutused peegeldavad eelkõige nende tõenäolist majanduslikku elujärge ja ühtlasi sotsiaalset staatust linnaühiskonnas. Samas kajastavad varaloendid ka muusikute igapäevaelu – nende (tarbimis)elistusi, huvialasid ja harrastusi, viidates omakorda kultuuriajaloo, sealhulgas haridus-, kirjandus-, kunsti- ja muusikaajaloo seotud aspektidele. Samuti peegeldavad muusikute varaloendites leiduvad raamatu-, noodi- ja pillinimestikud nende ameti- ja erialast tegevust ning ühtlasi seda, millisest muusikast ja muusikakirjandusest nad tõenäoliselt huvitusid ja milliseid instrumente nad kasutasid.

Sama oluline allikas Tallinna muusikaelu argiajaloolisel käsitlemisel on nädalaleht *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, milles avaldatud teated ja kuulutused kohalike ja välismuusikute, heliloojate, muusikaõpetajate ja pillimeistrite, kohaliku pilli- ja noodikaubanduse ning ka kontsertide ja teatrietenduste kohta võimaldavad uurida argiajaloo vaatenurgast huvipakkuvaid teemasid, nagu muusika linlaste igapäevases elus, muusika eraõpetus, kodune musitseerimine, pillimeistrite roll linna pillituru kujundamisel, raamatu-kaupmeeste tegevus noodimüügi alal, linna kontserdipaigad, rändmuusikute kontserdid, muusikalised etendused teatri repertuaaris.

2. Kutselised muusikuinstitutsioonid linna muusikaelu alusstruktuuridena

2.1. Tagasivaade Tallinna muusikaelule Rootsi aja lõpul

Kuni Eesti alade alistamiseni Vene vägede poolt Põhjasõjas 1710. aastal kuulus Eestimaa Rootsi kuningriigi koosseisu. Provintsi keskus Tallinn oli 17. sajandi lõpuks oma ligi 11 000 elanikuga Rootsi riigi suuruselt kolmas linn Stockholm ja Riia järel. Elava kaubanduse ja kiiresti areneva tööstuse kõrval paistis linn silma ka aktiivse vaimueluga, mida hoidsid ülal eelkõige gümnaasiumi professorid. Gümnaasium oli linna tähtsamaid kultuurielu keskusi,³⁷ kus tegeldi poeesia, näitemängu ja tantsuga ning toodi publiku ette nii klassikaliste autorite kui ka kohalike professorite teoseid. Gümnaasiumi kantor Johann Valentin Mederi (1649–1719) juhatusel kanti 1680. aastal Suurgildi saalis ette koguni kantori enda komponeeritud viievaatuseline ooper „Kindlameelne Argenia”, mille esitamisel osalesid gümnaasiumiõpilaste ja -õpetajate kõrval ka linnamuusikud (Heinmaa 1999: 32, 55, 104–107).³⁸

Tallinna muusikaelu tugines kolmele professionaalsele muusikuinstitutsioonile: kantor, linnamuusik ja organist. Nende tegevust linnas reglementeeris raad ja iga ameti jaoks kehtisid omad reeglid ja kindlad tööülesanded. Kõrgeimat positsiooni muusikute hierarhias omas kantor, täpsemalt riigi ja linna ülalpidamisel tegutsenud gümnaasiumi kantor, kelle töökohustused olid seotud kolme põhilise valdkonnaga: õppetöö gümnaasiumis, koraalilaulu ja koorimuusika juhatamine Oleviste ja Niguliste kirikus ning muusika juhatamine gümnaasiumi ja linna ilmalikel tseremooniatel. Siinkohal tuleb märkida, et ka toomkoolis, mida pidas ülal rüütelkond ja toomkogudus, oli kantoriamet olemas, kuid tema tegevus piirdus õppetööga toomkoolis ja toomkirikus vabaliku muusika eest hoolitsemisega.

³⁷ Gümnaasiumi kõrval tegutses Tallinnas veel neli avalikku kooli: gümnaasiumi eelastmena toimunud poeglaste linnakool ehk triviaalkool, tütarlastekool, vaesematele linnaelanikele mõeldud toomkool ja Püha Vaimu kiriku koguduse kool.

³⁸ „Die beständige Argenia”, helilooja Mederi sõnul *Commoedie oder Sing-Spiel*, on üks esimesi säilinud saksakeelseid oopereid; selle partituuri autograaf asub Rootsi Rahvusraamatukogus. Vt ka Siitan, Toomas, Tallinn ja saksakeelse ooperi sünd. – *Teater. Muusika. Kino* 1999, nr 11, lk 29–33; Schaper, Anu, Poliitiline Argenia: Johann Valentin Mederi ooper „Kindlameelne Argenia” omaaegsete sündmuste taustal. – *Res musica* nr 5, 2013, lk 12–23.

Gümnaasiumi kantori õppetegevus hõlmas muusika ehk peamiselt koraa-
lilaulu õpetamist ja ka üldainete, nagu ladina keel, usuõpetus ja kirjatehnika
õpetamist kahes alamas klassis (*tertia's* ja *quarta's*). Niisiis pidi kantor olema
läbinud ülikooliõpingud ja enamasti oldi õppinud teoloogiat. Ordinaarseid
muusikatunde oli nädalas kaks, millele lisandusid ekstraordinaarsed tunnid,
ja koos muude ainetega tuli kantoril õppetunde kokku 27 (Schaper 2013: 305).
Töö kirikumuusika valdkonnas tähendas ühelt poolt jumalateenistustel ko-
raalide laulmisel eeslauljaks olemist ja taktilöömist ning teiselt poolt pühadel
ja muudel kiriklikel tseremooniatel nii *a cappella* kui ka instrumentaalsaatega
koorimuusika juhatamist. Kirikus oli kantori käsutuses peamiselt koolipois-
test koosnenud koor (*Kantorei*) ja orelit või pille nõudnud teoste puhul ka orga-
nist ja linnamuusikud. Kantori kolmas töökohustus oli seotud gümnaasiumi
aktustel, tseremooniatel ja muudel linna ametlikel või pidulikel sündmustel
muusikalise osa kujundamise ja juhatamisega, kuhu enamasti olid kaasatud
ka linnamuusikud või organist.³⁹

Aastal 1700 alanud Põhjasõda põhjustas olulisi muudatusi Tallinna iga-
päevaelus. Seni oli linn Rootsi kuninga ja Tallinna rae kunagise kokkuleppe
järgi vabastatud kõigist sõjalistest kohustustest, välja arvatud linnamüüride
hooldamine ja kaitsmine, ja Rootsi riigil oli õigus pidada linnas vaid üht ja-
laväekompaniid. Tekkinud sõjaolukorras aga vajas Tallinn kaitsevõime olulist
tugevdamist ja selleks hakati uusi kaitserajatisi ehitama ning aasta-aastalt
suurendama linna garnisoni koosseisu. Kui 1699. aastal oli Tallinna jalaväes
137 meest, siis 1703. aastal oli neid 1090, 1706. aastal 3000 ja 1710. aastal enne
katku 4500. Märkusena olgu lisatud, et paljud sõjaväelased võtsid oma pered
Tallinnasse kaasa, kes aga veel ei olnud abielus, need leidsid sageli endale
naise Tallinnast. Ohvitserid ja sõdurid majutati kas linnakodanike kodudesse
seespool linnamüüri või eeslinna ja sõjaväe barakkidesse. Riik varustas gar-
nisoni toiduainetega, nagu leib, liha, kruubid, herned, või ja õlu, ent linnako-
danike kohus oli anda sõjaväelastele küünlaid, voodeid ja voodipesu, samuti
soola, äädikat ja vürtse. Linnakodanikud olid kohustatud tasuma ka mitme-
suguseid sõjamakse, nagu näiteks laskemoona-, valli- ja vahiraha (*Schüße-,
Wall- und Wachtgelder*) (Kroon 2016).

Keerulistes oludes tuli töötada ka linna kantoritel, linnamuusikutel ja or-
ganistidel. Rootsi aja viimane gümnaasiumi kantor oli Johann Gonsior, kes
astus ametisse 1700. aasta oktoobris⁴⁰ ja pidas seda ametit kuni õnnetu katku-
surmani 1710. aastal – see on ka aasta, mil Eestimaa määrati kapitulatsioon-

³⁹ Tallinna gümnaasiumi kantoraadi kohta põhjalikumalt vt Schaper 2013: 297–327.

⁴⁰ Gonsiori vokatsioon (1700): TLA.230.1.Bp 5, l 205–205 lp.

niga Vene impeeriumi koosseisu. Säilinud Gonsiori vokatsiooni järgi oodati kantorilt seniste traditsioonide jätkamist, st et Gonsior oli kohustatud „pühendunult õpetama noortele kristlust ja jumalakartlikkust [so katekismust] ja teisi õppeaineid, juhatama koorimuusikat linna kirikutes ja vajadusel ka Kuninglikus Toomkirikus” ning vastutama kõigi nende ülesannete täitmise eest. Kuivõrd mõjutas sõjaolukord kantori tavapärasest kooli- ja kirikutööd, selle kohta andmeid ei ole, kuid kindlasti põhjustas sõjaaeg talle, nagu kõigile linlastele, üldist ebamugavust ja rasket toimetulekut, mis kulmineerus 1708. aasta viljaikaldusest tulenenud näljahädaga ja 1710. aasta augustikuus Tallinnasse levinud katkuga (Brüggemann; Tuchtenhagen 2013: 122).

Tallinna toomkooliga seotud kantoreid on Rootsi aja viimasest kümnendist teada kolm: Georg von Hoff, kes oli tulnud Gothast ja kes Croessmanni andmetel oli kantor toomkirikus ja ühtlasi kolleeg toomkoolis aastail 1697–1702, misjärel ta suundus Narva sealse saksa kiriku kantoriks ja kooli kolleegiks (Croessmann 1869: 77). Pärast Hoffi on järgmise kantarina nimetatud Isak Siponiust aastail 1706–1707, kes seejärel astus edasi rektori ametisse, ning tema järel oli kantoriks Valentin Vetter, kelle täpseid tööaastaid ei ole teada (Croessmann 1869: 77; Westling 1923: 104). Tallinna linnakoolis aga õpetas laulmist endistviisi üldainete õpetaja ehk kolleeg (*College*) ja selline korraldus püsis läbi 18. sajandi (Adelheim 1931: 22–24). Samuti ei olnud eraldi kantorkohta Tallinna tütarlastekoolis. Tõenäoliselt olid kirikulaulude õpetamisel lastele mitmel pool abiks ka köstrid.

Sõja-aastatel jätkasid oma tööd ka Oleviste ja Niguliste kiriku organistid. Olevistes töötas aastail 1695–1706 tallinlane Philip Polack, kes oli orelimängu õppinud Saksamaal (Saha 1972: 52), ja tema surma järel kandideeris sellele töökohale tallinlane Christian Bierbach, kuid ei ole andmeid, kas ta koha sai.⁴¹ Ja Niguliste kiriku organist oli aastail 1701–1710 Christian Busbetzky,⁴² kes kutsuti sellele kohale pärast oma isa Barthold Busbetzky jun surma, kes oli samas töötanud üle 40 aasta. Christian Busbetzky, kes enne töötas organistina Narvas, ilmselt ei saanud sealt kohe päriselt lahkuda, mis põhjusel asendas teda vajadusel David Kellner.⁴³ Niguliste kiriku orel aga vajab remonti, mis usaldati Tallinna orelimeistrile Georg Schmidtile, kes muidu tegeles rohkem

⁴¹ TLA.230.1.Bs 38, l 441–441 lp.

⁴² Busbetzky vokatsioon (1701): TLA.230.1.Bs 38, l 418–418 lp.

⁴³ David Kellneri kinnitus selle kohta, et ta mängis pärast organist Barthold Busbetzky surma Niguliste kirikus kuni juulini aastal 1702: TLA.230.1.Bs 38, l 438.

positiivide⁴⁴ ja portatiivide⁴⁵ ehitamisega. Ei õnnestunud tal Niguliste orelit korda saada, mis pahasdas mõistagi organist Christian Busbetzkyt, kelle põhitöö selle all kannatas. Saha andmetel oli Schmidt'i asjatundmatu töö tagajärjel juhtunud olukord, kus Busbetzky saatis koguduse laulu „vales toonis”, mille pärast ta sai konvendilt noomituse (Saha 1940: 16–17). Alles aastail 1720–1721 tegi orelile vajalikud parandustööd Danzigi orelimeister Gottfried Kloos (ka Cloos, Clossen, Klossen) (Saha 1940: 17).

Toomkirikus oli samuti organistikoht täidetud, ehkki seal suurt orelit ei olnud – see hävis 1684. aasta tulekahjus. Instrumendina kasutati seal arvatavasti positiivorelit, kuni alles 1783. aastal sai kirik uue oreli, mille ehitas Tallinna orelimeister Johann Friedrich Gräbner. Rootsi aja lõpul töötas toomorganistina Peter Trump (ka Trumpf), kes aastail 1698–1701 asendas ka Nigulistes vana Barthold Busbetzkyt (Saha 1972: 38, 51). Peter Trump sai 1701. aastal linna peamuusikuks,⁴⁶ aga tõenäoliselt käis ta endistviisi ka toomkirikus orelit mängimas, kuni 1710. aastal kandideeris hoopis Niguliste kirikus vabanenud organistikohale.⁴⁷

Organistide põhitöö oli jumalateenistustel täita orelimänguga teatud liturgiaosi, näiteks mängida koraalilaulmisele eel-, vahe- ja järelmänge, ning pühadel ja pidulikel tseremooniatel ka muid oreliteoseid või osaleda vokaalteoste ettekandmisel. Koguduselaulu saatmine orelil ei olnud 17. sajandi lõpus ja 18. sajandi algul siin veel tavaks, kuigi orelitega kirikutes hakkas selline praktika Saksamaa eeskujul järjest laiemalt levima. Niguliste ja Oleviste organistid pidid käima mängimas ka raele alluvas Püha Vaimu kirikus, samuti Rootsi-Mihkli kirikus. Püha Vaimu kiriku oreli remontis 1723. aastal samuti meister Kloos, kes muuhulgas pööras ümber ka oreli mängupuldi, et organist saaks oma kohalt näha koori (Saha 1940: 18). Põhitöö kõrval võisid organistid vastavalt rae poolt kehtestatud ametialasele reglemendile teenida lisa linna piires klahvpilli mängimisega varrudel, ammede ja teenijate pulmades, matustel ja suurgildi söömingutel, samuti võisid nad anda klahvpillimängus eratunde.

Kahtlemata muutusid ka organistide tööolud sõja ajal raskemaks, eriti lisateenistuse osas. Näiteks juba 1701. aastal saatsid Niguliste kiriku orga-

⁴⁴ Positiiv ehk positiivorel on väike väheste registrite ning tavaliselt ühe manuaaliga vileorel, mida kasutati nii jumalateenistustel koraalilaulu saatmiseks kui ka ilmalikus muusikas soolo- või harmooniapillina.

⁴⁵ Portatiiv ehk portatiivorel on väiksem ja kaasaskantav ühe registriga vileorel, mille heliulatus on umbes kaks oktaavi. See oli Euroopas levinud kui ilmaliku muusika instrument, mille kasutamine hakkas 17. sajandil tasapisi hääbuma.

⁴⁶ TLA.230.1.Bs 38, l 420–420 lp.

⁴⁷ TLA.230.1.Bs 38, l 449–449 lp.

nist Christian Busbetzky ja Oleviste organist Philip Polack raele kirja, milles kaebasid nn korintlaste ehk õlleviuldajate peale, kes õigusevastaselt käisid linnas organistidele ettenähtud pulmapidudel mängimas.⁴⁸ Siiski leidis tol ajal linnas ka klahvpillimängu huvilisi ja ühe mitte just positiivse näitena on teada juhtum 1703. aastast, kui Christian Busbetzky oli andnud Gotthard Paulsenile õpetust generaalbassi mängimises. Paraku ei saavutanud õpilane mingeid tulemusi, mispeale noormehe isa nõudis Busbetzkylt õpperaha tagasi.⁴⁹ Tõenäoliselt oli organistidel ka edukaid õpilasi, kuid nende kohta andmeid ei ole.

Vaadates linnamuusikute kompanii tegevust 17. sajandi lõpus, siis Hillar Saha esitatud andmete põhjal oli see sattunud tõsisesse kriisi: 1697. aasta seisuga kuueliikmelisena töötanud kompaniis, mida juhtis peamuusik Heinrich Pregler sen, olid pooled mehed juba kõrges eas ja tööd segasid pidevad lahkeliid. Pregler oli sunnitud selle koosseisu likvideerima, kuid uut moodustada tal ei õnnestunud, sest ei olnud kedagi palgata (Saha 1972: 37).⁵⁰ Tekkinud olukorras nägi enda jaoks võimalust toomkiriku organist Peter Trump, kes saatis raele taotluse saada linna peamuusiku kohale ja selle 1701. aastal ka sai.⁵¹ Arvatavasti jätkas ta ka organistitööd toomkirikus. Trumpi vokatsiooni põhjal oli tema kui linna peamuusiku (*Stadts Principal Instrumental Musicant*) kohustus mängida kirikutes ja raekoja tornis igal pühapäeval ja neljapäeval lihavõtetest mihklipäevani, samuti musitseerida koos oma muusikutega pulmades ja jootudel. Märgitud on veel seda, et üksnes linnamuusikul on õigus ja luba teenida lisatulu linna piires toimuvatel pidudel ja sellega kinnitati linnamuusikute senise privileegi kehtivust, mida mõnikord kippusid ignoreerima kompaniivälised moosekandid. Sõja-aastatel elasid linna garnisonis ka sõjaväemuusikud, kes samuti otsisid võimalusi linnakodanike pidudel teenida. Lisaks tegutsesid linnas nn õlleviuldajad, kes musitseerisid tavaliselt eeslinna pidudel, kuid vahel „trügisid“ ka siselinna pidudele.

Trump oli peamuusikuna ametis läbi sõja-aastate ja kroonide vahetumise aja kuni oma surmani aastal 1720. Ei ole teada, mitu muusikut ta oma kompaniisse tööle sai, küll selgub tema palvekirjadest raele, et sõjaolukorrast tulenenud kehvade teenimisvõimaluste tõttu oli tal muusikute kompaniid väga raske ära majandada. 1702. aastal kaebas ta organistide ja muude linnas ebaseaduslikult tegutsenud muusikute peale, kes olid tunginud tema tööpõl-

⁴⁸ TLA.230.1.Bs 38, l 431–431 lp.

⁴⁹ TLA.230.1.Bs 38, l 439 ja Saha 1972: 59.

⁵⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 407–409 lp.

⁵¹ Trumpi vokatsioon (1701): TLA.230.1.Bs 38, l 420–420 lp.

lule – linna pulmapidudele mängima.⁵² 1703. aastal palus ta end vabastada linnakodanikele kehtestatud sõjamaksudest, nagu püssirohu-, valli- ja vahimaks, samuti sõjaväelaste majutuskohustusest.⁵³ Ja 1710. aasta maikuu raele saadetud palvekirjas kurtis ta, et kuna viimased aastad olid teenistuse osas olnud äärmiselt kehvad, siis oli tal väga raske toime tulla, kuna sõjaoludes tuli toidu ja majatarvete eest maksta väga kõrget hinda.⁵⁴

1708. aastast on säilinud kolme oboisti palvekiri raele, milles nad kurtsid, et polnud viimase kolme poolaasta eest palka saanud ja peale selle olid rügemendimuusikud neilt töö eeslinna pulmapidudel pidevalt ära napsanud, nii et neil polnud enam midagi hamba allagi panna, rääkimata elamiskulude katmisest. Nad palusid raelt edaspidi igakuist loonustasu rukki ja tasuta korteri näol.⁵⁵ Kes aga olid need kolm oboisti rae teenistuses, selle kohta rohkemaid andmeid ei ole. Ilmselt nad ei kuulunud Trumpi kompaniisse ja võib arvata, et tegemist oli raesoldatite kompanii muusikutega.

Esitatud andmete põhjal saab kokkuvõtvalt öelda, et 18. sajandi esimesel kümnendil toimus Tallinna muusikaelu seniste traditsioonide järgi. Ja kuigi käis Põhjasõda, jäi Tallinn otsesest sõjategevusest eemale, tänu millele said linnaelanikud oma tavapärast argielu jätkata. Tõsi küll, neile lisandusid koorimised, nagu sõjaväelaste majutamine ja erakorralised maksud, ning paljud pidid kannatama puudust, eriti alates 1708. aastast. Siiski jätkus koolides õppetöö ja kirikutes toimusid jumalateenistused, mis tagas kantoritele ja organistidele pidevalt töö, samuti tähistasid linnaelanikud perekondlikke tähtpäevi ja pidasid pidusid, millele lisasid pidulikkust või hoogu linnamuusikud oma pillimänguga.

2.2. Muusikuinstitutsioonide areng pärast Põhjasõda

Põhjasõja-järgsel ajal toimus linna muusikaelu seniste väljakujunenud traditsioonide järgi, st et kogu vajaliku muusika eest linnas vastutasid kantor, organist ja peamuusik, igaüks omas valdkonnas vastavalt linna ja kiriku kehtestatud reglemendile. Sajandi teisel poolel hakkasid tasapisi ilmnema muutused muusikute töökorralduses ja ka sisus, mida põhjustasid Euroopast levinud

⁵² TLA.230.1.Bs 38, l 433–433 lp.

⁵³ TLA.230.1.Bs 38, l 435–435 lp.

⁵⁴ TLA.230.1.Bs 38, l 445–446.

⁵⁵ TLA.230.1.Bs 38, l 443–443 lp.

III 1. Franciscus Ludwig Franc von Franckenbergi joonise järgi vaselöikes frontispiss „Eesti-Ma Kele Koddo- ning Kirko-Ramatu” tiitellehel (Tallinn, 1721, graveerinud Johann Böcklin).

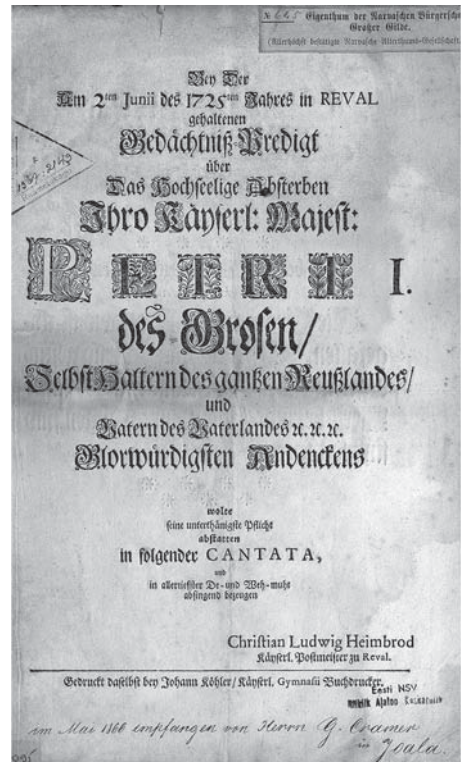
kodanliku muusikakultuuri uudsed ilmingud, nagu muusikaharrastus, muusika eraõpetus, pilli- ja noodikaubandus ning lõpuks avaliku kontserdielu süünd.

2.2.1. Kantorid

18. sajandi esimesel poolel omas juhtivat positsiooni muusikute hierarhias endiselt gümnaasiumi kantor, kelle peamised tööülesanded olid seotud õppetööga koolis ning liturgilise ja vaimuliku muusika korraldamise ja juhatamisega kirikus. Gümnaasiumis õpetas kantor muusikat, mis tähendas peamiselt koraalide laulmist ning alamates klassides ladina keelt, usuõpetust ja kirja- tehnikat. Kirikumuusikuna hoolitses kantor koraalilaulu eest jumalateenistustel ja koorimuusika ettekandmise eest kirikupühadel ja muudel kiriklikel talitustel. Ta oli eeslauljaks koraalide laulmisel ja juhatas kirikukoori (*Kantorei*) mitmehäälsete teoste esitamisel. Ühtlasi pidi ta sobivat repertuaari valima ja noote hankima ning koorile teosed selgeks õpetama. Peale selle vastutas kantor vokaalmuusika ettekandmise eest gümnaasiumi aktustel, keiserlikel ja teistel tähtpäevadel ning muudel linna pidulikel sündmustel.

Pärast gümnaasiumi kantor Johann Gonsiori surma 1710. aastal jäi kantorigoht mõneks aastaks täitmata, mille põhjus oli ilmselt laastava katkuga kaasnenud üleüldine heitlik ja raske olukord. Järgmiseks gümnaasiumi kantorigiks tuli Christian Ludwig Heimbrod (ka Heimbrodt; †1727) Merseburgist, kelle vokatsioon pärineb 1715. aasta suvest, ent tööle asus ta tõenäoliselt 1716. aastal.⁵⁶ Heimbrodi kandideerimiskirjast Tallinna raele ilmneb, et tegemist oli

⁵⁶ Heimbrodi vokatsioon (18.06.1715/prod. 12.04.1716): TLA.230.1.Bs 38, l 450–451.

III 2. Christian Ludwig Heimbrodi loodud Peeter I-le pühendatud leinakantaadi tiitelleht.

väga võimeka noore muusikuga.⁵⁷ Ta esitles end kui kogemustega lauljat, kes – tollal 26-aastane – oli solistina kaasa teinud uusimate nõudlike teoste ettekandmisel. Peale selle tõi ta välja oma pillimänguoskused, nagu harf ja viiul, sealjuures lehestlugemise vilumuse. Ja veel sellele lisaks nimetas ta alusteadmisi komponeerimises, mida ta lubas täiendada ühe „kuulsaima helilooja” juures, ning mainis tutvusi mitme heliloojaga, kellelt tal oli võimalik saada uusi teoseid.⁵⁸

Vokatsioonis on kantori töökohustused märgitud üsna üldsõnaliselt, nagu see oli varasemalt kombeks: kantor pidi „talle usaldatud ametis armsale noorsoole vagadust ja teisi teadusi ning lisaks ka muusikat õpetama ja juhutama koorimuusikat kirikutes ja koolides vastavalt gümnaasiumi seadustele ja senistele tavadele.”⁵⁹ Selle põhjal kantorilt teoste komponeerimist ei nõutud,

⁵⁷ TLA.230.1.B1 15, 1 76.

⁵⁸ Vt ka Schaper 2013: 320–321.

⁵⁹ [---] *Er sich in solchem anbetraueten Amte mittelst informirung der lieben Jugend in der Pietè und anderen Exercitiis Scholasticis wie auch darneben in der Music und dirigirung des Chori Musici in Kirchen und Schulen, denen legibus Gymnasii und seithero üblichen Gebrauche gemäß, [---].*

ometi aga oli Heimbrod oma kandideerimiskirjas maininud ka komponeerimisoskust, justkui see oleks olnud kompetentsi nõue. Ilmselt seda otseselt tööülesandeks ei seatud, kuid oli kantoriametis väga soovitatav. Võiks uskuda, et Heimbrod üht-teist ka komponeeris, ehkki ühtki tema teost pole teadaolevalt säilinud. Küll aga on 1717. aastast säilinud tema loodud leinaluuletus, mille ta kirjutas Hedwig Feldhuseni, Tallinna bürgermeistri abikaasa surma puhuks.⁶⁰ See trükis avaldatud tekst võis olla mõeldud ka lauluna, mis Oleviste kirikus toimunud matusetseremoonial ette kanti. Peale selle on säilinud 1725. aastast, kui Heimbrod enam kantorina ei töötanud, tema poolt Vene keiser Peeter I surma puhuks kirjutatud leinakantaadi teksti trükiväljaanne,⁶¹ mis sisaldab aariaid ja retsitatiive.

Heimbrod töötas kantorina vaid ligi kuus aastat, mille järel asus tööle hoopis postiametnikuna.⁶² Miks otsustas suurepärase muusikalise ettevalmistusega mees teha niisuguse kannapöörde, sellele vastust ei ole. Heimbrodi ametijärglaseks sai 1722. aastal Christoph Erdmann Bieck, kes töötas kantorigal kuni 1731. aastani,⁶³ mil ta sai *tertia*-klassi kolleegiks. Aastast 1737 oli ta seotud ka piibli eestikeelse tõlke ettevalmistamisega konsistoriumis, kus tema tööks sai vana testamendi eestikeelsete tõlkekäsikirjade toimetamine ja korrektuur.

Biecki lahkumisel kantoriametist kutsuti vabanenud kohale Jeremias Hayn, pärit Sileesiast, keda soovitas oma kirjas Tallinna raele Jena kantor ja koorimuusika direktor Johann Friedrich Hellbach.⁶⁴ Tema antud iseloomustuses on välja toodud põhilised eeldused ja oskused, mida tollal kantorilt nõuti, esiteks oli noormees ülikooliharidusega – „teoloog, kes ühtlasi humanitaarias tugev, õppinud kaks aastat Leipzigi ja neli aastat Jena ülikoolis.” Teiseks andis Hellbach hinnangu Haynile kui lauljale, iseloomustades teda „keskmise bassina, kes pole liiga tugev ega ka liiga nõrk.” Järgmisena mainis ta Hayni pillimänguoskust, nimelt „ta mängib viiulit ja ka väheke klahvpille,” ja seejä-

⁶⁰ „Letzte Ehr-Bezeugung, Der [--] Frauen, Fr. Hedwig Feldhausen, [--] Am Tage ihrer Beerdigung abgestattet von Nachgesetzten aus dem hiesigen Gymnasio: Johann Rud. Brehm, Christianus Ludovic. Heimbrod.” Leidub Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus (TLÜAR I-3387).

⁶¹ „Bey der am 2ten Junii des 1725ten Jahres in Reval gehaltenen Gedächtniß-Predigt über das Hochseelige Absterben Ihro Käyserl. Majest. Petri I. des Grosen, SelbstHaltern des gantzen Reußlandes, und Vaterl. Vaterlandes etc. etc. etc. Glorwürdigsten Andenckens wolte seine unterthänigste Pflicht abstaten in folgender Cantata, und in allertiefster De- und Weh-muht absingend bezeugen Christian Ludwig Heimbrod Käyserl. Postmeister zu Reval.” Leidub Eesti Ajalooarhiivis (F 1967: 2149).

⁶² TLA.31.1.13, l 14 lp.

⁶³ Biecki vokatsioon (1722): TLA.230.1.Bs 38, l 468, koopia TLA.230.1.BI 15, l 77.

⁶⁴ TLA.230.1.Bs 38, l 474–475.

rel komponeerimise kohta, et „kompositsiooni ta ei ole küll õppinud, aga kui uusi teoseid nõutakse, siis on ta valmis end selles osas täiendama.” Hellbach on veel märkinud, et „peale selle on ta saksa luules hästi kogenud ning tal on ilus käekiri.” Lõpetuseks ta kinnitab, et tal on Haynise usku, „et ta suudab nii teadusi kui ka muusikat väga hästi õpetada.”

Niisugune iseloomustus ilmselt rahuldab Tallinna linnavalitsust ja Haynile saadeti vokatsioon 1731. aasta oktoobris,⁶⁵ kuid tööle asus ta tõenäoliselt 1732. aastal. Hayni tööülesanded olid vokatsiooni põhjal samad mis eelmistel kantoritel. Temast sai kõige staažikam gümnaasiumi kantor, töötades sel ametikohal 36 aastat. Hayni pensionile jäädes sai 1768. aastal järgmiseks kantoriks Johann Christian Lehmann,⁶⁶ kelle vokatsiooni tõenäoliselt ei ole säilinud. Ilmselt ta jätkas senikehtinud tavade järgi, tehes nii koolitööd kui ka juhata-des kirikumuusikat ning korraldades gümnaasiumis peetavatel tähtpäevadel muusikalist osa. Lehmann lahkus kantori ametist 1785. aastal ja siirdus Pärnusse, kus asus tööle organisti ja tütarlastekooli õpetajana (Berting 1862: 27).

Viimaseks gümnaasiumi kantoriks sai 1785. aastal Heinrich Christian Völcker (ka Völcker),⁶⁷ kes jõudis selles ametis töötada vaid lühikest aega, sest juba järgmisel, 1786. aastal, seoses uute kooliseaduste kehtestamisega eraldati kool kirikust ja kantori kui õpetajaameti koht kaotati. Koolis hakkas muusikaõpetust andma kolleeg või köster.⁶⁸ Völcker aga jätkas oma muusikukarjääri toomkiriku organistina (Berting 1862: 34). Vaadates Völkeri kantori ametisse kutsumise kirja, siis nagu eelmiste kantorite, nii ka Völkeri vokatsioonis on samamoodi kantori tööülesanded märgitud vaid üldsõnaliselt, nimelt noormeestele vagaduse, muusika ja teiste õppeainete õpetamine, samuti koorimuusika juhatamine kirikutes ja koolis.

Völcker, kes oli Erfurti kantori poeg, oli ilmselt väga võimekas muusik. Teda soovitas Tallinna gümnaasiumi kantori kohale Erfurti muusikadirektor Johann Wilhelm Hässler (1747–1822), oma aja üks väljapaistvamaid organiste ja heliloojaid. Oma soovituskirjas iseloomustas Hässler teoloogiat õppinud Völkerit noormehena, „kellel lisaks väga heale käitumisele on olemas kõik selles ametis töötamiseks vajalikud omadused ning peale selle ka haruldane

⁶⁵ Hayni vokatsioon (1731): TLA.230.1.Bp 11, l 336–337.

⁶⁶ Lehmann asus Hayni abina tööle juba 1767. aastal. TLA.236.1.32, lk 12.

⁶⁷ Völkeri vokatsioon (1785): TLA.230.1.Bp 29, l 73–74.

⁶⁸ Luterlikus kirikus oli köster kirikuteener, kes vastutas kirikuruumi ja kõigi vahendite korrasoleku eest jumalateenistuseks. Lisaks täitis köster mõnel pool koguduse eeslaulja rolli, eelkõige maakirikutes, kus ei olnud orelit. 17.–19. sajandil olid Saksa kultuuriruumis levinud ka köstrikoolid alghariduse andmiseks, kus köster oli õpetajaks. Mitmel pool esines köstri- ja kantori ameti või köstri- ja organistiameti kombinatsioone, kus köster oli nii kooliõpetaja kui ka kantor või organist.

võime mängida hästi mitut erinevat pilli, nagu näiteks viiul, viola, tšello, orel ja klavikord (*Klavier*).⁶⁹ Säilinud on ka Völkeri saadetud kiri Tallinna magistraadile enne tema ametisse kutsumist, milles ta soovis täpsustada temalt nõutavaid tööülesandeid, eriti kirikutöö korralduse osas. Ta kirjutas, et „juhul kui kantor peab kirikus üksnes koraale laulma, siis ta ei näeks vaeva kirikumuusikanootide kaasa vedamisega, aga kui temalt nõutakse ka koorimuusika juhatamist, siis oleks tal neid küllaga võtta.” Samuti küsis ta, „kas Tallinnas on olemas linnakoor või kas seda saaks tulevikus luua, et sel juhul võtaks ta ka motette kaasa.” Ja lisas, et kuna „head pillid on Tallinnas kuuldavasti kallid,” siis otsustas ta enda pillid kaasa võtta.⁷⁰ Viimane väide tekitab küsimusi, milliseid pille Völker silmas pidas ja miks pidas ta vajalikuks need kaasa võtta? Laulmisel ja koori juhatamisel kantor ise pilli ju ei mänginud, vaid seda tegid organist ja vajadusel ka linnamuusikud. Võib arvata, et mitmekülgse muusikuna, kes Hässleri sõnul oskas hästi mängida mitut pilli, oli Völkeri ambitsioon muusikuna suurem kui kantoriamet seda nõudis. Ilmselt leppisid Tallinna magistraat ja Völker tema tööülesannete ja -korralduse osas täpsemalt kokku, kuid kahjuks ei ole tema lühikeseks jäänud ametiajast andmeid tema muusikalise tegevuse kohta. Küll on teada, et hiljem toomkiriku organistina rajas ta toomkoori, kellega kandis ette mitmeid suurvorme, sealhulgas näiteks Joseph Haydni oratooriumi „Aastaajad” („Die Jahreszeiten”, 1801) (Saha 1972: 11, 15, 53).

Vaadates veel kantoriinstitutsiooni ajalugu Tallinnas, näeme, et kantori ametikoht oli pärast Põhjasõda olemas ka Tallinna toomkoolis. Esialgu oli toomkooli õpetegevus mõistagi soiku jäänud. 1724. aastal Tallinna toomkoguduse ülemõpetajaks saanud Christoph Friedrich Mickwitz sen (1696–1748) püüdis toomkooli uuesti tööle saada. Nagu tema märkmetest selgub, oli kool olnud väga armetus olukorras: maja oli u 300 soldati majutamise tagajärjel suuresti laastatud ja lõhutud ning sealsamas elas ja töötas äärmiselt kehvades tingimustes kantor, kes oli endine Rootsi soldat ega omanud mingisuguseid oskusi talle määratud ametis. Tema juures õppis kuus või seitse last (Croessmann 1869: 41). Alates 1725. aastast jätkas toomkool tegutsemist konsistooriumi all ja rüütelkonna ülalpidamisel. Kuna õpilaste arv kasvas kiiresti, siis 1726. aasta kevadel võeti ametisse ka kantor Michael Weber, kes oli pärit Magdeburgist, aga enne Tallinnasse tulekut töötas ta aastail 1721–1726

⁶⁹ TLA.230.1.Bs 38, l 550.

⁷⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 552.

III 3. Vaade Tallinnale Johann Georg Wolfgangi vasegravüüri. Frontispiss Johann Daniel Intelmanni aritmeetikaõpikus „Arithmetischer Weg-Weiser, Oder nach Ehst- und Liefländischer Handlung gründlich eingerichtetes Erstes Revalsches Rechenbuch“ (Halle, 1736).

kantorina Peterburis. Weber hakkas ühtlasi aritmeetikat õpetama, aastal 1737 avaldas ta trükis ka enda koostatud õpiku.⁷¹

Croessmanni andmetel oli 1730. aastatel toomkoolis õppetöö jagatud kahele semestrile: talvesemester mihkclipäevast lihavõtteni ja suvesemester lihavõtetest mihkclipäevani, suvevaheaeg oli neli nädalat. Tunnid toimusid kuuel päeval nädalas ja pühapäeviti oli õpilastele ette nähtud ka üks hingekosutuse tund, mida õpetajad vaheldumisi läbi viisid. Alates 1733. aastast töötas koolis viis õppejõudu, kelle ametinimetused olid rektor (*Rector*), konrektor (*Conrektor*), subrektor (*Subrektor*), subkonrektor (*Subconrektor*), kelle üks tööülesandeid oli mängida kirikus orelit,⁷² ja kantor (*Cantor*). Kuni 1740. aastateni said toomkoolis õppida nii tütar- kui ka poisslapsed, kuid siis muudeti see poiste-

⁷¹ „Anweisung zur Arithmetic. Darinnen Die nöthigsten und nützlichsten Theile derselben in Deutschen Beschreibungen, Vortheilhaften Regeln und genugsamen Exempeln zum Gemeinen Nutz in Handel und Wandel sonderlich Der lieben Schul-Jugend zum besten abgefasset und ausgefertiget von Michael Weber Collega & Cantore der Ritter- und Dohm-Schule zu Reval.“ Reval, gedruckt bey Jacob Johann Köhler, 1737.

⁷² EAA.854.2.2720, 19, vokatsioon Johann Ehrenfried Buntebarthile subkonrektori ametikohale aastal 1741: *Bey unserer hiesigen Dohm-Schule ist die Stelle eines Sub-Con-Rectoris, der auch zugleich die Orgel in der Kirche dabey tractiret, bereits seit Aprill-Monats 1740 unbesetzt gewesen.*

kooliks, kus võisid õppida siiski kõigist seisustest lapsed. 1765. aastal aga võttis Eestimaa Rüütelkond kooli juhtimise ja ülalpidamise täielikult enda kätte ning muutis kooli aadlike poegadele mõeldud kinniseks õppeasutuseks.

Toomkooli kantori töö täpsema sisu kohta ei ole ma seni andmeid leidnud. Rootsi ajal õpetas toomkooli kantor lisaks laulmisele ka algastme õpilastele lugemist, kirjutamist ja arvutamist, kas see tava jätkus Vene ajal, pole teada. Samuti ei ole andmeid kantori rolli kohta toomkiriku jumalateenistustel ja muudel vaimulikel tseremooniatel. Võiks siiski uskuda, et sarnaselt gümnaasiumi kantoriga, kes vastutas muusika eest all-linna kirikutes, juhatas toomkooli kantor koorimuusikat toomkirikus.

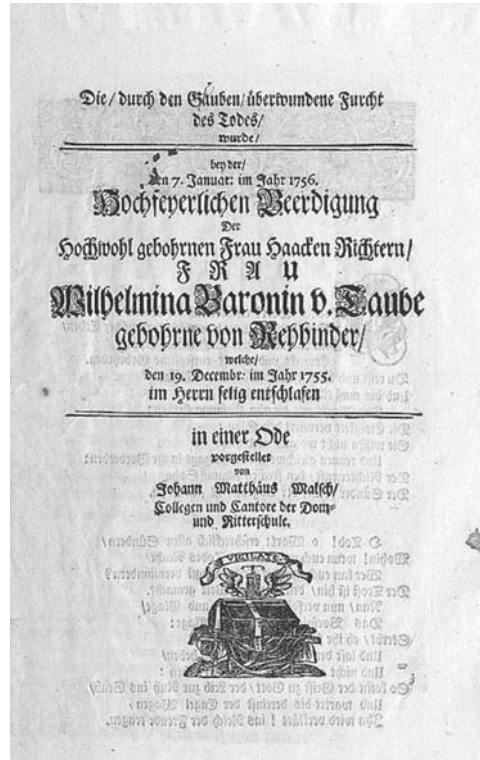
Kantor Weber töötas toomkoolis surmani 1739. aastal, mille järel jäi kantorigoht tõenäoliselt täitmata, kuni uueks kantorigks tuli Johann David Elster Stolbergist, kelle vokatsioon pärineb 1741. aasta juunist.⁷³ Ka selles ei ole kantori konkreetseid tööülesandeid nimetatud, vaid on väga üldiselt sõnastatud kohustus järgida vastavalt kirikuseadusele antud vannet jagada kohusetruult ja laitmatult noortele kristlikku õpetust.⁷⁴ Elsteri ametiaeg toomkoolis ei jäänud kuigi pikaks, sest tema ja ka subkonrektor Buntebarthi liitumine venenastekogudusega põhjustas õpetajate kolleegiumis lahkarvamusi ja tüli, mille lahendas konsistoorium 1745. aastal otsusega vallandada mõlemad ametist. Järgmiseks kantorigks sai Heinrich Benjamin Hessler Magdeburgist, kes töötas sel kohal kolm aastat ning seejärel võttis vastu kolleegi koha linnakoolis, kust liikus edasi gümnaasiumi kolleegiks ning 1756. aastal sai seal teoloogia professoriks. Aastail 1757, 1760 ja 1764 täitis ta ka rektori kohuseid (Berting 1862: 24; Croessmann 1869: 80).

Toomkooli vabanenud kantorigkohale kutsuti Johann Matthäus Malsch, pärit Rawiczist, kes hiljem sai endale ka kolleegiameti. Tema tegevusest on jäänud jälg ühe leinaoodi näol, mille ta kirjutas Wilhelmina von Taube mälestuseks ja mis kanti ette tema matusetseremoonial 7. jaanuaril 1756. aastal.⁷⁵ Järgmise kantori Johann August Bruckhoffi ametisse astumise aeg on jäänud

⁷³ Elsteri vokatsioon (1741): EAA.854.2.2720, 1 5–5 lp.

⁷⁴ Elsteri vokatsioonis: *Demnach vociren und bestätigen wir Ihn, Herrn Johann David Elster, hiermit und in Krafft dieses, zum Cantore gedachter Schule, dergestalt, daß Er zufolge 1. Capit: 1. § der Kirchen-Ordnung ihm zu leisten obliegenden Eydes, in diesem Seinen Officio, nach aller Treue seines Gewißens fernerhin handle, allen Verordnungen, die zum Aufnehmen der studirenden Jugend gereichen können, sich gebührend unterwerffe, und überall mit unsträfflicher Lehre und untadelhaften Leben die Lehre unsers Erlösers schmücke, [---].*

⁷⁵ „Die, durch den Gauben[!], überwundene Furcht des Todes, wurde, bey der, den 7. Januar. im Jahr 1756. Hochfeyerlichen Beerdigung Der Hochwohl gebohrnen Frau Haacken Richtern, Frau Wilhelmina Baronin v. Taube gebohrne von Rehbinder, welche, den 19. Decembr. im Jahr 1755. im Herrn selig entschlafen in einer Ode vorgestellt von Johann Matthäus Malsch, Collegen und Cantore der Dom- und Ritterschule.“ [Reval, 1756.]

III 4. Johann Matthäus Malschi loodud paruness Wilhelmina von Taubele pühendatud leinaoodi tiitelteht.

segaseks, sest Croessmanni andmetel sai ta kantoriks 1752. aastal, ent talle eelnenud Malsch nimetas end veel ka 1756. aastal kantoriks, nagu ilmneb eelmainitud leinaoodi trükisel. On siiski ebatõenäoline, et toomkoolis oli samaaegselt ametis kaks kantorit, seega võis Bruckhoffi kantoriks saamise aeg jääda pärast 1756. aastat.

Kui 1765. aastal seoses toomkooli reorganiseerimisega rüütliakadeemiaks korraldati ümber ka õppetöö ja õpetajaid hakati nimetama professoriteks ja kolleegideks (Croessmann 1869: 49–50), siis kantori ametist sai kirikuamet, so toomkantor. Nii jätkas Bruckhoff 1766. aastast toomkooli kolleegina ja toomkantorina kuni elu lõpuni 1780. aastal. Tema ametijärglaseks sai Jacob Tobias Albert Kutscher, kelle puhul on säilinud tema vokatsiooni mustand aastast 1780,⁷⁶ mis kinnitab kantori ameti teisenemist kirikuametiks. Nimelt on seal töökohaks märgitud „kantorikoht siinses rüütli- ja toomkirikus“ (*Stelle eines Cantoris bey der hiesigen Ritter- und Dohm-Kirche*). Töö sisu aga ei ole jällegi avatud, vaid sõnastatud formaalselt, et kantoril tuleb talle määratud ametis

⁷⁶ EAA.854.2.2720, l 21–21 lp.

kohusetruult ja innukalt töötada vastavalt kirikukorraldusele⁷⁷ ja sealjuures ka rüütli- ja toomkooli kolleegina õpetada talle usaldatud noortele vajalikke keeli ja teadusi. Croessmanni andmetel ei sisaldanud rüütliakadeemia uus õppekava enam muusikaõpetust, vaid muusikat oli võimalik õppida eratundides (Croessmann 1869: 50). Sellest võib järeldada, et ka kolleeg ei pidanud muusikat õpetama. Kas ja kuidas aga kantor, kes oli ühtlasi kolleeg, oli seotud õpilastele koraalilaulmise õpetamisega, sellele ei ole andmete puudumise tõttu võimalik vastata, ja samuti sellele, millised ülesanded täpsemalt olid toomkantoril kirikumuusikuna.

Järgnevalt on allikate põhjal esitatud 18. sajandil Tallinna gümnaasiumis ja toomkoolis töötanud kantorite nimed koos nende tööaastatega kronoloogilises järjestuses:

Tallinna gümnaasium

1700–1710	Johann Gonsior (†1710), Königsbergist
1715/16–1721/22	Christian Ludwig Heimbrod (†1727), Merseburgist
1722–1731	Christoph Erdmann Bieck (†1750), Hallest?
1731/32–1768	Jeremias Hayn (†1773), Sileesiast
1768–1785	Johann Christian Lehmann
1785–1786	Heinrich Christian Völker (†1814), Erfurtist

Tallinna toomkool

1697–1702	Georg von Hoff, Gothast
1706–1707	Isak Siponius
?–1709–?	Valentin Vetter
?–1725	<i>Cantor</i> (nimi teadmata), endine Rootsi soldat
1726–1739	Michael Weber (†1739), Magdeburgist
1740–1745	Johann David Elster (†1753), Stolbergist
1746–1749	Heinrich Benjamin Hessler (†1766), Magdeburgist
1750–1756?	Johann Matthäus Malsch (1722–1796), Rawiczist
1756?–1780	Johann August Bruckhoff (†1780), aastast 1766 ka kolleeg
1780–1800	Jacob Tobias Albert Kutscher (u1730–1806), ka kolleeg

⁷⁷ Kuni 1808. aastani kasutati Tallinnas 1686. aasta kirikukorraldust „Kirchen-Gesetz und Ordnung“, mis ilmus Riias 1687. aastal.

2.2.2. Organistid

Orelimuusika eest linna kirikutes vastutasid endistviisi organistid, kelle põhitööks oligi mängida orelit jumalateenistustel teatud liturgiaosades ning pühadel ja tseremooniatel ka muid teoseid soolo või saatena. Tallinna all-linna kahe suurema kiriku, peakirik Oleviste ja Niguliste organistikohad olid pea-aegu kogu sajandi jooksul täidetud. Ühtlasi tuli nii Oleviste kui ka Niguliste organistidel käia mängimas raele alluvas Püha Vaimu kirikus, Niguliste organistidel kuni 1716. aastani ka Rootsi-Mihkli kirikus. Väljaspool kirikutööd võisid organistid teenida lisa linnaelanike varrudel, pulmades ja suurgildi pidudel klahvpilli mängimisega või pillimängu eratundide andmisega.

Ajast pärast Põhjasõda kuni 18. sajandi lõpuni oli Niguliste kiriku organistina ametis kuus ja Oleviste organistina seitse muusikut, organistide vokatsioonide aga on säilinud kokku kümme. Neist viis on koostatud Niguliste kiriku organistikoha taotlejatele, nimeliselt Peter Trump (1710), Heinrich Christoph Callenberg (1721), Heinrich Ernst Giese (1750), Johann Carl Justus Welsch (1777) ja Alexander Forbus (1786),⁷⁸ ja viis Oleviste organistikohale kandideerinutele, nimeliselt Johann Adam Roseer (1717), Johann Friedrich Woltemas (1719), Gottfried Thiel (1734), Carl Friedrich Agthe (1760) ja Johann Julius Mirus (1789).⁷⁹

Niguliste kiriku organistikohale kutsutud Peter Trumpi vokatsiooni on siiski pisut keeruline tõlgendada, sest see sisaldab endas justkui kaht vokatsiooni. Nimelt leidub talle 29. novembril 1710 koostatud vokatsioonil märkus „Sama Hinr. Busbetzkyle 8. mai 1711. Vajalikud muudatused on tehtud” ning muudetud tekstilõiguga väiksem paberileht on lisatud antud vokatsiooni juurde.⁸⁰ Seda võiks tõlgendada nii, et Trump, kes aastast 1701 oli linna peamuusiku kohal, kutsuti 1710. aasta hilissügisel – raskel ajal, kui ehk kedagi teist polnud võtta – ühtlasi Niguliste kiriku organistikohale. Järgmise aasta maikuus ta aga loovutas koha Heinrich Busbetzkyle, jäädes ise edaspidi teenistusse üksnes linna peamuusikuna. Küll on Hillar Saha arvanud, et Heinrich Busbetzky asus 1711. aastal hoopis Oleviste organistikohale (Saha 1972: 52), mille kohta kinnitavad andmed aga puuduvad. Ka Trumpi ja Busbetzky n-ö ühise vokatsiooni juures leiduval muudatuste lisal ei ole mainitud Oleviste kiriku organistikohta. Saha andmetel oli Busbetzky Oleviste kirikus ametis

⁷⁸ Trump: TLA.230.1.Bs 38, l 449–449 lp, Callenberg: TLA.230.1.Bs 38, l 466, Giese: TLA.230.1.Bs 38, l 486, Welsch: TLA.230.1.Bs 38, l 528, Forbus: TLA.230.1.Bs 38, l 556.

⁷⁹ Roseer: TLA.230.1.Bs 38, l 454, Woltemas: TLA.230.1.Bs 38, l 457, Thiel: TLA.230.1.Bs 38, l 478, Agthe: TLA.230.1.Bs 38, l 490, Mirus: TLA.230.1.Bs 38, l 564.

⁸⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 449–449 lp + lisaleht.

III 5. Frontispiss Johann Gottfried Waltheri, saksa organisti, helilooja ja muusikateoreetiku koostatud muusika leksikonis „Musicalisches Lexicon Oder Musicalische Bibliothec” (Leipzig: Deer, 1732).

kuni 1716. aastani, mil siirdus Riiga (Saha 1972: 52). 1720. aasta juunis saatis ta Riiaast Tallinna raele kirja sooviga kandideerida Niguliste kirikus Peter Trumpi surma tõttu vabanenud organistikohale, viidates võimalusele käia oma isa ja venna jälgedes.⁸¹ Selle kirja põhjal oli Niguliste organist tol ajal olnud siiski Peter Trump ja Busbetzky seega võis enne Riiga minekut tõepoolest töötada Oleviste organistikohal. Miks talle koostati Niguliste organisti vokatsioon, sellele küsimusele jääb siin vastamata. Mis puutub Busbetzky kandideerimise Niguliste organistikohale 1720. aastal, siis seda ei saanud siiski tema, vaid hoopis Heinrich Christoph Callenberg. Busbetzky aga õnnestus 1722. aastal saada (taas?) Oleviste kiriku organistik (Saha 1972: 52).

Säilinud vokatsioonide tekste lähemalt uurides selgus, et nende põhisisu kattus läbi kogu 18. sajandi. Peamise osa tekstist moodustasid tarvilikud formaalsused, alustuseks konstateering, et Niguliste/Oleviste kiriku vabanenud organistikohale tuleb kutsuda uus võimekas organist, seejärel pöördumine ametikoha kandidaadi poole kinnitusega, et ta on oma oskusi avalikult tõestanud ja vastab esitatud nõuetele, mõnel juhul on märgitud ka soovitus ole-

⁸¹ TLA.230.1.Bs 38, l 459–460.

masolu. Edasi avaldatakse lootust, et kandidaat oskab talle tehtud töopakumist hinnata ja võtab selle tänuga vastu ning siis „nii oma igapäevaelus kui ka talle usaldatud vastutusrikkas organistiametis näitab üles lojaalsust, vagadust, töökust, kainust ja mõõdukust niivõrd, et jumal ja tema ülemad võiksid sellega rahul olla.”⁸²

Organistikohale kandideerijalt eeldati vokatsioonide põhjal erialast vilumust, mille tõendamiseks ta pidi sooritama mänguuskusi näitava n-ö eksami (*die Probe eines habilen Musici und Organisten*). Kuidas eksamit Tallinnas korraldati, mida pidi kandidaat mängima ja kes teda hindasid, selle kohta andmeid ei ole. Võiks arvata, et kohataotlejal tuli näidata nii oma mängutehnilisi kui ka improviseerimisoskusi, st esitada näiteks mõni fuuga ja improviseerida etteantud koraali teemal. Hindamiskomisjoni kuulusid tõenäoliselt konsistooriumi ja rae esindajad, võibolla ka gümnaasiumi kantor, linna peamuusik ja teise kiriku organist. Vokatsiooni väljasaatmine Tallinna rae poolt tähendaski seda, et kandidaat oli eksami edukalt sooritanud ja teda paluti koht vastu võtta.

Organisti põhitööga seotud üksikasju ei ole vokatsioonides enamasti kahjuks kirjeldatud. Vaid ühel juhul, 1710. aastal Niguliste kiriku organistikohale kutsutud Peter Trumpi ja ühtlasi Heinrich Busbetzky vokatsioonis on märgitud, et tal tuleb mängida nii Niguliste kui ka vaheldumisi Rootsi-Mihkli ja Püha Vaimu kirikus.⁸³ Ilmselt jätkasid seda tava – Püha Vaimu kirikus teenistustel ja tseremooniatel mängimist – ka järgmised nii Niguliste kui ka Oleviste kiriku organistid, mida kinnitavad mitmed säilinud kviitungid neile tasu maksmise kohta seal mängimise eest. Mihkli kirikus käidi mängimas kuni 1716. aastani, mil varem Rootsi riigile kuulunud kirik anti õigeuskliku Vene garnisonile, kes võttis ette kiriku ümberehitamise ja 1734. aastal pühitsetes selle Issanda Muutmise peakirikuks.

Niguliste kiriku staažikaim organist oli 27 aastat teenistuses olnud Heinrich Ernst Giese, kelle tegevusest on siiski vähe jälgi. On teada, et ta tuli Tallinnasse Lüneburgist, kus ta oli ka õppinud. Niguliste kiriku organistikohale sai ta 31-aastasena 1750. aastal⁸⁴ pärast eelmise organisti Heinrich Christoph Callenbergi siitilmast lahkumist ja töötas selles ametis kuni oma surmani 1777. aastal. Giese ametiajal, aastaks 1768 sai renoveeritud Niguliste kiriku orel. Selle töö tegi Balti provintside tolleaegne väljapaistvaim orelimeister, Hallest pärit Heinrich Andreas Contius (1708–1792/95?), kes samal ajal ehitas

⁸² Heinrich Ernst Giese vokatsioon: TLA.230.1.Bs 38, l 486.

⁸³ TLA.230.1.Bs 38, l 449–449 lp.

⁸⁴ Giese vokatsioon (1750): TLA.230.1.Bs 38, l 486.

ühtlasi uut orelit Oleviste kirikusse. Alates 1770ndaist on säilinud kviitungeid Giesele⁸⁵ ja tema ametijärglastele, samuti Oleviste kiriku organistidele ning linna peamuusikutele tasu maksmise kohta gümnaasiumis musitseerimise eest, millest võib järeldada, et juba gümnaasiumi kantor Lehmanni tegevusajal ja ka pärast kantorikoha kaotamist käisid gümnaasiumis peetud pidulikel tähtpäevadel ja professorite introduksioonidel muusikat tegemas ka Niguliste ja Oleviste organistid ja linnamuusikud. Organist Giese surma järel vabanenud Niguliste organisti kohale kutsuti 1777. aastal Johann Carl Justus Welsch,⁸⁶ kes oli pärit Wolfenbüttelist (Tallinna kodanikeraamat 2006: 143). Saha andmetel täiendas ta end orelimängus Oleviste kiriku organisti Carl Friedrich Agthe juures (Saha 1972: 53) ning pärast Agthe surma 1786 edutati ta oma õpetaja kohale Olevistes. Welschi lahkumise järel kutsuti Niguliste organistikohale Agthe soovitusel Pärnust pärit Alexander Forbus,⁸⁷ kes oli samuti Agthe juures õppinud. Forbus jõudis ametis olla kuus aastat kuni surmani aastal 1792.

Forbuse järel, viimasena vaadeldaval ajaperioodil, oli Niguliste kiriku organistikohal Johann Andreas Trinkler, kelle töökohustuste hulka kuulus endistviisi ka Püha Vaimu kirikus mängimine ning gümnaasiumis peetud pidulikel tähtpäevadel musitseerimine.⁸⁸ Trinkleri kohta on teada veel, et 1804. aastal lahkus ta Niguliste kiriku teenistusest Oleviste kirikus vabanenud organistikohale, kus töötas kuni surmani. Organistina andis Trinkler märkimisväärse panuse siinse regiooni koraaliraamatu koostamisse (Jacob 2011: 415), jõudes oma eluajal välja anda neljahäälsete koraaliseadete esimese viihiku, „Vierstimmige Choraele herausgegeben von J. A. Trinkler, Organist bey der St. Olay Gemeinde, 1tes Heft“, mille graveeris ja trükkis Tallinna trükikal David Heinz.⁸⁹ Trinkleri alustatud tööd jätkas tema ametijärglane Johann August Hagen, kes 1844. aastal andis välja Tallinna ja Tartu lauluraamatute täisviisiraamatu, mille saksakeelne pealkiri oli „Choralbuch zum Gebrauche für die Orgel und das Pianoforte. Enthaltend Kirchen-Melodien für Deutsche und Ehstnische Kirchen-Gesangbücher, so wie auch für Dr. K. C. Ulmanns geistliche Lieder-Sammlung“.

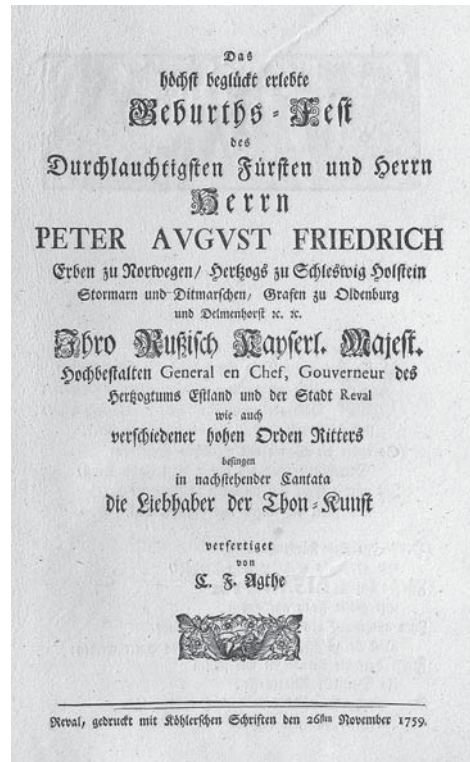
⁸⁵ TLA.230.1.Bs 38, l 526: kviitungil (27.03.1770) on kirjas Giesele makstud töötasu summas 8.80 rubla, millest 6.50 on tasu poole aastase töö eest (mihkkipäevast lihavõteteni) Püha Vaimu kirikus ja 2.30 gümnaasiumis 24. novembril 1769. aastal mängimise eest.

⁸⁶ Welschi vokatsioon (1777): TLA.230.1.Bs 38, l 528; koopia: l 525.

⁸⁷ Forbuse vokatsioon (1786): TLA.230.1.Bs 38, l 556.

⁸⁸ Trinkleri kviitungid töötasu kättesaamise kohta Püha Vaimu kirikus ja gümnaasiumis mängimise eest: TLA.230.1.Bs 38, l 575, 577.

⁸⁹ Teadaolevalt ainueksemplar on säilinud Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus (TLÜAR XIV-1786c).

III 6. Carl Friedrich Agthe kirjutatud Peter August Friedrichi sünnipäevale pühendatud kantaadi tiitelleht.

Oleviste kiriku pikaageim ja tõenäoliselt meisterlikem organist oli Carl Friedrich Agthe (1724–1787), kes töötas sel kohal aastail 1760–1786. Ta oli pärit Hettstedtist organistide ja kantorite perekonnast (Boer 2012: 26), õppinud Halles teoloogiat ja Tallinnasse tuli ta seoses vabanenud organistikohaga. Tallinnas abiellus Agthe Johanna Rehega ja olgu siinkohal vahemärkusena öeldud, et nende perre sündinud lastest üks poeg, Andreas Michael Agthe sai hiljem Saaremaal Põide koguduse pastoriks. Organist Agthe puhul on teada, et ta tegeles ka komponeerimisega. Ehkki ühegi teose nooti ei ole säilinud, on siiski olemas seni teadaolevalt kahe Agthe komponeeritud pühendus-kantaadi tekstiväljaanded. Nimelt Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus on Venemaa keisrinna Elisabet I-le ehk Jelizaveta Petrovnale (1709–1762) sünnipäevaks pühendatud kantaadi tekst, mis on trükitud Tallinnas 1757. aastal ja kantaat kanti ette muusikaasjaarmastajate poolt 18. detsembril 1757. aastal Suurgildi maja saalis.⁹⁰ Eesti Ajalooarhiivi raamatukogus

⁹⁰ „Cantate an dem hohen Geburts Feste der Grossen Elisabeth Kayserin und Selbthalterin von gantz Russland etc. etc. etc. Von Liebhabern der Musick den 18. Decbr. 1757. in Reval auf der grossen Guldstube, aufgeföhret und in die Musick gesetzt von C. F. Agthe aus dem Chursächsischen.“ Reval, Gedruckt mit Köhlerschen Schriften. (TLÜAR XII-3005.)

leidub aga Peter August Friedrich von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Becki (1697–1775), Eestimaa tolleaegse kubeneri ja Venemaa teeneka sõjaväelase sünnipäevale pühendatud kantaadi tekst, mis on välja antud Tallinnas 1759. aastal ja ilmselt samuti Tallinnas samal aastal esitatud.⁹¹ Tallinna nädalalehe *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* andmetel kõlas aastaid hiljem, 18. märtsil 1775 sellesama Peter August Friedrichi matusetseremoonial Oleviste kirikus samuti Agthe komponeeritud leinakantaat, mille teksti autor oli gümnaasiumi kantor Johann Christian Lehmann.⁹² Usutavasti osales Agthe ka nende teoste ettekandmisel.

Organist Agthe lahkus ametist ilmselt vanaduse tõttu ning siirdus elama Saaremaale Pöidesse, kus ta 1787. aastal suri. Tema ametiajal, aastail 1767–1771 ehitas eespool nimetatud orelimeister Contius Oleviste kirikusse uue, seitsme lõõtsa, kolme manuaali ja 42 registriga oreli (Saha 1940: 18–19), mis usutavasti inspireeris ja innustas nii Agthet kui ka järgmisi organiste musitseerima ka väljaspool jumalateenistust, st esitama orelimuusikat kontserdi vormis, nagu seda mõnel pool Saksamaal tehti. Agthe järel sai Oleviste organistikohale 1786. aastal tema endine õpilane Welsch, kes aga suri juba järgmisel aastal. Vabanenud koht jäi tõenäoliselt umbes aastaks täitmata, kuni 1789. aasta kevadel saatis raad vokatsiooni Johann Julius Mirusele,⁹³ kes töötas Tallinnas politseisekretärina.⁹⁴ Saha andmetel oli Mirus muusikaharrastaja (Saha 1972: 53), kelle klavrpillimänguoskus ilmselt vastas nõudmistele, mida organistilt oodati. Samuti tegeles ta muusika komponeerimisega, mille ainsa teadaoleva näitena leidub kuukirjas *Für Geist und Herz* avaldatud leinalaulu „Am frühen Grabe“ noot.⁹⁵ Saanud organistiksi, töötas Mirus edasi ka politseisekretärina, nagu kinnitavad Tallinna nädalalehes *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* avaldatud Miruse kui politseisekretäri teadaanded.

Aastal 1783 valmis ka toomkiriku uus, kahe manuaali ja 31 registriga orel, mille ehitas Bremenist 1779. aastal Tallinnasse tulnud orel- ja pillimeister

⁹¹ „Das höchst beglückt erlebte Geburths-Fest des Durchlauchtigsten Fürsten und Herrn Herrn Peter August Friedrich Erben zu Norwegen / Hertzogs zu Schleswig Holstein Stormarn und Ditmarschen / Grafen zu Oldenburg und Delmenhorst etc. etc. Ihro Russisch Kayserl. Majest. Hochbestalten General en Chef, Gouverneur des Hertzogtums Estland und der Stadt Reval wie auch verschiedener hohen Orden Ritters besingen in nachstehender Cantata die Liebhaber der Thon-Kunst verfertiget von C. F. Agthe.“ Reval, gedruckt mit Köhlerschen Schriften den 26sten November 1759. (EAA A2 220 IV-165.)

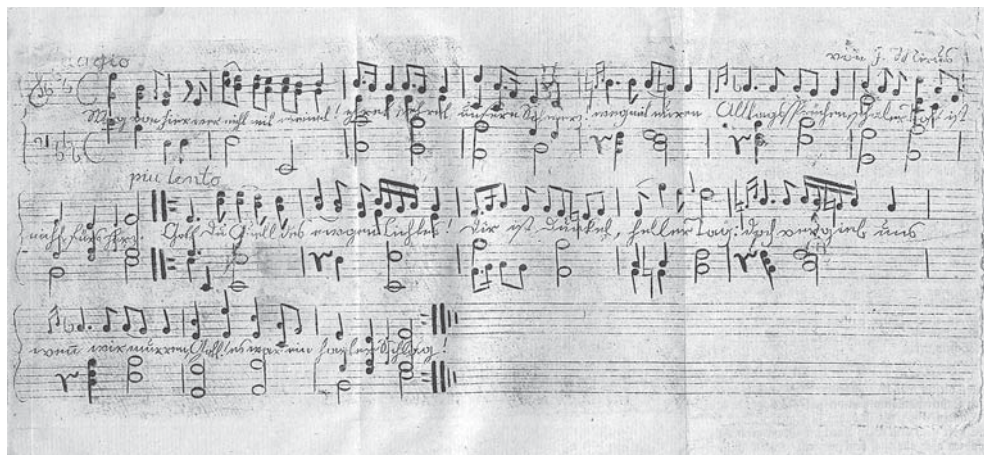
⁹² RWN 23.03.1775.

⁹³ Miruse vokatsioon (1789): TLA.230.1.Bs 38, 1 564–564 lp.

⁹⁴ EAA.30.1.10227.

⁹⁵ *Für Geist und Herz*, 1786, Erster Band, laulu tekst lk 125–127.

III 7. Johann Julius Miruse komponeeritud leinalaul „Am frühen Grabe der Fräulein Annette von Schwengelm”.

Johann Friedrich Gräbner (1753–1812).⁹⁶ Mõne aasta pärast, 1786. aastal sai toomkiriku organistik endine gümnaasiumi kantor Heinrich Christian Völker (Berting 1862: 34). Selle väljapaistva muusiku meisterlikku orelimängu mainis ka saksa kirjamees Johann Christoph Petri (1762–1851) oma ülevaates „Värsked andmed Liivi- ja Eestimaa hariduse, kirjanduse, kunstide ja teaduste olukorrast” (Petri 1801: 1084). Völker oli orelimängu õppinud saksa organisti ja helilooja Johann Christian Kitteli (1732–1809) juures, kes omakorda oli Johann Sebastian Bachi üks viimaseid õpilasi. Völkeri puhul võib uskuda, et ka tema orelimängu said linlased kuulda rohkem kui üksnes jumalateenistustel ja kiriklikel talitustel. Oli ju tol ajal juba ka Tallinnas käimas regulaarne kontserdielu, mida kujundasid nii kohalikud kui ka välismaised muusikud. Näiteks 1787. aastal andis Oleviste kirikus kontserdi saksa orelivirtuoos Georg Joseph Vogler (1749–1814) (Saha 1940: 18–19) ja seega on tõenäoline, et Völkergi võis orelimuusikat kontserdi vormis esitada. 1790ndaist ja 19. sajandi algusest on teada, et ta esines linnas korraldatud kontsertidel ka pianistina ning samuti koos toomkooriga, mida ta ühtlasi juhatas (Saha 1972: 11).

Järgnevalt on allikate põhjal esitatud Tallinnas 18. sajandil tegutsenud Oleviste, Niguliste ja toomkiriku organistid koos ametis oldud aastatega kronoloogilises järjestuses:

⁹⁶ Andmed Tallinna toomkiriku veebilehelt <http://toomkirik.ee/toomkogodus/muusika/orel/> (28.08.2015). Vt Gräbneri kohta põhjalikumalt alapeatükis 4.3. Pillimeistrid ja pilliturg.

Oleviste kirik

1695–1706	Philipp Polack (†1706)
?1706–1711	? Christian Bierbach, tallinlane
?1711–1716	? Heinrich Busbetzky (†1734), tallinlane
1717–1719	Johann Adam Roseer, Narvast
1719–1722	Johann Friedrich Woltemas
1722–1734	Heinrich Busbetzky (†1734)
1734–1759	Gottfried Thiel (†1759), Viljandist
1760–1786	Carl Friedrich Agthe (1724–1787), Hettstedtist
1786–1787	Johann Carl Justus Welsch (†1787), Wolfenbüttelist
1789–1804	Johann Julius Mirus, tallinlane

Niguliste kirik

1701–1710	Christian Busbetzky (†1710), Narvast
1710–1720	Peter Trump (†1720), tallinlane
1721–1750	Heinrich Christoph Callenberg (†1750), Erfurtist
1750–1777	Heinrich Ernst Giese (1719–1777), Lüneburgist
1778–1786	Johann Carl Justus Welsch (1742–1787), Wolfenbüttelist
1786–1792	Alexander Forbus (1755–1792), Pärnust
1792–1804	Johann Andreas Trinkler (1755–1827)

Toomkirik

1698–1710	Peter Trump (†1720), tallinlane
1786–1814	Heinrich Christian Völker (†1814), Erfurtist

2.2.3. Linnamuusikud

Sajandi esimesel poolel juhtis linna peamuusik (*Stadt-musicus instrumentalis principalis*) oma kompaniid, kuhu kuulus neli-viis selli ja paar õpipoissi, seniste traditsioonide järgi. Tema kohustus oli oma muusikud välja õpetada ja teenindada koos nendega linna kirikuid, mängida raekojas lihavõttepühadest mihklipäevani neljapäeviti ja pühapäeviti, musitseerida jootudel ning osutada muusikalist teenust linnakodanikele nende pulmapidudel. Sellised tööüles-

anded kehtisid juba Peter Trumpile⁹⁷ ja tema järel 1721. aastal peamuusikuks saanud Johann Jacob Bartzschile.⁹⁸ Alates 1728. aastast lisandus kohustus teenindada muusikaga ka gümnaasiumit ja mängida linna avalikel tseremooniatel, nagu on märgitud järgmise peamuusiku Martin Christoph Vehe ja samuti tema ametijärglaste, Ernst Jacob Tewese ja tema poja Michael Andreas Tewese vokatsioonis.⁹⁹ Linna peamuusiku kohale kandideerija pidi samamoodi nagu kantor ja organist sooritama eksami näitamaks oma muusikalist ettevalmistust ja küpsust, samuti omama laitmatut mainet.

Tänu oma ambitsioonikusele õnnestus peamuusik Vehel 1729. aastal saada Eestimaa rüütelkonnalt privileeg osutada edaspidi oma teenust linnaelanikele lisaks ka maaelanikele, mis oluliselt avardas linnamuusikute lisateenimise võimalusi.¹⁰⁰ Samuti paistis Vehe silma sellega, et taotles Suurgildi liikmeks vastuvõtmist ja tema soov rahuldati (Saha 1972: 57), mis muusikute puhul oli pigem erandlik juhus. Kui Vehe pärast oma 22-aastast teenistust kehva tervise tõttu ametist taandus, siis nägi ta oma ametijärglasena üht oma muusikut, Ernst Jacob Tewest, keda ta raele ka soovitas.

Tewes oli Tallinnasse tulnud Saksamaalt ja mõningatel andmetel sai ta Vehe kompanii liikmeks 1737. aastal (Saha 1972: 40, 57). Saanud peamuusikuks, kehtisid talle samad tööülesanded, mis olid eelmistelgi peamuusikutel, ent tal tuli peagi silmitsi seista uudsete väljakutsetega, mida esitas tasapisi arenev, kodanlikule avalikkusele orienteeritud muusikaelu. Ühelt poolt vajas rasketest sõjatagajärgedest toibumas linn muusikuid üha sagedamini mängima linna pidustustel, tseremooniatel ja rongkäikudes, tähtsate ja suursuguste külaliste vastuvõttudel ning keiserlike tähtpäevade ja riigipühade tähistamise raames korraldatud ballidel. Teiselt poolt kasvas linnakodanike nõudlus seltskondlike meelelahutusürituste järele, nagu ballid, maskeraadid ja vabaõhupeod, mille tantsumuusika telliti ikka linnamuusikutelt. Vaid paastu ajal olid muusikaga lõbustused ja peod, sealhulgas pulmapeod pillimängu ja tantsimisega, keelatud.¹⁰¹ Samal ajal levis Kesk-Euroopast ka äärealadele uus

⁹⁷ Trumpi vokatsioon (1701): TLA.230.1.Bs 38, l 420–420 lp.

⁹⁸ Bartzschi vokatsioon (1721): TLA.230.1.Bs 38, l 467.

⁹⁹ Vehe vokatsioon (1728): TLA.230.1.Bs 38, l 470 lp: [---] *so wohl in denen hiesigen Stadts-Kirchen, Gymnasio und allen vorfallenden publiquen Begebenheiten, als auch auf dem Rathhauße hieselbst neml. alle Sonntage und Donnerstage von Ostern bis Michaelis zu musiciren, item auf denen Hochzeiten und Gelagen zufolge dieser Stadt-Verordnung mit seinen unter sich habenden Leuten sich zu reguliren angelegen seyn lassen.*

Ernst Jacob Tewese vokatsioon (1750): TLA.230.1.Bs 38, l 487; Michael Andreas Tewese vokatsioon (1776): TLA.230.1.Bs 38, l 522–522 lp.

¹⁰⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 472–473.

¹⁰¹ Provintiaalvalitsuse publikaat 24.02.1754 (Andresen 2004: 137).

muusikastiil ja moodsa muusika mängimiseks senine viie- kuni seitsmeliikmeline ansambel enam ei sobinud – tuli suurendada kompanii muusikute arvu ja uuendada pillikogu.

Tewes suurendas oma kompanii koosseisu 10-liikmeliseks ja hankis aastate jooksul umbes 60 instrumenti, millest enamuse moodustasid erinevad puhkpillid, nagu vanamoodsamad tsingid,¹⁰² šalmeid,¹⁰³ tromboonid ja trompetid, samuti erinevad flöödid, ka oboed ja fagotid ning metsasarved ja klarinetid. Puhkpillidele lisaks oli tal paar timpaneid ja keelpille, nagu viiulid, violad, violoon¹⁰⁴ ja gambad (või tšellod).¹⁰⁵ Tewese kompanii muusikalisest tegevusest ei ole kahjuks muud informatsiooni kui vaid mõned kaudsed andmed seoses linnas toimunud avalike üritustega, kus mängiti ka muusikat. Nimelt Tallinna nädalalehes *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* on Tewese viimastel eluaastatel avaldatud teateid linnas korraldatud ballide kohta, kus tantsuks võisid mängida ka linnamuusikud, ehkki seda tõendavaid fakte ei ole. Aga näiteks 1775. aasta 23. märtsi lehenumbris on kajastatud Tallinna kuberner Peter August Friedrichi pidulikku matuseprotsessiooni, kus kõlasid trompetid ja timpanid, mida ilmselt mängisid linnamuusikud.¹⁰⁶

Pärast ligi 26 aastat peamuusikuna töötanud Ernst Jacob Tewese surma sai 1776. aastal tema mantlipärijaks poeg Michael Andreas Tewes.¹⁰⁷ Ta oli enne tegutsenud garnisonikapelli juhina ja Saha andmetel ka jätkas sellena, tänu millele oli tema muusikaline tegevusväli laiem (Saha 1972: 40) ning puudus oht, et garnisonimuusikud tema privileege linnas rikuksid. Tallinna nädalalehe andmete põhjal võiks arvata, et juba garnisoni kapellmeistrina käis ka tema koos oma muusikutega linna ballidel tantsuks mängimas. Näiteks 1775. aasta 12. jaanuari lehenumbris teavitati 14. jaanuaril Suurgildi majas toimuvast maskiballist, kuhu sissepääsuks vajalikku 50-kopikalist piletit sai osta kapellmeister Tewese käest.¹⁰⁸ Märgitud „kapellmeister“ viitab pigem garnisonikapelli juht Michael Andreas Tewesele kui tema isale, peamuusik Ernst Jacob Tewesele, ja tõenäoliselt ei olnud kapellmeistri roll antud juhul üksnes

¹⁰² Tsink oli kumera või sirge toru ja kausshuulikuga puupuhkpill, mida mängiti juba keskajal. Tsinkide perekonna pille kasutati nii soolo- kui ka ansamblipillidena ja nende õitsenguaeg oli 16.–17. sajandil.

¹⁰³ Šalmei oli koonilise toru ja kahekordse lestuulikuga puupuhkpill, mille erineva suurusega variandid olid Euroopas kasutusel umbes 12. sajandist kuni 17.–18. sajandini, mil need vahetas välja oboe.

¹⁰⁴ Violoon oli violade perekonna basspill, kontrabassile sarnane püsti mängitav instrument.

¹⁰⁵ Vt Tewese pillikogu kohta lähemalt alapeatükis 3.4. Muusikutele kuulunud instrumendid.

¹⁰⁶ RWN 23.03.1775.

¹⁰⁷ Michael Andreas Tewese vokatsioon (1776): TLA.230.1.Bs 38, 1 522–522 lp.

¹⁰⁸ RWN 12.01.1775.

piletimüüja. Saanud 1776. aastal ühtlasi linna peamuusikuks, täitis Michael Andreas Tewes endistviisi ka traditsioonilisi linnamuusiku tööülesandeid, teenindades linna kirikuid ja gümnaasiumi,¹⁰⁹ hoolitsedes kaks korda nädalas raekoja tornis pillimängimise eest ning musitseerides linna avalikel pidustustel ja tseremooniatel. Kaua Michael Andreas Tewes töötas ühtviisi peamuusiku ja kapellmeistrina, ei ole täpselt teada. Kuna 1785. aasta jaanuarist on säilinud muusik J[ohann?] Hanseni kviitung „garnisonikapelli [juhatamise] eest“ kvartalipalga kättesaamise kohta,¹¹⁰ siis on alust arvata, et tegemist oli garnisonikapelli juhiga ja et Tewes see enam ei olnud.

Millistel linna avalikel üritustel tuli linnamuusikutel oma osa täita, selle kohta leidub mõningast informatsiooni Tallinna nädalalehes *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mis kajastab aeg-ajalt keiserlikele kõrgustele ja riiklikele tähtpäevadele pühendatud pidustusi. Seesuguseid teateid ilmus rohkem ajavahemikus 1775–1786¹¹¹ ja neist selgub, et linnamuusikud pidid sedalaadi tähtpäevadel mängima hommikul pidulikul jumalateenistusel trompeteid ja timpaneid, mõnel puhul ka pärastise kahurialuudi saateks, ja pidupäeva kulminatsiooniks olnud õhtusel ballil pakkuma tantsumuusikat. Näiteks olgu toodud tsitaat teadaandest, milles kirjeldati keisrinna Katariina II 50. sünnipäeva tähistamist Tallinnas 21. aprillil 1779. aastal:

„Sellesinase kuu 21. päeval algasid pidulikult Tema Keiserliku Majesteedi Katariina Aleksejevna, kogu Venemaa keisrinna ja isevalitseja meeltülendavad sünnipäevapidustused. Ennelõunal peeti kõigis kirikutes jumalateenistust ja lauldi *Te Deumi* trompetite ja timpanite saatel. Pärast jumalateenistust korraldas lugupidamise märgiks sinne Keiserlik Gümnaasium Katariina päevale pühendatud tseremoonia, millel üks priima klassi õpilane väljendas muusade rõõmu selle piduliku päeva puhul oma etteastes, mida tunnustati suure aplausiga. Lõunal kogunesid Tema Ekstsellents, meie armuline härra asekuuberner,¹¹² kõrged kindralid ja erinevast seisusest külalised maalt ja linnast peolauda, kus kõrge ja auväärne seltskond nautis peeneid roogasid ning trompeti- ja timpanihelide ja kahurialuudi saatel tõstis klaase keisrinna terviseks.

¹⁰⁹ Michael Andreas Tewese kviitungid töötasu saamise kohta Oleviste kirikus ja gümnaasiumis mängimise eest: TLA.230.1.Bs 38, l 534, 541, 544, 545.

¹¹⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 549. Hanseni kvartalipalga suuruseks on kviitungil märgitud 16 rubla 66 $\frac{2}{3}$ kopikat, mis teeb aastapalgaks üle 66 rubla.

¹¹¹ RWN 27.04., 22.06., 20.07., 31.08.1775; 29.01., 05.02., 12.02., 03.09., 26.11.1778; 29.04., 01.07., 02.12.1779; 30.11.1780; 05.07., 18.10.1781; 27.11.1783; 30.11.1786; 27.04.1797.

¹¹² Georg Friedrich von Grotenhielm (1721–1798), sõjaväelane ja riigitegelane, oli Eestimaa asekuuberner aastail 1779–1783.

Õhtul oli Tema Ekstsellentsi juures ball, mis üldises rõõmsas meeleolus kestis hilise ööni. Ühtlasi oli kogu linn valgustatud. Ka siin reidil seisnud laevad olid sel päeval rohkete lippudega kaunilt ehitud.¹¹³

Samuti teatati nädalalehe kaudu muudest linnas korraldatud maskeraadidest ja ballidest, kuhu sissepääsuks tuli osta pilet, nagu näiteks karnevalid Suurgildi majas,¹¹⁴ külalistemajas Stadt Hamburg¹¹⁵ ja Kanuti gildi majas,¹¹⁶ mustpeade heategevuslikud ballid Mustpeade majas,¹¹⁷ linnakodanike ballid hr Stolzenwaldi majas,¹¹⁸ aadlike suvised ballid Charlottenthalis¹¹⁹ ja tõenäoliselt kõrgema seltskonna ballid Kadrioru lossis.¹²⁰ 1780. aastail asutatud aadlike, kodanike ja mustpeade klubi tavapäraestest ballidest, mida toimus igas klubis ühel hooajal keskmiselt kuus, ajaleht ei teavitanud.¹²¹ Eeltoodule tuginedes võib väita, et sajandi teisel poolel moodustas ballimuusika linnamuusikute töös märkimisväärse osa ja oli seega oluline lisateenistus.

Asehalduskorra kehtestamine 1783. aastal mõjutas otseselt linnamuusikute tsunfti edasist saatust. Kuna Katariina II reformi üks eesmärke oli soodustada laialdast ettevõtlusvabadust, siis likvideeriti tsunftisundus ja kaotati traditsioonilised seisuslikud piirid, mis lubas igal majanduslikult iseseisval linnaelanikul, sh mittesakslasel, kes maksis omandimaksu, tegelda oma äriaga (Brüggemann; Tuchtenhagen 2011: 175). Sellise korra kehtestamise tagajärjel kaotas linnamuusikute kompanii oma senise privileegi linnakodanikele teenuste pakkumisel, millega nad mõistagi rahul ei olnud ja palusid magistraadilt endiste õiguste taastamist. Näiteks 1788. aastal saatis peamuusik Tewes, kes käis oma 65. eluaastat, raele palvekirja,¹²² milles ta kirjutas, et ta on juba 12 aastat lojaalselt töötanud 65-rublase aastapalga ja ühe säilitise rukki eest, juhtides kompaniid, kus on olnud 4–5 selli ja 3–4 õpipoissi ning hoolitsenud kogu vajaliku muusika eest. Viimasel viiel aastal on tal olnud aga väga keeruline end ära majandada, sest elukallidus on suuresti tõusnud ja lisateenistust on raske saada, milles on oma osa garnisonimuusikute, aga ka üksik- ja

¹¹³ RWN 29.04.1779.

¹¹⁴ RWN 12.01.1775.

¹¹⁵ RWN 08.02.1781.

¹¹⁶ RWN 23.02.1786.

¹¹⁷ RWN 23.06.1791, 21.06.1792.

¹¹⁸ RWN 05.01., 30.08.1792.

¹¹⁹ RWN 11.05.1786; 12.07., 19.07.1798; 16.05.1799; 02.07.1800.

¹²⁰ RWN 19.01.1792.

¹²¹ Vt klubide tegevuse kohta lähemalt alapeatükis 5.3. Tallinna klubid kontsertide korraldajatena.

¹²² TLA.230.1.Bs 38, l 560–561. Vt ka Michael Andreas Tewese palvekirja publikatsiooni: *Tallinna ajaloo lugemik* 2014: 340–342.

rändmuusikute tegevusel linnas. Tewes palus nüüd raelt palgatõusu ja tasuta korterit, et suudaks armetust olukorrast välja tulla ja linna ustavalt edasi teenida. Raad rahuldas Tewese palve aastapalga osas, tõstes selle 120 rublale, samuti võimaldas tasuta eluaseme,¹²³ kuid ei ole andmeid, kas konkurentsi osas sai raad Tewesele mingeid eeliseid lubada.

Küll on teada järgmiste linnamuusikute, Carl Heinrich Martini ja Johann Gottlob Mühlbachi puhul, et 1790. aastal lubas linnavõim neile enne asehalduskorda kehtinud toetusi ja õigusi ning hoolitseda ka selle eest, et neid ei ohustaks teised õigusteta muusikud, seni kuni nad oma muusikalise teenuse eest küsivad mõistlikku tasu. Vastav publikaat avaldati Tallinna nädalalehes 13. mail 1790. aastal.¹²⁴ Tähelepanuväärne on see, et Martini ja Mühlbach jagasid peamuusiku ametikohta ja ühtlasi 120-rublast aastapalka,¹²⁵ aga kuidas nende töökohustused olid jagatud, selle kohta andmeid ei ole.

Kahekesi vedasid Martini ja Mühlbach linnamuusikute kompaniid umbes aasta ja ilmselt Mühlbachi rahuolematuse tõttu töötingimuste osas¹²⁶ otsustati 1791. aastal jätta peamuusiku koht Martinile aastapalgaga 150 rubla¹²⁷ ja Mühlbach sai garnisonikapelli juhiks. Nüüdsest osutus Mühlbach Martini-le pigem konkurendiks kui partneriks, mis puudutas linnakodanike pidude teenindamist, ja 1792. aastast pärit Martini palvekirjast raele ilmneb tema tõsine vimm Mühlbachi vastu, kui ta kaebas, et Mühlbach oli oma kapelliga koguni õigusvastaselt mänginud linnakodanike pulmapidudel, mis oli ometi linnamuusikute privileeg.¹²⁸ Ehkki vana tsunftisüsteem oli ajale juba jalgu jäänud – linnas tegutses mitmeid iseseisvaid muusikuid – püüdis Martini võidelda oma monopoli eest ja ka linnavõim toetas tema püüdlusi. Näiteks 1794. aastal avaldati Tallinna nädalalehes taas meeldetuletus linnas tegutsenud muusikutele, seekord hoiatav, milles märgiti, et 1790. aastal kehtestatud kord linnamuusikute eesõiguste osas kehtib ka praegustele linnamuusikutele, Carl Heinrich Martinile ja Anton Czihalile, mistõttu nende õiguste rikkujaid karistatakse märkimisväärse rahatrahviga.¹²⁹

Antud teatest selgub veel, et linnamuusikute kompaniid juhtis jällegi kaks meest: Martini ja Wenceslaus Anton Czihal (ka Czihall, Tzchihall). Viimane

¹²³ TLA.230.1.Bs 38, l 562–562 lp.

¹²⁴ RWN 13.05.1790.

¹²⁵ TLA.230.1.Bs 38, l 567, 570.

¹²⁶ TLA.230.1.Bs 38, l 566.

¹²⁷ TLA.230.1.Bs 38, l 567.

¹²⁸ TLA.230.1.Bs 38, l 568–569.

¹²⁹ RWN 13.11.1794; kordusteade 27.11.1794.

oli varem olnud Ingeri rügemendi kapellmeister, seejärel, 1780ndate keskel töötanud Kingstoni hertsoginna, Elisabeth Chudleigh' teenistuses Voka mõisas, kus ta juhatas eestlastest talupoegade kapelli (Lepa 2010), ja pärast hertsoginna surma 1788. aastal ning kapelli laialiminekut õuenõunik Friedrich von der Howeni teenistuses.¹³⁰ 1793. aasta märtsis pakkus ta Tallinna nädalalehe kaudu pillimänguõpetuse teenust nii linnas kui ka maal,¹³¹ aga järgmise, 1794. aasta novembris mainiti teda nädalalehes juba linnamuusikuna. Sama aasta detsembris avaldas ta linnamuusikute nimel nädalalehes teadaande, milles palus tantsumuusika huvilisi pöörduda muusika tellimise asjus varakult linnamuusikute poole, et oleks võimalik kõigi soovidega arvestada ja asju ajaliselt korraldada.¹³² Samuti märgiti teda linnamuusikuna 1795. aasta revisjoniprotokollis (Saha 1972: 40), kuid tõenäoliselt ta sellesse ametisse enam kuigi kauaks ei jäänud. 1797. aasta märtsis esines ta nädalalehes kapellmeistrina, pakkudes huvilistele kitarrimänguõpetust ja ühtlasi ka parimaid mahagonist kitarre.¹³³

1795. aasta suvel kuulutasid nädalalehes linnamuusik Martini ja garnisonikapellmeister Mühlbach, et nad on muusikateenuse pakkumise osas kokku leppinud, et nii pulma- kui ka muude pidude tarvis muusika tellimiseks võib pöörduda ühe või teise poole ja et mõlemad on rõõmuga valmis pakkuma lugupeetud klientidele parimat muusikat.¹³⁴ 1798. aasta augustis aga pöördus Martini lehelugejate poole nii linnas kui ka maal palvega tellida pulmapeomuusikat temalt ja mitte teistelt, õigusteta muusikutelt, lubades pakkuda „sobivaima hinnaga kõige ilusamat (*wohlklingendste*) ja täiuslikumat (*vollständigste*) muusikat.”¹³⁵ Martini töötas linnamuusiku ametis kuni oma surmani aastal 1803 ja järgmiseks linna peamuusikuks sai taas Mühlbach,¹³⁶ kes vahepeal oli töötanud garnisonikapellmeistrina. Tema vokatsiooni põhjal olid tema tööülesanded enamvähem samad mis eelkäijatelgi, nimelt teenindada linna kirikuid ja gümnaasiumit, mängida avalikel pidustustel, samuti raekojas üks tund nelja- ja pühapäeviti lihavõtetest mihkclipäevani ja ka suurtel riigipühadel, niisamuti pulmades ja jootudel. Töötasuna lubati talle 150-rublast aastapalka, millele lisandus 20 rubla gümnaasiumis ja toomapäeval mängimise eest ning õigus teenida lisatasu ja saada maksuvabastusi.

¹³⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 576.

¹³¹ RWN 07.03.1793.

¹³² RWN 04.12.1794.

¹³³ RWN 09.03.1797, kordusteade 16.03.1797.

¹³⁴ RWN 25.06.1795.

¹³⁵ RWN 16.08.1798, kordusteade 23.08.1798.

¹³⁶ Mühlbachi vokatsioon (1803): TLA.230.1.Bs 38, Stadtmusiker b, l 2.

Seega tegutses linnamuusikute institutsioon vormiliselt vanade traditsioonide järgi veel ka 19. sajandi algul, ehkki sisuliselt oli linnamuusikute roll linna muusikaelus oluliselt muutunud. Põhiline muutus oli seotud kodanliku muusikakultuuri arenguga sajandi teisel poolel, mis linnamuusikute jaoks tähendas nende senise tegevusvälja avardamist eelkõige lisateenistuse valdas. Märkimisväärse osa selles moodustas tantsumuusika mängimine seltskondlikel meelelahutusüritustel, nagu ballid, maskeraadid ja vabaõhupeod. Regulaarse kontserdielu sisseseadmine 1780ndail pakkus linnamuusikutele võimalusi ka kontsertidel esineda.¹³⁷ Kesk-Euroopast levinud uus muusikastiil ja -maitse mõjutasid märgatavalt linnamuusikute kapelli koosseisu ja muusikarepertuaari, nõudes sajandi teisel poolel seni viie- kuni seitsmeliikmelise ansambli suurendamist ja samuti pillikogu uuendamist.

Linnamuusikute kõrval tegutses (ees)linnas vähemalt alates 1740. aastast garnisonikapell, mille juhi ametinimetuseks oli kapellmeister (*Capellmeister*, *Garnisonscapellmeister*). 1770ndaist on andmeid ka mereväe kapelli kohta, mille kapellmeistriks oli Paulus Palkoviž (*Kapel-Meister bey Ihro Keiserlichen Flotte*).¹³⁸ Ilmselt oli tegemist väiksema koosseisuga kapellidega, kes sõjaväeliste kohustuste kõrval pakkusid samuti linnaelanikele, põhiliselt küll eeslinna piirkonnas, peomuusikat ja, nagu Michael Andreas Teweuse puhul, mängisid ka ballidel tantsuks. Sajandi lõpukümnenditel kujunesid garnisonimuusikud tülikateks konkurentideks linnamuusikutele, kellel siiski õnnestus magistraadi toel senised privilegid linnas säilitada.

Järgnevas tabelis on allikate põhjal esitatud Tallinnas 18. sajandil tegutsenud peamuusikud ja kapellmeistrid kronoloogilises järjestuses ametis olnud aastate järgi.¹³⁹

Linnamuusikud

1701–1720	Peter Trump (†1720), tallinlane	peamuusik
1721–1727	Johann Jacob Bartsch, Peterburist	peamuusik
1727–1728	Otto Reinhold Vehe, tallinlane	peamuusiku ajutine asendaja
1728–1748/50	Martin Christoph Vehe, tallinlane	peamuusik
1750–1776	Ernst Jacob Tewes (†1776), Wolgastist	peamuusik

¹³⁷ Sellest lähemalt alapeatükis 5.3. Tallinna klubid kontsertide korraldajatena.

¹³⁸ TLA.230.1.Bs 38, l 517.

¹³⁹ Nimestik põhineb Hillar Saha raamatus „Muusikaelust vanas Tallinnas“ esitatud andmetel, mida on siin täiendatud ja täpsustatud.

1776–1789	Michael Andreas Tewes (u1724–1789)	peamuusik, kapellmeister
1790–1791	Johann Gottlob Mühlbach (†1805)	linnamuusik, kapellmeister
1790–1803	Carl Heinrich Martini (†1803)	linnamuusik, peamuusik
1793–1795?	Wenceslaus Anton Czihal, Prahast	linnamuusik
 Kapellmeistrid		
1743	Christoph Dienstmann	kapellmeister
1756	Niclas Friedrich Meyer	kapellmeister
?	Michael Andreas Tewes	kapellmeister (garnisoni kapell)
? -1775-?	Paulus Palkoviž	kapellmeister (mereväe kapell)
1778–1789	Johann Christian Lehmann	kapellmeister?
1791–1803	Johann Gottlob Mühlbach (†1805)	kapellmeister (garnisoni kapell)

3. Kantorite, organistide ja linnamuusikute eluolust 18. sajandil

Järgnevas peatükis vaatlen Tallinna kantorite, organistide ja linnamuusikute sotsiaalset staatust linnaühiskonnas ning nende argielu, tuginedes Tallinna Linnaarhiivis säilinud muusikute dokumentidele ja varaloenditele. Sealjuures võrdlen erinevate muusikuametite prestiiži muusikute hierarhias ja uurin, kas ja kuidas see peegeldub nende varanduslikus elujärjes. Samuti annan ülevaate muusikute varaloendites sisalduvatest raamatute, nootide ja pillide nimestikest ning uurin, mil määral need kajastavad muusikute ametialast tegevust. Ühtlasi jälgin nimestikes märgitud raamatute ja nootide puhul, milliste autorite teoseid muusikutel leidis ning kui palju oli Saksa ja kui palju muud Lääne-Euroopa muusikakirjandust ja heliteoseid.

Alustuseks olgu selgitatud, et varaloend ehk pärandiloend (*Nachlassverzeichnis, Nachlassinventar*) oli seaduslik dokument, mis koostati enamasti juhul, kui lahkunul olid alaealised lapsed või teised ülalpeetavad, samuti juhul, kui lahkunu oli seotud võlgadega või oli tunnistanud maksujõuetuks. Varaloend sisaldab nimekirja lahkunule kuulunud varast – kinnisvarast, väärtpaberitest ja sularahast, kodusest vallasvarast, nagu mööbel, majapidamistarbed, lauanõud, ehted, kunstiesemed, rõivad ja muud tekstiilesemad, raamatutest jm ning isegi toiduvarudest (Pullat 1997: 15). Hõlmates eri laadi vara, on pärandiloendid mitmekülgsed ja sisukad allikad, mis võimaldavad saada suhteliselt usaldusväärset informatsiooni inimeste eluolu ja eluviisi kohta. Isikutele kuulunud varade üleskirjutused peegeldavad eelkõige nende tõenäolist majanduslikku elujärge ning seega nende sotsiaal-majanduslikku staatust linnaühiskonnas. Samas aga kajastavad erinevad esemed ka inimeste igapäevaelu – (tarbimis)eelistusi, huvialasid ja harrastusi, viidates omakorda kultuuriajaloo, sealhulgas haridus-, kirjandus-, kunsti- ja muusikaajalooga seotud aspektidele.

Varaloend koostati seadusega sätestatud korras inimese surma järel tema sugulaste või eestkostjate soovil ja rae korraldusel lahkunu vara kohtulikuks kindlustamiseks ja edasise haldamise korraldamiseks. Vara inventeerimise ja pitseerimise viisid läbi bürgermeistri korraldusega selleks volitatud isikud

(rae, kohtu või kiriku esindajad), vara kirjutas üles raesekretär tunnistaja/te ja/või eestkostja/te juuresolekul. Varaloendisse pandi kirja lahkunule kuulunud kinnis- ja vallasvara, mis asus lahkunu majas ja teistes talle kuulunud hoonetes (Pullat 1997: 17). Tavaliselt loetleti esmalt kinnisvara, kui seda oli, seejärel sularaha ning edasi vallasvara esemerühmade kaupa, tegemata vahet suurtel ja väikestel esemetel ning nende väärtusel. Enamasti lähtuti esemete grupeerimisel nende materjalist, näiteks alustati loetelu kullast väärisesemete ja juveelidega, mille järel pandi kirja laua- ja kööginõud erinevatest materjalidest, nagu hõbe, tina, vask, messing, plekk, raud, savi, portselan, klaas vm, nende järel tekstiilesemed, mööbel ja muu majakraam, edasi toiduvarud ja linnud-loomad, lõpuks raamatud, dokumendid ja kirjad. Lahkunu elukutsest olenevalt võis lisanduda spetsiifilisi esemerühmi, nagu näiteks kirurgilised instrumendid linnakirurg Andreas Arnold Christoph Ritteri varaloendis,¹⁴⁰ pargitud ja toornahad kingseppmeister Christian Friedrich Blanckenburgi varaloendis¹⁴¹ või muusikainstrumendid linnamuusik Ernst Jacob Tewese varaloendis.¹⁴²

Tallinnas on varaloendeid koostatud alates 15. sajandist Lübecki õiguse alusel. Tallinna Linnaarhiivis on 18. sajandist säilinud 500 tallinlaste varaloendit, millest 335 kuulub Tallinna Magistraadi fondi (TLA f 230) ja 165 Tallinna Vaeslastekohtu fondi (TLA f 166)¹⁴³ (Pullat 1997: 17–18). Tallinna ajaloolise linnaühiskonna uurija Raimo Pullati hinnangul on see erakordselt suur hulk võrreldes näiteks Lübecki või Münsteriga, kus neid on säilinud umbes seitse korda vähem (Pullat 1997: 17–18). Raimo Pullat on publitseerinud 18. sajandi Tallinna kaupmeeste, käsitööliste ja literaatide varaloendeid mitmes köites ja väljaandes (Pullat 1997, 2002, 2004, 2006, 2007), mis on tänuväärne allikmaterjal uusaegse linnaühiskonna uurijatele nii meil kui ka välismaal.

Tallinna muusikute varaloendeid on 18. sajandist säilinud seitse: need on gümnaasiumi kantorid Johann Gonsior (1711)¹⁴⁴ ja Christoph Erdmann Bieck (1750),¹⁴⁵ toomkoolis kantorina alustanud ja gümnaasiumi professoriks edukatunud Heinrich Benjamin Hessler (1766),¹⁴⁶ linnamuusik Ernst Jacob Tewes

¹⁴⁰ TLA.230.1.508 (1767. a., vt Pullat 2007: 122–131).

¹⁴¹ TLA.166.1.189 (1770. a., vt Pullat 2004a: 188–196).

¹⁴² TLA.166.1.559 (1776. a., vt Pullat 1993: 107–117).

¹⁴³ Vaeslastekohus tegeles eestkoste- ja hoolekandeaasjade järelevalvega, kaitstes orbude, alaealiste või puuetega isikute (ja nende vara) huve, kes seda ise teha ei suutnud. Näiteks pidid orvuks jäänud lapse eestkostjad viibima ka lapse surnud vanema vara inventeerimise juures.

¹⁴⁴ TLA.230.1.Bt 16/II, l 235–239.

¹⁴⁵ TLA.230.1.Bt 15/I, l 232–239 lp.

¹⁴⁶ TLA.230.1.Bt 17/II, l 179–193.

(1776)¹⁴⁷ ning Niguliste kiriku organistid Heinrich Ernst Giese (1777),¹⁴⁸ Johann Carl Justus Welsch (1787)¹⁴⁹ ja Alexander Forbus (1792).¹⁵⁰ Seni trüki avaldatud varaloendite seas leidub neist neli: kantorite Johann Gonsiori (Pullat 2007: 29–34),¹⁵¹ Christoph Erdmann Biecki (Pullat 2007: 73–80), Heinrich Benjamin Hessleri (Pullat 2007: 109–121) ja linnamuusik Ernst Jacob Tewese (Pullat 1993: 107–117) varaloend. Tallinna 18. sajandi literaatidele kuulunud raamatute nimestikud, sealhulgas ka Niguliste kiriku organisti Heinrich Ernst Giese raamatuloendi on avaldanud kirjandusteadlane ja tõlkija Mari Tarvas oma allikapublikatsioonis „Tallinna literaatide raamatute nimestikud 18. sajandil” (Tarvas 2014: 191–206).

3.1. Muusikute sotsiaalsest staatusest linnaühiskonnas

Tallinlaste varaloendeid on analüüsitud linnaühiskonna erinevate sotsiaalsete rühmade kaupa, lähtudes nende elukutselisest valdkonnast, mille alusel on rühmad jagatud järgmiselt: magistraat, kaupmehed, linnateenistujad, literaadid,¹⁵² kirikuteenistujad, sõjaväeteenistujad, käsitöölised, tööliselised ja teenijad. Ameti ja sissetulekuga kaasnes sotsiaalne staatus, millega käisid kaasas õigused ja kohustused, samuti vabadused ja piirangud. Linna muusikategelased kuulusid vastavalt tööd andvale institutsioonile erinevatesse sotsiaalsetesse rühmadesse – kantorid olid kiriku- ja linnateenistujad, organistid kirikuteenistujad ja linnamuusikud linnateenistujad. Ülikooliharidusega kantoreid võiks lugeda ka literaatide rühma kuuluvaiks, samuti organiste, kes olid õppinud ülikoolis, kuid tegelikkuses muusikuid literaatideks üldjuhul ei peetud.

Muusikute sotsiaalne staatus sõltus kõikjal nende sissetulekust, kuid teenistuse suurus sõltus linna suurusest ja tüübist – kas see oli õukonna residents, ülikooli-, garnisoni- vm. linn, ning linna vajadustest. Tallinn oli Eestimaa kubermangu pealinnana 18. sajandil võrreldes näiteks Riia ja Peterburiga

¹⁴⁷ TLA.166.1.559, I 23–36 lp.

¹⁴⁸ TLA.230.1.Bt 16/I, I 196–209. Sellest on ka koopia, mida ilmselt kasutati Giese vara oksjonil müümise alusdokumendina ning selle juures leidub ka müüdüde esemete nimekiri koos müügihindadega: TLA.230.2.106.

¹⁴⁹ TLA.166.1.585, I 10–17.

¹⁵⁰ TLA.166.1.259, I 32–38.

¹⁵¹ Pullati avaldatud kohaviidas on viga, õige on: TLA.230.1.Bt 16/II, I 235–239.

¹⁵² 18. sajandi Balti provintside kontekstis mõistetakse literaatide all vaimulikke, õpetlasi ja õpetajaid, kellest enamik oli Saksa päritolu ja omandanud ülikoolihariduse Saksamaal (Tuchtenhagen 2008: 424).

suhteliselt väike linn, kus ei olnud ei õukonda ega ülikooli. Kantori, organisti ja linnamuusiku aastapalgad olid läbi sajandi oluliselt väiksemad kui näiteks õpetlastel, raehärradel ja kaupmeestel, millega nad asetused linnaelanikkonna keskkihti enamvähem samale tasemele jõukamate käsitöolistega, omades kõrgemat staatust kui vaesemad käsitöölised, teenijad ja muud töölised.

18. sajandi algupoolel oli Tallinna muusikuametitest endiselt kõrgeima prestiižiga gümnaasiumi kantor, kellel oli linna muusikaelus kanda kaalu-kaim roll. Kantorile maksti ka kõrgeimat palka. 1700. aastal gümnaasiumi kantori kutsutud Johann Gonsiorile pakuti sama aastapalka mis tema eel-käijale Johann Joachim Hellwigile, kellel see oli olnud kiriku- ja linnakassast kokku 170 riigitaalrit, millele lubati juurde lisatasud, toetused ja tasuta elu-ase.¹⁵³ Põhjasõja järel, pärast mõneaastast linna toibumist sõja ja katku põh-justatud väga rasketest tagajärgedest, aastal 1715 kantori kandidaadinud Christian Ludwig Heimbrodile lubati vokatsioonis aastapalgaks kiriku poolt 120 riigitaalrit¹⁵⁴ ning peale selle tasu ka riigi poolt, aga viimase suurust ei ole dokumendis märgitud. Põhipalgale lisaks lubati veel ka tasuta elamis-pinda ning muid seni kehtinud toetusi ja hüvitisi, samuti kehtis edasi õigus teenida lisatasu laulatustel, matustel ja muudel puhkudel musitseerimisega.¹⁵⁵ Heimbrodi ametijärglane Christoph Erdmann Bieck pidi 1722. aastal leppima väiksema, 100-riigitaalriise aastapalgaga kirikult, millele lubati juurde töötasu kubermangu poolt, mille suurust aga jällegi ei ole nimetatud. Endistviisi olid lepingus tasuta korter, tavapärased lisatasud ja soodustused.¹⁵⁶

Edaspidi gümnaasiumi kantori ametikohale kutsutud Jeremias Hayni ja Heinrich Christian Völkeri vokatsioonis¹⁵⁷ ei ole palga suurust üldse enam märgitud, vaid on lubatud kõike sedasama mis eelmistele kantoritele, st põ-hitasu, tasuta korter ning lisatasud. Siiski leidub aastast 1731 Tallinna magist-raadi kirjas Jena kantor Hellbachile seoses uue kantori ametisse kutsumise-ga andmeid kantori tööülesannete ja -tasude kohta, nimelt on aastapalgaks märgitud 90 riigitaalrit riigi poolt ja 70 riigitaalrit linna poolt ning peale sel-

¹⁵³ Johann Joachim Hellwigi vokatsioon (1696): TLA.230.1.Bp 11, l 292; Johann Gonsiori vokatsioon (1700): TLA.230.1.Bp 5, l 205.

¹⁵⁴ Ehkki Vene impeeriumis kehtis rahaühikuna rubla, jäi Eestimaal veel kuni umbes 1740ndateni kasutusele ka Rootsi taaler kui rahvusvaheline valuuta, mille kursiks määrati 1725. aastal 1 taaler = 80 hõbekopikat (Leimus 2014: 98–132).

¹⁵⁵ TLA.230.1.Bs 38, l 450 lp.

¹⁵⁶ Biecki vokatsioon (1722): TLA.230.1.Bs 38, l 468: *Für welche seine Mühwaltung wir ihm zur jährl. Besol-dung von unsern Gottes Kasten ein hundred Rthl außer was er gleich denen vorigen Cantoribus aus dem Lande pro salario fixo zu erwarten hat, nebst freyer Wohnung, denen gewöhl. accidentien und beneficien bestehen und unverkürzt genießen laßen, [---].*

¹⁵⁷ Hayni vokatsioon (1731): TLA.230.1.Bp 11, l 336–337; Völkeri vokatsioon (1785): TLA.230.1.Bp 29, l 73–74.

le lubatud 10 riigitaalrit nootide hankimiseks, 4 taalrit koraali- ja 3 taalrit veiniraha ning tasuta eluase.¹⁵⁸ Niinimetatud koraali- ja veiniraha oli tasuta korteri kõrval samuti ametihüve, mida võimaldas kantorile kirik pühade jumalateenistustel kooriga laulmise eest. Võrreldes eelmiste kantorite Biecki ja Heimbrodi tasudega oli antud dokumendi põhjal kantori põhipalka tõstetud 160 riigitaalrile ehk 128 rublale (kursiga 1 taaler = 80 kopikat) ja sellele lisandusid veel muud hüvitised ja aktsidentsid.

Olgu võrdluseks toodud Toomkooli kantor Elsteri põhipalga suurus, mis tema vokatsiooni järgi 1740. aastal oli 165 riigitaalrit: riigi poolt 51 rltr ja rüütelnõu poolt 114 rltr, mis rubladesse arvestatult oli kokku 132 rubla. Lisaks sai ta töötasuna pool sälitist ehk u ühe tonni vilja aastas, millest 500 kilo rukist ja 500 kilo otra, ning samuti võimaldati talle tasuta korter. Oli lubatud anda ka eratunde tingimusel, et need ei sega põhitööd (Croessmann 1869: 44–45).

Järgmise, aastail 1768–1785 gümnaasiumi kantorina töötanud Lehmanni puhul ei ole andmeid tema põhipalga kohta, kuid säilinud on kviitungeid tal- linna poolt makstud lisatasude kohta muusika eest gümnaasiumis peetud tähtpäevadel – ühe ürituse eest 2 rubla.¹⁵⁹ Võrreldes seda samal ajaperioodil Oleviste ja Niguliste kiriku organistide, Agthe, Giese ja Welschi gümnaasiumis mängimise tasudega, siis organistid said pisut rohkem, 2.30 rubla,¹⁶⁰ ja linna peamuusikud Ernst Jacob ja Michael Andreas Tewes veelgi rohkem, 2.40 rubla.¹⁶¹

1770. aastast on säilinud kantor Lehmanni ja veel kahe gümnaasiumi õpetaja ühine palvekiri raele, milles nad kurdavad, et nende palgad ei jõua kuidagi üldisele hinnatõusule järele ning paluvad äraelamiseks neile määratud rukkivilja koguse suurendamist.¹⁶² Sellest ei saa siiski järeldada, et sajandi teisel poolel jäi gümnaasiumi kantori palk tagasihoidlikumaks. Seda kinnitab ka 1785. aastal kantoriks saanud Heinrich Christian Völkerile määratud põhipalk suuruses 159 rubla, millele lisandus 12 tündrit rukist, tasuta korter ja

¹⁵⁸ TLA.230.1.Bp 25, l 11–11 lp.

¹⁵⁹ TLA.230.1.Bs 38, l 530, 533, 540, 543, 546, 547, 548.

1769. aastal võeti Venemaal hõberublade kõrval käibele ka paber- ehk assignaatrublad ja nende üks ühele kurss kehtis ligikaudu 20 aastat. 18. sajandi lõpukümnendil hakkas assignaatrubla kurss hõberubla suhtes järsult langema, aastal 1801 hinnati assignaatrubla väärtuseks 66,3 hõbekopikat ehk 1 hõberubla vastas 1,51 paberrublale. Vt ka Vares, Hanno, Probleemidest Venemaa ja Baltikumi raharingluses 19. sajandi esimesel poolel. – *Kultuuriloolised ekskursid. Eesti Ajaloarhiivi Toimetised*, 6 (13). Tartu, 2000, lk 143–159.

¹⁶⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 526, 529, 532, 535, 538, 539, 542, 555.

¹⁶¹ TLA.230.1.Bs 38, l 497–503, 534, 541, 544, 545.

¹⁶² TLA.230.1.Bp 25, l 34–34 lp.

erinevad aktsidentsid.¹⁶³ Völkeri põhipalk oli suurem kui organistidel ja linnamuusikutel tol ajal ning peegeldas jätkuvalt kantori ameti kõrgeimat prestiiži teiste muusikuametite seas.

Vaadates Niguliste organistide säilinud vokatsioonid, siis täpset põhipalka ei ole neis enamasti märgitud, küll on lubatavate hüvitiste sisu pisut lahti kirjutatud. 1710. aastal organistiks saanud Peter Trumpile lubati tasuks kõike sedasama, mida oli saanud eelminegi organist,¹⁶⁴ so Christian Busbetzky. Viimasele lubati vokatsioonis aastapalgaks 100 riigitaalrit kiriku poolt ning kõiki muid soodustusi ja aktsidentse, mida oli saanud tema eelkäija,¹⁶⁵ ja lisaks maksti talle linnakassast 5 *courant*-riigitaalrit¹⁶⁶ Püha Vaimu kirikus – tõenäoliselt poole aasta jooksul – mängimise eest.¹⁶⁷ Trumpi ametijärglasele Heinrich Christoph Callenbergile kehtisid ilmselt samad tingimused, sest ka tema vokatsioonis aastast 1721 ei ole palga suurust nimetatud, vaid on lubatud sama, mida sai tema eelkäija.¹⁶⁸ Aastal 1746 aga otsustas raad tõsta Callenbergi aastapalga 125 *courant*-riigitaalrile, mis rublades teeb kokku 81.25, kehtima jäid ka senised hüvitised ja lisatasud.¹⁶⁹ 1750. aastal Niguliste organistiks saanud Heinrich Ernst Giesele lubati jällegi kõike sama, mida oli saanud tema eelkäija. Seega võis ka tema põhipalk kiriku poolt olla 81.25 rubla, lisaks maksis linn talle 6.50 rubla Püha Vaimu kirikus töötamise eest mihklist lihavõteteni,¹⁷⁰ kokku niisiis 87.75 rubla aastas, millele tulid juurde aktsidentsid. Giese viimasel töö- ja eluaastal 1777 määras raad talle töötasuna lisaks 12 tündrit (u 1030 kg) rukist aastas,¹⁷¹ mis kehtis ka järgmistele Niguliste organistidele Johann Carl Justus Welschile, Alexander Forbusele ja Johann Andreas Trinklerile. Võib uskuda, et nende põhipalk jäi Giesega võrreldes samasse suurusjärku, sest Welschi ja Forbuse säilinud vokatsioonides lubati töötasuks sama mis eelmisele organistile: „tehtud töö eest peab ta saama kõike sedasama, mida sai tema eelkäijagi – tavapärasest püsipalka, rukist, tasuta

¹⁶³ TLA.230.1.Bs 38, l 550.

¹⁶⁴ Trumpi vokatsioon (1710): TLA.230.1.Bs 38, l 449 lp: [---] *alles dasjenige, was sein antecessor an Lohn, freye Wohnung, Freyheiten und beneficien, sowol als auch gewöhnliche Gnaden Jahr, bißhero genoßen.*

¹⁶⁵ Busbetzky vokatsioon (1701): TLA.230.1.Bs 38, l 418.

¹⁶⁶ Riigitaalri kõrval oli kasutusel ka väiksema väeringuga *courant*-taaler, mille kurss rubla suhtes oli 1 *courant*-taaler = 65 kopikat.

¹⁶⁷ TLA.230.1.Bs 38, l 440.

¹⁶⁸ Callenbergi vokatsioon (1721): TLA.230.1.Bs 38, l 466 lp: [---] *wohingegen er für seine Mühewaltung al das jenige so seine antecessores, an stehenden Lohn, freye Wohnung, accidentien, und sonsten andern freyheiten gehabt, zu haben, und zu genießen haben soll.*

¹⁶⁹ TLA.230.1.Bl 15, l 82–82 lp.

¹⁷⁰ TLA.230.1.Bs 38, l 524, 526.

¹⁷¹ TLA.230.1.Bs 38, l 520–521.

eluaseme, lisatulusid ja muid soodustusi.¹⁷² Ja Püha Vaimu kirikus mängimise eest maksti neile samuti 6.50 rubla, mida tõendavad mõningad säilinud kviitungid.¹⁷³

Põhipalgale lisaks lubatud lisatulusde teenimine tähendas töötamist väljaspool põhitööd, tavaliselt musitseerimist gümnaasiumis peetavatel pidulikel sündmustel, pulmapidudel ning varrudel ja ka eratundide andmist (peamiselt klahvpillimängus). Säilinud kviitungitest selgub, et Giese, Welsch, Forbus ja Trinkler käisid klahvpilli mängimas gümnaasiumis linna avalikel pidu- ja tähtpäevadel, nagu näiteks keisrinna nime- ja sünnipäeval või uute professore vastuvõtmise tseremooniatel, saades linnalt ühe ürituse eest 2.30 rubla.¹⁷⁴ Põhi- ja lisatulusid kokku arvestades võis Niguliste organistide palk ulatuda 100 rubla kanti, mis võis veelgi suurene da vastavalt võimalustele saada tööd linnaelanike pulmapidudel, varrudel või muudel pidudel musitseerimisega. Kahjuks aga ei ole seni leidunud allikaid, mis annaksid selle töövaldkonna kohta üksikasjalikumat teavet.

Aastal 1786 sai Welsch ametikõrgendust seoses tema määramisega peakiriku Oleviste organisti kohale, kus ta jõudis teenida vaid umbes aasta jagu. Ilmselt sai ta seal kõrgemat palka kui Nigulistes töötades ja seda arvamust võiksid toetada andmed järgmise Oleviste kiriku organisti Johann Julius Miruse vokatsioonist 1789. aastast, kus talle on lubatud aastapalgaks 106.50 rubla, millest 100 rubla kirikult töö eest Olevistes ja 6.50 linnakassast Püha Vaimu kirikus mängimise eest.¹⁷⁵

Mirusele ja Welschile eelnenud Oleviste kiriku organistide Carl Friedrich Agthe, Gottfried Thieli, Johann Friedrich Woltemasi, Johann Adam Roseeri ja Heinrich Busbetzky põhipalga suurust ei ole täpselt teada, sest nagu Niguliste organistidele, nii ka neile ei olnud varem kombeks vokatsioonis seda märkida, vaid lubati kõike sedasama, mida olid saanud eelkäijad.¹⁷⁶ Vokatsioonide põhjal koosnes Oleviste organistide töötasu samuti põhipalgast, lisatasudest ja teatud hüvitistest ning peale selle võimaldati neile tasuta elamispiind. Aastal 1777 otsustas raad määrata organist Agthele töötasu raames 12 tündrit

¹⁷² Welschi vokatsioon (1777): TLA.230.1.Bs 38, l 525 lp; Forbuse vokatsioon (1786): TLA.230.1.Bs 38, l 556 lp.

¹⁷³ TLA.230.1.Bs 38, l 532, 537, 542, 555, TLA.230.1.BI 15, l 88 (Welsch); TLA.230.1.Bs 38, l 554, 556, 557, 558 lisaleht (Forbus), l 575, 577 (Trinkler).

¹⁷⁴ TLA.230.1.Bs 38, l 526 (Giese), l 532, 542, 555 (Welsch), l 558 lisaleht (Forbus), l 575, 577 (Trinkler).

¹⁷⁵ Miruse vokatsioon (1789): TLA.230.1.Bs 38, l 564–564 lp.

¹⁷⁶ TLA.230.1.Bs 38, l 454–454 lp (Roseer, 1717), l 457–458 (Woltemas, 1719), l 478–478 lp (Thiel, 1734), l 490–490 lp (Agthe, 1760): *Wohingegen er für seine Mühewaltung alles dasjenige, so seine Antecessores an stehenden Lohn, freie Wohnung, Accidentien, und sonstern andern Freiheiten gehabt, gleichfalls zu haben und zu genießen haben soll.*

rukist aastas,¹⁷⁷ nagu seda võimaldati toiduainete kalliduse põhjendusega ka Niguliste organist Giesele, ja tõenäoliselt kandus see toetus järgmistele Oleviste organistidele. Samamoodi Niguliste organistidega moodustas ühe osa Oleviste organistide lisatöötasust Püha Vaimu kirikus teenistustel mängimise eest linna poolt makstud kindla suurusega palk, so 6.50. Peale selle oli teiseks kindlaks lisateenistuseks gümnaasiumis korraldatud pidulikel üritustel mängimine, mille eest linn maksis 2.30. Nimetatud lisatööde tegemist ja vastavate tasude saamist kinnitavad organistide Agthe ja Miruse säilinud kviitungid.¹⁷⁸ Täiendavate sissetulekute saamiseks oli ka Oleviste kiriku organistidel õigus teenida linnaelanike erapidudel musitseerimisega, kuid paraku ei leidu selle kohta andmeid.

Vaadates Tallinna peamuusikute säilinud vokatsioone, siis nende põhjal oli neil 18. sajandi algusest kuni 1780. aastateni väikseim põhipalk, mis oli 100 *courant*-riigitaalrit ehk 65 rubla. Rahatasule lisaks oli aga ka neile ette nähtud üks sälitis (2 tonni) rukist aastas, peale selle hüvena aktsiisivabastus ühe sälitise linnaste pealt ning luba teenida lisaraha linnakodanike pulmades ja muudel linnaüritustel.¹⁷⁹ Lisatulude teenimise õigus võimaldas neil oma kogutulu oluliselt kasvatada ja see sõltus tõenäoliselt paljuski peamuusikust endast.

1730.–1740. aastail tõstis linnamuusikuameti prestiiži linnaühiskonnas peamuusik Martin Christoph Vehe, kellel pärast rae poolt muusikute tsunfti meistriks tunnistamist õnnestus saada ka Suurgildi liikmeks (Saha 1972: 57). Siiski ei olnud Vehe ambitsioonikuse taga palga suurus, vaid pigem muusiku isiklikud tutvused ja ilmselt ka väljapaistev muusikaline tegevus. 1750. aastal peamuusikuks tõusnud Ernst Jacob Tewese aastapalk oli endiselt vaid 100 *courant*-riigitaalrit ehk 65 rubla, millele küll lisandus üks sälitis rukist ja aktsiisivabastus ühe sälitise linnaste kohta. Samuti lubati tal teenida lisatulu ning säilitati sellega seonduvad privileegid ja õigused.¹⁸⁰ Need õigused puudutasid lisatulu teenimise regulatsiooni linnas ja eeslinnas, kus omad õigused kehtisid ka organistidele ja kantoritele. Tülikat konkurentsi tööturul tekitasid linnamuusikutele aga veel ka garnisonimuusikud ja tsunftijänesed.

¹⁷⁷ TLA.230.1.Bs 38, l 518–519.

¹⁷⁸ TLA.230.1.Bs 38, l 529, 535, 538, 539 (Agthe), l 574 (Mirus).

¹⁷⁹ TLA.230.1.Bs 38, l 420 (Trump, 1701), l 467 (Bartzsch, 1721), l 470 (Vehe, 1728), l 487 (Ernst Jacob Tewes, 1750), l 522 (Michael Andreas Tewes, 1776).

¹⁸⁰ Samas, l 487 lp: [---] *dahingegen er für seine Mühwaltung jährl. hundert rtl cour: a 65 cop. pr: rtl, wie auch eine Last Roggen und die Accisl: Freyheit auf eine Last Maltz von der Stadt, wie imgleichen alle Accidentien, Privilegien, Freyheit und Gerechtigkeit, gleich solches sein Antecessor hievor genossen, auch zu haben und zuzugießen haben soll.*

Ka Tewes püüdis peamuusikuna saavutada suuremat prestiiži ja seda eelkõige oma jõuka elulaadi näitamisega. Tewes töötas peamuusiku kohal 26 aastat, kasvatades aja jooksul oma jõukust aga sellide arvelt. Kui varasematel aegadel järgisid peamuusikud tsunfti tava jagada ühiselt teenitud tulud nii, et poole kogu tulust sai peamuusik ja pool jagati sellide vahel, siis Tewes nii ei toiminud. Sel moel sai temast küll uhke sisustusega elamu omanik, mis peegeldub ka tema varaloendis, ent niisugune majandamine tõi talle kaasa ebameeldivaid tülisid sellidega, millest üks lõppes koguni kohtuprotsessiga.¹⁸¹ Tewes sattus oma elu lõpul võlgadesse ja pärast tema surma müüdi talle kuulunud maja võlanõuete katteks oksjonil maha (Saha 1972: 57).

Ernst Jacob Tewese poeg Michael Andreas Tewes alustas peamuusiku tööd samuti 65-rublase aastapalgaga, kuid 1789. aasta jaanuaris rahuldas raad tema tungiva palve tõsta palka ning vabastada ta korteriüürist elukalliduse kasvu ja väheste lisateenimise võimaluste tõttu.¹⁸² Tema aastapalgaks määrati nüüdsest 120 rubla, mis jäi paariks aastaks kehtima ka järgmistele linnamuusikutele – Johann Gottlob Mühlbachile ja Carl Heinrich Martinile. Viimased palusid raelt raske toimetuleku põhjusel aga veelgi palgalisa ja 1791. aastal tõsteti peamuusiku palk 150 rublale. Kehtima jäid ka teatud maksuvabastused ning õigus lisateenistusele linnas ja eeslinnas pulmades, ristsetel ja teistel pidudel mängimise eest.¹⁸³

Eeltoodu põhjal võib väita, et kuni 1785. aastani, so aastani, kui gümnaasiumi kantori ametikoht kaotati, säilitas muusikute hierarhias kõrgeima positsiooni gümnaasiumi kantor. Selleks ajaks oli kantori aastapalk, mis 1720ndail langes ligikaudu 128 rublale, tõusnud 159 rublani, mis oli suurem kui organistidel ja peamuusikul samal ajal. Nimelt Niguliste kiriku organisti põhipalk oli ligi 88 rubla ja Oleviste organistil tõenäoliselt pisut rohkem, linna peamuusikul aga oli see 65 rubla. 1789. aastal tõsteti aga nii organistide kui ka peamuusikute põhipalka: teadaolevalt määrati Oleviste organisti Johann Julius Miruse palgaks 106.50 rubla, linna peamuusiku Michael Andreas Tewese palgaks aga 120 rubla, mida 1791. aastal peamuusiku kohale saanud Carl Heinrich Martinil tõsteti veelgi, so 150 rublale. Seega tegi 18. sajandi jooksul suurima tõusu peamuusiku palk, mis näitab ühtlasi linnamuusiku ameti prestiiži tõusu muusikute hierarhias ja sotsiaalse staatuse paranemist linnaühiskonnas.

¹⁸¹ TLA.230.1.Bs 38, l 504–516.

¹⁸² TLA.230.1.Bs 38, l 560–561, 562–562 lp.

¹⁸³ TLA.230.1.Bs 38, l 566–572, 578.

3.2. Muusikute elukohast ja olmest

Linnakodanike staatuslikud erinevused ilmnesisid juba nende elamu asukohas linnas. Raimo Pullati ja Lauri Suurmaa andmetel (Pullat 2013: 151–164, Suurmaa 2012: 170–182) olid eri sotsiaalsetel rühmadel all-linnas ja eeslinnades sajandite jooksul välja kujunenud oma põhilised elurajoonid. Raeliikmete, kaupmeeste ja linnateenistujate elumajad paiknesid peamiselt Pikal, Laial, Vene, Niguliste ja Suur-Karja tänaval ning Raekoja platsi ümbruses. Jõukamatel kaupmeestel võis lisaks linnaelamule olla veel teisi hooneid ja krunte nii linnas kui ka eeslinnades. Õpetlaste elukohad asusid valdavalt Viru, Munga, Pühavaimu ja Pikal tänaval, kooliõpetajad, nende hulgas kantorid ja kolleegid, said tavaliselt korteri koolile kuuluvas majas. Nii ka kantorid Gonsior, Bieck ja Hessler, kelle vokatsioonides lubati neile tasuta korter. Tallinna käsitöölised elasid rohkem Niguliste, Harju, Müürivahe, Kullassepa, Uuel tänaval ja Oleviste kiriku ümbruses, aga vaesemad ka eeslinnades, kus olid peamiselt tööliste ja teenijate elukohad. Kirikuteenistujad elasid enamasti oma kirikule kuuluvas hoovimajas, nagu näiteks ka Niguliste kiriku organistid Giese ja Forbus (Pullat 2013: 163), tõenäoliselt ka Welsch. Et elukoha paiknemist ja elumaja omamist mõjutas suuresti elukutse prestiižikus ja sellega kaasnev jõukus, siis enamus muusikuametite kandjaid endale kinnisvara hankida ei saanud. Küll aga oli linna peamuusik Ernst Jacob Tewes suutnud saavutada sellise jõukustaseme, mis lubas tal oma maja soetada. Tema varaloendi järgi kuulus talle elumaja Hobusepea ja Laia tänava nurgal (Hobusepea 14/Lai 20).¹⁸⁴ Ei nimetatud kantorid ega organistid saanud seesugust elamist endale võimaldada.

Pärast Põhjasõjast tulenenud üldisest madalseisust välja tulemist hakkas Tallinna linnakodanike elamiskultuur märgatavalt arenema, mille kohta annavad tunnistust koduste interjööride ajakohastamine ja majapidamiste täiustamine sajandi teisel poolel. Jõukama keskklassi eneseteadvuse tõusuga suurenesid nende representatiivsed ambitsioonid, tänu millele said paremal elujärjel linnakodanike elamud lisaks nende elamisfunktsioonile ka esindusfunktsiooni (Kodres 1992: 51). Linnakodanikud püüdsid järgida nii Lääne-Euroopa rõivamoe- kui ka kodusisustustrende, hankida funktsionaalsemat ja kvaliteetsemat mööblit ning luksuslikke tarbeesemeid. Samuti jälgiti Läänest levinud söömis- ja joomiskultuuri arengut, kus lisaks toidule ja joogile pöörati üha rohkem tähelepanu lauakommetele ja ühtlasi köögi- ja lauanõude materjalile ja disainile. Tinanõude kõrvale ja asemele hangiti järjest rohkem

¹⁸⁴ TLA.166.1.559, l 23 lp: [---] *in der Pferde Käufer-Straße an der Ecke der breiten Straße belegenes einwöhnliches Hausß.*

keraamilisi, portselanist ja klaasist lauanõusid (Suurmaa 2004). Uue moejoogi kohvi lembust – esimene teadaolev kohvimaja Tallinnas avati 1702. aastal¹⁸⁵ – kinnitavad paljude linlaste varaloendites märgitud kohviveskid, kohvi- ja koorekannud ning kohvitassid.

18. sajandi teisest poolest säilinud Tallinna kodanike varaloenditest kogutud andmed kinnitavad üldiselt ka seda, et järjest rohkem huvituti vaimsest kultuurist, mida näitavad kodanikele kuulunud raamatu- ja kunstikogud. Samuti levis üha laiemalt muusikaharrastus, millest ühtlasi sai üks edukuse näitajaid, eriti kui kodus oli olemas hinnaline instrument. Üheks staatust peegeldavaks esemeks kujunes moodne haamerklaver (Pullat 2012: 235). Kui veel sajandi keskpaiku oli keskklassi hulgas kõige levinumaks instrumendiks klavikord (*Clavier*) ja jõukamatel klavessiin (*Clavecin*, *Clavecin-Royal*, *Flügel*), siis sajandi lõpukümnenditel eelistati neile juba haamerklaverit (*Fortepiano*, tahvelklaver või tiibklaver). Ka Tallinna kuukirjale Für Geist und Herz kirjutanud anonüümne härra B. märkis oma kirjas, et „Tallinna naised on enamasti rahul juba sellega, kui neil on ilus mahagonist instrument, mis kaunistab tuba” (B. 1786: Erster Brief, lk 111). Mainitud mahagonist pill võis olla nii tahvelklaver kui ka tiibklaver, mida oli sajandi lõpukümnenditel võimalik tellida ka Tallinna klahvpillimeistritelt.¹⁸⁶

Muusikute varaloendite põhjal paistab välise jõukuse ja uhkeima elustiili silma peamuusik Ernst Jacob Tewes, kellele kuulus elumaja ja oluliselt rohkem esemelist vara kui kantoritel ja organistidel.¹⁸⁷ Ei ole küll teada, mitu eluruumi oli Tewese kodus, kuid uhket mööblit, mida peeti jõukuse peamiseks väljendusvormiks, on sinna mahtunud üsna palju. Näiteks oli tal üheksa erinevat kappi, sealhulgas köögi-, riide- ja muud kapid ning ka üks suur noodikapp (*1. großer Musicalien-Schrancken*), samuti üks kummut, mis 18. sajandi teisel poolel oli kindel märk omaniku moodsast ja peenest maitsest (Pullat 2012: 222). Peale kappide ja kõiksugu säilituskastide oli Tewese kodus 12 nahk- ja kuus riidekattega tooli, üks leentool ning kuus erinevat lauda, mille hulgas kaks köögi-, kaks klapplauda, üks suur ümmargune tammepuust laud ja üks lakitud teelaud. Voodeid on märgitud kaks suurt ja kaks reisivoodit, lisaks üks magamispink (*Schlaf-Bank*). Tewese rikkust ja edevust näitavad ka inglise seinakell lakitud korpusega ja kaks peeglit, mis 18. sajandi teisel poo-

¹⁸⁵ Teadaolevalt esimest kohvimaja Tallinnas pidas Hispaaniast pärit Alfonso Tellado Carvallido ja see asus tõenäoliselt Kullassepa ja Niguliste tänava ristmiku piirkonnas. Kohvik tegutses 1702. aastast kuni 1710. aastani, mil Carvallido suri katku. Edaspidi puuduvad andmed Tallinnas tegutsenud kohvikute kuni 1770. aastateni (Vende 1996: 3).

¹⁸⁶ Tallinna pillimeistrite tegevust käsitletakse alapeatükis 4.3.

¹⁸⁷ Tewese varaloend: TLA.166.1.559, l 23–36 lp.

lel olid juba laialt levinud, ent kujutasid endast siiski luksusesemeid. Samuti kaunistasid tema eluruume 18 suuremat ja 7 väiksemat maali (*Schildereyen*), mille kohta kahjuks midagi täpsemalt märgitud ei ole. Muusiku korterit valgustas 15 erinevat lühtrit (*Leuchters*, mille hulgas võis olla ka küünlajalgu) ja üks vasklamp.

Samuti avaldab muljet Tewese laua- ja kööginõude inventar, mis sisaldab arvukalt esemeid alates väärtuslikumast lauahõbedast, moodsatest portselan- ja klaasnõudest ning inglise kivikeraamikast kuni tavaliste vasest, messingist, tinast, plekist ja rauast laua- ja säilitusnõudeni. Söögi valmistamise jaoks olid olemas erinevad kastrulid, katlad, pannid, pajad, kuusjalgnõu ja praevarras, samuti uhmer, lehter, riiv ja kurnsõel jm ning peale selle erinevad nõude- ja kätepesukausid. Tewese kodus joodi nii teed kui ka kohvi, mida kinnitavad varaloendis märgitud kolm teekatelt ja teekann, kaks teebretti ja 24 portselanist teetassi ning kohviröster, kolm kohvikannu ja 20 portselanist tassi, lisaks koorekannud ja suhkrutoosid.

Peale mööbli, köögi- ja muu majakraami on Tewese varaloendisse kantud hulgaliselt kodutekstiili, nagu voodipesu ja -kardinad, laudlinad, salv- ja käterätikud. Lisaks on märgitud 116,5 m erinevat linast kangast (jämedat ja peent) ning ka sugemata lina ja soetud linatakke, samuti pesemata ja pestud lõnga. Et majakraami hulgas leidusid ka kraasid, koonlapuu, lõngapool ja haspel, siis võiks järeldada, et Tewese kodus kedrati ise linast lõnga, millest sai kang- rül lasta kangast kududa. Tewese rõivatagavara aga ei näita teda väga moe- teadliku mehena, küll on talle kuulunud hõbeuur – 18. sajandi teisel poolel Tallinna seltskondliku eliidi üks staatussümboleid (Pullat 2012: 244). Tewese väärisesemete hulgas leidus ka hõbedane mõök ja viis kuldsõrmust, millest üks topaasiga ja üks pitsatsõrmus, kuid ei ole teada, kas midagi neist ka tema lesele kuulus. Varaloendi eessõnast saab küll teada, et Tewes oli kaks korda abielus ja temast jäid maha lesk Anna Margaretha Uhde ja poeg. Esimese abielu oli Tewes sõlminud 1756. aastal Charlotta Vehega (Dahlström 2013) ja sellest sündisid poeg Michael Andreas, kellest sai isa ametijärglane, ja tütar.

Tewese kui linna peamuusiku erialast tegevust peegeldab kõige paremini tema silmapaistvalt arvukas pillikogu ja ka noodid, millest tuleb lähemalt juttu järgmistes alapeatükkides, kus käsitletakse ka organistide ja kantorite vastavaid kogusid.

Võrreldes kantorite ja organistide materiaalsel eluolu Tewese omaga, küün- dis üldise jõukustaseme poolest, arvestamata raamatu-, nood- ja pillikogu,

talle lähedale organist Welsch.¹⁸⁸ Tal ei olnud küll oma elumaja, kuid kogu tema elamine paistab varaloendi põhjal olnud suhteliselt paremal järjel. Welschi hea elujärg tulenes suuresti tema abikaasa Catharina Elisabeth Lohmani pärimisest Suurgildi vanema perest. Varaloendis leiduvate märkuste järgi oli Welschi lesk toonud kaasavarana elamisse väärtuslikku mööblit ja palju muud. Näiteks on Welschi perele kuulunud mööbliesemete nimekirjas koguni kaks kummutit, kolm erinevat kappi, viis lauda, 18 tooli ja leentool, voodi ja magamispink. Sisustuse hulka on kuulunud ka neli peeglit, üheksa lühtrit ja 12 lampetit ehk metallplaadiga seinalühtrit ning kümme maali. Head ja peent maitset ning külalislahket kodu demonstreerisid kahtlemata ka rikkalik lauahõbe ja moodsad portselan- ja klaasnõud. Samuti oli Welschil olemas kõik tee- ja kohvijoomiseks vajalik alates mahagonist teelauast ja teelaekast, eri suuruses tee- ja kohvipottidest, kohviveskist, tee-, kohvi- ja koorekannudest kuni tasside ja lusikateni.

Organist Welschile ja tema naisele kuulusid ka jõukama klassi staatust sümboliseerinud taskukellad: mehel hõbeuur ja naisel mehe poolt talle pulmadeks kingitud kulduur koos ketiga – sellist hinnalist väärisest kandsid naised tol ajal pigem ehte kui ajanäitajana. Kuldesemetest on loendis märgitud veel kolm sõrmust, neist üks vääriskividega. Nagu paljude teiste jõukamate meeste puhul, nii ka Welschi aksessuaaride hulgas leidsid Hispaania jalutuskepp, mõök ja tubakatoos. Tema garderoobi kuulusid erinevad kued, vestid, särgid, püksid, kaelasidemed ja parukad ning sukad, mis said 18. sajandil moodsa riietuse kindlaks detailiks (Russak 2007: 101). Kõige selle põhjal võiks järeldada, et Welsch pidas hästi ja moodsalt riietumist elustiili oluliseks osaks. Erinevalt Tewese varaloendist sisaldab Welschi oma ka tema lese rõivaste loetelu, nagu oligi enamasti kombeks. Lasterõivaid varaloenditesse üldjuhul ei kantud, kuid üks väheseid erandeid on professor Hessleri varaloend, milles on muude rõivaste ja ka voodipesu hulgas registreeritud mõned lasteasjad.

Rikkalikuma riidekraamiga paistavad silma veel organistid Giese, Forbus, professoriks saanud Hessler ja varasemast ajast kantor Bieck. Rõivaste loendite puhul aga tuleks märkida, et need ei pruugi alati näidata tegelikku riideesemete arvulist seisukorda, sest paljud nimekirjad paistavad mittetäielikena, st et inventeerija tõenäoliselt ei ole registreerinud kõiki lahkunule või pere liikmetele kuulunud riideesemeid ega jalanõusid, vaid kas üksnes väärtuslikumaid või siis neid, mis inventeerimise hetkel alles olid. Näiteks ei Welschil,

¹⁸⁸ Welschi varaloend: TLA.166.1.585, l 10–17.

Bieckil ega Gonsioril leidu garderoobi loetelus jalanõusid, mis tegelikkuses oli ebatõenäoline.

Gümnaasiumiprofessorite elumajas elanud professor Hessleri kodu-
ne interjäär ja majapidamine peegeldavad teda samuti parema elujärgega
kodanikuna,¹⁸⁹ millist staatust ilmselt võimaldas talle elu viimasel kümnen-
dil professorikohal teenitud üle 250-rublane aastapalk. Tema kodusisustuses
väärib märkimist 30 tooli, neli erinevat lauda ja kolm kappi, kirjutuslaud, raa-
maturiilid, viis peeglit ja seinakell (ilma korpuseta). Majapidamises oli arvu-
kalt köögi- ja lauanõusid, sealhulgas hõbedast, portselanist ja klaasist. Ilmselt
joodi ka Hesslerite kodus kohvi – seda kajastavad varaloendisse kantud koh-
viveski, -kannud ja -tassid. Erinevalt teiste muusikute ja kantorite majapida-
mistest oli Hessleril mitmeid aiatööriistu ja nii lilledega kui ka tühje lillepotte,
mis siiski ei pruugi viidata professori aiandusharrastusele, vaid sellega võis
tegeleda ka tema naine. Samuti leidub majakraami nimekirjas üks nuppudega
lauamäng ja mõned nukud, mis ilmselt kuulusid professori tütrele. Hessleri
jõukamat staatust näitavad varaloendisse märgitud hõbeuur ja hõbemõök, ka
hõbedane jalutuskepp, kuldese metena kolm sõrmust, neist üks punase korali
ja kahe pärliga. Tema igapäevasele tõenäoliselt rohkele kirjatööle viitavad
lisaks nimetatud kirjutuslauale veel tindipott ja pliatsinuga.

Sajandi teisel poolel tegutsenud organistide Giese ja Forbuse elujärg pais-
tab nende varaloendite põhjal olnud suhteliselt sarnases seisus.¹⁹⁰ Võrreldes
Tewese, Welschi ja Hessleriga oli see tagasihoidlikum. Forbus oli pereinime-
ne, kellest jäid maha alaealised lapsed. Giese perekonnaseisu kohta andmeid
ei ole, kuid talle kuulunud esemetest ning vara avalikul oksjonil müümisest
võib järeldada, et ta oli üksik (vallaline) mees. Mõlema organisti varaloendid
peegeldavad neid kui ilu ja moodsust hindavaid inimesi: nende eluruumide
sisustuses leidis ka luksuslikumaid esemeid ja kunsti, nagu näiteks kum-
mut Forbusel, peeglid ja maalid – Forbusel koguni 27 maali. Samuti oli neil
lauahõbedat ja portselan- ning klaasnõusid. Nii Giese kui Forbuse garderoo-
bi aksessuaaride hulgas olid hõbeuurid ja jalutuskepid, Giesel ka hõbedane
mõök.¹⁹¹ Forbuse majapidamises leidis ka vokk, lõngapool ja kaks kraasi, kuid
erinevalt Tewesest ei olnud tal takke ega lõnga, vähemalt mitte vara inven-
teerimise ajal. Giese varaloendis on registreeritud aga seitse linnupuuri ja

¹⁸⁹ Hessleri varaloend: TLA.230.1.Bt 17/II, l 179–193.

¹⁹⁰ Giese varaloend: TLA.230.1.Bt 16/I, l 196–209, Forbuse varaloend: TLA.166.1.259, l 32–38.

¹⁹¹ Giese vara oksjonimüügi protokoll järgi olid kõige kallimalt müüdud esemed hõbeuur hinnaga 13.25 rubla, viiul kastas 8.55 ning hõbedane mõök 6.50. TLA.230.2.106, l 21–26.

kaheksa kana, keda ta kasvatas tõenäoliselt munade saamiseks või söögiks, millist tegevust teiste muusikute puhul teada ei ole.

Giese ja Forbuse erialasele tööle viitavad nende varaloendites mitmed esemed, eelkõige pillid, noodid ja raamatud, millest tuleb juttu edaspidi, ning Giesel ka kaks noodipulti, üheksa rostraali,¹⁹² neli häälestusvõtit ja 13 klahv-pillsikeelt, Forbusel samuti neli rostraali.

Kantorina alustanud Bieck, kes hiljem sai kolleegiks ja edasi eestikeelse piibli tõlke toimetajaks, on varaloendi¹⁹³ põhjal elanud üsna tagasihoidlikult, pööramata erilist tähelepanu oma eluaseme moodsusele ja luksusele, kuigi raha oli tal teiste muusikute varaloendites märgituga võrreldes kõige rohkem, 386 rubla 40 kopikat. Tema mööbel koosnes kolmest kapist, üks neist raamatukapp, seitsmest vanast toolist, leentoolist, lauast ja voodist, peale selle oli tal vana seinakell. Köögitarvete hulgas leidusid mõned tinast, vasest ja mesingist toiduvalmistamise ja serveerimise nõud, vähe ka lauahõbedat. Küll oli tal aga üsna arvukas raamatukogu, mille suuremas osas religioosne kirjavar, sealhulgas pietistlike autorite teosed võiksid viidata vagadust rõhutavale elulaadile.

Sajandi esimesel kümnendil kantorina töötanud Johann Gonsiori varaloend¹⁹⁴ peegeldab teda tolle raske aja kohta küllaltki jõuka mehena, milles ilmselt mängis rolli kantori ameti senine kõrge prestiiž ja tähtsaim positsioon muusikuametite seas. Varaloendisse kirjutatud rõivaesemete järgi võib järeldada, et temast jäid maha naine ja väike laps, kelle tarbeks ilmselt oli mööbliesemete jaotuses nimetatud häll. Võrreldes sajandi teisel poolel tegutsenud muusikute varaloenditest saadud andmeid Gonsiori varaloendiga, võib märgata, et Gonsiori kodusisustus oli erinevate mööbliesemete hulga osas tagasihoidlikum, ka ei olnud tal veel kummutit ega keraamilisi, portselanist ega klaasist lauanõusid, samuti ei leidunud kohvijoomisele viitavaid esemeid. Küll on tema korteris olnud kaks peeglit, neist üks kullatud raamiga, ja eluruumi on kaunistanud kaheksa maali. Märkimisväärne oli Gonsiori lauahõbedakogu 51 nõu ja söögiriistaga. Samuti avaldab muljet kuld- ja väärisesemete loend, milles leidub kümme kuldsõrmust, kaks kuldprossi, üks kuldkett, kolm juveelidega kuldsõrmust, pärlid, punased korallid ning peale nende hõbesõrmus ja -pross. Gonsiori aksessuaaride hulgas olid samuti mõök ja jalutuskepp.

Gonsiori kodutekstiili nimekiri näitab arvukalt linaseid köögi- ja käterätikuid ning voodipesu. Kodusele lõngatööle viitavad 4,9 kg takku, 2,9 kg villa,

¹⁹² Rostraal oli viieharuline n-ö pliiats noodijoonestiku tõmbamiseks.

¹⁹³ TLA.230.1.Bt 15/I, l 232-239 lp.

¹⁹⁴ TLA.230.1.Bt 16/II, l 235-239.

9,8 kg jämedat lõnga ja 2 kg peenemat lõnga ning taku ja villa töötlemiseks vajalikud riistad. Varaloenditesse pandi sageli kirja ka toiduainete varud, näiteks Gonsiori puhul on fikseeritud 11,5 kg suitsuliha, 8,2 kg võid, 1,2 kg püülijahu, 1,6 kg jämedat jahu ning 16,4 kg humalaid. Erinevalt teistest kantoritest ja muusikutest kuulus Gonsiorile paar sõiduvahendit, nagu saan ja tõld, lisaks üks vana ratasteta tõld.

Vaadeldud seitsme muusiku varaloendi põhjal ajavahemikust 1711–1792 võib nende materiaalses eluolus märgata nii sarnasusi kui ka erinevusi. Need olid tingitud ühelt poolt nende erinevate ametite prestiižikusest ja teiselt poolt nende perekondlikust seisust ja isiklikest huvidest. Enamasti sõltus muusikute majanduslik olukord otseselt nende sissetulekutest, mis olid suhteliselt madalapoollised, ja sellest tulenenud suhteliselt tagasihoidlik kodune eluolu peegeldub üldjuhul ka nende varaloendites. Küll saavutas kantorist professoriks tõusnud Hessler parema elujärje, mida näitab ka tema materiaalne vara. Kõrgemale järjele püüdis ka peamuusik Tewes, kes saavutatud välise jõukuse varjus pidi lõpuks siiski võlgadega silmitsi seisma. Organist Welschi suhteliselt jõukama elamise aluseks ei olnud aga mitte tema organistipalk, vaid tema abikaasa, Suurgildi vanema tütre kaasavara.

Varaloendites peegeldub rohkem või vähem ka muusikute elulaad, mis ilmneb nende nii üldise olme ja pereelu kui ka tööalase tegevuse ja huvideharrastustega seotud esemete kaudu. Näiteks võis märgata, et kantor Gonsior ja professor Hessler, linnamuusik Tewes ning organistid Welsch ja Forbus olid pereinimesed. Samuti seda, et Gonsiori, Tewese ja Forbuse kodus kedrati lõnga, Hessleri pool tegeldi aiapidamisega ja Giese kasvas kanu. Ametiga kaasnenud kõrgem või madalam ühiskondlik prestiiž mõjutas kahtlemata ka muusikute eneseteadvust ja selle kaudu eneseteostust igapäevases elus, mis võis mõnel väljenduda moodsas mööblis ja luksuses, mõnel hinnalises lauahõbedas ja portselanis, mõnel aga arvukas maalikollektsioonis või suures raamatukogus. Muusikute ametialasele tegevusele viitavad eelkõige varaloendites märgitud pillid, noodid ja raamatud, mida käsitletakse põhjalikumalt järgmistes alapeatükkides.

3.3. Raamatud ja noodid muusikute erakogudes

Tallinlaste eraraamatukogudes leidis 18. sajandist säilinud varaloendite põhjal kokku umbes 8000 raamatut, nagu näitavad Raimo Pullati ja Mari Tarvase uurimistulemused (Pullat 1992: 86; Tarvas 2012: 807). Nende esitatud andmete

põhjal kuulusid ligikaudu pooled neist raamatutest literaatidele, eelkõige õpetajatele, suuremad kogud olid ka juristidel ja arstidel ning ka mõnel kaupmehele. Seni teadaolevalt suurim erakogu oli Tallinna juristil ja sekretäril Justus Johannes Riesenkampffil, kelle varaloendis (aastast 1772) on märgitud üle 800 nimetuse (Tarvas 2012: 814). Võrreldes 18. sajandi Tallinna teiste kogudega oli see erakordselt suur, sest kui kooliõpetajatel võis olla üle 200 raamatu, siis enamikul linnakodanikel jäi isiklike raamatute hulk alla 50.

Paljude väikeste raamatukogude, eriti käsitöölise ja kaupmeeste omade puhul oli raamatute valik üsna sarnane, sisaldades lisaks piiblile ka laulu- raamatut, palveraamatuid ja muud religioosset kirjavara ning majapidamisalaseid raamatuid. Literaatide suuremates, eriti õpetajate kogudes leidis eelkõige erialast ja teatmekirjandust, ent selle kõrval ka arvukalt teoloogilisi ja religioosseid teoseid, sealhulgas pietistlikku kirjandust valdkonna olulisimatelt saksa autoritelt, nagu Philipp Spener, Johann Arndt, Johann Anastasius Freylinghausen, August Hermann Francke, Gottfried Arnold jt, kes olid Soomes ja Rootsis luterluse ohustamise kartuses koguni keelatud, kuid siinmail arvukalt levinud (Pullat 1992: 91). Erakogudes oli ka ajaloo-, geograafia- ja loodusteaduste raamatuid ja mitmesuguseid käsiraamatuid erinevate eluvaldkondade tarbeks. Sajandi lõpukümnenditel tekkis linnakodanike kogudesse ka ilukirjanduslikke raamatuid: romaane, jutustusi, näidendeid ja luulet, samuti reisijutte eksootilistest maadest, ent nende leidumus oli siiski üsna väike.

Enamik varaloendites märgitud raamatuid oli välja antud Saksamaal ja saksakeelsed, mis Tallinnas domineerinud saksa elanikkonna puhul oli loomulik ja endastmõistetav. Literaatide kogudes leidis ka palju ladinakeelset kirjandust, samuti oli eesti keele grammatikaid ja sõnastikke, sajandi teise poole varaloendites üksikuid prantsuskeelseid teoseid. Ehkki ei ole võimalik teada saada, kas raamatute omanikud ka kõiki oma raamatuid lugesid, lubavad varaloendites esinevad nimestikud näha, millist kirjandust võisid tallinlased tol ajal soetada, ning selle põhjal teha järeldusi nende huvide ja teadmiste kohta, üldisemalt ka Lääne-Euroopa valgustusliku kirjavara leviku kohta Tallinna ühiskonnas.

Raamatunimestikud on varaloendites kirjutatud tavaliselt pärast kõiki teisi esemerühmi viimase jaotusena (*An Bücher* või *An gedruckten Büchern*). Siin on raamatud omakorda järjestatud formaatide järgi, st nimekiri algab suurte fooliotrükistega, millele järgnevad järjest väiksemad, nagu neljandik-, kaheksandik- ja kaheteistkümnendik-formaadis trükised. Raamatute sissekanded varaloendites on bibliograafiliste andmete poolest üsna puudulikud, st enamasti ei ole märgitud ei ilmumiskohta ega -aastat. Autori nimi on kirjutatud

sageli omastavas käändes ja pealkiri lühendatult või ümbersõnastatult, näiteks *Weisbachs Cur aller Kranckheiten*,¹⁹⁵ mille täispealkiri on „Wahrhaffte und gründliche Cur aller dem Menschlichen Leibe zustossenden Kranckheiten, nach der vernünfftigen und unverrückten Methode der Natur, [---] von D. Christian Weißbach“ (Straßburg, 1712; mitu kordustrükki 18. sajandil).¹⁹⁶

Säilinud kolme kantori ja nelja muusiku varaloendites leidub kõigis sissekandeid raamatute kohta. Kantoritel Bieckil ja Hessleril ning organist Giesel on olnud suuremad, 200–300-kõitelised kogud, Giesel lisaks noodikogu. Linnamuusik Tewesel ning organistidel Welschil ja Forbusel oli umbes 20–40 raamatut ja noodipakk või -pakid. Kantor Gonsiori varaloendis on raamatute kohta aga üksnes kanne „1 kast raamatuid“ ja nootide olemasolu näitab majakraami jaotuses olev sissekanne „1 laegas, kus on käsikirjalised noodid“.¹⁹⁷ Paljude või väheste raamatute omamine oli ilmselt valikute küsimus ja kogude suurus ei peegeldanud otseselt omanike majanduslikku elujärge. Varaloenditest ei selgu, mil viisil raamatud olid omandatud, kas kõik hangitud ise või üht-teist saadud kingituseks või päranduseks. Samuti ei ole võimalik teada saada, kas raamatuid soetati lugemishuvi või ka prestiiži pärast.

Suurim raamatukogu oli Heinrich Benjamin Hessleril – ametiredelil professoriks tõusnul, kelle raamatute nimekiri sisaldab 290 nimetust, millest mõned teosed on mitmes köites, nii et kokku üle 300 raamatu ja neile lisaks veel „28 vana raamatut“, mida loendis ei ole ükshaaval välja kirjutatud.¹⁹⁸ Hessleri kui teoloogia professori raamatukogu vastab sisult üldjoontes toleaeegse haritlase tüüpilisele raamatukogule, sisaldades peamiselt erialast kirjandust, Hessleri puhul teoloogilisi traktaate ja religioonalaseid käsitlusi, sealhulgas pietistlikke teoseid, erinevaid piibleid, vana ja uue testamendi erinevaid väljaandeid. Leidub ka kaks lauluraamatut, esiteks Tallinna saksakeelne lauluraamat (*Revalisches Gesang Buch*), mis võis olla 1764. aastal Tallinnas ilmunud „Vollständiges Revalisches Gesang-Buch“ või selle varasem trükk. Ja teiseks Freylinghauseni lauluraamat, originaalpealkirjaga „Geist-reiches Gesang-Buch, den Kern Alter und Neuer Lieder, Wie auch die Noten der unbekannen Melodeyen und dazu gehörige nützliche Register in sich haltend“, mille esmatrükk ilmus Halles 1704.

¹⁹⁵ Giese varaloend: TLA.230.2.106, I 16 lp, nr 198.

¹⁹⁶ VD18 (Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts). – Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. <http://vd18.de/de-sub-vd18/content/titleinfo/10827410> (vaadatud 29.08.2014).

¹⁹⁷ TLA.230.1.Bt 16/II, I 239, 237 lp.

¹⁹⁸ Publitseeritud varaloend: Pullat 2007: 109–121; raamatuloend: Pullat 2009: 28–34.

Religioosse kirjavara kõrval leidub Hessleri kogus veel ajaloo- ja geograafia- raamatuid, ka Johann Baptist Homanni atlas 50 kaardiga, paar aiandus- alast raamatut, erinevaid leksikone, sõnaraamatuid ja grammatikaid, nende seas Anton Thor Helle kirjutatud ja Eberhard Gutsleff noorema poolt väl- ja antud „Lühike sissejuhatus eesti keelde“ („Kurtzgefaszte Anweisung zur Ehstnischen Sprache“, Halle, 1732). Ilukirjandust on Hessleri raamatukogus vähe ja needki on peamiselt Vana-Kreeka ja Rooma kirjanike Plutarchose, Cicero, Horatiuse, Ovidiuse ja Tacituse teosed. Kaasaegseid ilukirjanduslike teoseid leidis tallinlaste erakogudes kuni 19. sajandi alguseni väga vähe, nagu ka Mari Tarvas on oma uurimistulemuste põhjal kinnitanud. Põhjused olid ühelt poolt senine lugemisharjumus, mis oli seotud eeskätt religioosete tekstidega, ja seesuguse kirjanduse, eriti pietistliku ja vennastekoguduse kir- javara laialdane kättesaadavus, teiselt poolt aga ka uute raamatute suhteliselt kallid hinnad, mille tõttu võidi nende ostmisele eelistada laenutamist kom- mertsraamatukogudest (Tarvas 2012: 818–819).

Ehkki Hessler oli töötanud ka kantorina, ei leidu tema raamatukogus ühtki muusikaalast raamatut või nooti. Sama kehtib gümnaasiumi kantori Christoph Erdmann Biecki kohta, kes selles ametis oli kümme aastat. On küll võimalik, et neil kantorina töötamise ajal siiski oli olnud nii muusikakirjan- dust kui ka noote, kuid ametikoha ja ühtlasi töö sisu muutumise tõttu võisid nad need ära anda või müüa. Samas on ka võimalik, et nad kasutasid kiriku või kooli raamatukogus saadaolevaid raamatuid ja noote. Biecki erakogu oli Hessleri omast veidi väiksem, sisaldades varaloendi järgi 206 nimetust, aga kuna nende hulgas leidub jällegi mitmekõitelisi teoseid, siis oli tal nimetusi tegelikult rohkem. Valdava osa moodustab teoloogiline ja religioosne kirjava- ra, nagu erinevad piiblid, vana ja uue testamendi käsitlused, usuteaduslikud traktaadid, hardusraamatud ja jutlused. Nimekiri sisaldab märkimisväärselt palju (ligi 30) Halle pietismi tähtsaimate autorite August Hermann Francke, Philipp Speneri, Johann Anastasius Freylinghauseni ja Gottfried Arnoldi teoseid, samuti vennastekoguduse rajaja Nikolaus Ludwig von Zinzendorfi teoseid, mis peegeldavad selgelt Biecki seotust vennastekogudusega. Samu- ti leidub raamatuloendis pietistlik Freylinghauseni lauluraamat,¹⁹⁹ mis oli ka Hessleri raamatuloendis, ja vennastekoguduse lauluraamat,²⁰⁰ mille puhul on tõenäoliselt tegemist Zinzendorfi koostatud lauluraamatuga „Das Gesang- buch der Gemeine in Herrn-Hut“, mis ilmus kahes osas Herrnhutis aastail 1735–1743. Kas ja mil määral võis Biecki kantorina neid lauluraamatuid kooli

¹⁹⁹ Varaloendis: *Freylinghausen Gesangbuch länglicht Format. 1. u. 2.ter Teil, 2. Bände.*

²⁰⁰ Varaloendis: *Herrnhutisch Gesang-Buch in 2 Banden bis auf den 12ten Anhang.*

laulutunnis kasutada, selle kohta midagi kindlat teada ei ole. Kuna luteri kirik nende kasutamist ei lubanud, siis ilmselt olid need keelatud ka koolis. Aga et Bieckis nähti võimalikku keelust üleastujat, see selgub ühest 1726. aasta rae korraldusest gümnaasiumi rektor Brehmile hoida Biecki tegevusel silm peal, et ta oma tundides üksnes ettenähtud raamatuid kasutaks, sest tema klassist oli leitud Speneri katekismus (Willigerod 1842: 93–94). Vaadates veel Biecki raamatute nimestikku, võib selles näha lisaks religioossele kirjandusele erinevaid sõnastikke, sealhulgas ladina, kreeka, heebrea ja prantsuse keele leksikone. Leidub ka neli eesti keele käsiraamatut (4. *Ehstnische Handbücher*), mida Bieck ilmselt kasutas vana testamendi tõlgete toimetamise töös.

Kolmas suurem raamatukogu oli Niguliste organistil Giesel, kelle varaloendisse on kantud üle 230 raamatu²⁰¹ ja nimekirja lõppu on lisatud veel kanne „23 vana raamatut“. Raamatuloendile järgneb ka nootide nimekirj – *An Musicalien* – 85 kirjega, millist üheski teises varaloendis ei leidu. Giese raamatukogu sisaldas valdavalt saksakeelset kirjandust peamiselt 18. sajandist. Erinevalt kantorite Biecki ja Hessleri kogudest on Giesel rohkem ilmaliku kui religioosse sisuga raamatuid, lisaks on tal üle 30 muusikaraamatu ning hulk kaasaegseid ilukirjanduslikke teoseid, mis kõik kokku peegeldavad tema mitmekülgeid huvisid ja ka avatust Lääne-Euroopas sündinud uutele kirjandussuundadele. Giese huvi uudiskirjanduse vastu võiksid kinnitada ka tema raamatute hulgas leiduvad saksa raamatumüügikataloogid – *Leibziger Meß-Catalogus von Jahre 1770* ja *Berlinischer Bücher Catalogus*.²⁰²

Sirvides Giese raamatuloendit, võib selles näha mitmesuguseid teatmeteoseid, leksikone, filosoofilisi ja loodusteaduslikke käsitlusi, ajaloo- ja reisiraamatuid ning erinevaid käsiraamatuid. Ilukirjandusest leiduvad näiteks Karl Ludwig von Pöllnitsi menuromaani „La Saxe Galante“ saksakeelne tõlge, Casper Peter Rothe jutustus „Das wunderbare Leben und die dreyßigjährige Gefangenschaft des John Norcroß, eines Englischen Kapercapitains“, Peter Longueville'i väga populaarseks saanud robinsonaadi „The Hermit: or, the unparalleled sufferings and surprising adventures of Mr. Philip Quarll“ ja koguni prantsuse entsüklopedisti Jean-François Marmonteli romaani „Bélisaire“ saksakeelsed tõlked. Lisaks on loendis luulekogusid, näiteks Christoph Friedrich Wedekindi (pseud Koromandel) „Nebenstündiger Zeitvertreib in Teutschen Gedichten“ ja näidendeid, nagu Molière'i ja Carlo Goldoni ko-

²⁰¹ Täpset arvu ei saa anda põhjusel, et mõne teose puhul on märgitud mitu osa, aga ei ole teada, kas need on olnud ühes või mitmes köites.

²⁰² TLA.230.2.106, I 10, nr 26, I 11 lp, nr 55.

III 8. Johann Matthesoni raamatu „Grundlage einer Ehren-Pforte“ esikaas (Hamburg, 1740).

möödiaid ja Johann Christoph Gottschedi näidendeid kogumikus „Deutsche Schaubühne“.

Giese muusikaraamatute autorite nimekirjas on esindatud 18. sajandi olulisemad saksa muusikateoreetikud ja -kriitikud, kellest tuntuim on Johann Mattheson (1681–1764), muusik ja helilooja, muusikateoreetik, -ajakirjanik, -kriitik ja leksikograaf. Matthesoni üle tosina raamatust ja hulgast väiksematest kirjatöödest leidis Giese kogus kaheksa raamatut, millest tähtsamad on „Das forschende Orchestre“ (1721), „Große General-Baß Schule“ (1731), „Kern melodischer Wissenschaft“ (1737), „Der vollkommene Capellmeister“ (1739) ja „Grundlage einer Ehren-Pforte“ (1740).

Peale nende oli Giesel ka Matthesoni poolt välja antud saksa esimene muusikakrititsismi ajakiri „Critica musica“, mis ilmus Hamburgis aastail 1722–1725, ja teinegi muusikaajakiri „Der musicalische Patriot“ (Hamburg, 1728). 1730.–1750. aastatel andis saksa kirjanik, muusikateoreetik, raamatutrükkal ja -kaupmees Lorenz Christoph Mizler von Kolof (1711–1778) Leipzигis välja kahte muusikaajakirja, Musikalische Bibliothek (1736–1754), mis sai Mitzleri

1737. aastal asutatud muusikateaduse korrespondentide ühingu (Korrespondierende Sozietät der Musicalischen Wissenschaften) ametlikuks ajakirjaks, ja Musikalischer Staarstecher (1739–1740). Ka Giese raamatukogus leidub nende ajakirjade numbreid, mis peegeldab Giese tõenäolist huvi Saksa muusikaelu ja muusikakriititsismi vastu.

Matthesoni kõrval teine tähtis saksa muusikateoreetik, -kriitik, -ajakirjanik ja helilooja, kelle töid oli Giese oma kogusse hankinud, oli tema eakaaslane Friedrich Wilhelm Marpurg (1718–1795). Tema teoreetilistest teostest on loendisse kantud „Abhandlung von der Fuge nach den Grundsätzen der besten deutschen und ausländischen Meister entworfen“ (1753–1754) ja „Anleitung zum Clavierspielen, der schönern Ausübung der heutigen Zeit gemäß“ (1755). Samuti leiduvad nimekirjas Marpurgi poolt välja antud muusikaajakirjad Der critische Musicus an der Spree (1749–1750) ja Kritische Briefe über die Tonkunst (1759–1763), mis ilmusid Berliinis. Muusika komponeerimise, generaalbassi ja harmoonia küsimustega tegelema muusikateoreetiku ja helilooja Georg Andreas Sorge (1703–1778) töödest oli Giese kogus „Compendium harmonicum, oder Kurzer Begriff der Lehre von der Harmonie“ (1760). Varasema, kuid laialdast ja kauaaegset kasutust leidnud generaalbassiõpetusena leidub loendis „Treulicher Unterricht im General-Baß“ (1732), mille autor oli saksa organist, helilooja ja muusikateoreetik David Kellner (u1670–1748).²⁰³

Kahtlemata väärib Giese raamatute hulgas märkimist 18. sajandi teise poole ühe väljapaistvama klahvpillimuusika helilooja Carl Philipp Emanuel Bachi (1714–1788) teoreetiline käsitlus klahvpillimängust „Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen mit Exempeln und achtzehn Probe-Stücken in sechs Sonaten“ (1753). Kaasaegsemast kirikumuusikaalasest kirjandusest leiduvad Giese raamatunimestikus Lübecki kantori ja helilooja Caspar Ruetzi (1708–1755) „Widerlegte Vorurtheile von der Beschaffenheit der heutigen Kirchenmusic“ (1752) ja „Widerlegte Vorurtheile von der Wirkung der Kirchenmusic“ (1753). Giese kui organisti erialast huvi peegeldavad Johann Ulrich Sponseli (1721–1788) kirjutatud orelijalugu „Orgelhistorie“ (1771), Carl Gottfried Meyeri koostatud saksa orelimuusika ülevaade „Sammlung einiger Nachrichten von berühmten Orgel-Wercken in Teutschland“ (1757) ja ka Johann C[arl?] Voigti oreli- ja klahvpillimänguga seonduvad arutlused – „Gespräch von der Musik, zwischen einem Organisten und Adjuvanten“ (1742). Vanemast muusikakirjandusest on Giese raamatuloendis esindatud Franz Xaver Murschhauseri (1663–1738), Johann Beer (1655–1700), Andreas Werckmeisteri (1645–1706),

²⁰³ David Kellner tegutses 17.–18. sajandi vahetusel Tartus ja Tallinnas organistina. Täpsemalt vt Sparr 2012.

III 9. Frontispiss Tallinna lauluraamatus aastast 1706.

Wolfgang Caspar Printzi (1641–1717) ja Michael Praetoriuse (1571/72?–1621) raamatud. Lauluraamatuid on Giese raamatuloendisse kantud kolm: Lüneburgi (*Lüneburgsches Gesangbuch*), Lübecki (*Ein Lübeckisches Gesang-Buch*) ja Tallinna lauluraamat (*Trappens Revalsches Gesang-Buch*) ehk „Vollständiges Revalisches Gesang-Buch”, mille Christian Trapp 1706. aastal Tallinnas välja andis.

Giese noodiloendis²⁰⁴ on 85 sissekannet ja loendi lõppu on märgitud veel „hulk defektseid ja kasutamiskõlbmatuid klahvpillinoote.” Need 85 kirjet peidavad endas aga oluliselt rohkem teoseid, sest üks nimetusekirje (ehk noot) sisaldas umbes pooltel juhtudel mitu teost, nagu näiteks „Schoberti 4 *sinfonia*’t klavessiinile ja 4 instrumendile”, „35 duetti klahvpillile ja flöödile” või „C. P. E. Bachi 6 sonaati klahvpillile”. Samuti leidub nimekirjas tõenäoliselt ühe konvoluudi kirje, nimelt „32 sonaati erinevatelt heliloojatelt kokku köidetuna”, ja ka kogumiku kirje – „Klahvpillisonaatide kogumik”, mille sisu ei ole lahti kirjutatud. Nagu raamatuloendite puhul üldiselt, nii ka Giese nootide kirjed on bibliograafilises osas enamasti ebatäielikud, st märgitud on autor ja teose

²⁰⁴ TLA.230.2.106, 1 17 lp–20.

pealkiri lühendatud kujul, üksikutel juhtudel aga autori nimi puudub. Kuna kõigis puuduvad väljaandmisandmed, siis ei ole võimalik kindlaks teha, millised on trükised ja millised käsikirjalised noodid. Kindlasti aga oli Giesel mõlemaid, sest 18. sajandil oli nootide käsitsi ümberkirjutamine tavaline ja levinud paljudamisviis ning sel moel tehti neid ka müümiseks.

Milliseid teoseid sisaldas Giese noodikogu? Nimekirjas on valdavas osas 18. sajandi instrumentaalmuusika, peamiselt teosed klahvpillile – klavessiinile, klavikordile, klaverile, nagu soolosaadid, erinevad ansambliteosed ja kontserdid. Nendele lisaks leidub duette klahvpillile ja traaversflöödile ning flööditriosid, samuti vaimulikke vokaalteoseid. Loendis on noodid jagatud kuude rühma: *I An Clavier-Concerts, II An Clavier Trios & Quatuors, III Für das Clavier allein, IV An Cantaten, V Für das Clavecin mit der Fleute traversiere* ja *VI An Fleut Travers Trios*.

Enim nimetusi sisaldab loendi esimene alajaotus, „Klahvpillikontserdid“, milles on märgitud 53 kontserti klahvpillile ja instrumentaalansamblile/orkestrile. Teoste autorid olid enamjaolt 18. sajandi saksa väljapaistvamad klahvpillimängijad-heliloojad, nagu Carl Philipp Emanuel Bach – seitse kontserti, Christoph Schaffrath – neli kontserti, Johann Schobert – neli kontserti, Johann Gottlieb Graun – kaheksa kontserti, Friedrich Christian Mohrheim – kolm kontserti, Johann Gottlieb Wiedner – kaks kontserti, Johann Gottfried Mützel – üks kontsert, Christoph Nichelmann – üks kontsert, jt. Esindatud on ka Rootsist pärit ja Saksamaal tegutsenud Johan Joachim Agrell seitsme kontserdiga ning Austria helilooja Georg Christoph Wagenseil viie kontserdiga.

Kontsertide loendile järgnevas teises alajaotuses, „Klahvpillitriod ja -kvartetid“, on märgitud seitse nooti, mis sisaldavad kokku 27 teost, autoriteks Ernst Eichner, Georg Simon Löhlein, Jacob Herschel, Johan Joachim Agrell, Johann Schobert ja Georg Christoph Wagenseil. Noodinimestiku kolmandas alajaotuses, „Teosed sooloklahvpillile“, on kirjas 17 kogumikku, mis sisaldavad üle 40 sonaadi juba nimetatud heliloojatelt, nagu C. P. E. Bach, Löhlein, Schaffrath, Agrell, Mützel, Nichelmann, samuti Johann Friedrich Gottlieb Beckmann, ja fuugasid heliloojalt Ludwig Albert Friedrich Baptiste (ka Battista). Prantsuse klahvpillimuusikast leidis Giese kogus Jean-Philippe Rameau klavessiinipalade kogumik „Nouvelles Suites de Pièces de Clavecin“. Kogumike hulgas on ka konvoluut „32 sonaati erinevatelt heliloojatelt kokku köidetuna“ ja üks „Klahvpillisonaatide kogumik“, mille autorit/autoreid ei ole märgitud. Antud alajaotusse on arvatavasti eksikombel märgitud ka üks viiuli ja tšello/klahvpilli duettide kogumik, „Concertini e serenate“, heliloojaks itaallane Francesco Antonio Bonporti (kogumik kandis oopusenumbrit 12 ja ilmus 1745. aastal).

III 10. Carl Philipp Emanuel Bachi klahvpillisonaatide vihik (Berlin, 1763).

Giese noodiloendi neljandas alajaotuses „Kantaadid“ on märgitud neli vaimulikku vokaalteost, millest kolm olid 18. sajandil väga tuntud ja palju mängitud, nimelt Carl Heinrich Grauni passioon-oratoorium „Der Tod Jesu“ (partituur ja klaviir) ja „Te Deum laudamus“ ning Giovanni Battista Pergolesi „Stabat mater“. Neljanda teosena on märgitud Gottfried August Homiliuse „passioon-kantaat“ (*Passions Cantate von Homilius für das Clavier*), mida ei ole nende andmete põhjal võimalik täpsemalt tuvastada, sest Homiliuse looming sisaldab arvukalt passioone ja kantaate. Sellesse alajaotusse on märgitud veel Friedrich Wilhelm Marpurgi fuugade kogumik (*Marburgs Fugen Sammlung 4 stimmig*), originalpealkirjaga „Friedr. Wilh. Marpurgs Fugen-Sammlung“ (Berlin, 1758), mis esmapilgul tundub olevat märgitud valesse alajaotusse, ent kuna selles kogumikus avaldatud fuugad olid mõeldud nii pilli või pillidega mängimiseks kui ka laulmiseks, siis on nootide inventeerija ilmselt otsustanud selle lisada vokaalmuusika alla.

Noodinimestiku viiendas alajaotuses „Klavessiinile ja traaversflöödile“ on märgitud neli kogumikku klavessiinile ja traaversflöödile, millest esimene on Schaffrathi „Kuus duetti tšembalole ja flöödile“, aga järgmistes kannetes ei ole täpsemaid andmeid lisatud, vaid teisena on märgitud „35 duetti klahvpillile ja flöödile“ ja kahe ülejäänul puhul „36 dito mit dito“. Giese noodiloendi vii-

mase, kuuenda alajaotuse pealkirjaks on pandud „Traaversflöödi triod”, kuid siia kantud kahest noodist üks viitab siiski duo koosseisule – „Wolff 6 duetti 2 flöödile”, autoriks tõenäoliselt Saksa helilooja Christian Michael Wolff. Teise noodina on märgitud Flandria flötisti ja helilooja Antoine Mahaut’ „6 sonaati kahele flöödile ja bassile”.

Giese varaloendi noodinimestik on erandlik võrreldes teiste Tallinna muusikute varaloenditega, kus noote ei ole eraldi nimekirjana esitatud, vaid on märgitud pakkide, kastide vm seesugusena. Näiteks kantor Gonsiori varaloendis leidub kanne „1 laegas, kus on käsikirjalised noodid”,²⁰⁵ linnamuusik Tewese loendis „1 pakk erinevaid noote” ja ka „1 mitmesuguste nootide nimekiri”.²⁰⁶ Niguliste kiriku organist Welschi loendisse on märgitud „3 noodipakki”²⁰⁷ ja Forbuse loendisse „1 kast noodiraamatuid” ja „1 noodipakk”.²⁰⁸ Need andmed ei võimalda muusikute noodikogusid objektiivselt võrrelda, võib aga siiski arvata, et Giesel oli teistest tunduvalt arvukam ja ühtlasi väärtuslikum kogu, tänu millele on enamik eksemplare loendisse kantud.

Vaadates organistide Welschi ja Forbuse ning linnamuusik Tewese raamatute nimestikke, siis need on tunduvalt lühemad kui gümnaasiumi õpetajatel Hessleril ja Bieckil ning organist Giesel. Organist Welschi raamatuloendisse on kantud 17 nimetust, millest 15 on muusikaraamatud, üks ilukirjandusteos ja üks ajakiri Neue Miscellanien. Loendi lõpus leiduvad veel sissekanded „17 vana raamatut” ja „3 noodipakki”, mille sisu kohta enamat ei ole teada. Nimestikku kantud muusikaraamatute hulgas võib näha valdavalt samu teoseid, mis on Gieselgi, nagu näiteks Matthesoni, Marpurgi, C. P. E. Bachi, Sorge, Werckmeisteri ja Printzi tööd.²⁰⁹ Nende kõrval leidub saksa teoloogi ja vaimuliku luuletaja Johann Jakob Rambachi jutluste kogu „Evangelische Betrachtungen über die Sonn- und Fest-Tags-Evangelia des gantzen Jahrs” (1738) ja „vana Tallinna lauluraamat” (*Das alte revalsche Gesangbuch*), mis võis olla 1706. aastal Tallinnas välja antud „Vollständiges Revalisches Gesang-Buch”, milline on ka Giese loendis märgitud. Raamatute nimekirja on kantud ka saksa hilisbaroki ühe tähtsama helilooja Georg Philipp Telemanni koraaliraamat „Fast allgemeines Evangelisch-Musikalisches Lieder-Buch” (1730), mille puhul on pigem tegemist noodiga, kuna see organistidele mõeldud kogumik sisaldab

²⁰⁵ TLA.230.1.Bt 16/II, l 237 lp: 1 *Schappff worinnen geschrieben Noten liegen.*

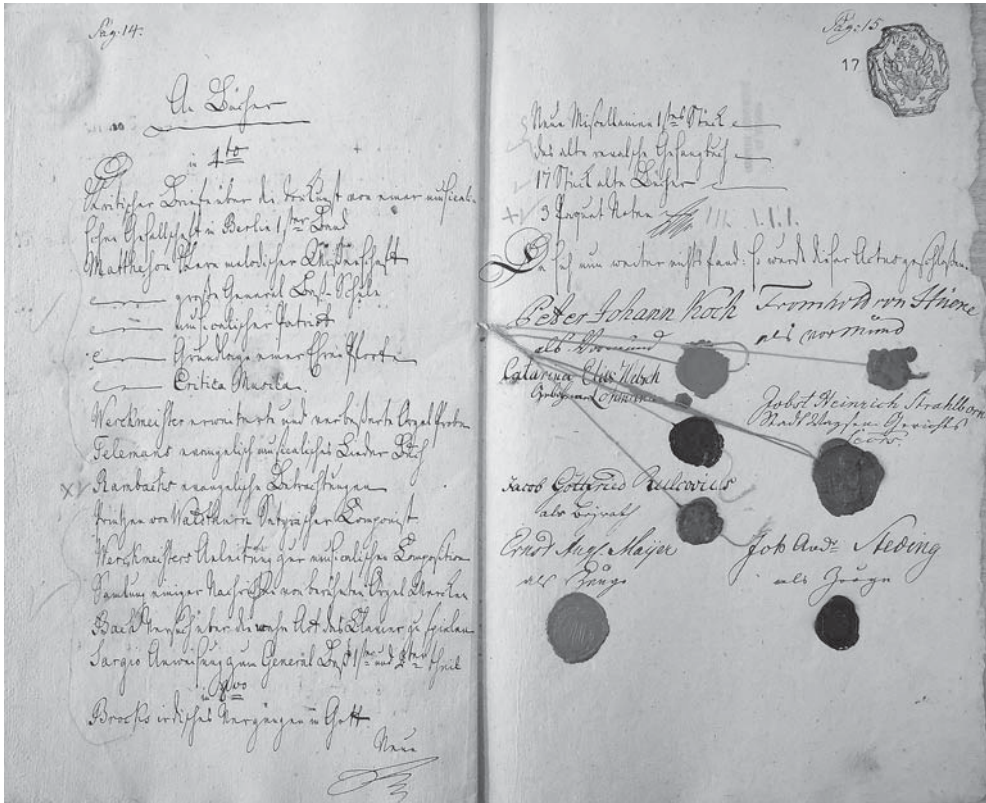
²⁰⁶ TLA.166.1.559, l 36 lp: 1. *Parthey diverse Noten und Musicalien; 1. Verzeichniß von verschiedenen Musicalien.*

²⁰⁷ TLA.166.1.585, l 17: 3 *Paquet Noten.*

²⁰⁸ TLA.166.1.259, l 37 lp: 1 *Kasten mit Noten Büchern; 1 Pack mit Noten.*

²⁰⁹ Võimalik, et Welsch ostis need pärast Giese surma korraldatud Giese vara avalikul oksjonil, kus müüdi ka tema raamatuid.

III 11. Raamatute nimestik Johann Carl Justus Welschi varaloendis aastast 1787.

üle 2000 koraalimeloodia koos nummerdatud bassiga. Üks Welschile kuulunud ilukirjanduslik raamat oli saksa varavalgustusliku kirjaniku ja luuletaja Barthold Heinrich Brockese looduslüürika kogumik „Irdisches Vergnügen in Gott, bestehend in Physicalisch- und Moralischen Gedichten“. See ilmus üheksas köites aastail 1721–1748, kuid Welschi loendis olev kirje kahjuks ei ütle, kas tegemist oli koguteosega või ainult üksiku köitega. Nimestikus märgitud *Neue Miscellanien 1stes Stück* oli tõenäoliselt 1775. aastal Leipzигis ilmunud mitmesuguse sisuga ajakirja *Neue Miscellanien, historischen, politischen, moralischen, auch sonst verschiedenen Inhalts* esimene köide.

Organist Forbuse varaloendis leiduv raamatunimestik on hoopis lühike, sisaldades vaid kaht sissekannet, esiteks „2 uut Tallinna lauluraamatut“ (2 *neue Revalsche Gesangbücher*), mis võisid olla 1764. aastal Tallinnas ilmunud lauluraamatu „Vollständiges Revalisches Gesang-Buch“ eksemplarid, ja teiseks „32 vana raamatut“ (32 *Stück alte Bücher*). Kas nende hulgas võis olla ka

muusikakirjandust, sellest sissekandest kahjuks ei selgu. Forbusele kuulunud noodid on varaloendisse märgitud vaid kahe sissekandena: „1 kast noodiraamatuid“ ja „1 noodipakk“.

Linnamuusik Tewese kodune raamatukogu oli varaloendis esitatud põhjal samuti tagasihoidlik. Raamatute nimekirja on märgitud 16 teost, neist mõned mitmeköitelised, kuid nende hulgas ei ole ühtki muusikaraamatut. Küll on religioosseid, ajaloo- ja reisiraamatuid, prantsuse keele grammatika ning paar vana kiriku- ja kauplemismäärust 17. sajandi lõpust. Tewese raamatuloendi lõpus leidub samuti sissekanne „mitmesugused vanad raamatud“, mille juurde on lisatud selgituseks, et „nende ebaolulisuse tõttu ei ole neid eraldi välja kirjutatud.“²¹⁰ Kas „ebaoluliste“ raamatute hulgas võis leiduda muusikaraamatuid, seda ei tea. Samuti ei ole võimalik teada saada, milliseid noote sisaldas tema varaloendisse kantud „1 pakk erinevaid noote“.

Vaadeldud seitsmest varaloendist ilmnes, et nii kantor Gonsioril, kantor ja kolleeg Bieckil ning kantor ja professor Hessleril, organistidel Giesel, Welschil ja Forbusel kui ka linnamuusik Tewesel oli kodus raamatuid ning kantor Gonsioril, organistidel Giesel, Welschil ja Forbusel ning linnamuusik Tewesel ka noote. Raamatute ja nootide hulk oli neil aga väga erinev. Suuremad raamatukogud kuulusid professor Hesslerile, kantor Bieckile ja organist Giesele, kelle raamatute nimestikud sisaldasid ca. 200–300 nimetust. Kantor Gonsiorile, linnamuusik Tewesele ning organistidele Welsch ja Forbus kuulunud raamatute hulk oli varaloendite järgi üsna tagasihoidlik, sisaldades Gonsioril „kasti raamatuid“ ning teistel ca. 20–30 raamatut, millest Tewese ja Welschi loenditesse on eraldi nimetustena kantud üksnes uuemad ja väärtuslikumad teosed – Tewesel 16 ja Welschil 17 nimetust. Nagu Gonsiori varaloendisse on tehtud kanne „1 kast raamatuid“, nii on ka Forbuse varaloendisse tema „32 vana raamatut“ märgitud ühe sissekandena, mille tõttu jääb nende kahe sisu teadmata.

Varaloendites leiduvate raamatunimestike põhjal on sisu poolest sarnasemad gümnaasiumis töötanud Hessleri ja Biecki raamatukogud, mis vastavad üldjoontes toleaege literaadi tüüpilisele raamatukogule, sisaldades erialast ja õppekirjandust, erinevaid leksikone ja sõnaraamatuid, religioosset kirjavara, sealhulgas pietistlikke teoseid – eriti Bieckil –, erinevaid piibleid, vana ja uue testamendi erinevaid väljaandeid, lauluraamatuid. Hessleri suuremas kogus leidis ka ajaloo- ja geograafiaraamatuid, mõningaid Vana-Kreeka ja Rooma kirjanike teoseid ning paar aiandusalast käsiraamatut. Aga ei Hessleri

²¹⁰ TLA.166.1.559, I 35.

ega Biecki koduses raamatukogus leidunud peale lauluraamatute ühtki muusikaalast raamatut või nooti, vähemalt mitte inventeerimise hetkel.

Arvuka ja sisult mitmekülgse raamatu- ja noodikoguga eristub teistest märkimisväärselt organist Giese, kelle raamatunimestik sisaldab üle 230 sissekande, sealhulgas üle 20 muusikaalase raamatu ja viis muusikaajakirja, ja noodinimestik üle 80 kande. Raamatute puhul on valdavas osas tegemist 18. sajandi saksakeelse kirjavaraga, mis enamasti pärit Saksamaalt. Muusikaalase kirjanduse puhul torkab silma 18. sajandi oluliste Saksa autorite nagu Johann Mattheson, Friedrich Wilhelm Marpurge, Carl Philipp Emanuel Bach, Georg Andreas Sorge jt teoste ning väljapaistvate Saksa muusikaajakirjade leidumus Giese kogus. Samuti sisaldab tema nootide nimestik valdavalt kaasaegset saksa muusikat – enamikus klahvpilliteosed alates sooloonaatidest kuni mitmesuguste ansambliteoste ja kontsertideni tollaegsetelt tuntud heliloojatelt.

Biecki, Hessleri, Giese, Welschi ja Tewese raamatuloendite ning Giese noodiloendi põhjal saab kokkuvõtlikult öelda, et kantorite ja organistide puhul peegeldavad need eelkõige nende ametialast tegevust ja sellega seotud praktilisi vajadusi. Biecki puhul tuleb selgelt esile ka tema huvi pietistliku ja hernhuutliku kirjanduse vastu, Giese puhul aga tema väga mitmekülgsed huvid ja usutavasti väga hea pillimänguoskus. Tewese puhul aga ilmneb tema kui muusiku ja linnakapelli juhi praktiline valik eelistada raamatukogule arvukat pillikogu, millist teist sarnast tollaegsetes varaloendites teadaolevalt ei ole registreeritud (Tewese pillikogust lähemalt järgmises alapeatükis).

3.4. Muusikutele kuulunud instrumendid

Raimo Pullat on varaloendite uurimistöö raames avaldanud andmeid ka muusikainstrumentide leidumusest 18. sajandi tallinlastel, selleks töötanud läbi 74 isiku varaloendi erinevatest sotsiaalsetest rühmadest (Pullat 2011: 120–164). Ta leidis kokku üle 500 pilli, millest koostas ülevaatliku tabeli, kus on näha puhk-, löök-, keel- ja klahvpillide arvuline esindatus erinevatel sotsiaalsetel rühmadel (Pullat 2011: 125). Tema läbivaadatud varaloendites leidis kõige arvukamalt erinevaid flöote, parandatud andmetel kokku 262,²¹¹ millest kaupmeeste rühmale kuulus 243 ja neist 227 flöoti Suurgildi vanemale Christian Kreyle (†1734). Järgmisel kohal on 60 viiulit, millest 42 on kuulunud jällegi

²¹¹ Pullati esitatud tabeli (Pullat 2011: 125) järgi 256, sest selles on nn lasteflöötide (*Kinder-Flöten*) arvuks märgitud ekslikult 56. Kuna Suurgildi vanema Christian Krey varaloendis aastast 1734 (TLA.230.1.Bt 17/IV; vt ka Pullat 1997: 330) on neid märgitud 62, millele lisaks 165 põikflööti (*Quer-Flöten*), siis kuulus Kreyle kokku 227 flööti ja kaupmeeskonnale seega 262 erinevat flööti.

kaupmeestele. Kolmandal kohal on klahvpillid, mida on registreeritud 49, ning need on jagunenud rohkemate ametirühmade vahel, kuid teistest enam pille on kuulunud taas kaupmeestele (19) ja neist veidi vähem literaatidele (14). Kuna varaloendites ei pruukinud klahvpillide nagu ka muude instrumentide nimetused olla täpsed, siis 37 registreeritud klaveri puhul, mis varaloendites olid ilmselt märgitud sõnaga *Clavier*, ei saa tegelikult teada, millise klahvpilliga täpselt oli tegemist, kas klavikordi, klavessiini, haamerklaveri või muu klahvpilliga. Pullati esitatud andmete järgi on klahvpillidest registreeritud veel neli spinetti (ehk väikest klavessiini) ja kaks haamerklaverit, aga viimaseid võis arvatavasti rohkem olla.

Kui Pullati andmekogus vaadata kõigi instrumentide jagunemist eri sotsiaalsete rühmade vahel, siis suurim kogus, 328 pilli, kuulus kaupmeestele, kelle varaloendites on märgitud 242 puhkpilli, 51 keelpilli, 19 klahvpilli jm. Tähelepanuväärselt suur puhkpillide arv ei pruugi muidugi tähendada, et kaupmehed oleksid olnud ise pillimängijad, pigem võisid nad, eelkõige üle 200 flöödi omanik Christian Krey, tegelda pillide müümisega. Kaupmeestele järgnes linnateenistujate rühm, sh linnamuusikud, kelle varaloendites oli märgitud ligi 70 pilli, millest suurim, üle 60 instrumendiga kogu kuulus linna peamuusikule Ernst Jacob Tewesele.²¹² Tewese pillikogus oli paar timpaneid, kaheksa trombooni (*Posauns*), seitse trompetit (*Trompeten*), kaheksa (metsa)sarve (*Hörner*), kolm oboed (*Hautebeaumos*, *Hauteboi*), kaks klarnetit (*Clarinetten*), kolm šalmeid (*Chalmoes*),²¹³ üksteist tsinki (*Zincken*),²¹⁴ üheksa flööti (*Fleuten*), kolm fagotti (*Bassongs*), neli gambat (*Baßgeigen*), violoon (*Violon*),²¹⁵ kaks vioolat (*Bratschen*) ja kaks viiulit (*Violinen*). Lisaks pillidele on loendis nimetatud ka pillitarvikuid, nagu näiteks trompeti ja metsasarve kroonid (*Krum-Bogens*) ja häälestusvõtmed (*Stimm-Hammer*).

Tallinna muusikutele kuulunud uhkeid pillikogusid on teada ka 17. sajandi teisest poolest, kui peamuusik Peter Pollack (†1667) pärandas testamendiga oma pojale 21 instrumenti (19 puhkpilli ja kaks viiulit) väärtusega u 1000 riigitaalrit.²¹⁶ Samuti Niguliste organist Barthold Busbetzky jun-le (†1701) oli

²¹² TLA.166.1.559, I 35 lp–36 lp.

²¹³ Šalmei oli koonilise toru ja kahekordse lestuulikuga puupuhkpill, mille erineva suurusega variandid olid Euroopas kasutusel umbes 12. sajandist kuni 17.–18. sajandini, mil need vahetas välja oboe.

²¹⁴ Tsink oli kumera või sirge toru ja kausshuulikuga puupuhkpill, mida mängiti juba keskajal. Tsinkide perekonna pille kasutati nii soolo- kui ka ansamblipillidena ja nende õitsenguaeg oli 16.–17. sajandil.

²¹⁵ Violoon oli viololade perekonna basspill, millest 15.–18. sajandil olid regiooniti kasutusel erinevad vormid.

²¹⁶ TLA.230.1.Aa 35, I 87 (1666. a).

III 12. Frontispiss Jacques Hotteterre'i traaversflöödiõpikus „Méthode pour apprendre à jouer en très peu de tems de la flute traversière” (Paris, ca. 1765).

kohtuprotsesside aktide põhjal kuulunud neli positiivorelit, kuus klavikordi, kaks pedaalklavikordi, suur spinett, kaks muud klahvpilli, kolm puhkpilli, üks viiul – kokku 19 instrumenti (Saha 1972: 61). Tewese üle 60 instrumentidiga kogust veel suurem oli vaid sajandi esimesel poolel, eespool mainitud Suurgildi vanema Christian Krey tohutu flöödikogu, mis sisaldas 227 flööti.

Pullati andmetel oli kaupmeeste ja linnateenistujate järel pillide omamise poolest kolmandal kohal literaatide rühm, kelle varaloendites on registreeritud 24 pilli. Neist üks klahvpill (*1 alte Clavier*) on olnud gümnaasiumi kantor Gonsioril.²¹⁷ Kirikuteenistujatel, kelle hulka kuulusid organistid ja köstrid, oli Pullati andmetel 18 instrumenti, ent kui neile lisada kirikuteenistujate publitseerimata varaloendid, siis oli pille kokku kindlasti rohkem, sest juba kolme Niguliste organisti, Giese, Welschi ja Forbuse varaloendisse on kantud kokku 21 pilli: Giesel kaks klahvpilli (*2 alte Claviere*) ja viiul (*1 Violin*),²¹⁸ Welschil klahvpill (*1 Clavier*), neli viiulit (*4 Violinen*), tšello (*1 Violoncell*) ja kaks flööti (*2 Flöten*)²¹⁹ ning Forbusel klahvpill (*1 Clavier*), neli viiulit (*1 Violine in einem Kasten, 3 dito schlechtere*), vioola (*1 Bratsche*), vana näppepill (*1 alte Bandur*),²²⁰

²¹⁷ TLA.230.1.Bt 16/II, 1 237 lp.

²¹⁸ TLA.230.2.106, 1 7-7 lp.

²¹⁹ TLA.166.1.585, 1 15-15 lp. Varaloendis on klahvpilli kohta lisatud märkus, et leseprova Welschi teatel kuulus see sekretär Riesemannile.

²²⁰ Banduura (*Bandura*) oli lautolaadne paljude keeltega ukraina päritolu näppepill, mis 18. sajandil oli populaarne peamiselt Ida-Euroopas ja Venemaal.

basskeelpill (*1 Bass*), metsasarv (*1 Waldhorn*) ja flööt (*1 Stimm-Flöte*).²²¹ Selgub, et kõigil kolmel organistil oli peale klahvpilli veel üks või mitu viiulit, Welschil ja Forbusel lisaks teisigi keelpille ja paar puhkpilli. Võib uskuda, et nad oskasid neid kõiki mängida, sest professionaalsete muusikute puhul oli mitme pilli mängimise oskus tollal tavaline.

Tallinlaste instrumentide leidumuse uurimistulemuste põhjal oli teiste sotsiaalsete rühmade esindajatel vähem pille, käsitöolistel kokku kümme, magistraadi liikmetel kaheksa, sõjaväeteenistujatel neli ning töölistel ja teenijatel üks pill (Pullat 2011: 125). Pullati uurimistulemused kajastavad 18. sajandist säilinud 500 varaloendist vaid 74-st saadud andmeid, mis annavad väga huvitava ja enam-vähem ka ootuspärase, kuid siiski veel mitte täieliku pildi tõenäolisest pillide leidumusest Tallinna elanikel.

²²¹ TLA.166.1.259, l 37–37 lp.

4. Muusikaelu alusstruktuuride muutumine 18. sajandi teisel poolel

Katariina II trooniletulekuga 1762. aastal algas Venemaal ja selle Balti kubermangudes valgustatud absolutismi ajastu, mida saksa valgustusliikumine edukalt ära kasutas, vahendades siia valgustusideid ja haarates kaasa kohaliku saksa ühiskonna jõukamaid ja haritumaid kihte. Vene ja saksa kõrgklassi vahendusel jõudsid Eestimaale ka prantsuse valgustajate ideed ja prantsuse kultuuri mõjud. Nõnda tekkis siin valgustusmeelne avalikkus – riigiametnikud, ohvitserid, pastorid, õpetlased, kaupmehed ja ka aadlikud, kelle suhtluspaigaks said seltsid, klubid ja kohvikud. Suuremates linnades nagu Tallinnas, Tartus ja Pärnus arenes märgatavalt avalik muusikaelu, mida kujundasid üheskoos professionaalid (*Kenner*) ja asjaarmastajad (*Liebhaber*).

Järgnevates alapeatükkides käsitletakse põhjalikumalt Tallinna muusikaelu alusstruktuuride muutumist 18. sajandi teisel poolel, so ajajärgul, mil ka Euroopa linnades arenes hoogsalt kodanlik muusikaelu. Vaadeldakse uudse ajaviite – muusikaharrastuse levikut ja sellega kaasnenud uusi muusikaelu tahke, nagu eraviisiline muusika- ja tantsuõpetus, moodsad pillitöökojad ja pilliturg ning noodikaubandus. Põgus ülevaade antakse ka sajandi lõpukümenditel Tallinna külasthanud rändteatritruppide ja 1795. aastal asutatud Tallinna teatritrupi muusikalistest etendustest (ooperid ja laulumängud), millesse olid kaasatud ka kohalikud muusikud, ja mis seega moodustasid tähtsa osa linna muusikaelus. Esitatavad andmed põhinevad suuresti Tallinna nädalalehes *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* avaldatud informatsioonil, samuti kaasaegsete – Kotzebue, Petri, Feyerabendi jt kirjeldustel.

4.1. Muusikaharrastuse levik

Valgustusajal tekkinud uudsel, ilmalikustunud muusikamaastikul leidis keskklass uue ajaviite muusika harrastamises, millega kaasnes eraõpetuse lai levik ning kauplemine nootide ja pillidega. Kodune musitseerimine läks moodi eelkõige noorte neidude seas, sest pillimängimises ja laulmises nähti vooruslikku ajaviidet ja ka erilist oskust, millega võis seltskonnas silma pais-

ta. Kirjanik Johann Christoph Petri (1762–1851) on oma artiklis „Värsked andmed Liivi- ja Eestima hariduse, kirjanduse, kunstide ja teaduste olukorrast” kirjeldanud Tallinna elanike muusikaharrastust järgmiselt:

„Kaunite kunstide seas õitseb eriti helikunst. Seda harrastatakse kõige innukamalt ja *con amore* ning paljud mõlema soo ja kõigi seisuste esindajad linnades ja maal pühenduvad sellele põhjalikult, kuigi maitse pole kõige rafineeritum, ja meelsamini kuulatakse inglise tantse, marsse ja aariaid kui avamänge, sümfooniaid, fuugasid ja sonaate. Eelkõige tegelevad sellega neid, prantsuse keele kõrval, häid kombeid tähtsaks pidavates peredes. Nii preiliseid kui ka kingseppade ja rätsepate tütreid võib näha klahvpille mängimas. Tegelikult tuleb lausa imetleda neid edusamme, mida paljud õrnema soo esindajad muusikas teevad ja selles kunstis, eriti klahvpillimängus, leidub tõelisi virtuoose, kes on võimalised koguni mõne tugevamast soost meistriga mõõtu võtma ning esinema mitte ainult kitsas ringis, vaid isegi avalikel kontsertidel Riias ja Tallinnas. Mõned, enamasti küll meessoost muusikud, on endale tuntust kogunud hästi õnnestunud heliteostega.” (Petri 1801: 1083.)

Nagu eeltoodud tsitaadiski on märgitud, said 18. sajandi teisel poolel muusikaharrastajate hulgas eelistatuimaks klahvpillid – klavikord (*Clavier*), klavessiin (*Clavecin, Flügel*), tahvelklaver (*Fortbien, Fortepiano in Clavierform, Clavecin Royal*) või tiibklaver (*Fortepiano / Pianoforte in Flügelform*). Kuna klavikord oli tänu selle lihtsamale konstruktsioonile odavam pill, siis oli see veel 18. sajandi keskpaiku kõige levinum kodune instrument. Sajandi teisel poolel hakkasid klavikorde ja ka klavessiine tasapisi välja vahetama haamerklaverid (tahvel- ja tiibklaverid), ent need olid oluliselt kallimad instrumendid, mida said endale lubada jõukamad pered. Tahvelklaveri (sks *Tafel* – laud) levikut soodustasid tema mugavad mõõtmed ja ka mahe kõla. See pill oli väga levinud ka Inglismaal, kus üks tuntumaid meistreid oli Johannes Zumppe (1726–1790). Tema valmistatud tahvelklaveritest jõudis vähemalt üks ka Eestimaale ja see kuulub praegu Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogusse.

Pillimängimise ja laulmise tehniline ja kunstiline tase oli tõenäoliselt ebaühtlane. Näiteks ühe teise kaasaegse, Tallinna kuukirjale Für Geist und Herz kirjutanud, eespool nimetatud anonüümse hr B. hinnangul ei olnud suurem osa Tallinna naisi piisavalt haritud ega olnud ka oma kunsti- või muusikaanet küllaldaselt arendanud, mistõttu nende laulu- ja pillimänguuskused nagu ka tantsuoskus olid kehvad. Tema sõnul pidasid noored daamid oma peamiseks vooruseks ilusat väljanägemist, millega seltskonnas silma paista, kuid naine peaks ometi suutma pakkuda enam kui üksnes naeratavaid huuli.

III 13. Johannes Zumpe valmistatud tahvelklaver dateeringuga 1771. Pill asub Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis (ETMM foto).

Ajakirja väljandja August von Kotzebue lisas selle juurde joonealuse märkuse, et „üksikutel juhtudel võib autoril küll õigus olla, aga tema tunneb paljusid kauneid neide, kes on ühtviisi targad, sarmikad ja veetlevad“ (B. 1786: Erster Brief, lk 108–109). Hr B. sõnul oli saadaval rohkesti parimaid ja uusimaid noote, nagu näiteks Bachi,²²² Stamitzi²²³ ja Haydni kontserdid, sonaadid ja muud väärt teosed, mida mängida, kuid neidudel ei olnud piisavalt soovi ega jätkunud kannatlikkust tehniliselt raskemaid teoseid harjutada ning nad arvasid, et paari tantsu mängimisest või laulukese laulmisest neile piisab. Kirja autor nentis, et enamasti olid noored daamid juba rahul sellega, kui neil oli ilus mahagonist instrument, mis kaunistas tuba (B. 1786: Erster Brief, lk 111–112).

²²² Ei ole täpsustatud, millist Bachi on silmas peetud, tõenäoliselt võis see olla Carl Philipp Emanuel Bach (1714–1788), aga tuntud olid tollal ka Johann Christoph Friedrich Bach (1732–1795) ja Johann Christian Bach (1735–1782).

²²³ Tõenäoliselt Carl Stamitz (1745–1801).

Hr B. arvates oli neidude vähese harjutamise põhjuseks asjaolu, et neil ei olnud mingisugust stiimulit oma oskusi arendada. Ta pöördubki kirjas „oma kaunitaride“ poole küsimusega, et mis takistab neid talvekontsertidel Mustpeade majas esineda ja sellega publiku imetlust esile kutsuda. Kotzebue lisas sinna omapoolse joonealuse märkuse, et „ilmselt ei viibinud kirja autor möödunud talvel Tallinnas, muidu ta ju teaks, et mõned meie daamid on juba kontsertidel esinenud“ (B. 1786: Erster Brief, lk 112–113). Arusaadavalt ei ole Kotzebue nimesid nimetanud, paraku aga ei selgu need mujalgi allikates.

Kahjuks ei ole teada ka see, kes oli antud kirjade autor. Kirjades peegeldub tema piisav kursisolek Tallinna seltskondliku eluga, samuti paistab ta hästi teadvat, mis toimus Saksamaal. Ka näib ta olevat väga hästi tundnud ja ühtlasi pooldanud valgustusideid, eelkõige arusaama inimeste võrdõigusslikkusest, mis ilmneb näiteks tema eelistusest külastada Tallinna Mustpeade majas tegutsenud klubi, põhjendusel, et sinna võisid minna nii kodanlased kui ka aadlikud. Tolleaegset kirjandust ja muusikat paistab ta samuti olevat tundnud, sest ta viitab mitmele omaaegsele populaarsele teosele, nagu näiteks Johann Martin Milleri kloostri-romaanile „Siegwart, eine Klostergeschichte“ (Leipzig, 1776) ja heliloojate Joseph Haydni, Johann Baptist Vanhali, Giovanni Paisiello, Johann Friedrich Edelmanni, samuti Grauni,²²⁴ Bachi, ja Stamitzi teostele. Sama asjatundliku mulje jätab ta ballitantsude osas. Ometi on autori isik jäänud seni saladuseks.

Uurides muusikaharrastuse levikut Tallinna meeskodanike hulgas, tuleb nentida, et peale eespool tsiteeritud Petri hinnangut, et „mõned, enamasti küll meessoost muusikud, on endale tuntust kogunud hästi õnnestunud heliteostega,“ leidub mees-muusikaharrastajate kohta vaid vähest infot. Jällegi Petri sõnul oli Tallinnas üks silmapaistvamaid klahvpillimängijaid Ernst August Wilhelm Hörschelmann (1743–1795), kellest ta pikemalt siiski ei räägi (Petri 1801: 1084). Hörschelmann oli Tallinna gümnaasiumi professor ja nädalalehe Revalsche Wöchentliche Nachrichten toimetaja (aastail 1772–1795), kes oli Tallinnasse tulnud Saksamaalt 1768. aastal, kui ta kutsuti Tallinna gümnaasiumi professori kohale. Tema eelneva elukäigu kohta on teada, et ta sündis Erfurdi lähedal Großrudestedtis ja õppis Jena ülikoolis teoloogiat ja filosoofiat. Tallinnas abiellus ta 1769. aastal tallinlanna Charlotte Salomoniga ja

²²⁴ Grauni nime taga võis olla kas Carl Heinrich Graun (1704–1759) või tema vend Johann Gottlieb Graun (1703–1771).

perre sündinud neljast pojast said pastorid Eestimaal, nagu omakorda nende järeltulijatest (Scheunchen 2002: 109–110).²²⁵

1772. aastal asutas Hörschelmann Tallinna nädalalehe, mille väljaandmist jätkas 1786. aastast tema poeg Ferdinand Ludwig Hörschelmann (1773–1852). Nädalalehe kaudu vahendas Ernst Hörschelmann ka nootide ettetellimist ja müüki, avaldades aeg-ajalt saadaolevate nootide nimekirju. Hörschelmann on tegelenud ka heliloominguga, kuid sellest on teada vaid üks näide, nimelt näidendimuusika August von Kotzebue saksa-eestikeelsele näidendile „Isalik ootus”.²²⁶ Näidendi muusikaline osa sisaldas teksti vahele põimitud laulunumbreid, kuid kahjuks ei ole noote säilinud.

Rohkem muusikaharrastajaid ei ole küll nimeliselt teada, kuid mõningatel andmetel mängisid mitmed asjaarmastajad – puhk- ja/või keelpillimängijad – kaasa teatrietendustel orkestris, mille tuumiku moodustasid linnamuusikud. Usutavati tegid asjaarmastajad kaasa ka avalikel kontsertidel.

4.2. Muusika- ja tantsuõpetus

Linnakodanike huviga muusikaharrastuse vastu kaasnes nõudlus muusika eraõpetuse järele. Muusikaõpetuse levimise järk-järgulist kasvu Tallinna linnas ja maapiirkonnas 18. sajandi viimasel veerandil peegeldab nädalaleht *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mille vahendusel nii otsiti kui ka pakuti muusikaõpetust, kas eraldi või koos muude õppeainetega. Enamasti olid maal elanud aadlipered need, kes vajasid kodu- või muusikaõpetajat, samamoodi otsisid õpetajad tööd eelkõige aadliperedes. Pillimäng või laulmine kuulus kohustusliku oskusena jõukama kihi vaimsesse pagasisse ja enamikel juhtudel soovisid aadlike pered palgata sellist koduõpetajat, kes õpetaks nende lastele nii lugemist, kirjutamist, rehkendamist, ladina ja prantsuse keelt kui ka muusikat ehk enamasti klahvpillimängu. Oli aga ka üksikuid juhte, kui otsiti spetsiaalselt muusikaõpetajat, kes õpetaks pilli-, eelkõige klahvpillimängu. Oluliselt rohkem leidub nädalalehes muusikaõpetust pakkunud muusikute kuulutusi, kes otsisid lisatööd nii linnas kui ka maal.

²²⁵ Ernst Hörschelmanni pojapojad, Põltsamaa pastor Emil Heinrich August Hörschelmann (1810–1854) ja Kose pastor Ferdinand Carl Anton Hörschelmann (1819–1892) on samuti tuntud asjaarmastajatest heliloojatena.

²²⁶ „Die väterliche Erwartung, eine ländliche Familien Scene in Esthland, mit untermischten Gesängen, vom Präsidenten v. Kotzebue, in Musik gesetzt vom Herrn Professor Hoerschelmann.” Reval, gedruckt bey Iversen und Fehmer, 1789.

Ajavahemikus 1775–1800 ilmus Tallinna nädalalehes ligi 120 kuulutust muusika eraõppe või muusikaõpetust sisaldava koduõppe pakkumise ja nõudmise kohta. Neist üle 80 ilmus 1790. aastail, mis näitab eraõpetuse kasvutrendi sajandi lõpukümnendil. Kõigist kuulutustest rohkem kui pooltel juhtudel oli tegemist koduõpetusega, mille nõudlus ja pakkumine olid enam-vähem tasakaalus. Koduõpetajate otsijad olid enamuses maal, aga ka mõned linnas elanud aadlipered, kes kuulutuses oma nime tavaliselt ei avaldanud, vaid palusid pöörduda nädalalehe toimetaja poole täpsema info saamiseks. Tööpakkumistes oli täpselt ära märgitud, milliste õppeainete või alade õpetust sooviti saada, nagu näiteks järgmistes teadetes:

„Lugupeetud perekond maal soovib palgata vilunud eraõpetajat, kes annaks parimat õpetust prantsuse ja ladina keeles, matemaatikas ja muusikas.”²²⁷

„Aadlipere maal soovib palgata koduõpetajat, kes suudaks anda õpetust religioonis, ajaloos ja geograafias, ladina ja prantsuse keeles, joonistamises ja muusikas, aga eriti tugev peaks ta olema matemaatikas.”²²⁸

„Aadlipere linnas otsib usaldusväärset ja vilunud õpetajat, kes annaks head õpetust saksa, prantsuse ja ladina keeles, kirjutamises, arvutamises, joonistamises ja klahvpillimängus.”²²⁹

Ühel juhul, aastast 1800, on tööpakkuja avaldanud kuulutuses ka lubatava aastapalga:

„Üks korralik aadlipere soovib lastele kasvatajat ja õpetajat. Palgaks lubatakse 300 rubla, mille eest oodatakse tavakooliainete, joonistamise, muusika ja võimalusel prantsuse keele õpetamist.”²³⁰

Võrreldes linnamuusikute, organistide ja kantorite palgaga, mis koos lisatasudega võis ulatuda keskmiselt 200 rubla kanti, oli see koduõpetajale pakutud palk märgatavalt suurem ning võrreldav pigem gümnaasiumi professorite aastapalgaga, mis sajandivahetusel oli samuti 300 rubla ringis (Laul 1981: 35). Korralik palk oli ilmselt peamine põhjus, miks eelistati aadlike peredesse tööle saada. Koduõpetajaks töölesoovijate kuulutustes on samamoodi esitatud ained, mida oldi valmis õpetama, nagu näiteks:

²²⁷ RWN 12.02.1784.

²²⁸ RWN 24.11.1791.

²²⁹ RWN 19.03.1795.

²³⁰ RWN 10.12.1800.

„Õpetaja pakub end aadlipere lastele õpetama järgmisi õppeaineid, 1) prantsuse keel, 2) klahvpillimäng, 3) matemaatilised ained nagu geomeetria ja fortifikatsioon, 4) ladina keel, 5) aritmeetika, ajalugu ja geograafia, 6) kristlik usuõpetus, 7) vene keel, 8) saksa stiil ja kombekas käitumine.”²³¹

„Teoloogiakandidaat otsib koduõpetaja kohta Pärnu või Tallinna piirkonnas. Ta õpetab ladina ja prantsuse keelt, matemaatikat, ajalugu, geograafiat ja klahvpillimängu. Samuti oskab ta mõningal määral vene keelt õpetada.”²³²

„Üks meesõpetaja otsib härraste juures maal teenistust lastehoidjana ning lugemise, kirjutamise, arvutamise, klahvpillimängu algoskuste ja ka ratsutamise õpetajana.”²³³

Muusikaõpetajaid otsiti nädalalehe kaudu vähem, mis ei peegelda siiski tegelikku nõudlust nende järele. Mõned kuulutused, kus maa-aadlikud pakkusid tööd muusikaõpetajale, pärinevad 1791. aastast. Näiteks juulis soovisid „härrased maal” palgata meest, kes annaks põhjalikku õpetust klahvpillimängus,²³⁴ detsembris otsiti muusikut, kes õpetaks viiulit²³⁵ ja veel üks tähelepanuväärsem juhus septembris, kui üks vene aadlik soovis palgata klahvpillimängu õpetajat, märkides aga juurde, et kui too oleks valmis lisaks õpetama kaheksale muusikule puhkpille, siis saaks ta oluliselt suuremat palga.²³⁶ Teatavasti püüdsid mõned mõisnikud luua talupoegade kapelle, nagu näiteks tegi seda Kingstoni hertsoginna Voka mõisas (Lepa 2010). Ilmselt oli nimetatud tööpakkumise esitajal sama eesmärk.

Muusikaõpetuse pakkujaid oli, nagu öeldud, märgatavalt rohkem – kokku 24 kuulutust, millest mõned ilmusid ka kordusteatena. Muusikaõpetajad olid kuulutuste põhjal peamiselt kohalikud muusikud, aga tööotsijaid oli ka välismaalt ning selliseidki, kes viibisid siinmail ajutiselt. Umbes kümnel juhul muusikud ei avaldanud oma nime, ent kirjeldasid oma erialast ettevalmistust, nagu näiteks:

²³¹ RWN 05.01.1775.

²³² RWN 30.08.1787.

²³³ RWN 27.01.1791.

²³⁴ RWN 07.07.1791.

²³⁵ RWN 08.12.1791.

²³⁶ RWN 29.09.1791.

„Noor muusik, kes on õppinud organistik, aga mängib hästi ka viiulit ja on muidu rahuliku olemisega, otsib aadliperes teenistust, et õpetada täiskasvanule generaalbassi ja lastele klahvpillimängu.”²³⁷

„Muusikahuvilistele antakse teada, et üks hea mainega küpses eas mees, kes on palju aastaid töötanud muusikuna maal, kavatseb nüüd linnas hakata banduurat õpetama. Ta võib õpetada mingil määral ka flööti.”²³⁸

„Muusik, kes on kompetentne andma põhjalikku õpetust klahvpilli- ja viiulimängus, laulmises, generaalbassis ja kompositsioonis, otsib muusikaõpetaja kohta.”²³⁹

„Kaks vilunud metsasarvemängijat, kes oskavad õpetada ka muid pille mängima, pakuvad oma teenuseid aadlirahvale ja soovivad mõnda mõisa tööle saada.”²⁴⁰

Koos oma nimega avaldasid kuulutusi peamiselt Tallinnas elanud muusikud, kuid paaril juhul oli tegemist Eestimaale mõneks ajaks peatuma jäänud muusikutega. Nimelt 1787. aasta oktoobris teavitas Karusel peatunud klahvpillimängija Joh. Gottl. Hancke, kes oli tulnud Kopenhaagenist ja plaanis edasi sõita Peterburi, et ta pakub end mõnda maaperre klahvpillimängu ja laulmise õpetajaks. Järgmise aasta veebruaris teatas ta, et ta jääb enne Peterburi sõitu paariks kuuks Tallinnasse ning soovib seal anda klahvpillitunde ja eriti generaalbassiõpetust. 1788. aasta novembris oli ta taas Tallinnas ja pakkus end ühe kuu jooksul õpetama generaalbassi või juhendama raskemate klahvpilliteoste harjutamist.²⁴¹ Nädalalehest selgub veel, et Hancke tegeles ka komponeerimisega, nimelt kuulutas ta 1799. aasta märtsis, et tema klavessiinikontserti, mille ettekanne Riias möödunud veebruaris oli väga edukas, on võimalik ette tellida organistide Völkeri ja Trinkleri juures ning Bornwasseri raamatu- ja muusikaäris.²⁴² Kuna järgmise, 1800. aasta aprillis teavitas Hancke taas nädalalehe lugejaid oma uuest klahvpillisonaadist, mille ettetellimissoovid palus ta saata oma Pärnu aadressile,²⁴³ siis sellest jääb mulje, et ta võis olla asunud Pärnusse elama või oli tal Pärnus üks kindel peatumiskoht. Kahjuks ei ole rohkemat tema isiku kohta õnnestunud teada saada.

²³⁷ RWN 04.07.1776.

²³⁸ RWN 08.07.1779.

²³⁹ RWN 31.07.1794.

²⁴⁰ RWN 08.03.1798.

²⁴¹ RWN 11.10.1787; 07.02.1788; 06.11.1788.

²⁴² RWN 28.03.1799, kordustead 04.04.1799.

²⁴³ RWN 16.04.1800, kordustead 23. ja 30.04.1800.

III 14. Jean-Honoré Fragonard, „Muusikatund” („La leçon de musique”). Öli, 1769. Louvre, Pariis.

Teine muusik, kes 1797. aasta sügisel viibis ajutiselt Tallinnas ja soovis sel perioodil huvilistele muusikat õpetada, oli hr Oschmann, keda tutvustati kuulutuses kui tuntud meisterlikku klahvpillimängijat.²⁴⁴

Ülejäänud muusikud, kes Tallinnas muusikaõpetust pakkusid, olid tõenäoliselt end siin pikemaks ajaks sisse seadnud. Näiteks 1794. aasta lõpus pakkus muusik M. A. Krippendorf õpetust metsasarve, viini sarve, trompeti ja timpanite mängimiseks.²⁴⁵ Täpsemad andmed selle muusiku kohta puuduvad, küll oli nädalalehe andmetel 1792. aastal tulnud Pärnust Tallinnasse muusik nimega Krippendorf.²⁴⁶ Saha andmetel tegutses 19. sajandi algul Tallinnas kaks Krippendorfi – H. H. sen ja C. G. jun (Saha 1972: 41) ja usutavasti oli ka M. A. Krippendorf nendega sugulane.

1793. aasta kevadel teatas nädalalehe kaudu muusik Anton Czihal, endine Voka mõisa kapelli juht, et ta hakkab oma kodus õpetama mänguoskust kõigil enamlevinud pillidel ja pakkus ka maa-aadlikele võimalust saata oma teenijaid tema juurde õppima. Järgneval paaril aastal oli Czihal Tallinnas ametis aga linnamuusikuna. 1797. aastal avaldas ta taas nädalalehes teate, et õpetab muusikahuvilisi poola kitarri (*Polsche Güittarre*) mängima, lisades oma nime järele tiitli kapellmeister.²⁴⁷ Kas ta tol ajal kapellmeistrina tegutses, ei ole tea-

²⁴⁴ RWN 12.10.1797.

²⁴⁵ RWN 25.12.1794, kordustead 08.01.1795.

²⁴⁶ RWN 02.02.1792.

²⁴⁷ RWN 07.03.1793; 09.03.1797.

da, pigem võiks arvata, et ta kasutas oma endist tiitlit, mis muusikute hierarhias tähendas kõrgemat positsiooni, paremate võimaluste saamise eesmärgil.

1796. aasta veebruaris andis nädalalehes endast muusikaõpetajana teada Johann Georg Ohmann,²⁴⁸ Hamburgist pärit viuldaja ja kapellmeister, kes oli muusiku ja helilooja Ludwig Ohmanni isa. Tallinnasse tuli senior usutavasti just poja pärast või kutsel, kes tol ajal tegutses Tallinna ooperitrupis lauljana. Kuulutuse põhjal elas muusikaõpetaja Ohmann Laial tänaval, kuhu ta palus huvilistel tulla õpingute osas kokku leppima. Järgmised teated Ohmannilt pärinevad 1796. aasta septembrist, kui ta teavitas vabade tunniaegade saadavusest²⁴⁹ ja siis 1797. aasta septembrist, kui ta teatas oma uuest elukohast Vene tänaval.²⁵⁰ Mida Ohmann täpsemalt õpetas, see selgub alles 1799. aasta juunis avaldatud teadaandes, milles ta pakub asjatundjatele (*Kenner*) ja pühendunud asjaarmastajatele (*wahren Liebhabern*) hea tasu eest parimat õpetust laulmises, klahvpilli- ja gambamängus (*Viol*), samas pakub ta ka kaht Lemme klavikordi²⁵¹ rentida.²⁵²

Veel üks muusikaõpetaja, kes uuritava perioodil Tallinnas eraviisilist pillimänguõpetust jagas, oli Georg Alexander Forbus, endise Niguliste kiriku organisti Alexander Forbuse poeg. 1800. aasta märtsis teatas ta nädalalehes, et annab endistviisi klahvpilli-, viiuli- ja vioolatunde ning häälestab erinevaid klahvpille (*Claviere und Fortepiano's*) nii linnas kui ka väljaspool linna.²⁵³

Pillimänguuskusest isegi rohkem oli nii aadlikel kui ka linnakodanikel vaja tantsuoskust, sest ballid moodustasid kindla osa seltskondlikus elus. Tallinnas on andmeid ballide regulaarsest korraldamisest Suurgildi majas 1760. aastail, nimelt 1763. aasta novembris hakkas tantsuõpetaja Renneberg üürima Suurgildi saali igaks kolmapäevaks, et talveperioodil saaks seal toimuda ballid ja ka maskeraadid (ehk reduudid). 1765. aastal korraldas Suurgildi majas balle ka vürst Trubetskoi ja Tallinna ülemkomandant kindralleitnant Joachim Christian von Sievers, 1766. aastal Peterburist tulnud saksa teatritegelane Johann Christian Wäser, 1772. aastal parun von Ungern-Sternberg (Leimus 2011: 179, 184).

²⁴⁸ RWN 18.02.1796, kordustead 25.02.1796.

²⁴⁹ RWN 29.09.1796, kordustead 06.10.1796.

²⁵⁰ RWN 14.09.1797, kordustead 21.09.1797.

²⁵¹ Friedrich Carl Wilhelm Lemme (1746–1815) oli Braunschweigis tegutsenud orel-, klavikordi- ja klaverimeister, kelle tehtud instrumendid olid hinnatud tänu kõrgele valmistuskvaliteedile ja ilusale toonile.

²⁵² RWN 20.06.1799.

²⁵³ RWN 19.03.1800, kordustead 26.03.1800.

1770. aastatel korraldas maskiballe ja ilmselt hoolitses ka ballimuusika eest linnamuusik Ernst Jacob Tewes, kes juba 1752. aastal oli saanud gildivennaks ja nähtavasti omandanud ka ballimuusikamonopoli Suurgildi majas (Leimus 2011: 184). 1775. aastast käis Suurgildi ballidel muusikat mängimas tema poeg, garnisoni kapellmeister Michael Andreas Tewes koos oma muusikutega.²⁵⁴

Suurgildi ballide kõrval korraldati tantsupidusid Kanuti gildi ja Mustpeade majas, samuti Kadrioru lossis ning aadlike majades ja suviti nende maaomõisates. Toompeal tegutses alates 1783. aastast aadliklubi (al 1788 Societät auf dem Dom), kus ballid toimusid peamiselt talvehooajal. Aadliklubi liikmed, kelle hulgas oli ka ametnikke, sõjaväelasi, literaate ja kaupmehi, olid ostnud klubile Toompeal asuva krahv Manteuffeli maja. Sellesama krahvi järeltulija, baltisaksa kirjanik Peter Zoege von Manteuffel (1866–1947) on oma vanaisa märkmete põhjal kirjeldanud seltskondlikku elu Toompeal 1780ndail järgmiselt:

„Elu oli erakorraliselt seltskondlik: nähti üksteist ikka jälle, ja kui viibiti maapäeva või laada puhul linnas, siis elati aadlilinnas, Toompeal. Aadlidaamid käisid jala ainult Toompea hoonete vahel. Oli toiminguid, siis sõideti omas tõllas. Daamid ei astunud ka kunagi „poodi“. Peatuti äri ukse ees, ja müüjad ruttasid välja, pärisid soove ja kandsid kaubad tänavale, kus nad laotasid need kas või saanivaibale. Eriti suur oli külalislahkus jõuluks. Tookord oli jõulupuu alles tundmata – nii enestmõistetav kui ta tundub meile nüüd, 150 aastat hiljem. Jõuluõhtut pühitseti balliga. Sageli tantsiti kolm päeva järgemööda või oli koguni uusaastani iga päev ball.” (Zoege von Manteuffel 1936: 433–434.)

Manteuffelite kohta olgu siia vahemärkusena lisatud, et nende suguvõsast on pärit ka mitmeid asjaarmastajaid heliloojaid, kellest 18. sajandi teisel poolel tegutses laulukirjutajana Wilhelm Johann Zoege von Manteuffel (1745–1816). Tema loomingust on trükki jõudnud 1760. aastal kirjutatud klaverisaatega soololaul „Lahkumine“ („Abschied“),²⁵⁵ mis peegeldab hästi tolleaegset laulustiili, mida iseloomustas instrumentaalne meloodiakujundus rohkete keerutuste ja melismidega. Noorematest Manteuffelistest on heliloojatena tuntud Peter Otto Zoege von Manteuffel (1777–1847) ja Heinrich Otto Zoege von Man-

²⁵⁴ RWN 12.01.1775.

²⁵⁵ „Baltische Gesänge aus der Zeit vom 17-ten Jahrhundert ab bis zur Gegenwart“. Erste Lieferung. Gesammelt und herausgegeben von Robert von zur Mühlen. Jurjew, 1894.

teuffel (1779–1833), kelle dateerimata soololaule on avaldatud 19. sajandi teisel poolel baltisaksa heliloojate laulukogumikes.²⁵⁶

Mustpeade majas 1780ndail toimunud balle on ajakirjas Für Geist und Herz kirjeldanud hr B., kes oli neil ka ise osalenud (B. 1786: Zweyter Brief, lk 122; Dritter Brief, lk 167). Ta kirjutab, et balliõhtute läbiviimise kord põhines väljakujunenud tavadel, mida hoolega järgiti. Nimelt olid ette nähtud kindlad tantsud ja iga tantsu tantsimiseks aega üks tund. Trompetihelidega anti märku, kui paarid pidid end järgmiseks tantsuks valmis seadma. Paljud klubiliikmed olid pidanud niisugust korda liiga rangeks, sest suurem osa seltskonnast polnud armastanud menuetti tantsida. Selle põhjuseks arvas kirjutaja aga olevat asjaolu, et siin lihtsalt ei osatud seda tantsida. Ta kritiseerib ka poloneesi, mida tema meelest „ei tantsitud, vaid joosti.“ Parema mulje jätsid talle anglees ja kadrill, mida naised tantsisid hästi ja erilise kergusega. Intrigeeriv on siinjuures see, et ajakirja väljaandja August von Kotzebue oli tallinlaste tantsuoskuse osas hoopis teisel arvamusel, avaldades kritiseerijale vastukommentaari, milles ütles, et tema tunneb Tallinnas daame, kes on kas siin või Peterburis õppinud tantsimist kuulsa Belluzzi²⁵⁷ juhendamisel ja teevad oma õpetajale kindlasti pigem au.

Mõistagi ei ole nende subjektiivsete hinnangute põhjal võimalik teha üldistavaid järeldusi tallinlaste tantsuoskuse kohta. Küll aga viitab angleesi ja kadrilli hästi tantsimine sellele, et tallinlased eelistasid pigem moodsamaid, rahvatantsudest väljaarendatud tantsuvorme, mis kujunesid ballitantsudeks 18. sajandi teisel poolel. Tantsuõpetust pakkusid Tallinnas mitmed kohalikud ja rändõpetajad (*Tanzmeister*), kes avaldasid sellekohaseid kuulutusi ka nädalalehes. 1770. aastaist leidub neli kuulutust, milles pakuti tantsuõpetust, kuid kolmes neist ei ole õpetaja nime märgitud. 1772. aasta novembris teatati lehes, et linna on saabunud tantsuõpetaja, kes oskab õpetada täiesti uut Peterburistiilis menuetti ja ka mõningaid uusi inglise tantse ja kadrille. Samuti võib ta õpetada 5–6-aastaseid lapsi võtma ilusaid kehaasendeid, tegema kummardusi ja mõningaid samme.²⁵⁸ 1774. aasta novembris teavitati hiljuti Peterburist tulnud tantsuõpetajast²⁵⁹ ja 1775. aasta märtsis aga 28-aastase kogemusega rüütelkonna tantsuõpetajast,²⁶⁰ täpsemaid andmeid avaldatud ei ole. 1776. aasta

²⁵⁶ Samas; „Zweites Heft Baltischer Gesänge aus der Sammlung von Dr. Robert von zur Mühlen“. Hrsg. von Ralph von zur Mühlen. St. Petersburg, 1898; „Zwölf Lieder Livländischer Componisten“. Hrsg. von C. von Holst. Dorpat, 1864.

²⁵⁷ Arvatavasti Giuseppe Belluzzi (ka Bellucci), täpsemad andmed tema kohta puuduvad.

²⁵⁸ RWN 12.11.1772; 13.01.1773.

²⁵⁹ RWN 03.11.1774.

²⁶⁰ RWN 02.03.1775.

III 15. Jacques-Philippe Le Bas, „Tantsuõpetaja” („Le maître de danse”). Estamp, 1745. Prantsuse Rahvusraamatukogu.

detsembris teatati, et linna on tulnud tantsuõpetaja Simony,²⁶¹ kes varem õpetas aadlike õukondades, ent rohkemat infot tema kohta ei ole.

1780. aastail on nädalalehe andmetel pakkunud tantsutunde kaks õpetajat, nimelt 1787. aastal hr Bogat, balleti- ja tantsuõpetaja Riiast, kes peatus Tallinnas ajutiselt,²⁶² ja 1788. aastal hr Mayneck, kes „oli hiljuti linna saabunud ja valmis teenindama nii linnas kui ka maal.”²⁶³ Viimase puhul oli tõenäoliselt tegemist Antonius von Mayneckiga, kelle kohta paar aastat hiljem, 1790. aastast on teada juhtum seoses tema taotlusega saada Mustpeade majas tegutsenud Õhtuseltsi liikmeks, mida aga ei rahuldatud.²⁶⁴ Mayneck saabus Tallinnasse, nagu juba märgitud, 1788. aastal ja oma kuulutuses avaldas ta ka need tantsud, mida ta meeeldi oli valmis õpetama, nimelt „Reini menuett, kaks uut inglise menuetti, 50 tuuriga saksa tants kahele inimesele, 30 tuuriga saksa tants kolmele inimesele, inglise soolotants, kasakatants teatraalsete sammudega, poola tants, šveitsi tants, täiesti uued inglise tantsud ja kadrillid.”

²⁶¹ RWN 05.12.1776.

²⁶² RWN 23.08.1787.

²⁶³ RWN 24.01.1788, kordustead 07.02.1788.

²⁶⁴ EAA.30.1.10, I 142; Jürjo 2011: 135.

Tallinna nädalalehe 1790. aastate numbrites leidub andmeid nelja tantsuõpetaja kohta. 1791. aasta novembris kuulutati, et hr Rose Kopenhaagenist pakub huvilistele tantsutunde.²⁶⁵ Tõenäoliselt sai ta kusagile maale teenistusse, sest 1792. aasta mais teatati lehes, et „tantsuõpetaja Rose, kes mõnda aega oli maal viibinud, on tagasi linnas ja valmis soovijatele tantsuõpetust andma.”²⁶⁶

1797. aasta algul tuli Tallinnasse tantsuõpetaja Anton Sirowin (ka Syrowi, Serowi), kes tõenäoliselt saavutas siinse seltskonna hulgas väga hea maine, sest sama aasta juulis teatas ta lehe kaudu, et „oma toetajate ja sõprade tungival palvel ta ei sõida Saksamaale ning jätkab tantsutundide andmist.”²⁶⁷

Samal ja ka järgmisel aastal pakkus eelkõige aadlikele tantsuõpetust Joseph Mattstädt (ka Mattstedt; 1759–?),²⁶⁸ kes ühtlasi oli 1795. aasta sügisel asutatud Tallinna teatritrupi näitleja ja laulja. Kui 1798. aasta kevadel lõpetas teater majandamisprobleemide tõttu tegevuse, siis läks trupp laiali. Joseph Mattstädt ilmselt otsustas seejärel jätkata tantsukunsti alal, kuulutades end välja balleti- ja tantsuõpetajana. Nähtavasti kliente leidis, sest 1798. augustis andis ta oma „lugupeetud õpilastele” nädalalehe kaudu teada, et „peab sõitma paariks kuuks Riiga ja kui ta sealt oktoobris naaseb, siis jätkab ta nendega tööd.”²⁶⁹

1799. aasta jaanuaris tuli Tallinnasse tantsuõpetaja Brunius Venemaalt sooviga siin õpetust anda,²⁷⁰ kuid kahjuks ei ole tema isiku kohta õnnestunud rohkem andmeid leida.

Eeltoodud andmete põhjal saab kokkuvõtvalt öelda, et 18. sajandi lõpukümnenditel elavnes siinmail pillimängu, laulmise ja tantsu eraõpetus märkimisväärselt, mis oli ilmselt seotud muusikaharrastuse leviku kasvu ja ka linliku ballikultuuri arenemisega tol perioodil. Tallinna nädalalehes ilmunud kuulutuste järgi olid muusikaõpetajateks peamiselt kohalikud muusikud, aga oli ka välismaalt tulnud n-ö rändõpetajaid, kes soovisid saada tööd linnas või maal, eelkõige aga aadliperesdes. Tallinnas tegutsenud muusikaõpetajate hulgas üks nimekamaid oli Hamburgist pärit muusik ja kapellmeister Johann Georg Ohmann, kelle puhul on teada, et lisaks laulmise, klahvpilli- ja gambamängu õpetamisele tegeles ta ka pillide müümisega (sellest lähemalt järgmises alapeatükis). Nädalalehe kaudu tööd otsinud tantsuõpetajate puhul oli

²⁶⁵ RWN 03.11.1792.

²⁶⁶ RWN 24.05.1792.

²⁶⁷ RWN 19.01., 15.06., 13.07.1797.

²⁶⁸ RWN 16.03.1797, 22.02., 01.03.1798.

²⁶⁹ RWN 09.08.1798.

²⁷⁰ RWN 10.01.1799, kordusteade 17.01.1799.

enamasti tegemist rändõpetajatega, kes tulid Tallinnasse Peterburist, Riist, Kopenhaagenist ja Saksamaalt ning olid valmis õpetama siinsetele klientidele Euroopas levinud moodsaid tantse.

4.3. Pillimeistrid ja pilliturg

18. sajandi algusest kuni 1770. aastateni on Tallinnas tegutsenud pillimeistreid teada vaid üksikuid ja need olid eranditult orelimeistrid. Näiteks Põhja-sõja-aastail ehitas ja hooldas peamiselt väikeoreleid kohalik meister Georg Schmidt, 1720ndail töötas Tallinnas Danzigist tulnud organist ja oreliehitaja Gottfried Kloos,²⁷¹ kes remontis Niguliste ja Püha Vaimu kiriku orelid. 1760ndatel tegutses Tallinnas Heinrich Andreas Contius (1708–1792/95?), 18. sajandi teise poole Balti provintside kõige väljapaistvam orelimeister. Contius sündis oreliehitaja Christoph Cuntziuse perre ja esimesed oskused omandas ta oma isa töökojas Halles. 1732. aastal sai temast sell kuulsa Brandenburgi orelimeistri Joachim Wagneri juures, 1730ndate lõpus avas juba oma esimese töökoja Mersenburgis. 1760. aastal tuli Contius Riiga, kus remontis Jakobi kiriku oreli ja seejärel Tallinna, et renoveerida Niguliste orel ja ehitada Olevistesse uus orel. Hiljem rajas ta Liibavis (Libau, praegu Liepāja) oma töökoja ja ehitas Läti aladel mitu kirikuorelit. Tallinna Niguliste orel sai töökorda 1768. aastal ja Oleviste uus, kolme manuaali ja 42 registriga orel õnnistati sisse 1771. aastal. Instrumendi ehitamine läks maksma üle 10 000 rubla ja vajaliku summa kokkusaamiseks korraldati ka korjandusi ja loteriisid (Saha 1940: 19). Paraku hävis uhke orel 1820. aastal kiriku tulekahjus.

Mis puutub aga klahvkeelpillide ja samuti puhk- ja keelpillide kättesaadavusse, mida vajasis oma tööks muusikud ja muusikaõpetajad, siis kuni 1770ndateni osteti neid enamasti välismaalt kas otse või Tallinna kaupmeeste vahendusel. Pillihooldust tegid arvatavasti muusikud ise ja võimalik, et nad pakkusid seda teenust ka laiemalt. Alates 1770. aastaist, kui Eestimaal, nagu mujalgi Euroopas, levis üha laiemalt kodune musitseerimine, suurenes muusikaharrastajate huvi eelkõige klahvpillide ja eriti klavikordi kui eelistatuima koduse instrumendi hankimise vastu. Klavikord oli 18. sajandil enim populaarne saksakeelsetes maades, kus see levis erinevate tüüpidenä, mida tunti nende valmistajate järgi. Näiteks tuntumad klavikordimeistrid olid Gottfried Silbermann (1683–1753) Freibergis, Johann Adolph Hass (1713–1771) Hambur-

²⁷¹ Elmar Arro andmetel läks Gottfried Kloos Tallinnast edasi Riiga, kus töötas aastail 1728–1740 Johannese kiriku organistina ja ehitas 43 registriga oreli Peetri kirikusse (Arro [1981]: 251, 300).

gis, Friedrich Carl Lemme (1746–1815) Braunschweigis ja Christian Gottlob Hubert (1714–1793) Ansbachis. Klavikorde kasutati koduses musitseerimises veel kuni umbes 1830.–1840. aastateni, mil selle suhteliselt vaikse kõlaga instrumendi asemel hakati eelistama dünaamiliselt palju võimalusterohkemat klaverit.

Alates haamerklaveri – *pianoforte* – leiutamisest 17.–18. sajandi vahetuse paiku Firenze's pillimeister Bartolomeo Cristofori (1655–1731) poolt olid seda pilli täiustanud kümned klahvpillimeistrid ja leiutanud omakorda erisuguseid haamer mehhanismiga klahvpille, alates klavikordile sarnastest väikestest riskülilikukujulistest tahvelklaveritest, „lebavatest harfidest”,²⁷² pantalonidest,²⁷³ püramiidklaveritest ja veel muudest kuni suuremate tahvel- ja tiibklaveriteni. Näiteks Saksamaal oli 1730ndail üks tuntumaid haamerklaveri arendajaid eespool mainitud Gottfried Silbermann, kes ühtlasi on väga suure panuse andnud ka Saksa orelehitusse. Innovaatilisusega paistis silma Silbermanni üks õpilane, Christian Ernst Friederici (1709–1780), kes esimesena ehitas riskülilikukujulise tahvelklaveri ja ka vertikaalse kõlakorpusega püramiidklaveri. 1750. aastail täiustas haamer mehhanismi Augsburgi klaverimeister Johann Andreas Stein (1728–1792), 1760. aastail tema õpilane Johannes Zumpe (1726–1790), kes pärast Seitsmeaastast sõda siirdus Londonisse ja rajas seal klaveritöökoja, pühendudes tahvelklaverite ehitamisele. 1770.–1780. aastail oli Euroopas levinud juba mitmesuguseid moodsaid haamerklaveritüüpe, mis tänu kaupmeestele ja rändpillimeistritele jõudsid kiiresti ka Eestimaale, hoogustades omakorda klaverimängu harrastamist siinmail. Tallinnas võib samuti märgata klahvpillikaubanduse elavnemist sajandi viimastel kümnenditel ja esimesed klahvpillitöökojad rajati siin 1770ndail.

Tallinnas tegutsenud pillimeistrite tegevusest ja kohalikust pilliturust annab hea ülevaate Tallinna nädalaleht, kus alates juba teisest numbrist (09.01.1772) leidub järjepidevalt instrumentide müümise ning parandamis- ja häälestamisteenuse reklaame, mida kuni 1800. aasta lõpuni (24.12.1800) võib

²⁷² *Liegende Harfe* ehk lebav harf oli 1770ndaist levinud tahvelklaveri vorm, mille korpuse kuju meenutab harfi. See instrument on arvatavasti pärit Lõuna-Saksamaalt Ulmist, kus tegutsenud oreli- ja klaverimeister Johann Matthäus Schmal (1734–1793) ehitas pille nimega *liegende Harfe*, võttes eeskujuks harfikujulise pantaloni.

²⁷³ Pantalon (ka *pantaleon*, *pantalone* või *bandaleon*) ehk *cymbal-clavier* oli väiksem risküliliku- või harfikujuline metallkeeltega haamerklaver, millel puudus keelte summuti. Selle klahvpilli leiutas saksa pillimeister Wahlfried Ficker (1676–1770), kes võttis eeskujuks dulcimeri – keelpilli, mille keeli lüüakse haamritega, mille oli leiutanud saksa helilooja ja pillimeister Pantaleon Hebenstreit (1668–1750). 1758. aastal kirjeldas saksa organist, helilooja, pillimeister ja muusikateoreetik Jakob Adlung (1699–1762) oma leksikonis „Anleitung zu der musikalischen Gelahrtheit” (Erfurt, 1758; lk 559, § 249) Fickeri instrumenti ja nimetas seda haamerpantaloniks (*Hämmerpantalon*), millest edaspidi hakkas levima nimetus pantalon (Cole 2004: 69).

kokku lugeda ligi 130 (vt Lisa nr 1). See arv sisaldab üksnes esmakuulutusi, millest veidi üle poole on avaldatud ka teistkordselt, mõni isegi kolmel ja üks koguni neljal korral. Esmakuulutustest on 35 juhul tegemist pillimeistrite teadaannetega, ülejäänud on kaupmeeste ja eraisikute, nende hulgas mõne muusiku pillimüügikuulutused.

Pillimeistri tegevusega seonduv varaseim teade nädalalehes pärineb 1779. aasta 11. märtsi numbrist, milles teavitati, et linna on tulnud pillimeister (*Instrumentenmacher*), kes valmistab inglise tüüpi klavereid (*englische Fortepianos*), tahvelklavereid (*Fortbiens*²⁷⁴) ja klavikorde (*Claviere*) ning ühtlasi parandab neid, nagu ka muid instrumente. Lisaks oli märgitud, et ta elab Toompea eeslinnas kingsepp Freße majas ja tellimuste esitamiseks võib sinna tema poole pöörduda.²⁷⁵ Kuna meistri nime ei ole avaldatud, siis saab vaid spekulleerida tema isiku üle. Samast aastast on andmeid kahe Tallinnas tegutsemist alustanud pillimeistri kohta – Johann Friedrich Gräbner (u1753–1812), kelle hiljutisest saabumisest linna teavitas nädalaleht juulis,²⁷⁶ ja Johann Gottfried Neidhardt (u1741–?), kes teatas nädalalehes detsembris, et ta on oma elukohta vahetanud ning et tema juures on saadaval valmis klavikordid (*Claviere*) ja klaverid (*Pianofortes*) ning ta pakub teha ka keelpillide parandustöid.²⁷⁷ Viimase teate põhjal võiks arvata, et märtsis linna tulnud pillimeister oli pigem Neidhardt.²⁷⁸

Neidhardt oli pärit Hannoverist, Tallinna kodanikuks sai ta alles 1788. aastal (Tallinna kodanikeraamat 2006: 118, 373). 1779. aasta detsembris seadis ta oma äri sisse brandmeister (ehk tuletõrjeülem) Barthi majas (endise nunnakloostri ühes hoones) ja teavitas aeg-ajalt nädalalehes instrumentidest, mis tema juures olid saadaval. Pillide valmistamise kõrval vahendas ta ka välismaiste pillide müüki. 1781. aastal kuulutas ta, et tal on pakkuda soodsate hindadega igasuguseid klahvpille, nagu tahvelklavereid (*Fortbiens*, *Royalclavecins*),²⁷⁹ klavereid (*Fortepianos*) ja muid, sealhulgas üht tahvelklave-

²⁷⁴ *Fortbien* oli tahvelklaveri eelkäija, ristkülikukujuline haamerklaver, mille leiutas saksa orel- ja klahvpillide meister Christian Ernst Friederici (1709–1780) Geras 1758. aastal. Friederici leiutiste hulka kuulub ka püstise korpusega püramiidklaver.

²⁷⁵ RWN 11.03.1779, kordusteated 18., 25.03.1779.

²⁷⁶ RWN 01.07.1779, kordusteated 08. ja 15.07.1779.

²⁷⁷ RWN 30.12.1779.

²⁷⁸ Hillar Saha on aga arvanud, et Gräbner saabus märtsis (Saha 1940: 20). Selle muudab siiski kaheldavaks nädalalehe teade juulis, kui lugejaid teavitati hiljuti Bremenist saabunud orel- ja pillimeistrist nimega Johann Friedrich Gräbner.

²⁷⁹ *Royalclavecin* (ka *Clavecin Royal*) oli samuti üks tahvelklaveri liike, mille leiutas Dresdeni klahvpillimeister Johann Gottlob Wagner (1741–1789) 1774. aastal. Kuni viieoktaavilise ulatuse ja kuue registriga pilli kõla sarnanes klavessiiniga, kuna keelte pihta lõõnud puidust haamid olid nahaga katmata, ja registreid sai muuta kolme põlvekangi abil, mis asusid klaviatuuri all.

rit (*Fortbien*) kaheksa erineva registriga, millel pidi saama „kergesti muuta helitugevuse astmeid *forte*'st *piano*'sse ning väljendada täpset *diminuendo*'t ja *crescendo*'t.“²⁸⁰ 1782. aasta algul teatas Neidhardt, et on kolinud Laiale tänavale ja seal on tal müügis uut tüüpi klavikordid (*Claviere*).²⁸¹

Moodsatest instrumentidest informeeris Neidhardt taas 1788. aastal, pakudes „uusimat tüüpi tiibklaverit“ (*Pianoforte in Flügelform*), mis valmistatud mahagonipuust, samuti Augsburgi ja Regensburgi klavereid ja *royalclavecine* mahagoni- ja saarepuust.²⁸² Augsburgi tiibklaveri puhul oli ilmselt eeskujuks väljapaistva klaverimeistri Johann Andreas Steini (1728–1792) 1780ndate algul leiutatud nn saksa tüüpi mehhanismiga (*Prellzungenmechanik*) haamerklaver, mille väiksed ja kerged haamid võimaldasid mängijal senisest rohkem kõlanüansse tekitada, samuti ehitas Stein klaverile põlvkangid heli summutamiseks. Regensburgi tüüpi klaveri mudeliks aga oli Regensburgi klaverimeistri Franz Jakob Späthi (1714–1786) leiutatud nn tangent-klaver – klavessiini ja haamerklaveri vahepealne instrument, mille omapärase tämbriga heli tekitas puitpulgakese ehk tangenti löök vastu keelt. Pärast Späthi surma valmistas neid klavereid Regensburgis edasi Späthi partner Christoph Friedrich Schmal (1739–1814). Neidhardt seega pakkus tallinlastele väga moodsaid klahvpille, mis lubab arvata, et kohalik klientuur oli huvitatud uutest instrumentidest ja valmis neid ka ostma. Kahjuks ei ole andmeid pillide hindade ega ka ostjate kohta.

Tõenäoliselt koos Johann Gottfried Neidhardtiga töötas 1790. aastail ka tema vend Johann Friedrich Neidhardt (?–1796), kes 1793. aasta oktoobris kuulutas nädalalehes, et ta on Saksamaalt tagasi jõudnud ja jätkab oma endist tööd klavikordide ja klaverite häälestamisega ning et ta tõi Saksamaalt kaasa mitmesuguseid klavereid siin müügiks.²⁸³ 1796. aasta mais aga teatas Johann Gottfried, et tema venna Johann Friedrichi surma tõttu palub ta kõik võlanõuded talle esitada ja vennale parandusse toodud vanad instrumendid, mida ei õnnestu enam korda teha, ära viia.²⁸⁴ Kas venna surma tõttu võis Neidhardti pilliäri raskustesse sattuda, ei ole teada, kuid ometi pidas sama aasta lõpus Johann Gottfried Neidhardt vajalikuks teavitada kliente, et linnas leviv kuuldus sellest, et ta pille enam ei valmista, on vale, ja et tal on kohapeal valmis kolme sorti instrumente: Regensburgi tüüpi tiibklaver, Augsburgi tüüpi tiibklaver

²⁸⁰ RWN 22.02.1781, kordustead 15.03.1781.

²⁸¹ RWN 24.01.1782.

²⁸² RWN 02.10.1788.

²⁸³ RWN 10.10.1793, kordustead 24.10.1793.

²⁸⁴ RWN 26.05.1796, kordustead 02.06.1796.

III 16. Johann Friedrich Gräbneri toomkirikusse ehitatud oreliprospekti juurde kuulunud inglifiguur. Foto toomkiriku veebilehel.

ja *clavecin royal*, mis on sama hästi tehtud kui eelmised pillid.²⁸⁵ 1800. aasta novembris avaldatud teatest selgub, et Neidhardt oli oma äri kolinud Pikale tänavale ja seal pakkus ta müügiks erinevaid kasutatud välismaiste meistrite valmistatud klavereid (*Fortepianos*) ja klavikorde (*Claviere*) ja üht tema enda tehtud mahagonist tiibklaverit (*Fortepiano in Flügelform*).²⁸⁶

Kui Neidhardt tegutses Tallinna all-linnas, siis 1779. aasta juulis Tallinnasse tulnud orel- ja pillimeister (*Orgel- und Instrumentenmacher*) Johann Friedrich Gräbner (ka Gräbener) rajas oma töökoja Toompeale. Dresdeni orelehitajate perekonnast pärit Gräbner oli varem tegutsenud orelimeistrina Dresdenis, Nienburgis ja Bremenis. Tema äri alustamisest Tallinnas teatas Tallinna nädalaleht juulis, kuulutades, et hiljuti Bremenist saabunud orel- ja pillimeister Gräbner võtab vastu tellimusi erinevate instrumentide nagu klavikordid (*Claviere*), klavessiinid (*Clavessen's*), klaverid (*Fortepiano's*), pantalonid (*Pantalon's*), positiivorelid (*Positive's*), harfid (*Harfen*), lautod (*Lauten*) jm valmistamiseks ja parandamiseks ning et ta elab Toompeal.²⁸⁷ Teada on, et 1782. aastal sai Gräbner Tallinna kodanikuks ja 1783. aastal Toomgildi liikmeks. Toompea eeslinnas asunud töökojas koolitas ta ka õpipoisse, näiteks 1786. aasta veebruaris on ta välja andnud selli diplomi Christian Ludwig Wernerile, kes oli neli aastat tema juures õppinud (Saha 1940: 20). Gräbner oli aga ka orelehitaja ja tema üheks suuremaks tööks Tallinnas oli kahe manuaali ja 31 registriga toomkiriku orel, mis valmis 1783. aastal.

Gräbneri tegemiste kohta leidub mõningaid andmeid Tallinna nädalalehes, mille kaudu ta aeg-ajalt teavitas tema juures saadaolevatest instrumentidest, sealhulgas neist, mida ta ise ei olnud valmistanud, vaid vahendas müüki.

²⁸⁵ RWN 29.12.1796, kordustead 05.01.1797.

²⁸⁶ RWN 05.11.1800, kordustead 19.11.1800.

²⁸⁷ RWN 01.07.1779, kordustead 08. ja 15.07.1779.

Näiteks 1786. aastal teavitas ta lehelugejaid, et tema juures on soodsa hinnaga müügil üks klavikord (*Clavier*), üks *Clavecin Royal* ja üks klaver (*Forte piano*),²⁸⁸ 1788. aastal pakkus ta „väga ilusa viimistluse ja hea kõlaga Inglise klaverit (*Englisches Fortepiano*).“²⁸⁹ Mainitud „Inglise klaveri“ puhul oli ilmselt tegemist nn inglise tüüpi haamermehhhanismiga tahvelklaveriga (*square piano*), mille leiutas Saksamaalt pärit klaverimeister Johannes Zumpe (1726–1790), kes 1761. aastal rajas Londonis oma töökoja. Tema ehitatud tahvelklaver saavutas peagi suure populaarsuse ja leviku ka Mandri-Euroopas, millele arvatakse olevat kaasa aidanud pianist ja helilooja Johann Christian Bach (1735–1782), kes 1768. aasta 2. juunil andis Londonis teadaolevalt esimese soolokontserdi, mängides just Zumpe tahvelklaverit (Good 1982: 42).

1793. aastast leidub Tallinna nädalalehes kuulutus,²⁹⁰ milles Gräbner pakkus tammepuidust korpusega kahe lõõtsa ja kuue registriga positiivi, mis „sobis ka kirikus kasutamiseks.“ Kahjuks ei selgu, kas ta oli selle ise valmistanud. Ühtlasi pakkus ta mahagonist klaver-orelit 108 vilega (*ein Flöteninstrument*),²⁹¹ tammepuidust klaver-orelit 54 vilega, väikest tahvelklaverit (*liegende Harfe*) ja mahagonist tiibklaverit (*flügelförmiges Fortepiano*). 1795. aastal olid tema äris (endiselt?) saadaval 108 vilega klaver-orel, 8-jalase avatud vileregistriga klaver-orel Leipzigist, väike viieoktaavilise ulatusega Inglise klaver ja Regensburgi tiibklaver – kõik valmistatud mahagonist.²⁹² 1796. aastal oli Gräbneri äris müügis „kolm suurepärast klavikordi, millest üks oli kuulsa Hamburgi meistri Hasse tehtud pill.“²⁹³ Hass (ka Hasse, Hasch, Haas) oli Hamburgi klavessiinide ja klavikordide meistrite perekond, kes alustas tegevust 1710ndail. Antud kuulutuses pakutava pilli oli ilmselt teinud Johann Adolph Hass (1713–1771), kelle klavikorde iseloomustas suur ja sageli pikk kere, ligi viieoktaaviline ulatus, särav kõla ja head *bebung*- ehk vibratoefektid (Boalch, et al. 2017).

Lisaks pillide müümisele, ehitamisele ja parandamisele pakkus Gräbner ka pillide häälestamisteenust nii Tallinnas kui ka kaugemal.²⁹⁴ Teadaolevatel andmetel käis ta alates hiljemalt 1800. aasta kevadest aeg-ajalt Tartus, kus löi

²⁸⁸ RWN 30.11.1786.

²⁸⁹ RWN 13.03.1788.

²⁹⁰ RWN 27.06.1793, kordusteadete 11.07.1793.

²⁹¹ *Flöteninstrument* või ka *Fortepiano mit Flöten* oli 18. sajandi teisel poolel levinud oreliviledega kombineeritud haamerklaver (tahvelklaver), mis kujutas endast edasiarendust *clavivorganum*'ist ehk klavessiin-orelist.

²⁹² RWN 26.02.1795.

²⁹³ RWN 06.10.1796.

²⁹⁴ RWN 05.03.1795.

tasapisi omale klientuuri ja teavitas pakkumistest Tartu ajalehe kaudu (Rämmer 2000: 46).

1790. aastail tegutses Tallinnas Neidhardti ja Gräbneri kõrval veel teisigi pillimeistreid, kes pakkusid jällegi peamiselt erisuguseid klahvpille. Näiteks 1793. aasta maikuus teatas nädalalehe kaudu pillimeister Jensch, et „ta ehitab kõiki liike klahvpille ja klavereid koos ja ilma viledeta ning pakub kiiret teenindust häälestamises ja parandamises.”²⁹⁵ Tallinna kodanikeraamatu järgi oli tema täisnimi Johann Friedrich Jensch, pärit Saksimaalt, ja aastal 1796, mil ta sai Tallinna kodanikuks, oli ta 30-aastane (Tallinna kodanikeraamat 2006: 361). Jensch elas ja pidas oma töökoda Pika jala tänava allpool otsas (*unten am langen Domberge*). 1795. aasta juunis kuulutas ta nädalalehes, et tema juures on saadaval kolmekordsete keeltega mahagonist tiibklaver (*dreyhörigtes, flügel förmiges Fortepiano*), samuti tahvelklaver (*clavier förmiges Fortepiano*) ja mõned klavikordid (*Claviere*).²⁹⁶

Järgmine Jensch'i kuulutus leidub nädalalehes 1797. aasta novembris, kui ta teatas, et tema uus elukoht on Lühikese jala tänaval kellassepp Nessleri majas, kuhu saab tulla pillide häälestamise ja parandamise asjus ja seal on ka saadaval valmis tiib- ja tahvelklaverid (*Fortepiano's in Flügel- und Clavierform*) ning klavikordid (*Claviere*).²⁹⁷ 1798. aasta mais pakkus Jensch eestimaalastele tellida temalt uut, siin veel tundmata rihmaga kaelaskantavat kuni neljaoktaavilise ulatusega haamerklaverit nimega *orphica* (ka *Orphika*), mille oli 1795. aastal Viinis leiutanud muusik, helilooja ja pillimeister Carl Leopold Röllig (1735–1804). *Orphica*'t sai mängida seistes, kandes teda rihmaga üle õla, või ka istudes, hoides seda põlvedel. Tänu kaasaskantavusele mängiti seda sageli vabas õhus laulude saateks, kuid sellele on üksikud heliloojad kirjutanud ka soolopalu, nende hulgas näiteks Ludwig van Beethoven ja Johann Nepomuk Hummel. Lehekuulutuse põhjal oli Jensch aga seda instrumenti pisut täiustanud, muutes kõla tugevamaks ja pilli käsitsemise mugavamaks, ka pilli enast kergemaks. Huvilistele lubas ta *orphica* teha soodsa hinna eest, ühtlasi pakkus odava hinnaga juba valmisolevaid tiib- ja tahvelklavereid (*Fortepianos in Clavier- und Flügelform*).²⁹⁸

1799. aasta aprillis teatas Jensch taas oma muutunud elukohast, mis nüüd oli Harju tänaval (*Schmiedestrasse*) proua Thomsoni majas ja palus klientidel

²⁹⁵ RWN 23.05.1793, kordustead 06.06.1793.

²⁹⁶ RWN 11.06.1795, kordustead 18.06.1795.

²⁹⁷ RWN 09.11.1797, kordustead 16.11.1797.

²⁹⁸ RWN 31.05.1798, kordustead 07.06.1798.

nii maal kui ka linnas edaspidi tema juurde sinna tulla.²⁹⁹ 1800. aasta veebruaris kuulutas ta „lugupeetud aadlikele ja muusikaasjatundjatele,“ et tal on pakkuda väga kvaliteetselt valmistatud ja hea kõlaga instrumente, nimelt tiibklavereid (*flügel förmige Fortepiano's*) mahagoni-, kirsi- ja tammepuidust, üht klaver-orelit (*Flöteninstrument*) tammest, klavikordikujulisi instrumente (*clavier förmige Instrumente*), väikseid reisiklavereid (*kleine Reise-Fortepiano's*), *orphica'id* jm.³⁰⁰ Nimetatud reisiklaveri puhul oli ilmselt tegemist väiksemat tüüpi hõlpsasti transporditava klaveriga, mille järele nõudlus Euroopas kasvas 18. sajandi lõpukümnenditel, kui üha rohkem klaverivirtuoose võttis ette pikki kontserdireise ja enda vormishoidmiseks vajasis nad ka reisi vältel pilli, mida oli lihtne liigutada ja tõsta.³⁰¹ Mitmesuguse disaini ja mehhanismiga saadaval olnud reisiklaverid ei olnud siiski mõeldud üksnes rändartistidele, vaid tänu selle kergusele leidsid kasutamist laiemaltki. Ehk leidus huvilisi ka Tallinnas. Klaverimeister Jenschi kohta on teada veel, et 1800. aasta suvel muutis ta taas oma elukohta, kolides Toompea eeslinna (Tõnismäe kanti), kuhu ta palus huvilistel tulla tutvuma erinevate tiibklaveritega (*verschiedene in Flügel form Instrumente*), mille puhul ta tõi esile väga kvaliteetse töö ja erakordselt ilusa kõla.³⁰²

Väga mitmekülgse instrumenditegijana paistis 1790ndate teisel poolel silma Christian Ludwig Werner, kelle nime sai juba eespool mainitud seoses klahvpilliehitaja Gräbneriga, kes 1780ndail oli olnud tema õpetaja. 1796. aasta märtsis andis Werner nädalalehe kaudu endast teada oreli- ja pillimeistrina ja kuulutas, et tema äris Savi tänaval (*Lehmstraße*, praegune Viru tänav) on saadaval poola kitarre (*Polnische Guitarre*)³⁰³ ja Taaveti harfe (*Davidsharfen*)³⁰⁴ ning et ta valmistab tellimisel igasuguseid muusikainstrumente.³⁰⁵ Kolme aasta pärast, 1799. aasta juunis avaldatud kuulutusest selgub, et Werner oli oma pillitöökoja kolinud Vene tänavale ja nüüd nimetas ta end „mehaaniliste

²⁹⁹ RWN 11.04.1799, kordusteade 18.04.1799.

³⁰⁰ RWN 06.02.1800, kordusteade 13.02.1800.

³⁰¹ Näiteks on teada, et 1763. aastal koos oma imelaste Wolfgangi ja Nannerliga Pariisi ja Londonisse kontserdireisile teele asunud Leopold Mozart ostis Augsburgist klaverimeister Steinilt spetsiaalselt reisimisoludesse sobiva klavikordi (Angerer 2005: 9). Samuti oli reisiklaver kaasas rändvirtuosil Abbé Vogleril, kes 1780.–1790. aastail mööda Euroopat ringi reisib.

³⁰² RWN 18.06.1800, kordusteade 25.06.1800.

³⁰³ Vene kirjaniku Faddei Bulgarini (Фаддей Венедиктович Булгарин; 1789–1859) andmetel oli poola kitar 7-keelne instrument, mida mängisid Poolas pea kõigi väikeaadlike peretütred, samas aadlipere daamid mängisid klaverit, harfi või ka guslit (Bulgarin 1859: 28).

³⁰⁴ Taaveti harfiks nimetati 18. sajandi keskpaigast Saksamaal levinud kromaatilist topeltharfi, mille leiutaja oli Johann Volckmann Rabe (u1700–1750). Küllaltki tugeva kõlaga Taaveti harfi kasutati Saksamaal eriti ooperis, aga ka tantsumuusikas. Üks tuntumaid Taaveti harfi mängijaid oli tollal Francesco Petrini (1744–1819), kes oli Friedrich Suure õukonna harfist.

³⁰⁵ RWN 17.03.1796, kordusteade 24.03.1796.

instrumentide ehitajaks" (*mechanischer Instrumentenmacher*). Ta pakkus üsna kireva valiku instrumente, nii muusikalisi kui ka mittemuusikalisi. Pillide valikus leidsid *orphica*, erinevat tüüpi kitarrid (*Güttarren mit und ohne Hämmer*) ja harfid (*alle Sorten Harfen mit und ohne Pedal*) ning daamidele mõeldud „käsi-võluflööt“ kitarriga saatel mängimiseks (*Hand-Zauberflöte zum Acompagniren bey der Gütтары, für Dames ein Handinstrument*), mille puhul võis tegemist olla paaniflöödigaga, nagu see oli Papagenol – tegelasel Mozarti ooperis „Võluflööt“, mida 1795. aastal esitati esmakordselt ka Tallinnas. Werneri mittemuusikaliste instrumentide valik sisaldas aga erisuguseid elektrilisi masinaid ja lampe (*Electrisiermaschinen, Electriche Canon, philosophische Lampen*).³⁰⁶ Teatavasti 18. sajandil tegid maailma mitmed füüsikud, nende seas Pärnus sündinud füüsik Georg Wilhelm Richmann (1711–1753), staatilise elektri uurimisel suuri edusamme, jõudes sajandi lõpuks oluliste avastusteni, nagu nn Leideni purk ehk laengukoguja (praeguste kondensaatorite eelkäija) ja keemiline vooluallikas, mis löid eeldused elektri edasiseks uurimiseks.³⁰⁷ Kahtlemata pakkusid uued elektrilased avastused ja leiutised inspiratsiooni paljudele füüsikahuvilistele meistrimeestele, kelle hulka paistis kuuluvat ka instrumenditegija Werner.

1800. aasta juunis reklaamis ta taas n-ö uudisinstrumente, mida ta oli valmis ehitama: „tiiva- ja tahvlikujulised klaver-orelid siin senikuulmatute topeltflöödi (*Duißflöte*) ja traaversflöödi (*Querflöte*) registritega, samuti metsasarve, trompeti, fagoti, klarneti jm registritega, kuidas aga soovitakse.“³⁰⁸ Sama aasta detsembris teavitas ta muusikahuvilisi aga enda leiutatud uuest klavikordi tüübist, „mille traatkeeli tõmmatakse poognaga ja pannakse klaviatuuri abil helisema nii, et klahvi vajutamisel tekkiv heli sünnib vaevukuuldavalt justkui õhust ja tugevneb tasapisi, kuni saavutab majesteetliku kõla, mida teine ja kolmas lisanduv heli kasvatavad täisakordiks, ning samamoodi järkjärgult vaibub.“ Werner lisas, et selle pilli kõlatugevus ja -ilu nii *forte's* kui ka *piano's* mängides ja samuti pilli ilus väline kuju lubavad seda võrrelda klaveriga ja sellepärast soovitas ta seda nii asjatundjatele kui ka asjaarmastajatele.³⁰⁹

1790. aastail tegutses nädalalehe andmetel Tallinnas veel kaks oreli- ja pillimeistrit (*Orgelbauer und Instrumentenmacher*), kelle kohta leidub vaid vähest informatsiooni. Esimene neist, kelle nimi oli J. G. Jönsehn (ka Gönnschen, Gensen), pidas 1795. aasta hilissügisest oma äri endise nunnakloostri kvartalis ja

³⁰⁶ RWN 20.06.1799.

³⁰⁷ Vt ka Piir, Ivar, *Füüsika ajalugu*. Tartu: Ilmamaa, 2013, lk 198–209.

³⁰⁸ RWN 18.06.1800, kordustead 25.06.1800.

³⁰⁹ RWN 24.12.1800, kordustead 31.12.1800.

pakkus paaril korral müügiks klaverit (*Fortepiano*)³¹⁰ ja ühel korral klavikordi (*Clavier*).³¹¹ 1798. aasta lõpus kolis ta Brooksmäele (*Brocksberg*, tänapäeval Olevi- ja Sulevimäe kandis), kus jätkas tööd erinevate pillide valmistamise, parandamise ja häälestamise alal.³¹² Aasta pärast andis ta teada, et on oma äriga tagasi kloostri juures ja võtab vastu tellimusi uute instrumentide ehitamiseks kui ka vanade parandamiseks, samuti pillide häälestamiseks.³¹³

Teine pillimeister oli G. W. Fromme, kes avaldas paar kuulutust 1799. aastal. Jaanuaris teatas ta, et ta ehitab „igat liiki muusikainstrumente viledega ja ilma,“ mille all ta pidas silmas ilmselt klahvpille, ja et tema äris, mis asus Lühikese jala tänaval, on saadaval mõned väga head valmis klaverid (*Fortepianos*).³¹⁴ Oktoobris teavitas Fromme kolimisest Vene tänavale ja sellest, et ta valmistab endistviisi „kõiki liike metallkeeltega instrumente, nagu ka muid viledega pille.“³¹⁵ Nimetatud metallkeeltega instrumentide all oli mõeldud mitmesuguseid klahvkeelpille.

Peale nimetatud oreliehitajate ja pillimeistrite kujundasid Tallinna pilliturgu ka kaupmehed, eraisikud ja üksikud muusikud, kes avaldasid nädalalehes pillide müügikuulutusi. Paljudel juhtudel olid kuulutused anonüümsed, sisaldades märkust, et täpsemat teavet saab ajalehe väljaandja juures. Kuni 1790. aasta lõpuni, so 19 aasta jooksul ilmus kaupmeestelt ja eraisikutelt ligi 40 kuulutust (arvestamata korduskuulutusi), kuid järgmisel kümnendil juba oluliselt rohkem – üle 50 kuulutuse. Sellest võib näha, et nagu ka pillimeistrite arv linnas oli 1790ndaiks kasvanud, nii suurenes ka üldine pillikauplemine sajandi lõpus märgatavalt.

Müügikuulutusi uurides selgus, et kõige rohkem pakuti müügiks erinevat liiki klahvkeelpille, mida esineb kokku 76 kuulutuses (arvestamata korduskuulutusi). Enim, 35 korral reklaamiti mitmesuguseid haamerklavereid, nagu *Fortepiano / Pianoforte* (19), *Fortepiano in Clavierform* ehk tahvelklaver (4), *Clavecín Royal* ehk tahvelklaveri liik (6) ja *Fortepiano mit Flöten* ehk klaver-orel (6). Järgmisena, 25 korral esineb müügikuulutustes pill nimega *Clavier*, millise nimetuse all mõisteti 18. sajandil saksa keeleruumis üldjuhul klavikordi (Koch 1802: v 341–342), järgmisena, 14 korral klavessiin (*Clavecín, Flügel*) ja lõpuks, kahel korral positiivorel (*Positiv*).

³¹⁰ RWN 05.11.1795, 25.02.1796.

³¹¹ RWN 10.11.1796.

³¹² RWN 06.12.1798, kordustead 13.12.1798.

³¹³ RWN 19.12.1799, kordustead 26.12.1799.

³¹⁴ RWN 24.01.1799, kordustead 07.02., 28.02., 07.03.1799.

³¹⁵ RWN 10.10.1799, kordustead 17.10.1799.

Haamerklaverite pakkumise kasvav trend sajandi lõpus peegeldab siinsete muusikute ja muusikaharrastajate ilmset huvi moodsate klahvpillide vastu, mis vastas ka haamerklaveri kasvavale populaarsusele tolleaegses Euroopas, kus see tasapisi saavutas võrdväärse koha klavikordi kõrval ja vahetas välja vanamoodsaks muutunud klavessiini. Esmakordselt pakuti nädalalehe kaudu haamerklaverit (*Forte Piano mit 5 Octaven*) müüa 1776. aasta juulikuus ja müüjaks oli „välismaalane Friedrich Harres“, kelle isiku kohta rohkemat ei ole teada.³¹⁶ Ühtlasi reklaamis ta kahe manuaaliga klavessiini (*Clavecin mit zwey Clavier und 5 Octaven*) ja väikest klavikordi (*kleine Clavier*). Nädalalehest selgub, et ta viibis Tallinnas ka veel augustis, kui ta pakkus müüa ilmselt sedasama haamerklaverit ja klavessiini,³¹⁷ klavikordi aga enam mitte, mis lubab arvata, et see oli juba ostja leidnud.

Alates 1779. aastast pakkusid haamerklavereid Tallinna klahvpillimeistrid Gräbner ja Neidhardt, kellest oli eespool juba juttu, ja 1780ndate teisel poolel ilmus nende kõrval veel üksikuid müüjaid, kes reklaamisid nädalalehes mitmesuguseid klavereid, sealhulgas ka *clavecin royal'e* ja klaver-oreid.³¹⁸ Näiteks kaupmees Jürgens (*Jürgens und Comp.*) pakkus oma äris koguni kolme tüüpi pille: *clavecin royal'e*, klavereid ja klaver-oreid (*Clavicin Royals, Forte Pianos mit und ohne Flöten*), mis olid valmistatud „kuulsate välismaa meistrite poolt.“³¹⁹ Keegi nime mitte avaldanud müüja kuulutas aga Tartus Tähtveres asuvast Peterburi meistri Franz Kirschnicki tehtud klaver-orelist (*organisirtes Kirschnickisches Fortepiano*), mis oli „varustatud viie registri ja *crescendo*-registriga.“³²⁰ 1790ndail pakuti Tallinna pilliturul juba rohkem haamerklavereid, nii tahvli- kui ka tiivakujulisi. Neljal juhul oli nimetuseks märgitud *Fortepiano in Clavierform*, ülejäänud juhtudel lihtsalt *Fortepiano* või *Pianoforte*, mille tõttu ei ole võimalik hinnata, millise instrumendiga täpselt oli tegemist. Küll oli paljudel juhtudel märgitud klaveri materjaliks mahagon, mõnel juhul lisatud klaveri välismaine päritolu, nagu näiteks „ausländisches Fortepiano“, „Petersburgsches Fortepiano“, „Dreßdner Fortepiano“, „Englisches Fortepiano in Clavierform“.

Haamerklaverite kõrval sagedamini müügiks pakutud pillid olid *Clavier'id*, mille puhul oli enamuses tõenäoliselt tegemist klavikordidega, siiski võidi nimetusega *Clavier* (ka *Klavier*) tähistada ka teisi väiksemaid klahvpille (*clavi-*

³¹⁶ RWN 04.07.1776, kordusteated 11. ja 18.07.1776.

³¹⁷ RWN 08.08.1776, kordusteated 15. ja 22.08.1776.

³¹⁸ RWN 25.01., 06.09., 15.11.1787, 14.02., 17.04.1788, 02.07.1789.

³¹⁹ RWN 06.09.1787.

³²⁰ RWN 17.04.1788.

cembalo, spinett, virginal). Nädalalehe kuulutuste põhjal oli klavikordide müük enamvähem stabiilne läbi kogu perioodi 1772–1800 ning kohalike pillimeistrite kõrval müüsid neid ka kaupmehed ja tavakodanikud. Pakuti nii uusi kui ka kasutatud pille. Enamuse instrumentide päritolu ei ole täpsustatud, vaid on märgitud kas „ühelt healt meistrilt“, „Saksamaal valmistatud“, „Lübeckis valmistatud“ või „välismaine“. Leiduvad aga ka mõned tuntud saksa meistrite valmistatud instrumendid, nagu näiteks Hamburgi meistri Hassi valmistatud kaks viieoktaavilise ulatusega klavikordi, mida pakuti müüa 1790ndate teisel poolel.³²¹ Samuti neli Braunschweigi meistri Lemme klavikordi, mida 1800. aasta detsembris soovis müüa muusikaõpetaja Johann Georg Ohmann, kes iseloomustas neid kui „tugeva ja ilusa kõla poolest erilisi pille, mille sarnaseid Tallinnas ja Eestimaal vähe leidub.“ Lisaks Lemme klavikordidele pakus Ohmann müügiks kolme viiulit, millest üks oli tema andmetel 140 aasta vanune pill.³²² Tähelepanu väärib veel üks kuue ja poole oktaavi ulatusega haruldane instrument (*ein ganz vorzüglich gutes und seltenes Clavier von 6 1/2 Octaven*), mida pakkus müüa Tallinna kaupmees Gernet 1795. aasta lõpus.³²³ Selle pilli puhul võis tegemist olla rootsi tüüpi klavikordiga, mis leiutati 18. sajandi teisel poolel ja millele oli iseloomulik lai, üle kahe meetri ulatuv korpus, ühtlasi suurem heliulatus ning tugev kõla.

Nagu nädalalehe kuulutustest nähtub, olid 18. sajandi lõpukümnenditel siinmail levinud veel ka klavessiinid, mida oli müügis siiski märgatavalt vähem kui klavikorde ja haamerklavereid. Sellest võib järeldada, et huvi selle pilli vastu hakkas siin nagu mujalgi Euroopas kahanema ja selle asemel eelistati moodsamaid klahvpille. Müügiks pakutud klavessiinide hulgas oli kasutatud ja uusi pille, mõne puhul on märgitud kahe manuaali, mõnel erinevate registrite olemasolu. Instrumentide päritolu ei ole enamasti avaldatud. Vaid ühel juhul leidub viide meistrile, nimelt 1780. aastal oli müügis „Winteri klavessiin“, mis viitab Lübeckis tegutsenud klaveriehitajate perekonnale ja sealt võrsunud Jürgen Hinrich Winterile (1726–1791).³²⁴ Kõnealuse Winteri klavessiini kohta on veel märgitud, et sellel oli kaks manuaali ja mitu registrit, aga erilist tähelepanu väärib selle neljakordne keelestus (*vierchörig*), millist tehti väga harva ja pigem eksperimenteerimiseks. Kahjuks ei ole Winteri ega tema klavessiinide kohta täpsemaid andmeid leida.

³²¹ RWN 02.12.1795, 15.02.1798.

³²² RWN 17.12.1800.

³²³ RWN 10.12.1795, ilmselt sama pilli pakkumine ka 18.02.1796, kordustead 25.02.1796.

³²⁴ RWN 06.07.1780.

Müügis olnud klahvpillide hulgas leidus ka kaks positiivorelit. 1778. aasta märtsis vahendas Harju-Jaani kirikumõisas asuva kaheksa registriga pilli müüki Tallinna Oleviste kiriku organist Carl Friedrich Agthe.³²⁵ 1786. aasta septembris müüs kuue registriga positiivorelit kaupmees ja kubermangu magistradi assessor Peter Lohmann.³²⁶

Ehkki eri laadi klahvpillid olid muusikaharrastajate meelisinstrumendid ja neid pakuti ka müügiks kõige enam, levis Tallinna pilliturul kõiki teisi- gi pilliliike. Keelpillidest esineb kuulutustes kõige rohkem viulit – kokku üheksal korral. Märkimist väärivad väidetavasti Cremona meistrite pillid, millest üht (*Cremoneser*) pakuti 1772. aastal, teist, 150 aasta vanust viulit (*eine kostbare Cremoneser Violine*) 1797. aastal – seega 1640ndail valmistatud pilli, ja kolmandat (*eine gute Cremoneser Violine*) 1799. aastal.³²⁷ Kuulutustes leidub ka selliseid viuleid, mille kohta on märgitud, et need on valmistanud parimad Itaalia meistrid. Eespool sai juba mainitud, et ka muusikaõpetaja Ohmann pakkus 1800. aastal müügiks üht 140 aasta vanust, so järelikult umbes 1660. aastast pärit viulit. 1792. aasta juunis kuulutas viuldaja Noisten tema juures saadaolevatest „väga headest, korras ja kergesti mängitavatest viulitest erineva hinnaga.”³²⁸ Poogenkeelpille leidus müügikuulutustes veel neli vioolat (*Bratsche, Alt Viola*), kaks tšellot ja üks ilmselt väike viiekeelne gamba (*Romanische Violinquinten*), 18. sajandi teisel poolel levinud pill, mida rohkem tunti nimega *quinton* (Jackson 2005: 328). Pakuti ka näppepille, nagu Taaveti harf (*Davidsharfe*), kitarr (*Guitarre*) ja *Pandure*. Viimase puhul oli ilmselt tegemist lautolaadse välimuse, kuid vähema arvu keeltega instrumendiga, mida mõnel pool nimetati ka *pandore* ja mis arvatakse olevat pärit Lähis-Idast (Schilling 1841: kd 5, lk 365–366).

Puhkpille esineb müügikuulutustes harvem, mis on seletatav nende väiksema nõudlusega muusikaharrastajate hulgas. Professionaalsed muusikud hankisid vajalikke instrumente arvatavasti otse pillimeistritelt või kaupmeeste ja ka muusikute vahendusel. Näiteks leidub nädalalehes Hamburgi muusiku Friedrich Gotthelf Reichelti kuulutus 1785. aastast, milles ta pakkus „Saksa parimate pillimeistrite valmistatud” kontsertmetsasarvi (*Concertwaldhörner*), klarneteid (*Clarinetten*), oboesid (*Hoboer*) ja fagotte (*Dresdner Bassons oder Fagotts*) koos juurdekuuluvate lisadetailidega, mida võis temalt kirja teel

³²⁵ RWN 19.03.1778, kordustead 16.04.1778.

³²⁶ RWN 21.09.1786, kordustead 05.10.1786.

³²⁷ RWN 09.01.1772; 09.03.1797; 07.02.1799.

³²⁸ RWN 21.06.1792.

tellida.³²⁹ Teised puhkpillide müüjad olid tõenäoliselt kohalikud kaupmehed ja ka muusikud, kelle isikuid ei ole kuulutustes avaldatud. Näiteks 1772. aasta jaanuaris vahendas nädalalehe väljaandja erinevate pillide müüki, mille hulgas olid ka järgmised puhkpillid: üks fagott, üks traaversflööt, kolm šalmeid, kuus trompetit ja kaheksa metsasarve.³³⁰ Sama aasta oktoobris pakuti samuti kaheksat metsasarve,³³¹ millest mõned võisid olla pärit eelmisest pakkumisest. 1796. aastal kuulutas G. Paswick, kelle isikut ei ole õnnestunud selgeks teha, et tema juures on saadaval „mustast eebenipuust väga ilusa ja puhta tooniga” klarnetid ja flöödid ning et selliseid instrumente saab temalt ka tellida.³³²

18. sajandi teisel poolel olid Euroopas väga populaarsed mitmesugused mehaanilised muusikalised instrumendid, sealhulgas mängutoosid (*Spieldose, music box*) ja muusikat mängivad kellad (*Spieluhr, musical clock*). Viimaseid pakuti müügiks ka Tallinnas, näiteks 1776. aastal oli müügis muusikaline seinakell, mis mängis menuette, poloneese ja ka aariaid, kokku kaheksa pala.³³³ 1798. aastal pakuti inglise muusikalist kella (*Englische Acht-Tage-Uhr*) flöödi- ja harfimänguga, mis võimaldas kuulata erinevaid tantse, kokku 12 pala.³³⁴

Käsitleva perioodi lehekuulutuste hulgas leidub ka kolm teadet pillide kaotamise või varastamise asjus. Nimelt 1791. aasta veebruaris teatas sadulsepp Krauspe, et uuel turul läks kaduma mustast eebenipuust traaversflööt.³³⁵ 1793. aasta juulis teatas muusik Johan Friedrich Heidemann, et kaduma on läinud klarneti üks detail.³³⁶ 1794. aasta oktoobris aga teatati viiuli vargusest, ohver ei ole avaldanud oma nime, kuid on lubanud selle tagastamise eest korralikku tasu.³³⁷

Tallinna 18. sajandi viimase veerandi pillituru ülevaate kokkuvõtteks võib öelda, et Tallinnas, nagu mujalgi Euroopas, olid tol ajal levinuimaks instrumendiks klahvpillid, mida kasutati eelkõige koduseks musitseerimiseks. Kohalike pillimeistritelt ja kaupmeestelt oli võimalik tellida erinevat tüüpi klahvpille, alates klavessiinidest ja klavikordidest kuni klaver-orelite, tahvelklaverite, püramiid- ja tiibklaveriteni. Tallinna nädalalehe andmetel tegutses Tallinnas alates 1779. aastast kuni sajandi lõpuni kuus pillimeistrit, kes ehita-

³²⁹ RWN 30.06.1785.

³³⁰ RWN 09.01.1772.

³³¹ RWN 08.10.1772, kordusteated 15. ja 22.10.1772.

³³² RWN 23.06.1796, kordusteated 30.06.1796.

³³³ RWN 18.07.1776, kordusteated 08.08.1776.

³³⁴ RWN 01.02.1798, ilmselt sama: 28.06.1798.

³³⁵ RWN 24.02.1791.

³³⁶ RWN 04.07.1793.

³³⁷ RWN 16.10.1794.

III 17. Julius Henricus Quinkhard, „Viiuldaja ja flötist musitseerimas” („Een violist en een fluitist musicerend”). Öli, 1755. Rijksmuseum, Amsterdam.

sid peamiselt mitmesuguseid klahvpille, aga ka harfe ja kitarre, ning ühtlasi pakkusid pilliremondi- ja häälestamisteenust. Olulise panuse haamerklaveri ehituse arengusse siinmail andsid meistrid Neidhardt, Gräbner, Jensch ja Fromme, kes valmistasid Saksa juhtivate klaverimeistrite eeskujul moodsaid haamerklaverid, nagu näiteks Regensburgi ja Augsburgi tüüpi tiibklaverid ja inglise tahvelklaverid. Klahvpillimeistrite kõrval torkab pilliturul silma ka kaupmeeste ja muusikute aktiivne tegevus, kes pakkusid müügiks nii eri tüüpi klahvpille, poogenpille, sealhulgas väidetavasti Cremona meistrite valmistatud viiuleid, kui ka puhkpille, sealhulgas mustast eebenipuidust klarneteid ja flöote.

4.4. Noodikaubandus

18. sajandil kasvas Euroopas raamatute ja ka nootide väljaandmine suure kiirusega, aga trükised olid materjali- ja töömahuka tootmise tõttu küllalt kõrge hinnaga ning seetõttu kättesaadavamad eelkõige ühiskonna kõrgemale kihi-

le. Seepärast oli endiselt laialt levinud ka nootide käsitsi ümberkirjutamine. Keskklassi jõukuse kasvu ja eriti muusikaharrastuse moodiminekuga sajandi teisel poolel aga kaasnes kodanluse järjest suurenev nõudlus ka asjaarmastajatele jõukohase repertuaari järele, mis avas nii kirjastajatele kui ka heliloojatele uue turu ja soodustas noodikirjastamise ja -kaubanduse arengut. Sajandi teisel poole ilmus nooditurule käsitsi kopeeritud nootide kõrvale järjest rohkem trükitud noote, mida pakkusid Euroopa moodsad muusikakirjastused, esirinnas saksa kirjastused Breitkopf Leipzigin (asutatud 1754, al 1795 Breitkopf & Härtel), Schott Mainzis (asutatud 1770), Bossler Speyeris (asutatud 1781) ja Simrock Bonnis (asutatud 1793).³³⁸

Eesti- ja Liivimaal ei olnud ühtki arvestatavat raamatukirjastust, rääkimata noodikirjastusest, ega ka raamatukauplust enne 1765. aastat, kui Riias rajas oma äri Johann Friedrich Hartknoch sen (1740–1789). Hartknoch laiendas oma müügitegevust ka Tallinna, Tartu, Peterburi ja Moskva, varustades kliente uusima kirjavara, mida ta hankis peamiselt Saksamaalt (Jürjo 2011: 149). Eestimaal aktiveerus raamatukaupmeeste tegevus alates 1770. aastaist, kui Tallinnas rajasid üksteise järel oma äri Johann Jacob Illig (1733–1786), Christian von Glehn (1760–1832) ja Peter Gottlieb Bornwasser (u1749–1824), kes olid ühtlasi kirjastajad, samuti Johann Gerhard Dienes (?–1808) ja Gottlieb Wilhelm Boldt, kes olid ühtlasi raamatuköitjad.³³⁹ Nagu mujal, nii ka Tallinnas asutasid mõned raamatukaupmehed oma poe juurde kommertsraamatukogu, kust oli võimalik tasu eest raamatuid ja ajakirju laenutada, kuid kas ka noote, selle kohta andmed puuduvad.

Tallinna raamatukaupmehed tellisid Eestimaale nii raamatuid kui ka noote, valdavas osas oli tegemist Saksamaal kirjastatud saksa kirjanduse ja muusikaga. Raamatu- ja noodiuudiseid avaldasid nad ka 1772. aastal ilmunu hakanud Tallinna nädalalehes Revalsche Wöchentliche Nachrichten, mille kirjastaja oli kuni 1786. aastani raamatukaupmees Illig. Ajavahemikus 1772–1800 avaldati nädalalehes umbes 130 noodikuulutust,³⁴⁰ mille hulgas olid nii raamatukaupmeeste teavitused uute nootide saabumisest kui ka heliloojate endi teated nende uute teoste ettetellimise asjus. Kuna kaupmehed lisasid sageli oma kuulutustesse ka nootide nimekirjad, siis annavad need enamvä-

³³⁸ Mujal Euroopas paistsid oma tegevusega rohkem silma John Walsh (al 1695), William Randall (al 1766) ja Longman & Broderip (al 1776) Londonis, Artaria (al 1770, muusikakirjastus al 1778) ja Hoffmeister (al 1784) Viinis ning Ballard (al 1551) ja Leduc Pariisis (al 1775).

³³⁹ Põhjalikumalt käsitlet vt Jürjo, Indrek, Lugemisseltsid Balti provintssides valgustusajal. – *Ideed ja ühiskond: Balti provintsside mõtte- ja kultuuriloost 18.–19. sajandil*. Koostanud Inna Põltsam-Jürjo ja Tõnu Tannberg. Tartu, 2011, lk 149–177.

³⁴⁰ Osa kuulutusi avaldati ka kordusena.

hem täieliku ülevaate sellest, millised muusikateosed olid Tallinnas sajandi viimastel kümnenditel saadaval (vt Lisa nr 2). Siiski ei ole andmeid selle kohta, kui hästi ja kellele need müügiks läksid. Tõenäoliselt ostsid noote rohkem siiski aadlikud³⁴¹ ja jõukamad kodanikud, kes said endale lubada instrumente ja ka muusikaõpetajat. Usutavasti hankisid noote ka professionaalsed muusikud, kes vähem ja kes rohkem, nagu näitasid seitsme muusiku säilinud varaloendid. Niguliste organisti Heinrich Giese üle 80 nimetusega noodikogu oli Tallinna muusikute hulgas nähtavasti pigem erandlikult suur.

Nädalalehe andmete põhjal vahendas 1770. aastail Tallinnas noodimüüki kaupmees Illig, kelle valik sisaldas erinevates žanrites muusikat valdavalt tol ajal elanud heliloojatelt, nagu näiteks kammeransambleid heliloojatelt Carlo Giuseppe Toeschi, Carl Ditters von Dittersdorf, Joseph Haydn, Benedix Friedrich Zinck sen, Leopold Hofmann, Carl August Pesch, Johann Joachim Christoph Bode, Elias Christian Fricke, Johann Ernst Bach ja Georg Philipp Telemann; klahvpilliteoseid heliloojatelt Friedrich Wilhelm Marpurg, Gottlieb Friedrich Müller ja Georg Simon Löhlein; laule klahvpilli saatega heliloojalt Gottlob Gottwald Hunger; vaimulikke vokaalteoseid ja kantaate heliloojatelt Johann Heinrich Hesse ja Carl Heinrich Graun. Samuti leidsid tema nimekirjades Johann Adam Hilleri, Ernst Wilhelm Wolfi, Johann Friedrich Reichardt ja Christian Gottlob Neefe ooperid ning üksikud teosed ka itaalia heliloojatelt, nagu näiteks Felice Giardini, Baldassare Galuppi ja Giovanni Marco Rutini.

1780ndail vahendas noodimüüki nädalalehe toimetaja Ernst August Wilhelm Hörschelmann. Tal oli ilmselt sidemeid Saksa muusikakirjastajate ja ka heliloojatega, kellelt ta uusi noote tellis. Näiteks üks tuntumaid heliloojaid, kellega ta kirjavahetust pidas, oli Carl Philipp Emanuel Bach, kelle klahvpillisonaatide vihikutele ja kantaadile „Püha“ („Heilig“) korraldas Hörschelmann Tallinnas ettetellimist.³⁴² Sonaatide esimesele vihikule, mis ilmus pealkirjaga „Kuus klahvpillisonaati professionaalidele ja asjaarmastajatele“ („Sechs Clavier-Sonaten für Kenner und Liebhaber, [--] Erste Sammlung“, Leipzig, 1779), oli Tallinnast kuus ettetellijat, nende hulgas professor Hörschelmann ise ja lisaks pastor Winckler, pastor Choritz, ametnik Höppner, proua major von Hübner ja salapärane „härrad N Peterburist“, nagu ilmneb noodis avaldatud ettetellijate nimekirjast. Teisele ja kolmandale vihikule Tallinnast

³⁴¹ Indrek Jürjo andmetel oli üks aktiivsemaid nootide ostjaid Vodja mõisnik parun Matthias Friedrich von Stackelberg (1734–1789), kes tellis Riia raamatukaupmees Hartknochilt sadade kaupa noote. Samuti tellis ta Hartknochi vahendusel oma lastele muusikaõpetaja (Jürjo 2004: 137).

³⁴² RWN 01., 08., 15.10. 1778; 30.03., 13.04.1780; 05., 19.04.1781.

ettetellimusi ei olnud. Hamburgis 1779. aastal avaldatud kantaati tellis samuti kuus huvilist, nende hulgas jälle Hörschelmann, Winckler ja Höppner ning gümnaasiumi kantor Lehmann, kaupmees Oom ja haagikohtunik parun von Stackelberg.

Hörschelmanni avaldatud noodiudistes peegeldub jätkuvalt suur huvi kaasaegse, enamasti saksa instrumentaalmuusika vastu. Pakutud noodivalik sisaldas arvukalt duosid, triosid ja kvartette erinevatele koosseisudele ja teoseid sooloklahvpillile. Lisandunud olid Carl Philipp Emanuel Bachi, Johann Gottfried Müttheli, Johann Samuel Schröteri, Johann August Justi, Franz Anton Hoffmeisteri, Ernst Wilhelm Wolfi, Johann Friedrich Edelmanni, Jan Ladislav Dusseki, Joseph Haydni jt klahvpillikontserdid, Ivan Mane Jarnovići, Franz Lamotte'i jt viiulikontserdid, Johann Baptist Vanhali, Anton Fils'i jt flöödikontserdid ning Johann Schoberti, Johann Christian Bachi, Marie-Alexandre Gnéni, François-Joseph Gosseci, Antonio Rosetti, Carl Stamitzi, Joseph Haydni jt sümfooniad. Instrumentaalteoste kõrval leidub Hörschelmanni noodikuulutustes ka vokaalteoseid, mis valdavas osas jälle saksa heliloojatelt, nagu näiteks Johann Philipp Kirnberger, Johann Adam Hiller, Hans Adolf Friedrich von Eschstruth ja Christian Gotthilf Tag. Leidus ka mõningaid ooperiklaviire, nagu näiteks Franz Seydelmanni „Ilus Arsene“ („Die schöne Arsene“), André Grétry „Zémire ja Azor“ („Zémire et Azor“), Johann Christoph Kellneri „Kahjurõõm“ („Die Schadenfreude“), samuti üht oratooriumilaadset teost „Hermann'i surm“ („Hermanns Tod“), mille teksti autor oli Johann Samuel Patzke ja muusika oli komponeerinud Johann Heinrich Rolle.

Raamatukaupmees Dienes pakkus peamiselt lauluvihikuid saksa autoritelt, kelle hulgas ka näiteks Georg Peter Weimar lauluvihikuga „Laulud klahvpillisaatega“, mis on tähelepanuväärne eelkõige selle poolest, et noodi andis välja Tallinnas mõned aastad tegutsenud kirjastus Albrecht und Compagnie 1780. aastal.³⁴³ Kirjastuse asutas Stadest pärit arst ja kirjanik Johann Friedrich Ernst Albrecht (1752–1814), kes 1776. aastal tuli krahv Karl Reinhold von Mantuffeli (1721–1779) kutsel Tallinna tema ihuarstiks. Albrecht tuli koos oma näitlejannast abikaasa Sophiega (1756–1840), kellest sai 1780ndail üks hinnatumaid naisnäitlejaid Saksamaal. Sophie Albrecht on tuntud ka kirjanikuna ja teadaolevalt kirjutas ta Tallinnas ühe oma esimestest teostest – laulumängu „Pealtkuulamisest on ka kasu“ („Lauschen ist auch gut“),³⁴⁴ mille tema abi-

³⁴³ „Lieder mit Clavierbegleitung, für Liebhaber eines leichten und fließenden Gesanges. Dem Churtrierischen Kammerherrn Herrn Baron F. H. von Dalberg unterthänigst gewidmet von Georg Peter Weimar.“ Reval und Leipzig: Albrecht und Compagnie, 1780.

³⁴⁴ „Lauschen ist auch gut, ein Singspiel in zwey Aufzügen von einem Frauenzimmer“. Reval und Leipzig: Albrecht und Compagnie, 1780.

kaasa 1780. aastal veel Tallinnas välja andis. Laulumängu muusikanumbrite autorit ei ole teada, kahjuks ei ole ka muusika säilinud.

Vaadates veel Tallinna nooditurul levitatud teoseid, siis 1785. aasta novembris organiseeris Tallinna gümnaasiumi kantor Völker Erfurti organisti, pianisti ja helilooja Johann Wilhelm Hässleri klahvpillisonaatide ettetellimist.³⁴⁵ Hässleriga oli ta isiklikult tuttav – oli ju viimane kirjutanud talle umbes poole aasta eest soovituskirja kantorikohale kandideerimisel. Hässler oli tol ajal juba tuntud helilooja, oma esimesed klahvpilliteosed oli ta kirjutanud 1770. aastail ja esitanud neid muu hulgas mitmel pool Saksamaal. 1780. aastal rajas ta Erfurtis avaliku kontserdiühingu, mille muusikadirektorina (*Musikdirektor des öffentlichen Konzerts*) ta korraldas talvist kontserdihooaega, ja esines ka ise neil nn talvekontsertidel (*Winterkonzerte*) nii solistina kui ka koos oma lauljannast abikaasa Sophiega. 1780ndail tegi ta mitmeid kontserdireise teistesse Saksa linnadesse ja kaugemale. Aastail 1790–1792 tegutses ta pianisti ja õpetajana Londonis, kust siirdus Riiga ja sealt edasi Peterburgi. 1792. aasta suvel külastas ta Tallinna ja andis kaks kontserti, näidates oma „erakordset talenti orelimängus“ (tõenäoliselt Oleviste kirikus) ja vaimustades publikut meisterliku pianistina Kanuti maja saalis.³⁴⁶ 1793. aastal sai temast pianist suurvürst Aleksandri teenistuses, 1794 sõitis ta Moskvasse, kus teda juba tunti ja hinnati ning jäigi sinna oma elu lõpuni. Moskvas tegutses Hässler pianisti ja muusikaõpetajana, aga ka helilooja ja muusikakirjastajana. Tema looming oli valdavalt klahvpillimuusika, sisaldades sonaate, *capriccio*’sid, fantaasiaid, prelüüde jm.

Hässleri sonaatide vastu oli väga suur huvi Tartust ja Liivimaalt, kust laekus koguni 81 subskriptsiooni, nagu ilmneb väljaandes avaldatud ettetellijate nimekirjast.³⁴⁷ Tallinnast ja Eestimaa kubermangust ei olnud märgitud ühtki tellijat, mis tundub siiski ebatõenäoline ja võib arvata, et tallinlaste nimed võisid jääda trükkimata mingil n-ö tehnilisel põhjusel, näiteks nimekirja saatmise hilinemise tõttu, mida aeg-ajalt juhtus. Völker korraldas ka Hässleri sonaatide teise vihiku ettetellimist, mis ilmus 1787. aastal, ja aastaid hiljem, 1800. aastal, kui Hässler elas juba Moskvas, tema kolme suure sonaadi klaverile, viiulile ja tšellole tellimist.³⁴⁸

³⁴⁵ RWN 10.11.1785.

³⁴⁶ RWN 28.06.1792; TLA.190.1.168, 1 97.

³⁴⁷ „Sechs leichte Sonaten fürs Clavier oder Piano-Forte, wovon zwei mit Begleitung einer Flöte oder Violine und eine für drei Hände auf einem Claviere, von Johann Wilhelm Häßler.“ Erster Theil. Erfurth, auf Kosten des Verfassers, 1786.

³⁴⁸ RWN 04.10.1787; 29.10.1800.

1780. aastate teisel poolel avaldas nädalalehes korduvalt kuulutusi helilooja Christian Friedrich Hennig, kes tuli Eestimaale 1786. aasta paiku. Tema varasemast elukäigust pole teada muud, kui et ta oli Sorau (Žary) õukonna kapellmeister vürst Franz Sulkowski teenistuses (Gerber 1790: v 622; Meusel 1808: 381). Tema kaasaegsed leksikograafid Ernst Ludwig Gerber (1746–1819) ja Johann Georg Meusel (1743–1820) on viidanud ka tema heliloomingule, märkides trükist ilmunud palu klahvpillile, klahvpillitriosid, *quodlibet*'e³⁴⁹ ja vabamüürlaste laule klahvpilli saatel, ja lisaks trükistele on nimetanud ka tema käsikirjalisi teoseid, nagu 12 sümfooniat, kuus keelpillikvartetti ja kuus divertimenti (Gerber 1790: v 622; Meusel 1808: 381).

Tallinna nädalalehe andmetel oli Christian Friedrich Hennig perioodil 1786–1795 tihedalt seotud Eestimaaga. 1786. aasta veebruaris teavitas ta lehelugejaid kavatsusest lasta trükkida 12 laulu klahvpilli saatel ning märkis, et ettetellimist saab vormistada kas tema enda juures või ajalehetoimetuses.³⁵⁰ Paari nädala pärast avaldas ajalehe väljaandja Hörschelmann Hennigi teate veel kord, lisades tunnustavalt, et „hr Hennig on oma komponeerimisvilumust juba korduvalt tõestanud” ning et „nooti hinnaga 60 kopikat saab kuni 1. maini ette tellida kas autori enda juures, kes on muusikaõpetaja parun von Stackelbergi mõisas Vodjal,³⁵¹ või ajalehe väljaandja juures.”³⁵² Sama aasta augustis teatas Hörschelmann ajalehes, et endiselt parun von Stackelbergi Vodja mõisas peatunud „vürst Sulkowski kapellmeister Christian Friedrich Hennig” pakkus muusikahuvilistele tellimiseks kuus nokturni kahele viiulile, vioolale ja bassile koos kahe metsasarvega *ad libitum*, puhtalt ümberkirjutatud partiiidega, ettemaksu hinnaga 4 hõberubla.³⁵³ Järgmise, 1787. aasta 8. veebruari lehenumbriist võib aga lugeda, et Hennigi uueks elukohaks oli Schwarzi maja Tallinnas Pikal tänaval, kuhu paluti klaveripalade ettetellijaid saabunud nootidele järele minna.³⁵⁴ Kas Hennig tegeles Tallinnas muusikaõpetuse andmisega, ei ole teada. Järgmise aasta juulis aga tuli temalt uudiseid juba Arukülast, kuhu ta palus tulla tema uusi teoseid ostma. Tantsumuusika huvilistele pakkus ta 12 poloneesi, 6 angleesi ja 6 kadrilli ning tõsisema vokaalmuusika austajatele kantaati Kristuse taevaminemispühaks nii partituuri kui ka partii-

³⁴⁹ *Quodlibet* (ld „mis teile meeldib”) oli meelelahutuslik muusikateos, milles autor ühendas omavahel või liitis kokku tuntud meloodiaid või tekste.

³⁵⁰ RWN 16.02.1786.

³⁵¹ Matthias Friedrich von Stackelberg (1734–1789).

³⁵² RWN 09.03.1786.

³⁵³ RWN 03.08.1786.

³⁵⁴ RWN 08.02.1787.

dena.³⁵⁵ Aruküla mõis kuulus tollal perekond von Knorringile ja on võimalik, et Hennig võis seal muusikaõpetajana teenistuses olla.

Aasta pärast, 1789. aasta juulikuus teavitas nädalalehe toimetaja Hennigi uuest sonatiinist, mida huvilistel oli võimalik ette tellida Tallinnas proua Welschi, endise organisti lese juures.³⁵⁶ Paari aasta pärast aga, 1791. aasta kevadel kuulutas Hennig taas ise oma uuest teosest, „*Andante* variatsioonidega” klahvpillile koos flöödi või viiuli saatega ja tšelloga *ad libitum*, mille ettetellimiseks palus ta soovijatel pöörduda raamatukaupmees Bornwasseri poole Tallinnas, pastor Mickwitzi poole Maarja-Magdaleenas³⁵⁷ või tulla tema enda juurde.³⁵⁸ Seekord Hennig ei ole oma asukohta märkinud ja tekib küsimus, kas ta võis samuti Koeru kandis peatuda? Tema järgmine asukoht – Padise – selgub 1795. aasta kevadel Tallinna nädalalehes avaldatud teadaandest, milles ta pakkus enda komponeeritud marsse, kadrille ja angleese klahvpillile käsikirjaliste nootidena ning palus soovijatel tema poole kirjalikult pöörduda.³⁵⁹ See on viimane teade Hennigilt Tallinna nädalalehes ja edaspidi ei leidu ka tema enda kohta rohkemaid andmeid.

1780ndate teisel poolel tegeles Tallinnas raamatu- ja ka noodiäri kirjastaja Christian von Glehn (1760–1832), kes avaldas ka nädalalehes paar kuulutust, milles teavitas oma äris saadaval olevatest nootidest, küll täpsustamata tiitleid.³⁶⁰ 1789. aastal avaldas ta trükis aga küllaltki mahuka müügikataloogi,³⁶¹ kus muu hulgas leidub rubriik „Muusika” (*Musikalien*), milles on toodud nii nooditrükised, -käsikirjad kui ka mõningad muusikaraamatud, kokku üle 80 nimetuse (Glehn 1789: 291–296). Tegemist on jällegi 18. sajandi teise poole teostega, suuremas osas saksa heliloojate muusikaga.

Toodud nooditrükiste hulgas leidub ooperiklaviire, nagu näiteks Johann Adam Hilleri koomiline ooper „Armastus maal” („*Die Liebe auf dem Lande*”, Leipzig, 1771) ja Carl Ditters von Dittersdorfi koomiline ooper „Doktor ja apteeker” („*Doktor und Apotheker*”, Viin, 1787), ja ka partituure, näiteks Georg (Jiří) Benda duodraama³⁶² „Ariadne Naxosel” („*Ariadne auf Naxos*”,

³⁵⁵ RWN 03.07.1788, RWN 10.07.1788.

³⁵⁶ RWN 09.07.1789.

³⁵⁷ Tõenäoliselt oli nimetatud pastor Christoph Friedrich Mickwitz jun (1743–1801), kes aastail 1769–1801 teenis Koeru Maarja-Magdaleena koguduse õpetajana.

³⁵⁸ RWN 10.03.1791.

³⁵⁹ RWN 12.03.1795.

³⁶⁰ RWN 07.12.1786; 12.07.1787.

³⁶¹ *Verzeichniss von Büchern, Musikalien, Landcharten und Kupferstichen, welche in der Buchhandlung in Reval, um beygesetzte Preise gegen baare Bezahlung zu haben sind.* Reval, 1789.

³⁶² Duodraama oli kahele näitlejale või lauljale kirjutatud melodraama, milles teksti deklameeriti muusika saatel, suurendamaks dramaatilist efekti. Žanr oli populaarne 18. sajandi lõpu- ja 19. sajandi alguskümnenditel.

Leipzig, s.a.) jm. Vokaalmuusikast on klahvpillisaatega laule, nagu näiteks Johann Friedrich Reichardt laulud erinevate poetide tekstidele (Berlin, 1779), Carl Philipp Emanuel Bachi laulud Christian Fürchtegott Gellerti vaimulikele oodidele (Leipzig, 1784) ja Christoph Christian Sturmi vaimulikele tekstidele (Hamburg, 1781), Christian Gottlob Neefe laulud Friedrich Gottlieb Klopstocki tekstidele (Flensburg, Leipzig, 1776), vabamüürlaste laulukogumikud jm. Instrumentaalmuusikast leidub teoseid klahvpillidele, nagu näiteks eespool mainitud helilooja Johann Wilhelm Hässleri sonaadid („Sechs leichte Sonaten fürs Clavier“, Erfurt, 1780) ja Carl Friedrich Güntheri klahvpillile seatud Saksi kuurvürstliku armee sõjamarsid („Sammlung von Kriegsmärschen der Churfürstl. Sächsischen Armee, aufs Clavier gesetzt“, Leipzig, 1788), samuti Christian Michael Wolffi koraalieelmängud orelile („Orgelübung-Vorspiele vor funfzig Melodien bekannter Kirchen-Gesänge“, Leipzig, 1782). On ka teoseid erinevatele ansamblitele, näiteks Johann Christoph Friedrich Bachi sonaadid klahvpillile flöödi või viuli saatega („Sechs Sonaten für das Clavier mit Begleitung einer Flöte oder Violine“, Riga, 1777).

Glehni kataloogis märgitud käsikirjaliste nootide valikus on ansambliteoseid, nagu näiteks duod, triod, kvartetid, kvintetid ja sekstetid heliloojatelt nagu Joseph Fiala, Anton Fils, Friedrich Hartmann Graf, Franz Anton Hoffmeister, Josef Reicha. Lisaks on instrumentaalkontserte, nagu näiteks Antonio Rosetti, Franz Heinrich Ehrenfriedi, Joseph Fiala, Friedrich Hartmann Grafi kontserdid traaversflöödile, Anton Hutti, Franz Lamotte'i ja Paul Anton Winebergeri kontserdid viiulile, Jean-Baptiste Jansoni ja Josef Reicha kontserdid tšellole jm. Samuti on nimekirjas François-Joseph Gosseci, Johann Wilhelm Herteli, Johann Baptist Vanhali, Franz Adam Veichtneri jt sümfooniaid. Märkimist väärivad ka paar motetti Itaalia heliloojalt Giuseppe Sarti, kes 1780.–1790. aastail töötas Peterburis õukonna kapellmeistri ja ooperidirektorina.

Glehni muusikaraamatute valikus leidub näiteks 18. sajandi saksa helilooja, flöödimängija ja -õpetaja Johann Joachim Quantzi flöödimänguõpik („Versuch einer Anweisung die Flöten traversiere zu spielen“, Breslau, 1789). Samuti võiks nimetada 18. sajandi teise poole saksa väljapaistvaima muusikateoretiku Johann Philipp Kirnbergeri, Preisimaa printsessi Anna Amalia kompositsiooniõpetaja ja õukonna muusikadirektori traktaati komponeerimise alustõdedest („Grundsätze des General-Basses als erste Linien zur Composition“, Berlin, 1781).

1790. aastail vahendasid Tallinnas noodimüüki peamiselt raamatukaupmehed Dienes ja Bornwasser. Nad avaldasid nädalalehes sageli oma kuulutusi, kuid enamasti piirdus nende sisu üldsõnalise teavitusega, nagu „Johann

Gerhard Dienese ärisse on lihavõttemessilt saabunud uued raamatud, noodid ja vasegravüürid, mis on soodsate hindadega saada³⁶³ või „Bornwasseri äris on taas saadaval uued noodid ja raamatud.“³⁶⁴ Mõned Bornwasseri uudised sisaldasid siiski ka üksikasjalikumat informatsiooni, näiteks 1792. aasta oktoobris teatas ta, et „saabunud uute nootide hulgas on palju teoseid Mozarti vaimustavast loominguist.“³⁶⁵ 1798. aasta aprillis vahendas Bornwasser Leipzigi muusikakirjastuse Breitkopf & Härtel uudist Wolfgang Amadeus Mozarti kogutud teoste välja andmisest, mida pakuti eestimaalastele soodsama hinnaga ette tellida. Järgmise, 1799. aasta juunis teatas Bornwasser Joseph Haydni kogutud teoste subskriptsiooni avamisest.³⁶⁶

18. sajandi viimaste aastate Tallinna nädalalehes ilmunud noodikuulutuste hulgas väärivad esiletoomist ka kahe Saksamaalt tulnud ja aastaid Tallinnas tegutsenud muusiku ja helilooja, Christoph August Gableri ja Ludwig Ohmanni teadaanded. Nimelt 1798. aasta aprillis teavitas Gabler oma uute palade kogumiku „XII petites pièces pour le Clavecin ou le Pianoforte“ ettetellimisest hinnaga üks hõberubla, mis helilooja sõnul sisaldas „peamiselt lihtsaid *adagio*’sid, rondsoid, *andante*’t variatsioonidega, menuette ja valsse.“³⁶⁷ 1799. aasta jaanuaris oli nimetatud kogumik Tallinnas saadaval.³⁶⁸ Mõne kuu pärast, 1799. aasta aprillis kuulutas Gabler nädalalehes oma kolmest uuest sonaadist klavikordile või klaverile, mida huvilised võisid tellida Tallinnas Bornwasseri äris ja Peterburis Gerstenbergi ja Dittmari kirjastuses. Noodi hinnaks oli märgitud kaks hõberubla, kusjuures iga seitsmes eksemplar lubati tellijale tasuta. Sonaatide kohta märkis Gabler, et need on „lihtsad ja meeldivad, nii et ka keskpäraste ja vähem vilunud mängijate jaoks ei ole neis midagi rasket.“³⁶⁹

Neid „lihtsaid“ klahvpilliteoseid kirjutanud helilooja ja pianist Christoph August Gabler (1767/70?-1839) oli tolle aja üks väljapaistvamaid Eestimaal tegutsenud muusikuid. Mitmekülgselt haritud Gabler oli õppinud Leipzigi ja Göttingeni ülikoolis õigust ja kameraalteadusi ning Leipzigis lisaks klahv-

³⁶³ RWN 28.06.1792.

³⁶⁴ RWN 19.07.1792.

³⁶⁵ RWN 18.10.1792.

³⁶⁶ Vt vastavalt RWN 26.04.1798 ja RWN 13.06.1799. Tallinna tänastes muusikakogudes Eesti Rahvusraamatukogus ja Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus leidub nii Mozarti ja Haydni kogutud teoste üksikuid köiteid kui ka muid 18. sajandi nooditrükiseid, peamiselt Saksamaal ilmunud klahvpillimuusikat, mis on kuulunud Eestis elanud saksa aadlikele.

³⁶⁷ RWN 19.04.1798.

³⁶⁸ RWN 24.01.1799.

³⁶⁹ RWN 25.04.1799. Antud sonaatide ettetellimise kohta ilmus teade ka Tartu ajalehes Dörptsche Zeitung 03.08.1799 (Rämmer 2000: 48).

pillimängu helilooja, organisti ja kantori August Eberhard Mülleri³⁷⁰ juures ja Göttingenis muusikateooriat ülikooli muusikadirektori, organisti ja muusikateoreetiku Johann Nikolaus Forkeli³⁷¹ juures. 1797. aastal tuli Gabler Sagadi mõisa perekond Focki koduõpetajaks.³⁷² Ilmselt jäi tal seal aega ka komponeerimiseks, sest peagi ilmus temalt Leipzигis parun Fockile pühendatud laulukogumik „Kaksteist laulu klahvpillisaatega“ („Zwoelf Lieder mit Begleitung des Claviers“, *op.* 13), mis on kirjutatud Johann Wolfgang von Goethe, F. L. Bindemanni, Johann Heinrich Vossi jt sõnadele.³⁷³ Küllap sai Gabler Sagadis tegeleda ka klahvpillimänguga ja aeg-ajalt käis ta ka Tallinnas Kanuti gildi ja Mustpeade maja saalis korraldatud kontsertidel pianistina esinemas.

1801. aastal tuli Gabler Tallinnasse elama, tegutsedes esialgu klahvpilliõpetaja ja ka kontserteeriva pianistina. Aastail 1804–1812 töötas ta ametnikuna Eestimaa Ülemmaakohtus ning 1812–1817 Tallinna sadama tolliametis (Wistinghausen 1997: 2314). Gabler liitus ka 1811. aastal taasavatud vabamüürlaste loožiga Isis, kuhu kuulus teisigi muusika- ja teatritegelasi, nagu näiteks mitmekülgsed muusikud ja heliloojad Ludwig Ohmann (1775–1833), Heinrich Gottfried Gödicke (1779–1856) ja Karl Friedrich Karell (1791–1857), ooperilaulja August Ciliax (1774–1839), näitlejad Johann Christian Krampe (1774–1849), Wilhelm Piwko (u1790–?) jt. Pühendumuse ja austuse märgiks komponeeris Gabler mõned lauludki, mis ilmusid vihikus „Vabamüürlaste laulud ja hümn keisrile klaveri saatel“.³⁷⁴

Aastal 1817 leidis Tallinna sadamas aset tollipettus ja selles langes süüdistatavate hulka ka Gabler, kes väidetavasti kuriteos osalemise tõttu kaotas oma töökoha, samuti oma teenistusastme ja sellega seotud aadliseisuse ning Isise looži liikmestaatuse. Pärast kümneaastast kriminaalmenetlust, aastal 1828 lubati tal uuesti tööle asuda ning Gablerist sai Eestimaa kubermanguvalitsuse kantseleiametnik. Ta jätkas ka klaveriõpetajana, esines avalikel kontsertidel Tallinnas, Tartus, Riias jm. Tema tütar ja õpilane Jeanette Juliane Gabler (1804–1879) esines alates 1820. aastast Tallinnas väljapaistva pianistina

³⁷⁰ August Eberhard Müller (1767–1817) oli saksa helilooja, organist Magdeburgis ja Leipzигis, hiljem Leipzigi Tooma-kiriku kantor ning Weimari õukonna kapellmeister.

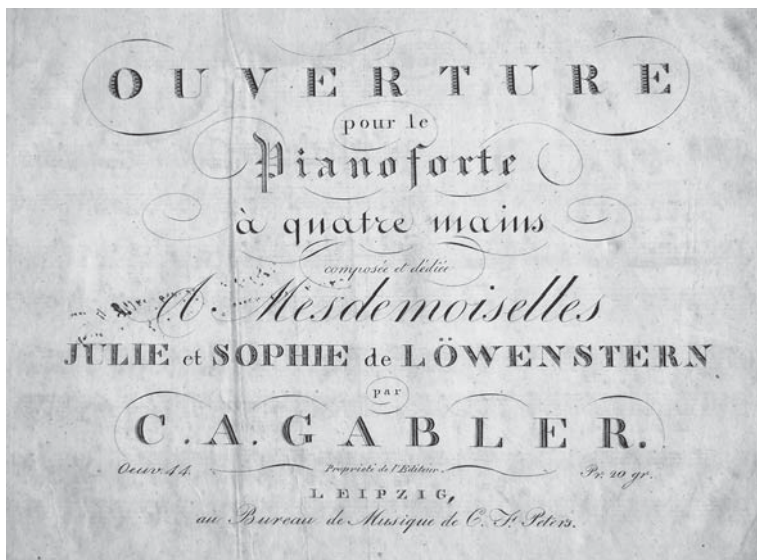
³⁷¹ Johann Nikolaus Forkel (1749–1818) oli saksa organist ja muusikateoreetik, üks muusikateaduse distsipliini rajajaid; tegutses üle 50 aasta Göttingeni ülikoolis, pidades seal erinevaid ameteid, nagu muusikateooria ja klahvpillide õpetaja, organist ja muusikadirektor.

³⁷² *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften, oder Universal-Lexicon der Tonkunst*. Dritter Band. Stuttgart: F. H. Köhler, 1836, lk 108–109.

³⁷³ Väljaande üks eksemplar asub Eesti Rahvusraamatukogu harulduste kogus.

³⁷⁴ „Freymaurer-Gesänge nebst einer Hymne an den Kaiser mit Begleitung des Pianoforte in Musik gesetzt und Der grossen Loge ASTRAEA in St. Petersburg und der Loge ISIS in Reval gewidmet von C. A. Gabler“ (Leipzиг: Bureau der Musique von C. F. Peters). Noodivihiku üks eksemplar leidub Eesti Ajaloomuuseumis: 128/1/113.

III 18. Christoph August Gableri „Avamängu klaverile neljale käele” noodiväljaande tiitelleht. Eksemplar leidub Eesti Rahvusraamatukogus.

ja õpetajana ning tegeles ka komponeerimisega. 1836. aastal siirdus Gabler edasi Peterburi, kus elas tagasiõmbunult oma viimased aastad.³⁷⁵

Gableri helilooming on üsna rikkalik, sisaldades peamiselt klahvpillimuusikat, nagu sonaadid, variatsioonid, valsid, poloneesid, allemandid, rondod, marsid, fantaasiad, sealhulgas ka neljale käele. Ta on kirjutanud ka kammeransambleid, nagu näiteks variatsioone flöödile ja harfile ning kahele metsasarvele ja klaverile, samuti laule klahvpillisaatega. Teada on ka mõned koorilaulud ja kaks kantaati, nimelt 1798. aastal kirjutatud „Palverändur Jordanil” („Der Pilger am Jordan”) ja hilisemast ajast, 1833. aastal komponeeritud kantaat „Leinalaul sõbra hual” („Trauergesang am Grabe eines Freundes”) pühendatud lauljanna Gertrud Elisabeth Mara (1749–1833) mälestusele, kes oma vanemas põlves elas Tallinnas.³⁷⁶

Gableri kõrval teine silmapaistev muusik Tallinnas oli Ludwig Ohmann (täisnimega Anton Ludwig Heinrich Ohmann; 1775–1833), keda tunti nii basilaulja, viiuldaja, tšellisti ja pianistina kui ka helilooja ja muusikaõpetajana (Pappel 2000; Kutsch, Riemens 2003: 3427). Tallinnas elas Ohmann 1790ndate teisel poolel ja 1810ndail, mil ta oli seotud Tallinna teatriga. Tallinnas tegutses

³⁷⁵ Nekrolog: Christoph August Gabler. – *Allgemeine musikalische Zeitung* 1839, Jg. 41, lk 707–709.

³⁷⁶ Eesti raamatukogudes leidub Gableri heliloomingust teadaolevalt viis originaalväljaannet.

mõnda aega ka tema noorem vend Johann Georg Albrecht, näitleja ja helilooja, ja nende isa Johann Georg Ohmann, viuldaja, kapellmeister ja muusikaõpetaja, kes oli ka oma poegadele esimeseks muusikaõpetajaks. Ohmannid olid pärit Hamburgist ja Ludwig alustas oma muusikukarjääri sealse ooperiteatri orkestri viiulipuldis.

Ludwig Ohmann saabus Tallinna 1795. aasta sügisel, et liituda uue loodava teatritrupiga.³⁷⁷ Alustanud teatrikapelli kontsertmeistrina, jõudis ta peagi bassilauljana Tallinna ooperilavale, debüteerides apteeker Stösseli rollis Dittersdorfi koomilises ooperis „Doktor ja apteeker“. Paraku ei olnud uuel ooperitrupil õnne, sest keisrinna Katariina II surma tõttu 1796. aasta novembris kuulutati välja mitmekuuline leinaaeg ja teatrietendused keelati. Pärast leinaaja lõppu 1797. aasta kevadel alustas trupp taas tegevust, ent pikast pausist oli tekkinud tõsine finantskriis, mis sundis 1798. aasta kevadel teatritruppi oma tegevust lõpetama. Ludwig Ohmann otsustas minna lauljaks Viini õukonna-teatrisse, kuhu teda kutsuti. Enne Eestimaalt lahkumist 1798. aasta juunis aga teavitas ta siinset publikut oma esimese muusikateose trükki andmise plaanist. Tema sõnul oli tegemist Johann Joachim Eschenburgi (1743–1820) lamburiidülliga „Lykas und Myrtha“, mille ta oli muusikasse komponerinud.³⁷⁸ Kahjuks ei ole teada, kas Ohmanni plaan sai teoks, sest andmeid selle teose ilmumise kohta ei ole.

Ohmanni edasisest muusikuteest on teada, et juba 1799. aastal suundus ta Viinist edasi Breslau (praegu Wrocław) teatrisse, kus jätkas edukat bassilaulja karjääri. Ent sinnagi jäi ta kõigest paariks hooajaks, tulles 1801. aastal tagasi Baltimaile ja kõigepealt Riiga, kus liitus sealse ooperitrupiga. Riias abiellus ta 1804. aastal näitlejanna Sophie Ludovica Romana Kochiga, kes oli Dresdeni Õukonnaooperi ballettmeistri tütar. Kui 1809. aastal avati Tallinnas uus teatrimaja, Tallinna Teater (Revaler Theater), siis naasis Ludwig Ohmann koos abikaasaga Tallinna, liitudes uue teatritrupiga ning jäi siia kuni 1820. aastani. Teatritöö kõrval esines Ohmann ka linnas korraldatud kontsertidel, kas siis laulja, viuldaja või pianistina.

1820. aastal sai Ludwig Ohmanni vend Johann Georg Albrecht Ohmann Riia teatri direktoriks ja pakkus Ludwigile seal muusikadirektori kohta. Ludwig võttiski pakkumise vastu, ent tegutses teatris ka lauljana. Alates 1826. aastast oli ta teatri orkestris tšellist, aastal 1829 asus aga Georg Michael Telemanni surma tõttu vabanenud Riia linnakirikute muusikadirektori kohale, kuhu jäi oma surmani 1833. aastal.

³⁷⁷ Tallinna teatritrupi tegevust käsitletakse järgmises alapeatükis, 4.5. Teatriolud.

³⁷⁸ RWN 07.06.1798.

Ohmanni teadaolev helilooming sisaldab laule klaverisaatega, instrumentaalpalu, muusikat Kotzebue näidenditele ja ka ühe ooperikatsetuse – „Cacambo printsess“ („Die Prinzessin von Cacambo“), samuti Kotzebue libretole. Tema laule on Eesti kogudes säilinud teadaolevalt kaks vihikut: ilmselt varasem väljaanne leidub Eesti Rahvusraamatukogus ja see on „Kuus prantsuse aariat ja romanssi klavessiini- või klaverisaatega, komponerinud ja Mlle Marianne de Bernerile³⁷⁹ pühendanud Louis Ohmann“,³⁸⁰ ilmunud Miitavis (Mitau, praegu Jelgava) 1808. aastal. Teine väljaanne leidub Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus ja see on saksa laulude vihik pealkirjaga „Mittmesugused luuletused klaverisaatega, muusikasse pannud ja parun Korffile pühendanud Ludwig Ohmann“.³⁸¹

Ohmanni laululoomingus väärivad kahtlemata märkimist kolm eestikeelset laulu, mis ta kirjutas elu lõpupoole Riias. Nimelt avaldas 1832. aastal Johann Heinrich Rosenplänter oma väljaande „Beiträge zur genauern Kenntniss der esthnischen Sprache“ 20. vihikus kolm laulu, mille eestikeelsed tekstid oli Ohmann viisistanud: „Sui meil jõudnud jälle kätte“, „Et ma küll üks talloomes“ ja „Oh, sõbrus!“.

Eelneva ülevaate põhjal võib Tallinna 18. sajandi lõpukümnendite noodimüüki kokkuvõtlikult iseloomustada kui hästi toimunud ja ajaga sammu pidanud praktikat, mis, nagu kohalik pilliäri, soodustas olulisel määral muusikaharrastuse kasvu. Tähelepanuväärselt suurt rolli nootide levitamisel etendas alates 1772. aastast Tallinna nädalaleht, mille vahendusel teavitasid raamatukaupmehed publikut uute nootide ettetellimisest ja saabumisest. Samuti kasutasid nädalalehte infokanalina mitmed heliloojad, nii Eestimaal tegutsenud Christian Friedrich Hennig, Johann Gottlieb Wiedemann, Christoph August Gabler ja Ludwig Ohmann, kui ka kaugemalt, reklaamides nädalalehes oma uusi teoseid.

Tallinna noodikaubandus aktiveerus märgatavalt 1780. aastail ja seda eriti tänu raamatukaupmeeste Illigi, Glehni, Bornwasseri ja Dienesi tegevusele, kes pidevalt pakkusid nädalalehe kaudu uusi noote ja raamatuid. Noodivalikus moodustasid ootuspäraselt suurema osa Saksamaal ilmunud Saksa kaasaegsete autorite teosed, alates muusikaharrastajatele mõeldud lihtsamatest klahv-

³⁷⁹ Marianne von Berner Miitavist oli üks oma aja väljapaistvamaid naisviuldajaid.

³⁸⁰ „Six airs et romances françaises avec accompagnement de clavecin ou piano-forte: Oeuvre I composées et dédiées à mademoiselle Marianne de Berner par Louis Ohmann.“

³⁸¹ „Vermischte Dichtungen mit Begleitung des Forte-Piano's in Musik gesetzt und Seiner Exzellenz, dem wirklichen Herrn Etats-Rath, Präsidenten des Justiz-Kollegiums und Ritter mehrerer hohen Orden Baron von Korff ergebenst zugeeignet von Ludwig Ohmann.“ Reval, [s. a.]. Heinrich von Korff oli justiitskolleegiumi eesistuja Peterburis.

pillipaladest ja lauludest kuni kammeransamblite, kontsertide, sümfooniade, kantaatide ja ooperiteni. Trükiste kõrval levitati endistviisi ka käsikirjalisi noote, mida kinnitavad näiteks kaupmees Glehni 1789. aasta müügikataloogi noodirubriigis toodud ligikaudu 80 nimetusest umbes poole moodustanud käsikirjalised noodid. Kahtlemata väärib esiletoomist kirjastuses Breitkopf & Härtel 1798. aastal avatud Mozarti ja 1799. aastal Haydni kogutud teoste sarjade ettetellimine Tallinnas, mida vahendas kaupmees Bornwasser.

4.5. Teatriolud

Omaaegsete kirjameeste Johann Christoph Petri ja Friedrich Gustav Arveliu-se hinnangul olid tallinlased suured teatrihuvilised. Tallinnas aga ei olnud kuni 1795. aastani veel professionaalset püsiteatrit, vaid siin käisid etendusi andmas rändnäitetrupid. Külalistrupid üürisid esinemispaigaks enamasti Suurgildi saali ja esitasid peamiselt tollaegset moodsat repertuaari, nii näidendeid kui ka oopereid. Tallinna muusikateatri ajalugu põhjalikult uurinud Kristel Pappeli andmetel andis Tallinnas aastail 1775–1777 ooperietendusi Cesari trupp, kes käis esinemas ka Peterburis ja Riias. Ehkki ei ole andmeid, mida trupp Tallinnas mängis, võib uskuda, et Tallinna publikule pakuti sama repertuaari mida Peterburis ja Riias, kus etendati Giovanni Battista Pergolesi, Baldassare Galuppi ja Niccolò Piccinni oopereid (Pappel 1996a: 18).

Aastail 1777–1780 tegutses Tallinnas Saksa Näitlejate Selts (*Gesellschaft Deutscher Schauspieler*) Nathanael Ernst Hündebergi (1743–1793) juhtimisel, etendades nii draamasid kui ka oopereid. Hündebergi trupi tegevusse andis väljapaistva panuse Carl Christian Agthe (1762–1797), Hettstedtist pärit klahvpillimängija ja helilooja. Agthe saabus Tallinna 1776. aastal kõigest 14-aastasena, aga noorus ei takistanud ilmselt väga andekat ja võimekat muusikut saamast Hündebergi teatritrupi muusikadirektoriks ja heliloojaks. Tallinnas-se jäi ta arvatavasti neljaks-viieks aastaks, komponeerides siin oma esimesed laulumängud „Erwin ja Elmire” (1776), „Aconcius ja Cydippe” („Acontius und Cidippe”, 1777) ja „Piimatüdruk” („Das Milchmädchen”, 1777) ning kolmevaatuselise koomilise ooperi „Martin Velten” (1778), mis kõik tõenäoliselt Suurgildi saalis ka ette kanti. Hündebergi trupi repertuaaris olid muudki tollaegsed menuskad teosed, nagu näiteks Friedrich Ludwig Benda ooper „Sevilla habemeajaja” („Der Barbier von Sevilla”, 1776) ja Georg Benda duodraama „Ariadne Naxosel” („Ariadne auf Naxos”, 1775) (Pappel 1996a: 19). Trupp käis esinemas ka Tartus, Miitavis, Riias ja Peterburis. 1782. aastal oli Agthe tagasi

Saksamaal ning astus Anhalt-Bernburgi vürsti Friedrich Albrechti teenistusse õukonnaorganisti ja kapellmeistrina. Pärast õukonna kolimist Ballenstedti avati seal 1787. aastal õukonnateater, mille jaoks Agthe jõudis talle jäänud kümne aasta jooksul komponeerida veel mõne ooperi ja balleti. Muusikaliste lavateoste kõrval kirjutas ta laule saksa klassikaliste luuletajate tekstidele ja instrumentaalteoseid, ent kahjuks ei ole Agthe muusikast peaaegu midagi säilinud (EMBL 2007: 21).

Tallinna külastasid jätkuvalt ka rändtrupid. Tallinna nädalalehe andmetel andis 1781. aasta novembris Kanuti gildi majas kaks muusikalist etendust üks trupp, kelle kohta aga ei ole täpsemat informatsiooni avaldatud. Eelreklaami järgi pidi trupp 3. novembril mängima „täiesti uut, siin veel nägemata duodraamat kahes vaatuses“ pealkirjaga „Eestkostja ja vaeslaps“ („Der Vormund und die Waise“), mille muusika autoriks oli lehes märgitud „hr Bullart“.³⁸² Tõenäoliselt oli heliloojaks siiski Anton Bullandt (ka Antoine Bullant; 1751–1821), tšehhi päritolu fagotimängija ja ooperihelilooja, kes tol ajal tegutses Peterburis. Teine etendus, mida trupp mängis 8. novembril, oli kahevaatuseline operett (*Operette*) „Matz ja Anne ehk vorst vorsti vastu“ („Matz und Anne, oder Wurst wieder Wurst“), „millele muusika oli kirjutanud hr Laube, kapellmeister Prahast“.³⁸³ Selgituseks olgu lisatud, et operetiks nimetati 18. sajandi teisel poolel saksa keeleroomis ühe- või kahevaatuselist koomilist ooperit kõnedialoogidega, mida võisid esitada nii lauljad kui ka näitlejad.³⁸⁴ Antud opereti muusika autor oli tšehhi helilooja Anton Laube (1718–1784), kes rohkem on tuntud oma kirikumuusikateostega. Nädalalehe kuulutuses on märgitud veel seda, et „vaatuste vahel mängivad Praha muusikud niinimetatud *Harmonie-süite (so genannte Harmonie-Parthien)*³⁸⁵ ja pärast operetti laulab

³⁸² RWN 01.11.1781.

³⁸³ RWN 08.11.1781.

³⁸⁴ Näiteks leidis Tallinna raamatukaupmees Illigi ooperiklaviiride valikus mitmeid populaarseid operette, nagu näiteks saksa ooperihelilooja Johann Adam Hilleri kahevaatuseline operett „Der Dorfbalber“ (vt Lisa nr 2: RWN 01.01., 12.08.1773, 04.08.1774, 26.01.1775), samuti olid Tallinnas müügis Johann Friedrich Reichardi ühevaatuselised operetid „Hänschen und Gretchen“ ja „Amors Guckkasten“ (vt Lisa nr 2: RWN 22.09.1774), Christian Gottlob Neefe ühevaatuseline operett „Amors Guckkasten“ (vt Lisa nr 2: RWN 01.01.1773), Ernst Wilhelm Wolfi kahevaatuseline operett „Die treuen Köhler“ (vt Lisa nr 2: RWN 06.01.1774) ja Carl David Stegmanni ühevaatuseline operett „Der Kaufmann von Smyrna“ (vt Lisa nr 2: RWN 22.09.1774).

³⁸⁵ Niinimetatud *Harmonie*-muusika oli 18. sajandi teisel poolel levinud puhkpillimuusika žanr, mida viljelesid 6–8-liikmelised ansamblid, kuhu esialgu kuulus kaks oboed, kaks metsasarve ja kaks fagotti ning hiljem lisandus neile kaks klarnetit. *Harmonie*-ansamblile kirjutatud teoseid nimetati *Parthien*, mille eesti vaste võiks olla süit. Sarnaselt divertismendile ja serenaadile koosnes *Harmonie*-süit mitmest erineva karakteriga osast ja sageli võeti muusikalise materjali aluseks tuntud ooperimeloodiaid või muid teoseid.

Vt ka Suppan, Wolfgang. *Harmoniemusik. – Oesterreichisches Musiklexikon online* (http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_H/Harmoniemusik.xml).

proua Vink kuulsa Majo kirjutatud suure itaalia aaria koos kontserteeriva fagotiga." Lauljanna Vinki kohta kahjuks ei ole õnnestunud täpsemalt teada saada, kuid „kuulus Majo” oli usutavasti itaalia helilooja Gian Francesco de Majo (ka Ciccio de Majo; 1732–1770), kes on muuhulgas komponerinud ligi 20 ooperit. Mainitud „Praha muusikute” järgi saab oletada, et tegemist võis ehk olla rändtrupiga Prahast.

Mõne aasta möödudes, 1784. aastal asutati lõpuks ka Tallinnas kohalike teatrisõprade ja August von Kotzebue eestvedamisel Asjaarmastajate Teater (*Revaler Liebhabertheater*), mis tegutses aastail 1784–1795 ja 1798–1804, põhiliseks esinemispaigaks Suurgildi saal (Pappel; Heinmaa 2016: 29–30; Leimus 2011: 180). Teatritegemises osalesid kõrvuti aadlikud ja jõukamad linnakodanikud, ameti poolest sekretärid, assessorid, sõjaväelased, pastorid, professorid jt. Asjaarmastajate Teatri hooaeg kestis tavaliselt oktoobrist märtsini ja ühel hooajal valmistati ette neli-viis etendust (Pappel 1996a: 19). Mängiti peamiselt näidendeid, tollal oli aga kombeks näidendite vaatuste vaheaegadel pakkuda teatrikülastajatele muusikalist meelelahutust, mille eest hoolitses tõenäoliselt garnisoni- või linnamuusikute kapell (Saha 1972: 10). Etendustega teenitud tulust anti igal hooajal märkimisväärne summa linna vaeste ja teiste hädasolijate aitamiseks. Näiteks 1788. aasta detsembris asjaarmastajate tegevuse neljanda aasta täitumise puhul avaldas Tallinna nädalalehe toimetaja Hörschelmann lehes tunnustava tervituse asjaosalistele, tõstes esile teatri heategevuslikku panust ja märkides, et nelja aasta jooksul on hädalisi toetatud 5700 rublaga.³⁸⁶

Asjaarmastajate Teatri repertuaaris oli ka üksikuid muusikalisi etendusi. Näiteks 1787. aasta detsembris esietendus Kotzebue näidend lauludega „Eremit Formenteral” („Der Eremit auf Formentera. Ein Schauspiel mit Gesang in zwey Aufzügen”), mille muusikalised numbrid oli komponerinud Weimari õukonna kapellmeister ja helilooja Ernst Wilhelm Wolf (1735–1792).³⁸⁷ 1789. aasta 8. detsembril, Asjaarmastajate Teatri sünnipäeval, toodi publiku ette Kotzebue saksa-eestikeelne muusikaline etendus „Isalik ootus” („Die väterliche Erwartung, eine ländliche Familien Scene in Esthland, mit untermischten Gesängen, vom Präsidenten v. Kotzebue, in Musik gesetzt vom Herrn Profes-

³⁸⁶ RWN 18.12.1788.

³⁸⁷ Näidendi esmaväljaanne kahjuks ei ole säilinud, vt 1788. aastal ilmunud *Kleine gesammelte Schriften des Herrn von Kotzebue*. 2. Bd., Reval, Leipzig: Glehn, 1788, lk 135–256. Samas väljaandes lk 139 leidub Kotzebue märkus lugejale, et „näidend on saavutanud menu paljuski tänu suurepärasele muusikale, mille on komponerinud Weimari kapellmeister Wolf.”

„Eremit Formenteral” võitis tänu eksootilisele ainstikule, ilmekatele karakteritele ja vabameelsele toonile Saksamaal suure populaarsuse, innustades veel mitmeid heliloojaid sellele libretole ooperit kirjutama, nende hulgas näiteks Peter Ritter (1763–1846), kelle samanimelist ooperit (1788) mängiti ka Tallinnas 1790ndail, aga mitte veel 1787. aastal, vt Leimus 2011: 181.

sor Hoerschelmann”),³⁸⁸ muusika autoriks professor Ernst August Wilhelm Hörschelmann, kes paistis silma ka klahvpillimängijana. Lugu äratas teatripubliku hulgas nii suurt huvi, et esietendusele ei mahtunud kõik soovijad ära ning järgmisel öhtul tuli tükki korrata. „Isaliku ootuse” järel pakuti publikule veel ka väikest balletti (*Ballett*) vaadata, mille oli komponerinud mereväeohvitser von Windowsky ja mille „suurepärasest esitusest osales 14 last lugupeetud peredest” (Arvelius 1796: Quartal 4, lk 76–77).

1795. aastal tuli Tallinna ooperihuviliste rõõmuks kogu suveks linna Lübecki ooperitrupp, mida juhtis 38-aastane näitlejanna, tantsijanna ja lauljanna Louise Caroline Tilly (1757–1799), keda tunti ka *Madame Tilly*na. Tallinna nädalalehes aprillikuus avaldatud eelreklaamis tutvustati truppi kui Tilly ooperiseltskonda (*Tillysche Operistengesellschaft*) ja avaldati trupi mängukava, milles oli üle 10 ooperi ja laulumängu³⁸⁹. Tõenäoliselt ei olnud neist enamiku Tallinnas varem esitatud, sealhulgas Wolfgang Amadeus Mozarti ja teiste tolleaegsete ooperiheliloojate, nagu Carl Ditters von Dittersdorfi, André Grétry, Giovanni Paisiello, Paul Wranitzky, Peter Ritteri jt menuooperid. Näiteks Mozarti ooperitest mängiti Tallinnas esmakordselt „Völuflööt”, mille Mozart oli komponerinud vaid nelja aasta eest, 1791. aastal, ja „Don Giovanni” saksa keelsena pealkirjaga „Don Juan”, mis oli valminud 1787. aastal.

Mme Tilly ooperitrupp jõudis Tallinna juunis ja etenduste jaoks üüriti Kanuti gildi saal, sest Suurgildi saalis tegutsenud Asjaarmastajate Teater ei soovinud oma tööpaika loovutada. Ooperitrupi muusikadirektor oli härra Drobisch, kes ühtlasi oli tenorilaulja, ja orkester moodustati tõenäoliselt Tallinna muusikutest. Esimese etendusena mängiti Tallinna publikule Carl Ditters von Dittersdorfi ooperit „Doktor ja apteeker” („Doktor und Apotheker”, 1786).³⁹⁰ Etendused läksid menukalt ja publiku soosingul jäi trupp Tallinna suve lõpuni. Artiklis „Saksa teatrid Põhjas” („Deutsche Theater in Norden”), mis ilmus Hamburgi ajakirjas *Journal für Theater und andere schöne Künste* 1797. aastal, märkis anonüümne kriitik, et mõned ooperid põhjustasid lausa sensatsiooni ja seda mitte tänu lauljatele, kelle tase oli ebahühtlane, vaid ooperite uudsusele ja mõjuvusele, nimetades sealjuures Mozarti oopereid „Völuflööt” ja „Don Juan” ning Dittersdorfi oopereid „Punamütsike” („Das rothe Käppchen”, 1788) ja „Doktor ja apteeker” (Pappel 1996a: 23).³⁹¹

³⁸⁸ Friedrich Gustav Arvelius oma ülevaates „Skizze einer Geschichte des Revalschen Liebhaber-Theaters” nimetas seda teost operetiks (*Operette*) ja ka laulumänguks (*Singspiel*) (Arvelius 1796: Quartal 4, lk 76).

³⁸⁹ RWN 23.04.1795.

³⁹⁰ RWN 18.06.1795.

³⁹¹ Vt Mme Tilly ooperitrupi Tallinna etenduste kohta lähemalt: Pappel 1996a: 19–27.

Pärast Mme Tilly Tallinnast lahkumist otsustas mitu trupiliiget jääda Tallinna ja koos kohalike mõjukate teatrisõpradega rajada siin püsiteater. Loodi teatridireksioon, kes kutsus uue teatritrupi juhiks Königsbergist Christoph Siegmund Grüneri (1757–1808), kes oli näitleja ja laulja, ka kirjanik. Grüner omakorda kutsus Saksamaalt kolm lauljat, nende hulgas tenor Benedikt Leberecht Zeibig (1770/72?–1858), ja Hamburgi ooperiteatrist viiuldaja ja bas-silaulja Ludwig Ohmanni, kellest eelmises alapeatükis oli juba juttu. Uue teatritrupi „Deutsche Schauspieler zu Reval“ direksioon kuulutas juba 1795. aasta oktoobris Tallinna nädalalehe lugejatele, et teatrihuvilistel on võimalik eelseisvaks talvehooajaks hankida abonement Kanuti gildi majas toimuvatele etendustele.³⁹² Trupp sai tõrgeteta tegutseda ühe hooaja, kuid järgmise, 1796. aasta tegevuse katkestas keisrinna surm novembrikuus ja sellele järgnenud, kuni 1797. aasta aprillini kestnud leinaaeg. Teatrietendused olid keelatud ja trupijuht Grüner lahkus varsti Tallinnast, samamoodi Ludwig Ohmann, kes siirdus Viini (Pappel 2000: 51–52, Pappel 2016: 30–34).

1797. aasta kevadel võttis trupi juhtimise üle Johann Wilhelm Stollmers (kodanikunimega Johann Nikolaus Smets von Ehrenstein; 1764–1812), endine Mme Tilly trupi laulja, ja nädalalehes avaldatud teadaannete põhjal anti etendusi kuni 10. juulini, püüdes ilmselt kaotatud tasa teha. Kohe aprillis pakus teater publikule 12 etendust, nende hulgas ka üks muusikaline etendus – André Grétry laulumäng „Kaks ihnsat“ („Die beiden Geizigen“), nagu selgub Stollmersi avaldatud kuulutusest Tallinna nädalalehes.³⁹³ Maikuus teavitas Stollmers järgmistest uutest etendustest, mille hulgas olid Girolamo Lorazzi laulumäng „Kapellmeister“, Pierre-Alexandre Monsigny' laulumäng „Roosike ja Colas“ („Röschen und Colas“), Paul Wranitzky laulumäng „Oberon, haldjate kuningas“ („Oberon, König der Elfen“) ning Mozarti ooper „Haaremirööv“ („Belmonte und Konstanze, oder die Entführung aus dem Serail“), mida publiku nõudmisel mõne päeva pärast korrati³⁹⁴ ja mängiti ühe korra veel ka juunikuus.³⁹⁵ Juunis lisandus muusikalavastuste repertuaari Nicolas Dezède'i laulumäng „Lühike eksitus“ („Der kurze Irrthum“)³⁹⁶ ja seda etendati veel korra ka juulikuus.³⁹⁷ 1797. aastal etendas Stollmersi trupp ka Peter Ritteri

³⁹² RWN 08.10.1795.

³⁹³ RWN 27.04.1797.

³⁹⁴ RWN 11.05., 18.05.1797.

³⁹⁵ RWN 29.06.1797.

³⁹⁶ RWN 29.06.1797.

³⁹⁷ RWN 13.07.1797.

ooperit „Eremit Formenteral“ August von Kotzebue libretole, Eremiti rollis Ludwig Ohmann, mille kohta on säilinud kuulutus Tallinna Linnaarhiivis.³⁹⁸

Mõistagi ei olnud teatril lihtne end ära majandada ja tõenäoliselt jahenes tasapisi ka publiku huvi, mille üks põhjusi võis olla säravate talentide puudumine. 1798. aasta maiks oldi olukorras, kus tegevus tuli lõpetada. Tallinna teatri paratamatut lõppu nägi ette 1797. aastal Tallinnas viibinud reisimees ja kirjanik Karl Feyerabend (u1775–u1829), kes teatri oskamatu majandamise kõrval kritiseeris ka näitlejaid-lauljaid, märkides, et „tõeliselt suurt kunstnikutalenti pole kellelgi.“ Olgu siinkohal toodud mõned lõigud tema Tallinna-kirjast, milles ta on teatritrupi liikmetele andnud järgmised hinnangud:

„Lauljannana on selle seltsi eesotsas keegi maadam Mattstädt, naine, kelle häälel on palju jõudu ja väljenduslikkust, kui kelle vanad maneerid praegu valitsevale maitsele üldsegi ei vasta. Ta püüdleb talendika näitlejanna kuulsust, sellest hoolimata, et ta seda sugugi pole, pigem on ta oma keele ja väljendite poolest talumatu. Karikatuursetes rollides suudab ta kõige rohkem.“ – „tema mees [Joseph Mattstädt] on tantsuõpetaja ning ei midagi muud kogu jumala maailmas. Paljude aastate eest oleks ta võib-olla võinud mõningal määral balletitantsijana midagi saavutada, aga praegu pole tema ihuliikmed enam küllalt painduvad, et siin särada. Tema rollideks on vanad kavalierid, keda ta mõnikord mitte just kõige ebaõnnestunumalt tabab.“ – „Siinne esimene tenor on keegi härra Zeibig,³⁹⁹ endine kooripoiss, kelle Königsbergi seltsi direktor tõi esile mingist asutusest ja tembeldas ta näitlejaks. Katse nurjus, ning kõigist püüdlustest hoolimata jäi härra Zeibig kohmakaks väljakannatamatuks inimeseks, kellel oli küll üsna meeldiv hääle, kuid keda võib ainult kuulata, aga mitte näha.“ – „Üks kõige armastatum näitlejanna Tallinnas on maadam Keilholz,⁴⁰⁰ kelle nime juba mitmete näitemängude puhul nimetatakse sügavaima austusega. Veidi üle 30 aasta vanusega mängib ta arvukaid karaktereid peaaegu ühesuguse õnnega. Ta on publiku lemmik ja seda teenitult.“ – „Härra Stollmersil⁴⁰¹ on peas kikk olla nimetatud suureks näitlejaks, mida ta ju pole. Ma ei saa tal eitada mõningast annet, tal on pea otsas ning ta uurib oma rollide mõtet, tal on arvukalt teoreetilisi teatriteadmisi, kuid ta ei mõista neid praktiliselt kasutada. Tema kare, ebameeldiv hääletoon, tema vale dialekt, tema

³⁹⁸ TLA.230.1.BO 26, l 139.

³⁹⁹ Benedikt Leberecht Zeibig (1770/72?-1858).

⁴⁰⁰ Wilhelmine Charlotte Albertine Keilholz (sündinud von Lützens; 1764–u1814).

⁴⁰¹ Johann Wilhelm Stollmers.

III 19. Sophie Schröder. Joseph Kriehuberi litograafia, 1828.

miimika ning kogu tema olek ei ole just meeldivaks loodud.” – „Maa-dam Stollmers⁴⁰² ei ole ei rohkem ega vähem kui algaja, kellel on lava jaoks mõningaid loomulikke andeid, mis aga vajavad veel põhjalikku väljaarendamist.” (Feyerabend 2004: 55–59.)

Nendes hinnangutes tuleks näha siiski ühe kirjaniku subjektiivset arva-must, millest ei peaks tegema üheseid järeldusi, kuid väike tõetera võib neis siiski peituda. Sarnast kriitikat, aga selle kõrval ka positiivseid hinnanguid Joseph Mattstädti ja bassilaulja Christeli kohta on avaldanud anonüümne „vaatleja” – keda arvatakse olevat Johann Christoph Petri (Jürjo 2009) – oma raamatus „Kirjad Tallinna kohta” (Petri 1800). Tallinna teatri- ja kontserdi-publik koosnes tema sõnul suurtest muusikaarmastajatest, kes läksid igale kontserdile ja olid nii heasoovlikud, et aplodeerisid igale „vusserdajale”. Autor on märkinud, et just tänu muusikalembusele armastasid tallinlased enim ka muusikaetendusi ja sellepärast mängitigi Tallinnas kõige rohkem operette, vä-

⁴⁰² Sophie Antoinette Stollmers (sündinud Bürger, al 1804 Sophie Schröder; 1781–1868).

hemal määral komöödiaid ja üldsegi mitte tragöödiaid. Operettide puhul on ta nõrga lülina välja toonud „vähestest asjaarmastajatest” koosneva orkestri, mille tõttu olevat kannatanud etenduste muusikaline osa (Petri 1800: 84–85).

Oma ülevaates „Värsked andmed Liivi- ja Eestimaa hariduse, kirjanduse, kunstide ja teaduste olukorrast” on Petri samuti maininud tallinlaste suurt operetiarmastust ja sedagi, et publik plaksutas meelsasti igale lauljale ja lauljannale ka nende esituse ebaõnnestumise korral. Etenduste muusika „tagasihoidlikkuse” põhjusena märkis ta väikest koosseisu, kus lisaks 6–8 linnamuusikule mängisid veel mõned asjaarmastajad (Petri 1801: 1086). Asjaolu, miks Tallinnas sajandivahetuse paiku veel ei olnud suuremat orkestrit, saab tõenäoliselt seletada sellega, et endistviisi privilegeeritud linnamuusikute kompanii ei olnud huvitatud oma senise töökorralduse muutmisest ja rohkemate muusikute tsunfti kaasamisest. Vaba konkurentsi puudumise tõttu aga ei võinud tsunftivälised muusikud linnas tegutseda ja sellises olukorras ilmselt ei olnud võimalik ka suuremat orkestrit luua.

Nagu mitme kaasaegse kirjamehe Tallinna teatriolude kirjeldustes ilmnes, armastasid tallinlased teatrit ja eriti ooperit ning külastasid etendusi aktiivselt. Soov rajada linnas professionaalne püsiteater oli õhus alates 1780ndaist, kui Tallinna tuli August von Kotzebue. Lõpuks, 1795. aastal loodud teatritrupp „Deutsche Schauspieler zu Reval” suutis tegutseda siiski vaid paar aastat, mis näitab, et suhteliselt väikese linna oludes oli teatrit väga keeruline ära majandada. Sellest hoolimata jätkas 1798. aastal tegevust Asjaarmastajate Teater. Eesmärgiga luua Tallinnas ka kutseline teater ja ehitada esinduslik teatrimaja, nagu oli Riias juba aastast 1782, asutati Tallinna teatrimetseeni-de algatusel 1799. aastal teatriselts, kelle sihikindla tegevuse tulemusel jõuti 1809. aastal Tallinna Teatri (*Revaler Theater*) avamiseni (Pappel 2003: 31; Pappel; Heinmaa 2016: 34–36).

5. Kodanliku kontserdielu kujunemine Tallinnas

Muusikateose iseseisvumine ehk muusika tõusmine kõrgemale oma praktilistest funktsioonidest ja muutumine esteetiliseks objektiks, st kunstiteoseks, oli 18. sajandi algul üks märgilisemaid muutusi lääne muusika arengus ja see lõi soodsa pinnase avaliku kontserdi sünnile. Olgu meenutatud, et varasematel aegadel oli muusika olnud peamiselt sotsiaalsete tegevuste saatjaks ning seda ei väärtustatud iseseisva kunstina. Näiteks kiriklikel teenistustel täitis muusika liturgilist või tseremoniaalset, ilmalikus elus peamiselt tähtpäevade ja pidustuste saatemuusika ning meelelahutuslikku funktsiooni.

18. sajandi jooksul kujunenud kodanlik kontserdikultuur lähtus suuresti kirikliku ja aristokraatliku muusikaelu vormidest, kuid kontserdi idee põhines soovil kuulata muusikat selle enda pärast ning muusika kaudu ennast harida ja oma meelt ülendada. Moodsa avaliku kontserdi vormis väljenduski muusikateose ja ühiskonna uudne suhe, milles muusika seati sotsiaalse tähelepanu keskmesse.⁴⁰³ Seega erines moodne kontsert juba oma põhiolemuselt muusikalistest tseremooniast või teenistustest ja meelelahutuslikest koosviibimistest, kus kõlanud muusikateosed ei olnud kuulajate fookuses. Ja ehkki ka varasematel aegadel kuulati muusikat erinevatel puhkudel suurema või vähema tähelepanuga, ei järgitud üldiselt veel moodsale kontserdile omast etiketti, eelkõige kommet püsida vaikselt ja teisi kuulajaid mitte häirida, mis kujunes välja 19. sajandiks (Weber 2016).

Olulist rolli avaliku kontserdielu kujunemises mängisid nii kutselised muusikud kui ka muusikaharrastajad, kes juba 17. sajandil koondusid mitmesugustesse ühingutesse ja musitseerisid esialgu privaatsetes ringis, kuid 18. sajandil hakkasid oma tegevusega üha rohkem avalikkuse ette tulema.

⁴⁰³ Sõna (ingl *concert*, sks *Konzert*, it *concerto*) päritolu kindlalt ei teata, kuid nagu žanrinimetus kontsert, nii ka sündmust tähistav kontsert tuleneb arvatavasti ladinakeelsetest sõnadest *concertare* (võistema, vaidlema) ja *consortium* (seltskond). Sõna on seostatud ka itaaliakeelse verbiga *concertare* (korraldama, kogunema) ja ingliskeelse verbiga *consort* (läbi käima, seltsima). Sõna *concert* tuli kasutusse 17.–18. sajandil tähistamaks miljööd, milles inimesed esitasid koos muusikat. Kuni 19. sajandi keskpaigani mõeldi kontserdi all nii privaatset, kodus tehtavat kui ka avalikku, kontserdisaalis korraldatavat muusikaettekannet. Näiteks Mozart kirjeldas oma kirjades sageli kontserti (*Konzert*) kui kodust pereringis või koos külalistega musitseerimist, kus kõik kohalolijad olid ühtlasi muusika esitajad. Alates umbes 1840. aastast kasutati sõna kontsert sündmuse tähistajana üksnes avalike, nii ametlike kui ka mitteametlike muusikaettekannete kohta (Weber 2016).

Kodanluse muusikaharrastuse laieneva levikuga 18. sajandil kaasnes tohtu areng pillide, eelkõige klahvpillide valmistamises ja muusika kirjastamises, mis omakorda soodustasid avaliku kontserdielu arengut. Kontserdirepertuaari aga mõjutas 1730. aastatest levima hakanud varaklassikaline muusikastiil, mis tõi endaga kaasa uusi instrumentaalkoosseise ja -žanreid, nagu näiteks sonaadid, divertismendid, keelpillikvartetid, instrumentaalkontserdid, sümfooniad ja ka uued seltskonnatantsud.

Enne Tallinna kontserdielu kujunemisloo käsitlemist antakse kahes järgnevas alapeatükis ülevaade kodanliku kontserdielu arenemisest Euroopas, eriti Saksamaal ja Inglismaal, kus vaadeldakse kontserdiinstitutsiooni eelkäijaid ja selgitatakse, kuidas neist arenesid moodsad kontserdiühingud. Erinevate linnade näidete põhjal jälgitakse protsesse, mille käigus kujunes avalik kontsert linnade muusikaelu tähtsaimaks osaks.

5.1. Kodanliku kontserdikultuuri kujunemisest Euroopas

Moodsa kommertsiaalse kontserdiinstitutsiooni sündimist seostatakse Pariisi ja Londoni kontserdiühingutega, Concert Spirituel (1725) ja Academy of Vocal Music (1726), ent need ei tekkinud sugugi tühjale kohale, vaid kujunesid välja mitmesuguste privaatsete ja poolavalike muusika ettekandmise traditsioonidest. Näiteks võib üht varasemat kontserdivormi – vaimuliku vokaalmuusika poolavalikke ettekandeid – näha juba 16. sajandi Roomas, kus õhtustel palvustel lauldi piiblitekstile seatud muusikalisi dialooge. Niisuguste muusikaliste palvuste populaarsuse kasvades hakati muusikateoste esitajateks palkama professionaalseid muusikuid, lisades sel moel üritusele ka äritegevusliku külje, mis omakorda põhjustas edaspidise muusikutevahelise vaba konkurentsi tekke. 17. sajandiks oli selline vaimulik kontserdivorm leidnud endale kindla koha jõukate linnakodanike privaatsete kodukontsertide ning õukondade ja nn akadeemiate⁴⁰⁴ privaatsete või poolavalike kontsertide kõrval, levides Itaaliast ka mujale Euroopasse (Schaal 1958: 1588).

⁴⁰⁴ Sõnaga 'akadeemia' (it *accademia*) tähistati 16. sajandil eelkõige Itaalias levinud intellektuaalide kooskäimisi, kus arutleti peamiselt kirjanduse ja filosoofia, aga ka kunsti ja muusika teemade üle. Varaseim muusikale keskendunud akadeemia oli 1543. aastal Veronas kokku tulnud Accademia Filarmonica di Verona, kus arutelude vahel ka musitseeriti. Mitmed itaalia akadeemiad olid seotud õukondadega ning organiseerisid seal meelelahutuslikke teatrietendusi, mille juurde kuulus ka muusika, nagu näiteks Medicite Accademia Fiorentina Firenzes ja Gonzagade Accademia degli Invaghiti Mantovas. 17. sajandil laiendasid paljud akadeemiad oma tegevust ka avalike kontsertide korraldamisele, nagu näiteks 1666. aastal rajatud Accademia Filarmonica di Bologna, mille nimekate liikmete hulka kuulusid Arcangelo Corelli ja Giacomo Antonio Perti, hiljem ka Farinelli, Niccolò Jommelli, Johann Christian Bach, Wolfgang Amadeus Mozart jt. Prantsusmaal

Samuti võib avalikule kontserdile omaseid jooni näha *collegium musicum*'ide, saksa keeleruumis 16.–17. sajandi vahetuse paiku kujunenud muusikaharrastajate ühingute poolavalikus musitseerimispraktikas, mis täitis kohalikus muusikaelus kohta kiriku ja õukonna vahel. Need ühinged asutati eelkõige väikestes ülikoolilinnades, kus ei olnud kiriku- ega õukonnakapelli, ning liikmeteks olid enamuses muusikahuvilised linnaametnikud, juristid, arstid, kaupmehed ja üliõpilased. Liikmete arv sõltus eri paigus kohalikest oludest, enamasti oli see umbes tosina ümber, aga oli ka mitmekümneliikmelisi ühinguid. Sageli olid *collegium musicum*'ide liikmeteks või omasid eristaatust ka linnamuusikud ja kantorid, kes amatööride musitseerimist juhendasid ja juhatasid (Schaal 1958; Platen, Fenlon 2016).

Varasem *collegium musicum*'i nimega ühing asutati teadaolevalt aastal 1613 Zürichis, järgmised tuntumad on teada 1616 Prahhas, 1629 Winterthuris, 1631 Utrechthis, 1652 Bremenis, 1660 Hamburgis, 1688 Leipzигis, 1694 Halles, järgmisel sajandil, 1702 Leipzигis, 1720 Uppsalas ja 1744 Bethlehemis Pennsylvanias (Schaal 1958: 1588; Platen, Fenlon 2016). Ühinged käisid koos musitseerimas regulaarselt igal nädalal, valides repertuaari vastavalt oma lauljate ja instrumentalistide võimekusele. Kui varasematel aegadel tegelesid *collegium musicum*'id peamiselt laulmisega, siis hiljem hakkasid paljud mängima ka instrumentaalmuusikat, kaasates võimalusel professionaalseid muusikuid. Ja ehkki need muusikaharrastajate ühendused tegutsesid kuni 18. sajandini privaatses ringis, paluti neid sageli esinema avalikel kiriklikel, akadeemilistel ja linnaüritustel, mida patroneerisid linna jõukamad kodanikud ja aadlikud.

Collegium musicum'ide tegevuse aktiivsem periood oli 1650–1750, millise aja vältel nad tasapisi arenesid erisuguste eesmärkidega muusikaühinguteks, millest 18. sajandi teisel poolel kasvasid välja kodanlikud linnaorkestrid, kontserdiühingud ja akadeemilised institutsioonid. Näiteks Leipzigi Collegium Musicum, aastal 1702 Georg Philipp Telemanni (1681–1767) poolt asutatud 40-liikmeline tudengite amatöörorkester hakkas andma regulaarselt avalikke, mitte küll veel tasulisi kontserte ülikoolikirikus (Neukirche) ning jätkas seda ka pärast Telemanni Leipzигist lahkumist tema järeltulijate Neukirche muusikadirektorite, nende seas Johann Sebastian Bachi (1685–1750) juhtimisel. 1723. aastal sai Leipzigi Collegium Musicum endale n-ö partneriks kohvikupidaja Gottfried Zimmermanni, kes lubas neil talviti oma kohviku –

asutati esimene akadeemia Pariisis 1570. aastal – Académie de Poésie et Musique, algatajaks Jean-Antoine de Baïf, mille liikmed pühendusid antiikluule värsiehituse printsiipide rakendamisele prantsuse poeesias ning vokaalmuusikas (*musique mesurée à l'antique*). Aastal 1669 asutatud Académie Royale de Musique keskendus ooperi toomisele Prantsusmaale ning sai aluseks hilisemale rahvuslikule ooperiteatrile (Brown, Fenlon 2016).

III 20. Emanuel Burckhardt-Sarasin, „Asjaarmastajate kontsert” („Ein liebhaber Concert”). Satiiriline karikatuur Baseli Collegium Musicumi kontserdi kohta, 1790.

Zimmermannisches Caffé-Haus – saalis, suviti aga kohvikuaias korra nädalas, messide ajal ka kaks korda nädalas avalikult esineda (Wolff 2000: 381).⁴⁰⁵ Zimmermanni kohvikust kujunes 1720. aastail Leipzigi populaarseim kohvik, mida külastasid jõukam keskklass ja aadel. Ilmselt soodustasid kontserdid kohviku külastatavust, kusjuures kontsertidele oli lubatud tulla ka naistel, kelle jaoks tol ajal muidu kohvikuskäimist sobilikuks ei peetud. Saalis oli ligi 150 istekohta ja kontserdid olid külastajatele tasuta. Tõenäoliselt ei saanud ka esinejad tasu, pigem oli nende jaoks oluline end publikule näidata, et saada tellimusi erinevatel eraviisilistel üritustel mängimiseks. Leipzigi Collegium Musicum tegutses regulaarselt kuni Zimmermanni surmani 1741 ja häabus 1750. aastate algul, saamata siiski kontserdiühinguks moodsas tähenduses (Platen, Fenlon 2016).

Mitmel pool linnades kujunes välja avalike kontserdisarjade praktika. Selle traditsiooni algust seostatakse Lübecki Maarja kirikus 1640. aastail adventiajal toimunud õhtumuusikatunde pealkirjaga „Abendspiel”. See kontserdi-

⁴⁰⁵ Aastail 1729–1739 Leipzigi Collegium Musicum’i juhatanud Johann Sebastian Bach tõi kohviku-kontsertidel publiku ette oma ilmalikke kantaate, nende hulgas „Kohvikantaat” („Schweigt stille, plaudert nicht,” BWV 211), ja mitmeid orkestriteoseid.

sari sai tõenäoliselt alguse Maarja kiriku organisti Franz Tunderi (1614–1667) oreliil musitseerimisest pärast teenistust, millega ta pakkus muusikalist ajavii-det neljapäeviti linna börsile kogunenud kaupmeestele. Kuna Tunderi oreli-muusikatunnid osutusid menukaks, siis Lübecki kaupmehed hakkasid tema kontserte sponsoreerima, võimaldades tal kaasata ka keelpillimängijaid ja lauljaid. Kontserdile sissepääs jäi kõigile vabaks ja publiku huvi aina kasvas. Tunderi rajatud kirikukontsertide traditsiooni jätkas tema ametijärglane Diet-rich Buxtehude (1637–1707), kelle initsiatiivil ehitati 1669. aastal kirikusse uued koorirõdud, et mahutada sinna lisaks lauljatele ka orkester võimaldamaks ette kanda suuremat koosseisu nõudvaid teoseid, sealhulgas oratooriumeid. Bux-tehude muutis ka kontsertide toimumisaja pühapäeva õhtuteks nelipühade ja advendi ajal ning 1673. aastal sai kontserdisari pealkirjaks „Abendmusik“ ehk „Õhtumuusika“, millise nime all korraldati Lübeckis seda sarja katkestusteta kuni 1810. aastani, mil Napoleoni vägede okupatsiooni tingimustes seda jät-kata enam ei saanud (Snyder 2016).

Sarnaseid vaimulike kontsertide sarju hakati korraldama ka mujal Sak-samaal. Näiteks Hamburgis esines 1660. aastail avalike kontsertidega linna *collegium musicum* Jakobi kiriku organisti Matthias Weckmanni (u1616–1674) juhatamisel. Selle kohta leidub märge ka 18. sajandi saksa muusikakirjaniku Johann Matthesoni (1681–1764) raamatus „Grundlage einer Ehrenpforte“, mille järgi Weckmanni 50-liikmeline orkester kandis ette parimaid teoseid Veneet-siast, Roomast, Viinist, Münchenist, Dresdenist ja mujalt, saavutades nii kõr-ge maine, et koguni suurimad heliloojad soovisid oma nime selle ühingu-ga siduda (Mattheson 1740: 397–398).

Nagu nägime, levis 17. sajandil saksa keeleroomis juba mitmesuguseid kontserdipraktikaid, mille puhul aga ei olnud tegemist moodsas mõttes ava-like ja tasulise sissepääsuga kontsertidega. Kommertsiaalse kontserdiinstitut-siooni kujunemist seostatakse Inglismaaga, kus areneva kapitalismi ideede vaimus hakati esimestena korraldama piletiga kontserte. Mõte pakkuda muu-sikat müügiks neile, kes seda soovivad osta, seadmata sealjuures klassilisi või muid liikmelisuse piiranguid, oli tollal üsna revolutsiooniline.⁴⁰⁶ Mis aga niisuguse mõtteni viis, selle peamised põhjused olid 1660. aastast monarhia taastamisega kaasnenud muutused tootmissuhetes ja turumajanduse kehtes-tamine. See tähendas ka muusika kommertsialiseerimist, mis seadis muusi-kud uudsesse olukorda, kus nad pidid oma kunsti müümiseks otsima erine-

⁴⁰⁶ Tasuline sissepääs meelelahutuslikule üritusele ei olnud idee poolest uus, vaid see komme ulatus 16. sajandi Londoni avalike teatrite praktikasse anda etendusi tasuta eest. Seega mängisid Londoni teatrid olulist rolli kujundamaks avaliku muusikalise meelelahutuse tarbimismustreid (Olmsted 2002: 112).

vaid võimalusi, millest üheks osutus avalik kontsert (Olmsted 2002: 106, 109). Ühed esimesed enamlevinud avalikud kontserdipaigad linnas olid tavernid, kus lauljatel ja muusikutel oli võimalik jootrahana pisutki teenida, eriti 17. sajandi keskpaiku, kui Cromwelli valitsus sulges teatrid ja lõhkus kirikutest orelid. Samuti kogunesid tavernidesse enda lõbuks laulma amatööride muusikaühingud, kes sageli meelitasid ligi arvuka kuulajaskonna (McVeigh 2016).

Kui pärast 1688. aasta Kuulsat revolutsiooni⁴⁰⁷ tabas kuningriiki finantskrahhi, siis kaotas õukond oma senise keskse rolli Londoni muusikaelus, sundides ka õukonna muusikuid lisateenistust otsima, mis omakorda mõjutas muusikutevahelise konkurentsi suurenemist avalikul muusikaturul. Samal ajal kasvas linna muusikaelus amatööride – peamiselt jõukate linnakodanike ja aristokraatide – muusikaühingute roll, kes enamasti tegutsesid siiski ilma ärilise huvita. Pigem sai neist 17. sajandi lõpuks osake rikkast linnaeliidist, kes oli valmis avalikku kontserdielu patroneerima. Nii hakkas Londoni avalik kontserdielu arenema oludes, kus segunesid erinevad funktsioonid, motivatsioonid ja rahastamisvõimalused. Sündinud uudne kontserdivorm omandas esialgu ebamäärase staatuse, otsides endale nišši ühelt poolt amatööride erisuguste muusikaühingute ja tavernikontsertide ning teiselt poolt õukonna ja aristokraatide salongikontsertide vahel.

Üheks esimeseks kontserdiettevetjaks peetakse Londoni nimekat viiuldajat John Banisteri (1624/25?-1679), kelle korraldatud avalikud kontserdid on läinud ajalukku kui tõenäoliselt esimesed piletiga kontserdid. Teadaolevalt toimus esimene Banisteri kontsert tema majas 1672. aasta 30. detsembril (Olmsted 2002: 110) ning Londoni ajalehes London Gazette avaldatud kuulutuste järgi hakati seal kontserte andma iga päev algusega kell 16, esinejateks suurepäraseid meistrisid – „excellent Masters” (Hurd, Griffiths 2016). Tagasihoidliku korralduse, taskukohase 1-šillingise sissepääsuhinna ja suhteliselt mitteametliku õhkkonnaga kontserdi näol pakkus Banister Londoni publikule välja, vastukaaluks vaatamänguliste ja kulukatele maski- ja ooperietendustele,⁴⁰⁸ uude etiketi instrumentaal- ja vokaalmuusika esitamiseks ja tarbimiseks, leides kohe ka positiivse vastuvõtu (Olmsted 2002: 111). Mõne aja möödudes palkas ta oma ansambli professionaalsed muusikud, kelle muusikaline meisterlik-

⁴⁰⁷ Inglise keeles Glorious Revolution oli Inglismaal toimunud riigipööre, mille käigus parlamentaristid kukutasid troonilt katoliiklasest kuninga James II ning uueks monarhiiks kuulutati Hollandi päritoluga protestant William III koos kuninganna Mary II-ga.

⁴⁰⁸ Kuni itaalia ooperi jõudmiseni Londonisse 1700. aastail ei olnud inglastel veel ooperiteatrit, küll etendasid tavateatrid semi-oopereid – mitmeepisoodilisi näitemänge, mis sisaldasid laule, tantse, instrumentaalmuusikat ning eriliste lavaefektidega stseene nagu näiteks lendamist ja moondumist.

kus tõmbas ligi üha rohkem publikut, tänu millele osutus Banisteril võimalikuks kolida oma kontserdiklubi Londoni moodsamasse, Lincoln's Inn Fields kvartalisse ning sealt 1678. aastal edasi Londoni südamesse Stranditänavale.

Alates 1678. aastast oli Londoni kesklinnas üheks prestiižikamaks, ent privaatseks kontserdipaigaks aga söekaupmees Thomas Brittoni (1644–1714) poemaja, mille pööninguruumi ta oli ehitanud väikseks kontserdisaaliks kammermuusikaõhtute tarvis. Britton harrastas ka ise laulmist, mängis *viola da gamba*'t ja plokkflööti ning omas tolle aja kohta suurepäraselt raamatu- ja noodikogu. Brittoni majas toimusid kontserdid igal nädalal ja esialgu tasuta, kuid hiljem seadis Britton sisse 10-šillingise aastapääsme. Tema muusikaõhtud saavutasid hea kuulsuse ning sinna tulid mängima nii tunnustatud muusikud, nagu näiteks Johann Christoph Pepusch (1667–1752), John Banister (1624/25?–1679), Philip Hart (?–1749), Henry Needler (1685–1760) ja Georg Friedrich Händel (1685–1759) kui ka amatöörid. Brittoni kontserdid toimusid järjepidevalt 36 aastat kuni tema surmani aastal 1714.

Väga olulist rolli Londoni, aga ka kogu Inglismaa muusikaelu arengus 18. sajandil mängis tugev keskklass, mille moodustasid kaupmehed, käsitöomeistrid, rätsepad, tiserid, õllepruulijad, õpetajad jt kutsemeistrid. Tänu suurenenud jõukusele tekkis keskklassile rohkem vaba aega, mille sisustamise üheks eelistatumaks võimaluseks valiti muusikaga tegelemine, kas siis aktiivselt või passiivselt. Seega, ühelt poolt hoogustus ja lausa läks moodi kodune muusikaharrastus, nii laulmine kui ka pillimäng – populaarsemateks pillideks klavessiin, flööt, oboe ja viiul. Ja teiselt poolt elavnes kodanlik seltsielu, milles üht olulist osa täitis muusika – käidi ooperis, kontsertidel ja muudel meelelahutusüritustel ning osaleti muusikaklubides.

5.2. Moodsad kontserdiühingud

Ehkki Londonis toimusid esimesed avalikud kontserdid juba 17. sajandi teisel poolel, ei olnud nende korraldamise taga moodsas mõistes kontserdiühingut. Esimeseks kommertsiaalseks kontserdiette võtteks peetakse, nagu eespool juba mainitud, Pariisis aastail 1725–1790 tegutsenud ühingut Concert Spirituel, mille asutas helilooja Anne Danican Philidor (1681–1728) eesmärgiga pakkuda muusikalist ajaviidet kirikuaasta nendel pühadel, u 30 päeval aastas, mil ooperietendusi ei mängitud. Kontserdiühinguna tegutsemiseks pidi Philidor taotlema luba kuningalt ja kuninglikult muusikaakadeemialt (Académie royale de musique), kellele seni ainsana kuulus vastav privileeg. Philidor sai

loa teatud tingimustel, nagu näiteks keeld esitada oopereid ja prantsuskeelset vokaalmuusikat, mida alates 1727. aastast siiski lubati, ning kohustus loovutada akadeemiale teatud rahasumma.

Ühingu Concert Spirituel kontserdid hakkasid toimuma Tuileries' lossi uhkes saalis algusega kell 18 ja sinna tulid peamiselt jõukamad kodanikud, väikeaadlikud ja välismaalased. Kontserdiprogrammid sisaldasid valikut vokaal- ja instrumentaalteostest, näiteks esimesel kontserdil esitati Michel Richard Delalande'i (1657–1726) motette ja Arcangelo Corelli (1653–1713) *concerto grosso't* g-moll (*op. 6, nr 8, tuntud ka kui „Jõulukontsert“*). Concert Spirituel oli Pariisi ooperivälises muusikaelus keskse tähtsusega kontserdiühing üle 40 aasta, kuni 1769. aastal asutas helilooja ja muusik François-Joseph Gossec (1734–1829) konkureeriva kontserdiühingu Concert des Amateurs (Blom, Wilcox 2016).

Aasta pärast Concert Spirituel'i asutamist Pariisis, so 1726. aastal rajasid Londonis esimese moodsa kontserdiühingu Academy of Ancient Music helilooja ja muusik Johann Christoph Pepusch koos aristokraatidest amatööridega. Ühingu esialgne nimi oli Academy of Vocal Music ja see kogunes Crown Tavernis reedeti kahe nädala tagant, et esitada 16. sajandi kirikumuusikat. Kontserdid olid avatud akadeemia liikmetele ehk Chapel Royali ja Püha Pauluse katedraali lauljatele, samuti muusikaõpetajatele ja heliloojatele, kelle osalemise oli enamus akadeemia liikmeid heaks kiitnud (Eggington 2014: 6). Selle kõrvale sündisid peagi teisedki muusikaühingud, nagu näiteks Apollo Academy, Philharmonic Society Orchestra ja Society of Musicians.

1730ndate Londoni muusikaelu iseloomustas juba küllaltki aktiivne kontserttegevus, mida hoidsid ülal nii professionaalide kui ka amatööride ühingud, kuid kontserdielu tervikuna oli veel suhteliselt struktureerimata. Tasapisi hakkas selgema jooni omandama avalike kontsertide hooajaline korraldusviis, st kontsertide toimumine oktoobrist maini, mis tagas kontserdiühingute tegevuse järjepidevuse aastast aastasse. Kujunes välja kontserdi kaheosaline programm, mis tavapäraselt sisaldas umbes kuus instrumentaalteost, enamasti kontserdid, avamängud, soolopilliteosed, ning nendega vaheldumisi laulud ja muud vokaalteosed (McVeigh 2016). Lisaks hooajakontsertidele hakati suvekuudel korraldama Londoni parkides ja aedades meelelahutuslikke üritusi koos muusika ja jookide-suupistetega – *pleasure gardens* –, mille seas kuulsamad olid Marylebone'i, Vauxhalli ja Ranelagh' aiad (Croft-Murray, McVeigh 2016). Londoni üheks olulisemaks kontserdipaigaks sai 18. sajandi esimesel poolel Hickfordi saal, nimetatud impressaario ja tantsuõpetaja Thomas

Hickfordi järgi, kus toimunud avalikel kontsertidel käis esinemas tolleaegne muusikute eliit.

18. sajandi teisel poolel korraldati Londonis regulaarselt kontserdisarju, mille seast suurima tähtsusega kogu briti muusikaelu edasises arengus oli Georg Friedrich Händeli oratooriumide sari „Lenten oratorio series“ aastail 1760–1784 Covent Gardeni ja hiljem Drury Lane'i teatris, millega selle eestvedajad, helilooja ja Händeli assistent John Christopher Smith jun (1712–1795) ja helilooja ja organist John Stanley (1712–1786) jätkasid Händeli 1730. algatatud oratooriumide ettekandmise traditsiooni paastu ajal. „Lenten oratorio series“ oli üks esimesi moodsaid kontserdisarju ilma igasuguse patroonide ja abonentide toetuseta, sõltudes täielikult igapäevasest piletimüügist (Zöllner 2003: 156). 18. sajandi teisel poolel muutus professionaalne kontserttegevus Londoni muusikaelus juba niivõrd tooniandvaks, et kujunes ooperile omamoodi rivaaliks nii kunstiliselt tasemelt kui ka sotsiaalse prestiiži mõttes. Ilmselt mängisid sealjuures olulist rolli ühelt poolt n-ö vanamuusika, sealhulgas jätkuvalt populaarse Händeli loomingu ettekandmise traditsioonide hoidmine (kontserdiühingud Academy of Ancient Music ja Concert of Ancient Music⁴⁰⁹), ja teiselt poolt moodsate abonementsarjade, eriti Johann Christian Bachi, Karl Friedrich Abeli ja Joseph Haydni kontsertide korraldamine. Viimased toimusid 1775. aastal avatud Londoni uhkeimas, 900 istekohaga ja suurepärase akustikaga kontserdisaalis Hanover Square Rooms. London oli saanud Euroopa muusikaelu keskuseks, mis ahvatles paljusid välismuusikuid ja -heliloojaid minema sinna tööd ja kuulsust otsima. Ja paljudel see ka õnnestus.

Jälgides kodanliku kontserdielu arengut saksa kultuuriruumis ja Läänemere-äärsetes maades, torkab silma kõigepealt Hamburg, kus alustas kontserdi-tegevust Georg Philipp Telemann koos sealse *collegium musicum*'i ja linnamuusikutega. Talvisel hooajal toimus igal nädalal avalik kontsert ja huvilistel oli võimalik osta abonement kogu hooajaks. Kontsertidel esitati peamiselt vaimulikke suurteoseid ja kontsertstiilis muusikat, vahetevahel külalisvirtuooside osalemisel (Platen, Fenlon 2016).

Esimeseks moodsaks kontserdiühinguks Saksamaal peetakse aga Leipzigi 1743. aastal aadlike ja kaupmeeste muusikaseltsi poolt asutatud ettevõtet Große Musicalische Concerte. Esialgu 16-liikmelise kapelli moodustasid professionaalsed muusikud, nende hulgas ka linnamuusikuid, ja üliõpilased ning orkestrit hakkas juhatama toomakantor Johann Friedrich Doles (1715–1797). Algul anti privaatseid kontserte toetajate eramajades, kuid publikuhuvi kas-

⁴⁰⁹ Tuntud ka nimedega Ancient Concert ja King's Concert, tegutses see kontserdiühing kuninga ja aristokraatide toetusel aastail 1776–1849. Reeglina esitati vähemalt 20 aasta vanust muusikat.

vades renditi suurem saal Leipzigi külalistemajas Zu den drei Schwanen, mis sai kontserdiklubiks, kuhu võisid iganädalastele kontsertidele tulla aastamaksu tasunud klubiliikmed. Pärast Seitsmeaastase sõja lõppemist 1760. keskel sai orkestri muusikadirektoriks helilooja Johann Adam Hiller (1728–1804), kes juhatas kontserte kuni 1771. aastani. Mõne aasta pärast, 1775 asutas ta aga uue muusikaseltsi Musikübende Gesellschaft koori ja orkestriga, asudes ise kapellmeistri kohale. Selts korraldas abonementkontserte ja paastuperioodil vaimulikke kontserte, mis saavutasid kiiresti suure menu. Esimestel tegevusaastatel esineti Leipzigi suurkaupmees Andreas Dietrich Apeli majas (Apelsches Haus, al 1904 Königshaus), aga 1781. aastal koliti Leipzigi endise kangalao ehk Gewandhausi hoonesse, mille teisele korrusele oli ehitatud kontserdisaal orkestripoodiumi ja ligi 500 istekohaga. Esimene Gewandhausi kontsert toimus 25. novembril 1781 ja Hiller juhatas sel öhtul koosseisu üle 40 muusiku ja lauljaga. Linnale kuulunud kontserdisaali järgi sai orkester endale uue nime – Gewandhausorchester ja selle edasist tegevust juhatas linnapea ning 12-liikmeline kontserdidireksioon (*Konzert-Direktion*). Kapellmeistrina jätkas Hiller ning kontserte anti neljapäeva öhtuti mihklipäevast kuni lihavõteteni. Gewandhausorchester kujunes juba 18. sajandi lõpul üheks mainekamaks orkestriks, kandes muuhulgas ette ka Mozarti, Haydni ja Beethoveni sümfooniaid, kontserte ja vokaal-sümfoonilisi suurteoseid, kaasates viimaste ettekandmises Leipzigi Toomakoori.

Kodanlikke muusikaühinguid hakkas Kesk-Euroopas arvukamalt tekkima 18. sajandi teisel poolel. Nagu eespool kirjeldatud peamiselt saksa kultuuriruumis levinud *collegium musicum*’id, nii ka Itaalias sündinud akadeemiad levisid üle Euroopa ning arenesid endistest kinnistest või poolavalikest intellektuaalsetest foorumitest erineva vormi ja funktsiooniga ühinguteks. Näiteks mitmed muusikale pühendunud akadeemiad keskendusid avalike kontsertide korraldamisele, nagu Accademia Filarmonica Bolognas (asutatud 1666) või ooperietenduste organiseerimisele ja sponsoreerimisele, nagu Royal Academy of Music Londonis (asutatud 1719). Mitmed spetsialiseerusid valitud repertuaari uurimisele ja esitamisele, nagu Academy of Ancient Music Londonis (asutatud 1726) ja Singakademie Berliinis (asutatud 1791). Järjest rohkem aga said akadeemiatest avalikud muusikaharidust andvad institutsioonid. Asutati ka heategevuslikke kontsediühinguid, mille üks väljapaistvamaid näiteid on Viinis 1771. aastal asutatud Helikunstnike Selts (Tonkünstler-Societät), kes korraldas avalikke abonementkontserte Viini muusikute leskede ja orbude toetamiseks.

Vaadates avaliku kontserdikultuuri arenemist Põhja-Euroopa linnades 18. sajandi jooksul, näeme seal samuti järjest rohkem erinevaid professionaalide

III 21. Johann Rudolf Holzhalb, „Klaverikontsert Zürichi muusikaseltsis“ („Klavierkonzert in der Züricher „Gesellschaft ab dem Musiksaal““). Vasegravüür, 1777. Zentralbibliothek Zürich.

ja amatööride muusikaühinguid, kes tegelesid ka kontsertide korraldamisega, eeskujuks Londoni, Pariisi, Leipzigi ja teiste suuremate keskuste kontserdiühingute tegevus. Näiteks Kopenhaagenis asutati teadaolevalt esimene moodne kontserdiühing Det Musikalske Societet 1744. aastal, eestvedajateks kapellmeister, helilooja ja muusikateoreetik Johann Adolph Scheibe (1708–1776) ja kirjanik Ludvig Holberg (1684–1754). Passioonikontserte aga oli Scheibe koos kuningliku kapelliga korraldanud juba 1742. aastal, millest ta kirjutab oma sõbrale, kirjanik Johann Christoph Gottschedile (1700–1766), märkides, et sellist muusikat esitati Taanis esmakordselt (Eaton 2015: 172).

Stockholmis leidub andmeid avalike kontsertide kohta juba alates 1730ndaist, mil rüütelkonna majas (Riddarhus) korraldati passioonide ettekandeid. Kontserte juhatas õukonna kapellmeister Johan Helmich Roman (1694–1758), kes tõenäoliselt sai tõeke just Londonist, kus ta aastail 1716–1721 õppis, kuid ta võis olla kursis ka Telemanni *collegium musicum*'i kontsertidega Frankfurdis ja Hamburgis. Romani passioonikontserdid olid ilmselt eeskujuks järgmistele Rootsi erinevates linnades korraldatud samalaadsetele

kontsertidele. Näiteks 18. sajandi keskpaiku korraldas Kalmari linna gümnaasiumi kantor Hans Björkman toomkirikus avalikke muusikaõhtuid, kus gümnaasiumiõpilastega koos musitseerisid ka linna rügemendi muusikud. Publikule oli kontsert tasuta ning sissetulekute eest osteti gümnaasiumile noote ja pille (Berglund 2007: 92). Stockholmis on alates 1738. aastast andmeid ka amatöörorkestrite tegevuse kohta, tähelepanuväärseim neist oli kirjanduse ja muusika ühing *Utile Dulci* (tegutses 1766–1786), mille liikmete hulgas oli ka professionaalseid muusikuid ja lauljaid. Alates 1758. aastast andis linnas avalikke kontserte õukonna kapell, mida juhatas õuekapellmeister ja helilooja Francesco Uttini (1723–1795), 1786. aastast korraldas Stockholmis avalikke orelikontserte õuekapellmeister ja organist Georg Joseph Vogler (ka Abbé Vogler, 1749–1814), kes käis esinemas mujalgi Euroopa linnades, sealhulgas Tallinnas, kus ta aastal 1787 läbisõidul Peterburi tegi pikema peatuse ning andis Oleviste kirikus orelikontserdi (Saha 1940: 18–19). Üks esinduslikumaid kontserdi-paiku Stockholmis oli aastal 1782 avatud Kuningliku Ooperiteatri uus maja, kus ooperietendustele lisaks toimusid kontserdid ja maskiballid.

Venemaa impeeriumi pealinnas Peterburis arenes muusikaelu 18. sajandil paljuski sarnaselt Lääne-Euroopa suurtele muusikakeskustele. Esimene ooperiteater rajati seal juba 1723. aastal, samal kümnendil hakkasid linna külastama itaalia ja prantsuse ooperitrupid. Aastal 1736 avati Peterburi õukonnas itaalia ooperiteater, eestvedajaks Napolist pärit ooperihelilooja Francesco Araja (1709–u1770). Esimene vene avalik teater ehitati Peterburis 1756. aastal, direktoriks sai poeet ja näitekirjanik Aleksandr Sumarokov (1717–1777), kes pani aluse vene lauljate ja näitlejate trupile. Ooper sai nii populaarseks, et sajandi teisel poolel rajasid mitmed Peterburi aadlikud omale erateatri. Ooperivaimustus kulmineerus 1780. aastail kahe uhke ooperiteatri – Ermitaaži Teater ja Suur Kiviteater⁴¹⁰ – ehitamisega, kus lisaks ooperi- ja balletietendustele toimusid ballid ja kontserdid. Keisrinna Katariina II seadis aadlikele koguni kohustuseks osaleda teatri- ja muudel meelelahutuslikel etendustel.

Peterburi muusikaelus oli tähtsal kohal nn militaarmuusika, st riiklikud muusikalised tseremooniad ja pidustused koos puhkpillimuusikaga. Kasutati rügemendi puhkpilliorkestreid, mille koosseisu kuulusid tavapäraselt klarnetid, põikflöödid, plokkflöödid, fagotid, metsasarved, trompetid ja timpanid, ja kes mängisid marsse ja muid lahingupalu, mille pealkirjad viitasid olulistele sündmustele Venemaa ajaloos. Riiklikel ja eriti vaimulikel tseremooniatel oli väga olulisel kohal ka kellade helistamise tava, mida kombineeriti trompeti-

⁴¹⁰ Peterburi Teatriväljakul asuva Maria teatri eelkäija.

signaalide, trummipõrina ja kanonaadiga, mis jällegi sümboliseerisid Venemaa impeeriumi jõudu ja võimu.

Riiklikeks tähtpäevadeks, sünni- ja nimepäevadeks pidid õukonna kapellmeistrid-heliloojad komponeerima oopereid, oratooriumeid või instrumentaalkontserte. Mitmed kunstide patroonid, nagu näiteks vürst Menšikov, vürst Stroganov, kindral Jagužinski ja admiral Apraksin, asutasid erakapelle, palgates nii pärisorje kui ka muusikuid. Aadlike ringis korraldati peamiselt privaatseid kontserte, sealhulgas ka sissepääsupiletiga muusikaüritusi. Esimene Peterburi ajalehes Sankt-Peterburgskie vedomosti avaldatud teade avaliku kontserdi kohta ilmus 1746. aastal ja edaspidi korraldati linnas regulaarselt avalikke kontserte, samuti kontserdisarju, nagu näiteks oratooriumide sari 1779. aastal. Esimeseks Peterburi kontserdiühinguks peetakse 1772. aastal asutatud muusikaharrastajate muusikaklubi Muzõkalnõi klub (Музыкальный клуб). 1792. aastal rajasid professionaalsed muusikud muusikaseltsi Muzõkalnoe obštšestvo (Музыкальное общество). 18. sajandi teisel poolel käis Peterburis esinemas palju nimekaid euroopa muusikuid, vene muusikutest saavutasid kuulsuse viulivirtuoos Ivan Handoškin ja lauljatar Jelizaveta Sandunova (Kovnatskaya 2016).

Balti provintside suurima keskuse Riia kultuuri- ja muusikelu jäi pärast ühendamist Vene impeeriumiga (1721) veel umbes sajaks aastaks saksa tugevasse mõjusfääri, nagu see oli ka Tallinnas. Juba 17. sajandi teisel poolel asutati Riias *collegium musicum*, kes korraldas ka avalikke esinemisi. 18. sajandil tegutses Riias mitmeid tuntud saksa heliloojaid ja muusikuid, näiteks 1685. aastast kuni 1719. aastani, mõningate katkestustega, oli Riia toomkiriku organistiks Saksamaalt Balti provintssidesse rännanud helilooja ja muusik Johann Valentin Meder (1649–1719), kes enne Riiga asumist töötas kümme aastat Tallinnas gümnaasiumi kantorina (aastail 1674–1683). Aastail 1753–1788 tegutses Riias samuti Saksamaalt pärit helilooja, muusikalise „tormi ja tungi“ üks väljapaistvamaid esindajaid, ja organist Johann Gottfried Mützel (1728–1788), tuntud ka kui Johann Sebastian Bachi viimane õpilane ja teoste kopist. Mützel sai Riias sealse kultuurielu ühe silmapaistvama metseeni, parun Otto Hermann von Vietinghoffi (1722–1792) erakapelli juhiks ning hakkas muu kõrval juhatama paruni poolt organiseeritud õhtumuusika kontserte (Abendmusik). Aastal 1767 sai Mützelist ka Riia Peetri kiriku organist, kellena ta töötas kuni surmani. Märkimist väärib ka kirikumuusik ja helilooja Georg Michael Telemann (1748–1831), kes 1773. aastal sai Riia kirikute muusikadirektoriks ja toomkiriku ja -kooli kantoriks. Teadaolevalt korraldas ta Riia-aastatel oma

kuulsa vanaisa, helilooja Georg Philipp Telemanni (1681–1767) teoste ettekan-
deid, küll redigeerituna, nende hulgas üle 20 passiooni, kantaadid jm teosed.

18. sajandi keskpaiku sai Riias olulisim peatumispaik Balti provintssides
Lääne-Euroopast Peterburi reisivatele muusikutele ja tänu nende kontsertidele
kujunes Riia tähtsaimaks muusikaelukeskuseks Lääne-Euroopa ja Venemaa
piirilal. Alates 1760. aastast etendas Riia avaliku kontserdielu arendamisel
peamist rolli sealne muusikaselts Musikalische Gesellschaft. Üks Riia esin-
duslikumaid kontserdisaale 18. sajandil oli Mustpeade majas (Schwarzhäup-
ter Haus), aga ka Suurgildi majas toimusid kontserdid. Parun von Vietinghoffi
eestvedamisel ja rahalisel toel avati 1782. aastal Saksa Linnateater (Städtische
Deutsche Theater), kus hakati etendama ka kaasaegseid oopereid, nagu näi-
teks Mozarti „Haaremirööv“ („Die Entführung aus dem Serail“) 1785. aastal.
Uus teater sai omale korraliku orkestri parun von Vietinghoffi erakapelli baa-
sil moodustatud muusikutest (Braun, Klotiņš 2016).

Eelnevalt esitatud Euroopa kontserdikultuuri arengu ülevaate põhjal võib
kokkuvõtvalt märkida, et 18. sajandi lõpuks sai avalik kontsert Euroopa (ja ka
Ameerika) suuremates linnades muusikaelu põhiliseks osaks. Järjest rohkem
asutati erisuguseid muusikaseltse ja kommertsiaalseid kontserdiühinguid,
kes kujundasid avalikku kontserdielu. Samuti hakati sajandi lõpukümnendi-
tel linnades ehitama suuri kontserdisaale, millest esimesed silmapaistvamad
olid Londonis Hanover Square Rooms u 900 istekohaga (1775) ja Leipzgis
Gewandhaus u 500 kuulajale (1781).

5.3. Tallinna klubid kontserdielu kujundajatena

Nagu mujalgi Euroopa linnades, andsid Tallinna avaliku kontserdielu arengu-
gule tõuke külalistemajad, kohvikud ja klubid, kus esialgu korraldati privaat-
seid ja poolavalikke kontserte. 18. sajandi esimesest poolest ei ole Tallinna
külalistemajadest peaaegu midagi teada, kuid sajandi teisest poolest, eriti pä-
rast öömajutust reguleeriva 1770. aasta keiserliku ukaasi jõustumist leidub
andmeid mitme külalistemaja kohta, nagu näiteks Must Kotkas (Schwarzer
Adler) Viru värava juures, Poolkuu (Halber Mond) Harju värava ees ja Ame-
rica (Vende 1997: 124–125, RWN). Kuna ukaasi järgi lubati külalistemajades
pakkuda ka einestamisvõimalust, siis hakkasid seal koos käima mitmesugu-
sed klubilaadsed seltskonnad. 1770. aastatest on teateid ka Tallinna kohviku-
test, näiteks August Wilhelm Hupeli andmetel tegutses linnas kohvik nimega

London, kuhu kogunesid peamiselt aadlikud ajaviiteks kaarte mängima (Hupel 1774: 334).

Tallinna nädalalehest *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* võib lugeda, et 1774. aasta novembris avas Tallinna parukameister Benedict Georg Witt kohviku (*Caffee-Hauß*) nimega Stadt Hamburg, praeguse aadressiga Niguliste 2 (Vende 1996: 4), mille juurde ta rajas aasta hiljem ka külalistemaja. Selle külalistemajaga ongi seotud varaseim teade klubilisest tegevusest Tallinnas.⁴¹¹ Nimelt 1777. aasta veebruaris kuulutas Benedict Georg Witt nädalalehes, et tema majas hakkab iga nädal kahel korral, neljapäeviti ja laupäeviti, toimuma klubiõhtu ja alalise sissepääsu pilet maksab üks rubla.⁴¹² 1780. aastatest on andmeid isegi avalike kontsertide toimumisest Stadt Hamburgis, kus esinesid rändartistid, võibolla ka kohalikud muusikud. Näiteks Tallinna nädalalehe 1781. aasta 30. augusti numbris teatati, et „tuleval neljapäeval [so 2. septembril] pakuvad kaks muusikut hr Bened. Georg Witt majas publikule kuulata hiljuti leiutatud instrumenti, mida nimetatakse *cornu bassetto*.”⁴¹³ Ja 1785. aasta 3. novembri numbris kuulutati, et „eelseisval reedel [so 7. novembril] annab Stadt Hamburgis avaliku kontserdi hr Sibeau, kes esitab publikule uusi flööditeoseid ning ühtlasi demonstreerib enda leiutatud uut instrumenti (*Farbenschatteninstrument*), millel mängides ta tekitab värviliste siluettide efekte.”⁴¹⁴ Mainitud härra Sibeau ega tema pilli kohta rohkemat informatsiooni kahjuks ei ole. Külalistemaja Stadt Hamburgi kohta olgu lisatud, et 1791. aasta augustis avati seal uus kohvik nimega Hamburger Muse, kus nädalalehe teatel pakuti soodsa hinnaga tassikaupa kohvi, šokolaadi ja teed, samuti kõiksugu sorte veine ja napse, ning hommiku-, lõuna- ja õhtusööki.⁴¹⁵

Tallinna avaliku kontserdikultuuri arenemises 1780. aastail mängisid olulist rolli Kodanike klubi (*Bürgerliche Klubbe*) ja Õhtuselts (*Abendgesellschaft*), kes oma tegevuse raames korraldasid ka kontserte, kus publiku ette astusid nii professionaalid kui ka asjaarmastajad, nii kohalikud muusikud kui ka külalisesinejad. Võib väita, et just need klubid olid moodsate kontserdiühingute eelkäijad, kelle kontserditraditsioone jätkasid hilisemad muusikaseltsid.

Tallinna klubide ajalugu käsitlevas artiklis „Tallinna klubid valgustusajastul” on autor Indrek Jürjo selgitanud, et võrreldes lugemisseltsidega olid klubid pigem seltskondlike ja ajaviite kui kultuuriliste eesmärkidega koos-

⁴¹¹ RWN 03.11.1774.

⁴¹² RWN 06.02.1777.

⁴¹³ RWN 30.08.1781.

⁴¹⁴ RWN 03.11.1785.

⁴¹⁵ RWN 25.08.1791.

käimise paigad. Klubi külastamise tähtsaim põhjus oli paljude liikmete jaoks seltskondlik õhtusöök ja meelelahutus. Klubiliikmeteks olid mehed, rahvuselt valdavalt sakslased, kuid oli ka venelasi, eelkõige garnisoni ohvitseri ja ametnikke. Peamiselt keskklassi ja aadli päritoluga klubiliikmed tasusid iga-aastast liikmemaksu, mis ulatus viie kuni kümne rublani. Söökide-jookide eest maksti eraldi, samuti kontsertide eest. Naised võisid klubidesse minna vaid koos meesaatjatega, klubiliikme staatust neile ei antud. Siiski olid naised klubides sagedased külalised, sest balle ja maskeraade olnuks ilma nendeta võimatu korraldada. Klubide tegevuse kõrghooaeg oli pimedal ja külmal talveperioodil, suvekuudeks aga katkestas enamik neist oma tegevuse (Jürjo 2011: 120–143).

5.3.1. Kodanike klubi

Tallinna vanim, oma ruumide ja statuudiga klubi oli 1781. aasta septembris asutatud Kodanike klubi (Bürgerliche Klubbe), kelle liikmed olid esimestel tegutsemisaastatel peamiselt ametnikud, kaupmehed ja toomkooli ning gümnaasiumi professorid, viimaste hulgas näiteks ka pianistina silma paistnud Ernst August Wilhelm Hörschelmann (1743–1795), kes ametilt oli ajaloo- ja filosoofiaprofessor. Esimesel aastal käidi koos proua Hetlingi, endise bürgermeistri Carl Nicolaus Hetlingi (1707–1781) lese majas, kuid 1782. aastal kolis klubi Knieperi majja Pikal tänaval (praeguse aadressiga Pikk 11), mille omanikuks sai 1783. aastal kaupmees ja hilisem bürgermeister Gotthard Johann Holding (Wistinghausen 2016: 467). Klubiliikmeks saanud pidid maksma ühe rubla vaeste heaks ja teise rubla raamatukogukassasse. Liikmete arv oli esialgu piiratud 50-ga, ent 1787. aastal suurendati seda 100-ni (Jürjo 2011: 129). Nii mõeld otsustas klubi eestseisus majanduslikel põhjustel võtta edaspidi klubisse vastu ka aadlikke, aga vaid tsiviil- või sõjaväeteenistusega seotud isikuid.⁴¹⁶ Liikmete kõrval võisid klubis käia ka n-ö külalised, millist võimalust kasutasid peamiselt koduõpetajad ja välismaalased. Alates 1788. aastast võimaldati külalisena regulaarselt klubis käia ka maapastoritel, kelle jaoks täisliikmelisus ei tasunud elukoha kauguse tõttu ära.⁴¹⁷ Teadaolevalt oli Kodanike klubi liikmete hulgas ka üksikuid teatritegelasi, nagu näiteks August von Kotzebue, kes olnud küll tõeline seltskonnahing, ent vahel käitunud ebasüüdselt, riskides koguni klubist väljaheitmisega (Jürjo 2011: 132).

⁴¹⁶ TLA.1441.1.1, l 147; Jürjo 2011: 127.

⁴¹⁷ TLA.1441.1.1, l 182; Jürjo 2011: 130.

Varaseim teade kontsertide korraldamise kohta klubis leidub Kodanike klubi protokolliraamatus 1782. aasta 1. novembri sissekandes, kus on märgitud, et enamik klubiliikmeid oli avaldanud soovi panustada klubi kontserdihooaja korraldamisse. Küsimus oli vaid kontserdi toimumise päev - kas esmaspäev või kolmapäev, ja hääletuse tulemusel sai selleks esmaspäev. Koosoleku juhataja Andreas Wetterstrand⁴¹⁸ arvas, et kontsertidele võiksid olla kutsutud aga ka need klubiliikmed, kes ei ole kontserdiabonementi hankinud. Samuti tegi ta ettepaneku lubada all-linna ja Toompea vaimulikel, kes ei olnud klubiliikmed, tulla kontsertidele külalistena, kui neid esitleb keegi klubiliikmetest. Protokollil põhjal hääletati Wetterstrandi ettepanekute poolt.⁴¹⁹ Esimene kontsert Kodanike klubis toimuski juba 7. novembril, mille kohta leidub protokolliraamatus vastav sissekanne ning lisaks märkus, et talvekuudel jääb kontserdipäevaks, nagu eelnevalt otsustatud, esmaspäev, väljaarvatud sel nädalal, kui toimub ball.⁴²⁰

Ka järgmisel, 1783/84 talvehooajal toimusid kontserdid esmaspäeviti, nagu klubi komisjon oli otsustanud,⁴²¹ ja samuti järgmistel hooaegadel. 1784. aasta oktoobri protokollis leidub juba pisut rohkem andmeid seoses kontsertide korraldamisega. Klubiliikmete soovil otsustati taas alustada uue kontserdihooajaga ning korraldamistöö võtsid enda peale klubi komisjoni liikmed Peter Lohmann⁴²² ja Johann Heinrich Scholvin.⁴²³ Viimane pidi hoolitsema ka kontsertide tarbeks vabatahtlike rahaannetuste kogumise eest. Otsustati, et ka neil nädalail, kui toimub ball, ei jäeta kontserti ära,⁴²⁴ millest võib järeldada, et huvi oli tõesti suur ja et kontserdikava sisustamisega ei olnud probleeme. 1784. aasta novembris toimunud koosolekul tegi Scholvin ettepaneku lubada klubi kontserte külastada ka kohalikel muusikaharrastajatel (*Musik-Liebhaber*), kellel ei olnud klubiliikme staatust, mis kiideti heaks.⁴²⁵

Et Kodanike klubi liikmed olid üksnes mehed, siis nemad moodustasid ka kontserdipubliku. 1785. aasta septembri koosolekul arutati küsimust ka daamide lubamisest kontsertidele koos saatjatega. Põhjus, miks seni naisi kontsertidele ei kutsutud, peitus tõenäoliselt ruumikitsikusest tingitud istekohta-

⁴¹⁸ Andreas Wetterstrand (1741-1811) oli kohtuametnik, -sekretär, al 1797 rae sündik ja al 1803 bürgermeister.

⁴¹⁹ TLA.1441.1.1, I 40.

⁴²⁰ TLA.1441.1.1, I 41.

⁴²¹ TLA.1441.1.1, I 65.

⁴²² Kaupmees Peter Lohmann (u1732-1806) oli Eestimaa kubermangu magistraadi hoolekande kolleegiumi assessor ja hiljem haiglate ja vaestemajade peainspektor (Wistinghausen 2016: 467).

⁴²³ Kaupmees ja hilisem raehärra Johann Heinrich Scholvin (u1750-1804).

⁴²⁴ TLA.1441.1.1, I 95-96.

⁴²⁵ TLA.1441.1.1, I 108-109.

de vähesuses, nagu seda olukorda selgitas klubiliige August von Kotzebue. Tema sõnul oli klubi käsutuses vaid üks saal ja kolm tuba, millest üks oli piljardimängijate jaoks, mille tõttu tuli kontserdikülastajate arvu piirata (B. 1786: Zweyter Brief, lk 118–119). Ja tõenäoliselt pakkus piljardimäng meestele väga suurt huvi, sest 1787. aasta märtsikuu koosoleku protokollis järgi otsustati lubada edaspidi kontserdipäeval mängida piljarditoas piljardit kuni kontserdi lõpuni.⁴²⁶

Klubi 1787/88 talvehooaja kontsertide korraldamise asjus leidub sissekanne 1787. aasta 21. septembri protokollis, milles on öeldud, et kuna vajalik summa kontsertide korraldamiseks on klubiliikmetelt kogutud, siis moodustatakse muusikadireksioon (*Musik-Direction*) koosseisus J. H. Wilcken (kolleegiumiasessor), B. Riesenkampf (sekretär), J. Kiöhlberg (jurist) ja J. F. Gerber (klubi protokollija), kes edaspidi tegelevad kõige vajaliku asjaajamisega.⁴²⁷ 1787. aasta sügisel pakkus kaupmees Helling klubile laenuks oma klavessiini (*Flügel*), mis tänuga vastu võeti ning protokollis põhjal pidi hooaja esimene kontsert toimuma 18. oktoobril.⁴²⁸

Kontsertidega kaasnenud kulud kasvasid aasta-aastalt ja 1789. aasta detsembris otsustas klubi komisjon tõsta liikmete aastamaksu kuuelt rublalt kümnele.⁴²⁹ Kui esimesel, 1782/83. aasta hooajal koguti kontsertide korraldamiseks 200 rubla, siis 1787/88. aasta hooajal kulus selleks 300 rubla, millest põhiosa moodustas tasu artistidele. 1790. aasta 30. septembril toimunud koosoleku protokollist selgub, et algavaks hooajaks planeeriti 325 rubla tasudeks 12 muusikule, kes on protokollis nimeliselt välja toodud.⁴³⁰

1) Herr Noisten	100 Rub.
2) Herr Völcker	20 Rub.
3) Herr Hansen	25 Rub.
4) Herr Martini	25 Rub.
5) Herr Mühlbach	20 Rub.
6) Herr Heidemann	20 Rub.
7) Herr Stockfisch sen.	20 Rub.
8) Herr Stockfisch jun.	20 Rub.
9) Herr Kniphoff	20 Rub.

⁴²⁶ TLA.1441.1.1, l 154.

⁴²⁷ TLA.1441.1.1, l 164.

⁴²⁸ TLA.1441.1.1, l 165–166.

⁴²⁹ TLA.1441.1.1, l 202.

⁴³⁰ TLA.1441.1.1, l 209–210.

- 10) *Herr Mertens* 20 *Rub.*
 11) *Herr Nauert* 20 *Rub.*
 12) *Herr Nordien* 15 *Rub.*

Nimekirjas märgitud nimedest enamik on seotud toleaege Tallinna linnamuusikute kompaniiga, nagu juba eespool nimetatud peamuusikud Carl Heinrich Martini ja Johann Gottlob Mühlbach ning kompaniiliikmed Johan Friedrich Heidemann (1755–?), Christian Carl Stockfisch (tallinlane al 1782), J. F. Stockfisch, J. G. Mertens ja Abr. Nordien. Tallinna muusikud olid ka toomkiriku organist Heinrich Christian Völker, muusik ja garnisoniorkestri juht J. Hansen ning harfi- ja oboemängija Gottfried Eusebius Nauert (1721–1800), kes asjaarmastajana tegeles ka komponeerimise ja luuletamisega. Nauerti kohta on teada veel seda, et ta oli pärit Saksamaalt Tüüringist, elas Nürnbergis aastail 1758–1764 ning seejärel siirdus Poola (Eitner 1902: 151). Kus täpsemalt ja kui kaua ta seal peatus, ei ole teada, kuid 1770. aastail on tema tegevusest jälgi Tallinnas. Nimelt avaldas ta 1773. aastal trükis oodi Tallinna bürgermeistri ja justiitsnõuniku Johann Hermann Haecksi (1707–1783) sünnipäevaks.⁴³¹ Ja 1778. aastal ilmus samuti Tallinnas trükist tema kirjutatud pühenduslaul Augusta Eleonora Closseri ja Caspar Hermann Nottbecki pulmadeks.⁴³² Tallinna kodanikeraamatu andmetel oli Nauert 1787. aasta seisuga ameti poolest muusik ja varem töötanud sekretärina vürst Trubetskoi teenistuses (Tallinna kodanikeraamat 2006: 117).

Toodud nimekirjas näeme esimesel kohal Noistenit, kellele arvestatud tasu suurus moodustab ligi kolmandiku kogu eelarvest, so 100 rubla. Tõenäoliselt oli tegemist Saksamaalt Bonnist pärit viiuldaja (Lucas) Carl Noisteniga, kuid täpsemaid andmeid tema kohta ei ole seni õnnestunud leida.⁴³³ Noisten peatus Tallinnas korduvalt reisisid Peterburi, näiteks 1787. aastal esines ta Suurgildi

⁴³¹ „Ode auf den Geburtstag Sr. Hochwohlgebohrnen des Herrn Justitien-Rath Hacks, gehorsamst gewidmet von Gottfried Eusebius Nauert.“ Reval, den 12 Oct. 1773, gedruckt mit Lindforschen Schriften (leidub Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus: XII-3016).

⁴³² „Lied an die Göttin der Liebe. Dem Nottbeck- und Closserschen Hochzeit-Feste gewidmet von Gottfried Eusebius Nauert.“ Reval, den 24 May 1778, gedruckt mit Lindforschen Schriften (leidub Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus: Msc V-4430).

⁴³³ Viiuldaja Noisteni eesnime(de) osas ei ole täit selgust. Ilmselt pärines ta Bonnist muusikute perekonnast, kust on teada kontrabassimängija Lucas K/Carl Noisten (1716/20?–1787), kellel oli viis poega ja neist neli olid muusikud. Samuti on andmeid bassilauljast nimega Ludwig Carl Noisten. Seoses noore Beethoveniga on mainitud Bonni viiuldajat, samuti nimega Lucas Carl Noisten (Vt Gasenzer, Elena, Genie zwischen Kunst und Krankheit. – *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 2015, 165, lk 445–457). Viiulivirtuoos Noisten, kes Tallinnas 1787. aastal ja hiljemgi esines, võis ta olla vana Noisteni üks poegadest või muu sugulane. Kas tema eesnimed aga olid samuti Lucas Carl, selle kohta kinnitavat allikat ei ole õnnestunud leida.

majas⁴³⁴ ja 1791. aastal Mustpeade majas. Viimasega seotud esinemistasude kviitungitele on ta kirjutanud alla C. Noisten,⁴³⁵ ilmselt eesnimega Carl. Kirjanik Johann Christoph Petri (1762–1851) on oma ülevaates „Värsked andmed Liivi- ja Eestimaa hariduse, kirjanduse, kunstide ja teaduste olukorrast” märkinud Noistenit kui „üht suurimat viulivirtuoosi, kelle sarnast ta on harva kuulnud” (Petri 1801: 1084), ent ta ei ole nimetanud viuldaja eesnime(sid).

Eelnimetatud protokollist ei ilmne kahjuks seda, mitme kontserdi eest oli märgitud summa Noistenile mõeldud, kuid vaadates ka tema Mustpeade maja kontsertide esinemistasude kviitungeid, võiks arvata, et Noisteni ühe kontserdi tulu võis olla 25 rubla ja sellisel juhul planeeriti hooajaks 1790/91 tema nelja kontserti. Nimekirja märgitud muusik Kniphoffi kohta ei ole teada, kas ta oli kohalik või kaugemalt, kuid talle arvestatud tasu suuruse järgi (20 rubla) võiks teda pidada pigem kohalikuks muusikuks, kellele mõeldud summa olid oluliselt tagasihoidlikum kui kuulsale viulivirtuoosile.

Samal, 1790. aasta 30. septembri koosolekul otsustati ka seda, et kontserdi-päevaks jääb endistviisi esmaspäev ning muusikadireksiooni juhatab parun Bernhard von Rosen (u1734–1798). Veel on märgitud, et instrumendi (kaupmees Hellingi poolt klubile laenatud klavessiini?) kasutamise eest tuleb esinejal tasuda iga kord üks rubla, nagu seni on tehtud.⁴³⁶

Juba nädala pärast, so 5. oktoobril 1790 toimunud klubi komisjoni koosolekul otsustati alanud kontserdihooajaks palgata lisaks ka klarnetimängija hr Rosberg, kes hooaja esimesel kontserdil kaasa ei teinud, kuid mõne klubiliikme arvates olnuks tema „akompanement klarnetil” hädavajalik. Protokollis on kirjas, et kuna hr Rosberg lubas tulevastel kontsertidel esineda sagedamini ka solistina, siis otsustas komisjon tema senise 40 rubla suurusele tasule lisada 20 rubla, nii et kokku 60 rubla. Kui mitmel kontserdil pidi Rosberg esinema, seda protokollis ei ole öeldud.⁴³⁷ Rosbergi kui muusiku tausta kohta ei ole kahjuks rohkemat teada, tõenäoliselt ta ei kuulunud linnamuusikute kompaniisse, sest säilinud dokumentides ei esine tema nime koos teiste linnamuusikutega. Küll on 1791. aastast säilinud kviitung talle 25-rublase tasu maksmise kohta Mustpeade maja kontsertidel esinemise eest,⁴³⁸ millest võib järeldada, et tegemist oli aktiivse ja hinnatud muusikuga.

⁴³⁴ TLA.230.1.Bf 68, l 16.

⁴³⁵ TLA.87.1.534, l 5, 9, 12.

⁴³⁶ TLA.1441.1.1, l 209–210.

⁴³⁷ TLA.1441.1.1, l 210.

⁴³⁸ TLA.87.1.534, l 13.

Sama koosoleku protokollis ilmneb, et klubi kontsertidele olid oodatud ka daamid, sest klubi eestseisus otsustas edaspidi pakkuda daamidele kontserdi vaheajal koguni tassi teed, klaasi limonaadi, õunu jm, ning seda klubi kuul, mis eestseisuse arvates oli võrreldes kontserdi kogukuludega tühine.⁴³⁹ Ometi selgub 1790. aasta 2. detsembri protokollist, et peaaegu kõik daamid olid saanud viimastele kontsertidele sisse ilma piletita, mistõttu pidas klubi komisjon vajalikuks tuletada kõigile klubiliikmetele meelde, et daamile tuleb klubi ökonoomi (ehk majandusjuhataja) käest hankida pilet, kirjutada sellele klubiliikme nimi ning kontserdile tulles esitada see portjeele.⁴⁴⁰

1790. aastatel sattus Kodanike klubi majanduslikesse raskustesse – olid tekkinud võlad, mille ühe põhjusena nähti suuri kontserdikulusid. Ilmselt siiski jätkati regulaarsete kontsertidega, mida kinnitab näiteks 1791. aasta 6. jaanuari Tallinna nädalalehes teadaanne, et „kuna täna, 6. kuupäeval [esmaspäeval] toimub Mustpeade majas ball, siis antakse härradele klubiliikmetele teada, et kontsert Kodanike klubis lükkub tänaselt neljapäevale, so 9. jaanuarile.”⁴⁴¹ Samuti 1791. aasta septembris avaldatud teade, et „29ndal alustab Kodanike klubi tavapäraselt talvekontsertide hooaega”⁴⁴² ja 1794. aasta septembris, et „25ndal avatakse Heldingi majas klubi traditsiooniline talvekontsertide hooaeg.”⁴⁴³ 1794. aasta 3. detsembri koosolekul arutati klubiliikmete arvu tõstmist 200-ni, et suurendada klubi sissetulekuid. Samuti otsustati tõsta õhtusöögi hinda 35 kopikalt 40-le.⁴⁴⁴ Kontsertide korraldamine jätkus, samuti toimusid ballid ja maskeraadid, kus tavapäraselt tehti annetusi ka vaestele. Näiteks 1794. aasta 30. detsembri maskeraadil koguti vaestekassasse 59 rubla.⁴⁴⁵

Hooajaks 1795/96 võttis kontserdikorralduse enda peale major Hueck.⁴⁴⁶ Klubi komisjon oli aga taas sunnitud arutama küsimust, kuidas katta järjest kasvavat kontserdikulu, mis tulenes muusikute poolt suurema palga nõudmisest.⁴⁴⁷ 1796. aasta algul toimunud koosolekul tõdeti, et kulud ulatusid juba 850 rublani, mis kaugelt ületas kontserdifondi kogutud summa. Edasises arutelus, kus toodi välja ka küttepuude, küünalde ja mängukaartide tõusnud hinnad ning tõsiasi, et ruumikitsikuse tõttu ei ole võimalik rohkem liikmeid

⁴³⁹ TLA.1441.1.1, l 211; Jürjo 2011: 135.

⁴⁴⁰ TLA.1441.1.1, l 216.

⁴⁴¹ RWN 06.01.1791.

⁴⁴² RWN 22.09.1791.

⁴⁴³ RWN 18.09.1794.

⁴⁴⁴ TLA.1441.1.2, l 3.

⁴⁴⁵ TLA.1441.1.2, l 3.

⁴⁴⁶ TLA.1441.1.2, l 12.

⁴⁴⁷ TLA.1441.1.2, l 16.

klubisse vastu võtta, jõuti otsusele, et iga klubiliige pidi kontserdifondi maksma lisaks kaks rubla. Samuti otsustati tõsta kaardimängutasu (*Kartengeld*) 80 kopikalt ühele rublale.⁴⁴⁸

Klubi kriitilise finantsolukorra üle arutati veel ka järgmisel, 27. veebruaril toimunud komisjoni koosolekul, kus selle peamise põhjusena toodi taas välja liiga kulukad kontserdid. Samas leiti suurejooneliste kontsertide korraldamise õigustuseks, et need tõstavad klubi mainet. Kuna aga muusikutele makstavad tasud ning saali kütmise ja valgustamise kulud ulatusid kokku juba 1000 rublani, mis moodustas umbes poole klubi sissetulekutest, siis otsustati edaspidi liigest luksusest siiski loobuda, et kontsertide korraldamist oleks võimalik jätkata.⁴⁴⁹

Järgmise, 1796/97. aasta kontserdihooaja organiseerimist vedas taas major Hueck, nagu selgub septembri algul toimunud koosoleku protokollis.⁴⁵⁰ Septembri lõpul aga tuli komisjonil otsustada, kas algaval hooajal palgata esinema isa ja poeg Noistenid või hoopis isa ja poeg Ohmannid. Nimelt oli Noisten sen, ilmselt viiuldaja Carl Noisten, seoses algava hooajaga saatnud klubi juhatusle kirja, milles teatanud, et ei tema ega tema poeg soovi tulla klubisse esinema juhul, kui klubi peaks palkama mõlemad Ohmannid, isa ja poja. Protokollist ei selgu Noisteni säärase n-õ avalduse tagamaad, kuid võib oletada, et tegemist oli konkurentsist tingitud teatud rivaalitemisega. Kahjuks ei ole protokollis märgitud ka seda, milline muusik oli Noisteni poeg, kas samuti viiuldaja? Nimetatud härrade Ohmannide puhul aga oli tegemist muusikutest isa ja pojaga – Johann Georg Ohmann, viiuldaja ja kapellmeister, ja tema poeg Ludwig Ohmann, kellest eespool oli juba juttu. Nagu protokollist selgub, otsustas klubi komisjon Noistenite kasuks.⁴⁵¹

1797. aasta algul otsustas klubi komisjon vahetada klubi nime, mis tõenäoliselt oli tingitud Prantsuse revolutsiooni järel poliitiliselt tundlikust olukorrast Venemaal, kus sõna Bürger kasutamine võis põhjustada ebameeldivusi. Nii pandi klubi uueks nimeks Erholung ehk Kosutus (Jürjo 2011: 128), mis igati toetas klubi tegevuse ajaviitelist ja meelelahutuslikku sisu. Kontsertide korraldamist jätkati klubis Erholung ka järgmistel hooaegadel kuni sajandi lõpuni ja edasigi, pakkudes sel moel tööd eelkõige linnamuusikutele, aga püüdes esinema saada ka nimekaid virtuoose välismaalt.

⁴⁴⁸ TLA.1441.1.2, l 22.

⁴⁴⁹ TLA.1441.1.2, l 23.

⁴⁵⁰ TLA.1441.1.2, l 25.

⁴⁵¹ TLA.1441.1.2, l 26.

5.3.2. Õhtuselts Mustpeade majas

Aasta pärast Kodanike klubi asutamist, so 1782. aastal hakkas Tallinna Mustpeade majas koos käima Õhtuselts (Abendgesellschaft). See oli iseseisev organisatsioon, kes oli mustpeade vennaskonnaga sõlminud lepingu, mille kohaselt võis selts kasutada Mustpeade maja ruume ning kõik mustpead võisid seltsielus osaleda. Seltsiliikmeteks võeti ametnikke, sõjaväelasi ja ka aadlikke, aga mitte käsitöölisi. Liikmete arv oli suurem kui Kodanike klubis, ulatudes 300–400-ni. Maja oli seltsiliikmetele avatud septembri algusest kuni aprilli lõpuni iga päev kell 17–23 (Elias 1978: 183). Aastal 1786 kuukirjale Für Geist und Herz kirjutanud härra B. pidas just Õhtuseltsi linna parimaks ja armastatumaks kooskäimispaiagaks, ja eelkõige sellepärast, et sinna võisid kokku tulla eri seisuste esindajad ja omavahel vabalt suhelda, aga muidugi ka sellepärast, et seal sai nautida maitsvaid õhtusööke, lugeda raamatuid ja mängida piljardit. Seevastu aadliklubi sai temalt kriitikat klubis valitsenud vanamoodsa käitumisreeglitiku pärast, kus piinliku täpsuse ja hoolega järgiti auastet ja etiketti. Härra B. kirjutab oma kirjas, et talle seesugused ranged käitumismäärused ei meeldi, sest tema „tahab tulla ja minna, millal heaks arvab, riietub talle sobival moel, sööb ja joob siis, kui soovib, ja valib lauas sellise koha, mis talle mugavaim tundub“ (B. 1786: Zweyter Brief, lk 116). Sellest näeme, et hoolimata valgustusajal tekkinud vabameelsemast suhtumisest ühiskonna eri seisuste vahelisse suhtluse, püüdis aadelkond endiselt rõhutada seisuslikku erinevust. Lisaks rõhutati seda omavahel prantsuse keeles rääkimisega, milline komme oli siia jõudnud Vene aadli vahendusel, kes oli tugevalt mõjutatud prantsuse kultuurist ja valgustusideedest.

Mustpeade majas korraldati samuti balle ja igal kolmapäeval toimus kontsert, kuhu oli lubatud tulla ka naistel (B. 1786: Zweyter Brief, lk 114, 119). Liikmete kõrval võisid seltsiüritustel osaleda veel ka n-õ erakorralised liikmed, kelle hulgas oli mitmeid muusikuid ja näitlejaid. Samas on 1790. aastast teada juhtum, et Tallinna tantsuõpetajat Antonius von Mayneckit keelduti seltsi liikmeks vastu võtmast, mille peale solvunud tantsuõpetaja kirjutas Eestimaa kindralkubernerile kaebekirja.⁴⁵² Sellest juhtumist võib järeldada, et Õhtuseltsi liikmeks saamiseks ei piisanud üksnes aadlitiitlist või leitnandi auastmest, vaid oluliseks peeti ka ameti prestiiži, mis tol ajal tantsuõpetajal ei olnud kuigi kõrge. 1792. aastal reorganiseeriti Õhtuselts klubiks Einigkeit, mis oli samuti iseseisev organisatsioon. Klubi Einigkeit jätkas ballide ja kontsertide korraldamist.

⁴⁵² EAA.30.1.10, l 142; Jürjo 2011: 135.

III 22. Theodor Gehlhaar, „Mustpeade maja” („Das Schwarzenhäupter haus”). Litograafia. Revaler Stadtansichten, Reval, 1850.

Kontserdid toimusid Mustpeade maja saalis, mida kontserdipaigana on kritiseerinud härra B., kes kuukirjas Für Geist und Herz kirjutab, et

„see saal ei ole kontserdisaali ehitatud. Selle tahveldatud ja mitte küllalt kõrge lagi, nagu ka paljud tohutu suured maalid summutavad kõla, nii et isegi Lolly⁴⁵³ viiulihelid seal ära kaovad. Orkester on kõrgemale tõstetud ja kuna ta seetõttu küünib madalale laele väga lähedale, on muusikutel seal enamasti lämmatavalt palav, mis on väga ebameeldiv, eriti lauluhäälele ja vaskpillidele.” (B. 1786: Zweyter Brief, lk 123–124.)

Antud kirjelduse põhjal tekib küsimus, millisest saalist jutt õigupoolest käib? Vastuvõtu- ja ballisaalina kasutatud suur ehk tänapäevase nimega Valge saal ei tundu sellega sobivat härra B. kirjeldatud „tahveldatud ja mitte küllalt kõrge lae” tõttu. Kui aga arvestada asjaoluga, et aastail 1908–1911 ehitati saal põhjalikult ümber, mille käigus eemaldati neli lage toetanud sammast ja

⁴⁵³ Lolly nime taga on ilmselt Antonio Lolli (u1725–1802), itaalia viiuldaja ja helilooja, kellest sai oma aja üks tuntumaid viiulisoliste tänu arvukatele kontsertreisidele Euroopa maades. Aastail 1774–1783 töötas ta viiuldajana Peterburis Katariina II õukonnas.

lae kõrgus tõsteti kuue meetrini ning sambad pandi toeks rõdule, siis võiks arvata, et härra B. kirjeldas siiski Valget saali, mille lagi oli tema ajal tunduvalt madalam. Ja mis puutub paljudesse suurtesse maalidesse, siis tõepoolest ehtisid tol ajal suure saali seinu Rootsi, Saksa, Taani, Venemaa jt valitsejate täisfiguuride portreed, mis olid vennaskonnale aastakümnete jooksul kingitud.⁴⁵⁴ Kunstiajaloolase Juhan Maiste sõnul oli Mustpeade maja nagu kunstimuuseum, kus leiduv uhke maalikogu oli esimene omalaadne Tallinnas. Samuti olid maja teised ruumid täis kunsti, sealhulgas gobeläänid, hõbeanumad ja muud varad, mille hulk aastatega järjest kasvas (Maiste 1995: 72). On aga võimalik, et intiimsemad kammerkontserdid toimusid Vennaste saalis, mille seinad olid samuti kaetud arvukate maalidega.

Kes esinesid Õhtuseltsi kolmapäevastel kontsertidel, selle kohta saame veidi aimu taas härra B. kirjast, milles ta on märkinud, et kavas olid enamikus diletantide numbrid (B. 1786: Zweyter Brief, lk 123). Härra B. ülal tsiteeritud kirja, aga ka Tallinna nädalalehe andmeil käis aeg-ajalt esinemas ka külalisartistid, nagu Kodanike klubiski. Näiteks kuulutas Tallinna nädalaleht 1786. aasta 4. mail, et

„homme kell 5 õhtul lasevad kaks hiljuti siia saabunud virtuoosi, härrad Böckid vürst Esterházy kuulsast kapellist, Mustpeade majas kuuldavale parimaid palu metsasarvedel ja rõõmustavad muusikakõpru kunsti ja iluga, mida nad oma instrumentidega nii täiuslikult oskavad väljendada. Piletid on saadaval Stadt Hamburgis.”⁴⁵⁵

Ilmselt oli tegemist üle Euroopa tuntud vendadega Ignatz Böck (1754 – pärast 1814) ja Anton Böck (1757 – pärast 1815), kes olid pärit Baierimaalt Regensburgist. Alates 1775. aastast töötasid vennad muusikutena kolm aastat Viinis ja seejärel ühe aasta Stockholmis, kust lahkusid kliima sobimatuse tõttu. Otsustanud tagasi Viini pöörduda, tegid nad reisil mitmeid pikemaid peatusi, nagu Kopenhagenis, Hamburgis, Berliinis, Dresdenis ja Prahhas, kus andsid menukaid kontserte. Viini ei jäänud nad siiski kauaks, vaid võtsid ette järgmise turnee Itaaliasse, esinedes Venezias, kus pälvisid oma mängukunsti eest koguni kuldmedali (lisaks honorarile), ja Milanos ning sealt edasi Pariisi ja Londonisse, kus neil oli au ka kuninga ees esineda. Kontserdireisi jätkasid vennad Böckid läbi Belgia, Hollandi ja Saksamaa ning seejärel võtsid sihiks Venemaa, peatudes teel ka Riias ja Tallinnas. Pärast Peterburi ja Moskvat

⁴⁵⁴ Siiski jääb Valge saalis osas kahtlus, kas härra B. kirjeldas just seda saali. Teise võimaliku variandina võis ta mõelda ruumi, mida praegu nimetatakse Vennaste saaliks.

⁴⁵⁵ RWN 04.05.1786.

pöördusid nad läbi Poola tagasi kodukanti Baierimaale, asudes elama Münchenisse. 1780. aastate lõpul tegid nad veel ühe kontserdireisi Itaaliasse, mille järel tagasi Münchenis astusid nad 1790. aastal ametisse õukonnamuusikutena (Lipowsky 1811: 24–26).

Mustpeade majas toimuva kontserdihooja kohta leidub üks teade ka Tallinna nädalalehe 1791. aasta 6. oktoobri numbris, milles teavitatakse tavapärase talvekontsertide hooaja alustamisest 15. oktoobril ja ühtlasi tuletatakse meelde, et kontserdile sissepääsuks tuleb esitada pilet, mida on võimalik hankida seltsi eestseisuse käest.⁴⁵⁶

Kes veel Mustpeade majas esinesid, selle kohta leidub rohkem andmeid 1791. aasta kohta, millest on Mustpeade Vennaskonna arhiivis säilinud kviitungid tasu maksmise kohta muusikutele kontsertidel esinemise eest.⁴⁵⁷ Nende hulgas on näiteks kolm kviitungit viiuldaja Noistenile tasu maksmise kohta: 13. veebruaril on ta saanud ettemaksuks 50 rubla ja 2. aprillil ülejäänud 50 rubla, paraku ei ole märgitud, mitme kontserdi eest. Ja aasta lõpus, 14. detsembril on talle korraga makstud 50 rubla juba toimunud kontsertide eest ja 25 rubla ettemaksuks.⁴⁵⁸ Samuti aasta lõpust, 5. detsembri kuupäevaga leidub kviitung 15-rublase tasu maksmise kohta Christian Friedrich Hennigile, tollal Eestimaal viibinud muusikule ja heliloojale, kellest on juttu juba olnud.

Teistest 1791. aasta kviitungitest ilmneb, et Mustpeade majas tegid kontsertidel kaasa ka Tallinna organistid ja linnamuusikud, viimased nii solistidena kui ka kapellina. Näiteks on aprillis makstud tasu kolmele organistile, Alexander Forbusele (Niguliste) 10 rubla,⁴⁵⁹ Heinrich Christian Völkerile (toomkirik) 20 rubla⁴⁶⁰ ja Johann Julius Mirusele (Oleviste) 30 rubla⁴⁶¹ ning novembris veel Forbusele 15 rubla.⁴⁶² Detsembris said tasu kaks linnamuusikut, Christian Carl Stockfisch 9.50 rubla⁴⁶³ ja Johan Friedrich Heidemann 10 rubla.⁴⁶⁴ Linnakapellile aga on aprillis makstud kogu kontserdihooja töötasu – kokku 150 rubla, mille kättesaamist on kviitungil tõendanud seitse muusikut oma allkirjadega, nimeliselt J. G. Mühlbach, C. C. Stockfisch, J. F. Stockfisch, J. G.

⁴⁵⁶ RWN 06.10.1791.

⁴⁵⁷ TLA.87.1.534, Konzert- und Ballabrechnungen 1791.

⁴⁵⁸ TLA.87.1.534, l 5, 9, 12.

⁴⁵⁹ TLA.87.1.534, l 10.

⁴⁶⁰ TLA.87.1.534, l 11.

⁴⁶¹ TLA.87.1.534, l 16.

⁴⁶² TLA.87.1.534, l 4.

⁴⁶³ TLA.87.1.534, l 6.

⁴⁶⁴ TLA.87.1.534, l 7.

Mertens, C. H. Martini, A. Nordien ja J. F. Heidemann.⁴⁶⁵ Ülejäänud maksekviitungid on välja kirjutatud nn vabadele muusikutele, kes olid esinenud ka Kodanike klubis, nagu Gottfried Eusebius Nauert, kes sai aprillis tasu 20 rubla,⁴⁶⁶ hr Rosberg – samuti aprillis 25 rubla⁴⁶⁷ ning J. Hansen, kellele maksti aprillis 12 rubla ja detsembris 10 rubla.⁴⁶⁸ Nende kviitungite põhjal saame teada, et kontserditöö eest maksti muusikutele palka üldjuhul kaks korda aastas – hooaja keskel detsembris ja hooaja lõpul aprillis. Mitmel kontserdil nad saadud tasu eest kaasa tegid, seda kahjuks ei ole kviitungitel kirjas.

Küllaltki aktiivse kontserttegevuse kõrval – esmaspäeviti Kodanike klubis ja kolmapäeviti Mustpeade majas – mängisid linnamuusikud ka mõlemas klubis ballidel tantsuks. Linnamuusikute kapelli koosseisu kuulus 1780.–1790. aastail kuus kuni kaheksa muusikut, kapelli juhatas aastail 1776–1789 Michael Andreas Tewes, 1789(?)–1791 Johan Gottlob Mühlbach ja 1791–1803 Carl Heinrich Martini (Saha 1972: 40). Mustpeade majas tehtud ballimuusika kohta leiame kinnitust jällegi 1791. aastast säilinud ballikulude arvestuslehtedest, mille järgi maksti peamuusik Martinile ja tema kapellile ballil mängimise eest kokku 17 rubla. Lisaks rahapalgale kuulus töötasu hulka veel pudel brändit (hinnaga 45 kopikat), õhtusöök (kokku hinnaga 1.45 rubla) ja 30 pudelit õlut (kokku hinnaga 1.80 rubla).⁴⁶⁹

5.4. Kontserdid Suurgildi ja Kanuti gildi majas

Tallinna kultuurielus on sajandite vältel etendanud silmapaistvat osa Suurgildi maja, kus toimusid eelkõige küll suurkaupmeeste koosviibimised, pidustused ja ballid, kuid gildisaale üüriti ka linnakodanikele pulma- ja muudeks pidudeks ning rändteatritruppidele etenduste ja muusikutele kontsertide andmiseks. Esimesed andmed kontsertide toimumise kohta Suurgildi maja saalis pärinevad 1787. aastast, kui 15. veebruaril ja 25. märtsil on gildi arvepida- mis- ja kassaraamatusse tehtud sissekanne viie rubla laekumisest kontserdi eest, ent esinejaid ei ole märgitud. Sama aasta 2. juulist aga leidub viie rubla laekumiskanne kontserdi eest, mille andis viiulivirtuoos Noisten.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ TLA.87.1.534, l 1.

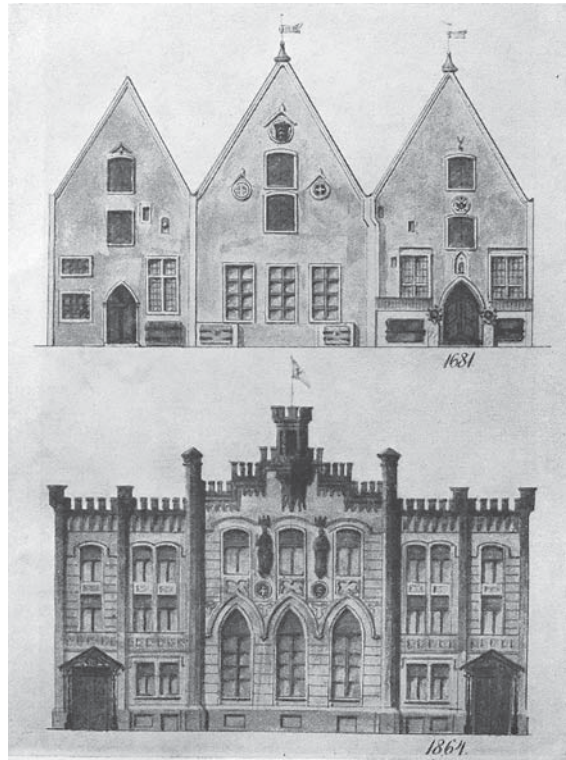
⁴⁶⁶ TLA.87.1.534, l 17.

⁴⁶⁷ TLA.87.1.534, l 13.

⁴⁶⁸ TLA.87.1.534, l 15, 14.

⁴⁶⁹ TLA.87.1.534, l 3, 20. Hindade kohta saab võrdluseks lisada, et 1791. aastal maksis Kodanike klubis lõunasöök 40 kopikat ja kohv 15 kopikat (Jürjo 2011: 130).

⁴⁷⁰ TLA.230.1.Bf 68, l 2; l 16.

III 23. Kanuti gildi hoone fassaadi plaanid 1681. aastal ja 1864. aastal pärast ümberehitust. Tallinna Linnaarhiiv, TLA.1465.1.2488.

Rohkem kontserte 18. sajandi lõpukümnendil paistab olevat toimunud Tallinna Kanuti ehk käsitööliste gildi maja⁴⁷¹ saalis, kus esinesid nii kohalikud kui ka välisartistid. Kontsertide kohta leidub andmeid Tallinna nädalalehes ja ka Kanuti gildi kassaraamatus,⁴⁷² kuhu on kantud kontsertide saaliüüri tulud – viis rubla ühe kontserdi kohta. Kassaraamatus kajastuvad ka muud Kanuti saalis korraldatud meelelahustuslikud üritused, mille eest on makstud üüritasu, nagu näiteks maskeraadid, ballid, rändtruppide ja -komöödiante ning köietantsijate etendused. Nagu eespool juba sai nimetatud, külastas 1795. aasta suvel Tallinna Mme Tilly ooperitrupp, kes üüris Kanuti gildi saali 21 etenduseks, tasudes selle eest kokku 168 rubla, so kaheksa rubla ühe etenduse eest.⁴⁷³ Kanuti maja ballide kohta ilmneb kassaraamatust, et regulaarselt hakkasid sügis-talvise hooaja ballid toimuma alates 1790. aasta septembrist ja enamasti oli kuus-seitse balli ühel hooajal. Erandlikult toimus 1796/97.

⁴⁷¹ Käsitööliste gildimaja nimetati ka tsunftimajaks (*Zunftthaus*).

⁴⁷² TLA.190.1.168, Cassa-Rechnung 1778–1809.

⁴⁷³ TLA.190.1.168, I 103 lp.

hooajal ainult kaks balli sügisel, sest novembris surnud Venemaa keisrinna Katariina II leinaaja tõttu kuni kevadeni balle ei korraldatud. Aga järgmisel hooajal 1797/98 toimus jälle seitse balli, nagu ka 1798/99 ja 1799/1800.

Esimesed viited kontsertide toimumisele Kanuti gildi majas pärinevad aastast 1792, kui juulis oli ühe kontserdi eest saaliüüri tasunud külalisartist, pianist ja organist Johann Wilhelm Hässler⁴⁷⁴, kelle kontsertidest Tallinnas oli eespool juba juttu. 1792. aasta septembris oli kolme kontserdi, oktoobris ühe ja detsembris kahe kontserdi eest tasunud hr Dülon.⁴⁷⁵ Ilmselt oli tegemist 18. sajandi lõpu ja 19. sajandi esimese veerandi tuntuima saksa flöödivirtuoosiga, pimeda muusiku ja helilooja Friedrich Ludwig Düloniga (ka Dulon; 1769–1826), kellel olnud 40-aastasena repertuaaris üle 250 flöödikontserdi (Schilling 1840: 507–509). Tema Tallinna kontserdist 10. septembril teavitas ka Tallinna nädalaleht, märkides, et publiku soovile vastu tulles esineb Dülon veel viimast (so kolmandat) korda Kanuti maja saalis ja „püüab lugupeetud kuulajatele pakkuda mitmekülgse ja uutest paladest koosneva kavaga taaskord head meelelahutust.”⁴⁷⁶ Pileti hinnaks oli märgitud üks rubla. Siiski ei jäänud see Düloni päris viimaseks kontserdiks Tallinnas, nagu näitavad nimetatud Kanuti maja saaliüüri tasumise sissekanded sama aasta oktoobris ja detsembris. Dülon elas neil aastail Peterburis, kuhu ta oli koos oma isa ja õega jõudnud pärast pikka kontserdireisi Saksamaal, Inglismaal ja Austrias. Võib uskuda, et Tallinnas talle osaks saanud suur menu ja ühtlasi kopsakas tulu meelitas teda siia naasma.

1792. aasta detsembris andis Kanuti maja saalis kontserdi Christian Friedrich Hennig, mis ilmneb taas Kanuti gildi kassaraamatust.⁴⁷⁷ 1791. aastal oli Hennig esinenud ka Mustpeade maja kontserdil. Kahjuks allikatest ei selgu, milline muusik ta täpsemalt oli. Kuna enne Eestimaale tulekut töötas ta kapellmeistrina, siis võiks arvata, et pigem oli tegemist instrumentalistiga. Järgmise, 1793. aasta veebruaris on kahe kontserdi eest tasunud saaliüüri hr Kerner,⁴⁷⁸ kelle kohta ei ole õnnestunud täpsemaid andmeid leida.

Tihedam kontserdihooaeg Kanuti majas paistab kassaraamatu põhjal olnud 1795. aasta talv, kui veebruaris tasus ühe kontserdi eest hr Bohrer, märtsis kahe eest hr Polack ja ühe eest hr Tewes, usutavasti viuldaja Otto Ernst

⁴⁷⁴ TLA.190.1.168, l 97.

⁴⁷⁵ TLA.190.1.168, l 98.

⁴⁷⁶ RWN 06.09.1792.

⁴⁷⁷ TLA.190.1.168, l 99.

⁴⁷⁸ TLA.190.1.168, l 99.

Tewes Peterburist (Stöckl 1992: 88), ning ühe kontserdi eest hr Bohrer.⁴⁷⁹ 1798. aasta talvehooajal toimus Kanuti saalis neli kontserti: jaanuaris on saaliüüri viis rubla tasunud hr Stunder,⁴⁸⁰ märtsis külalisartist, viiulivirtuoos ja organist Johann Friedrich Stiemer ning kohalikud muusikud, laulja Benedikt Leberecht Zeibig ja pianist Christoph August Gabler.⁴⁸¹ 1799. aastast leidub kassaraamatus vaid üks sissekanne saaliüüri maksmise kohta ja selle on märtsikuus tasunud taas pianist Gabler.⁴⁸² Sellest kontserdist teavitas ka Tallinna nädalaleht, kuulutades, et „Gableril on au anda Kanuti gildimajas avalik kontsert, kus ta ennekõike mängib klaverit“ (*Fortepiano*),⁴⁸³ mis lubab arvata, et Kanuti saalis võis olla kontsertide tarvis korralik haamerklaver ja et Gabler andis kontserdi, millel ta esines peamiselt klaverisolistina, umbes nii, nagu Mozart oma Viini akadeemiatel.

1797. aasta 30. detsembril andis Tallinna nädalalehe andmetel Kanuti majas kontserdi Gothast pärit bassilaulja Hartmann Christian Wunder (1756–1810), kes teel Riias Peterburi tegi kontserdipeatuse Tallinnas.⁴⁸⁴ Nädalalehes nimetati teda kuulsaks virtuoosiks ja anti edasi laulja sõnum tallinlastele, et „ta loodab uute ja siin veel tundmata aariatega publiku poolehoidu võita.“ Wunderi puhul oli tegemist rändartistiga, kes tänu heale bassihäälele ja ulatusele H-st kuni gis1-ni loobus 1790. aastal sõjaväelase karjäärilist laulmise kasuks ja võttis ette kontserdireisi läbi Sileesia, Ungari, Poola, Tšehhi, Venemaa, sealhulgas Balti kubermangud, Inglismaa ja tagasi Saksamaale. Seal hakkas ta mitmes ooperiteatris mängima külalisrolle. 1797. aasta novembris ja detsembris laulis ta aga Riia ooperiteatris etendatud Mozarti ooperis „Võluföööt“ Sarastro rolli (WeGA 2017). Siirdudes Riias edasi Peterburi, sõitis ta Tallinnast läbi ja esines ka siinse publiku ees, nagu kuulutati nädalalehes. Peterburi jäi Wunder umbes kümneks aastaks ja 1808. aastal pöördus tagasi Saksamaale, tehes kontserdipeatuse ka Tartus (Rämmer 2016: 102). 1797. aasta Tallinna kontserdi kohta ei ole kahjuks teada, milliseid „uusi siin tundmata aariaid“ Wunder esitas, võib küll arvata, et tegemist oli kaasaegsetest ooperitest pärit numbritega.

Üks läbi Tallinna reisinud kuulsamaid naismuusikuid oli klaasharmonika mängija Marianne Kirchgeßner (ka Kirchgässner) (1769–1808), kes 1798. aasta

⁴⁷⁹ Kõik sissekanded: TLA190.1.168, I 102 lp.

⁴⁸⁰ TLA.190.1.168, I 113 lp.

⁴⁸¹ TLA.190.1.168, I 115 lp.

⁴⁸² TLA.190.1.168, I 119 lp.

⁴⁸³ RWN 28.02.1799.

⁴⁸⁴ RWN 28.12.1797.

suvel andis Tallinnas tõenäoliselt Kanuti maja saalis (*in dem Saale der Harmonie*) kaks kontserti.⁴⁸⁵ Saksamaal Bruchsalis sündinud Marianne Kirchgeßner sai 1790. aastail oma pillimänguga üle Euroopa kuulsaks ja oodatuks paljudes linnades. Tema eluloost on teada seda, et ta oli 4-aastaselt jäänud røugete põdemise tagajärjel pimedaks, kuid oma vanemate toetusel alustas siiski klaverimängu õppimist. 11-aastasena saadeti ta Karlsruheesse kapellmeister Joseph Schmittbauri (1718–1809) juurde end klaverimängus täiendama ning lisaks hakkas ta klaasharmonikat õppima. 1760. aastail, kui Benjamin Franklin (1706–1790) leiutas uudse klaasharmonika, nimetades selle *armonica*'ks, sai sellest instrumendist uus mood Ameerikas ja peagi ka Euroopas. Seda mängisid nii mehed, neist tuntumad Franklin ise ja Franz Mesmer (1734–1815), kui ka naised, kellest mõned jõudsid välja koguni suurtele lavadele, nagu näiteks inglise muusik Marianne Davies (1743/44?–u1818), Austria helilooja ja muusik, samuti lapsena nägemise kaotanud Maria Theresia Paradis (1759–1824) ja ka Marianne Kirchgeßner. Ehkki pime, asus ta 1791. aastal koos sõbrast mäenedžeri ja selle naisega oma esimesele Euroopa turneele, andes kontserte Münchenis, Viinis, Prahast, Dresdenis, Leipzigi, Berliinis, Hamburgis, Kopenhaagenis ja peatudes pikemat aega ka Londonis, kus saksa pillimeister Fröschela ehitas talle uue instrumendi, mida ta edaspidi kontsertidel kasutas. Viinis kuulis tema mängu ka Wolfgang Amadeus Mozart, kes sellest inspireerituna komponeeris kvinteti klaasharmonikale, flöödile, oboele, violale ja tšellole („Adagio ja rondo”, KV 617) ja veel muid teoseid klaasharmonikale (Pohl; Pisarowitz 2016). Järgmise pikema kontserdireisi sihiks seadis Kirchgeßner aga Peterburi, kuhu tee viis ka läbi Eestimaa ja Tallinna, kus, nagu öeldud, ta andis kaks kontserti.

1800. aasta suvel külastasid Tallinna itaalia muusikud, lauljanna Teresa Cenni ja ilmselt temaga koos reisinud kontrabassimängija Domenico dall'Occa.⁴⁸⁶ Nende kohta leidub vaid nappe andmeid. Nad olid samuti rändartistid – Cenni oli laulnud Pariisi ooperiteatris, Leipzigi⁴⁸⁷ ja Peterburis, kus oli tegutsenud ka dall'Occa, keda nädalaleht tutvustas kui endist Venemaa keiserlikku kammermuusikut.⁴⁸⁸ Nädalalehes avaldatud kuulutuste põhjal Cenni ja dall'Occa andsid eraldi kontserdi. Cenni „suur kontsert Kanuti maja saalis, kus ta esitab kuulsaimate itaalia heliloojate aariaid ja retsitatiive,” oli esialgu

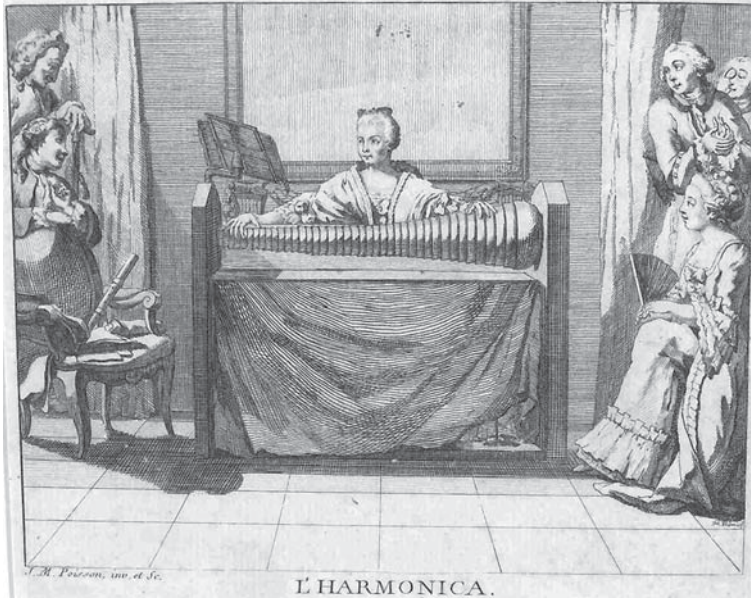
⁴⁸⁵ TLA.230.1.BO 20, l 9. Kas Kanuti maja saali nimetati ka *Harmonie*-saaliks, seda kinnitavaid allikaid ei ole õnnestunud leida. Teada on, et 1801. aastal asutati Kanuti gildi klubi nimega *Harmonie*.

⁴⁸⁶ Domenico vend Antonio dall'Occa (1763–1846) oli samuti kontrabassimängija, kes töötas Peterburi keiserlikus õuekapellis.

⁴⁸⁷ Zeitung für die elegante Welt. Zweiter Jahrgang, Nr. 23. Leipzig, 1802, lk 184.

⁴⁸⁸ RWN 23.07.1800.

III 24. J. M. Poisson, „L'harmonica” (Thomas Blochi kollektsioonist). Maalikunstnikuna tuntud Angelika Kaufmann (1741–1807) klaasharmonikat mängimas.

planeeritud 22. juunile, kuid samal õhtul toimuma pidanud balli tõttu lükati Cenni kontserdipäev edasi 25. juuniks. Ühtlasi teatas nädalaleht, et lauljanna annab ka teise kontserdi 28. juunil ning pileti hind on 1.50 rubla.⁴⁸⁹ Ilmselt oli ball tallinlaste jaoks nende seltskondliku elu tippündmus, mis pidi igal juhul toimuma selleks ettenähtud päeval. Ja ilmselt ei peetud tol ajal probleemiks n-ö dikteerida külalisartistile, millal ta võib kontserdi anda, et see publikule sobiks. Kontrabassimängija Domenico dall'Occa kontsert pidi nädalalehe kuulutuse järgi toimuma 23. juulil samuti Kanuti maja saalis, kus muusikul oli kavas demonstreerida uut, enda leiutatud kolme keelega basskeelpilli, mille nimi oli *Contraviolon*.⁴⁹⁰ Kuulutuses olid märgitud ka piletihinnad, seekord kolmes hinnaklassis: eespoolsed kohad 1.50 rubla, keskel 1.00 rubla ja galeriis 50 kopikat. Kontserdi programmi pidi levitatama eraldi lehtedel.

Kuna teadaolevalt ei ole 18. sajandist säilinud ühtki Tallinnas toimunud kontserdi kava, siis võib vaid oletada, milline oli kohalike ja rändmuusikute kontsertide ülesehitus. Ilmselt järgiti siin mõlemal juhul tol ajal Euroopas levinud traditsiooni, mille järgi kontserdiprogrammid sisaldasid valikut inst-

⁴⁸⁹ RWN 11.06., 18.06., 25.06.1800.

⁴⁹⁰ RWN 23.07.1800.

rumentaal- ja vokaalteostest. 18. sajandi teisel poolel kujunes Londonis välja kaheosaline programm, milles tavapäraselt oli umbes kuus instrumentaalteost, enamasti kontserdid, avamängud ja soolopilliteosed, ning nende vahele esitati laule ja muid vokaalteoseid. Repertuaaris olid valdavalt kaasaegsed (ja populaarsed) teosed, mille valik mõistagi sõltus sellest, kas esitajateks olid professionaalid või asjaarmastajad.

Teadaolevalt vanimad Tallinna kontserdikavad on pärit 19. sajandi algusest ja nendest ilmneb, et nagu mujalgi, oli ka Tallinnas kombeks koostada kontserdi programm instrumentaal- ja vokaalteostest – ühel kontserdil tavaliselt kuus numbrit. Siiski ei näita säilinud kavad seda, kas need kuus numbrit esitati järjest või kahes osas vaheajaga. Näiteks vanimas kavas 1804. aastast, kui detsembri alguses toimus Suurgildi maja saalis viiuldaja Noisten seni-kontsert-tuluõhtu, on märgitud kuus numbrit (Saha 1972: 11–12).⁴⁹¹

1. Haydn, sümfoonia
2. Haydn, koor oratooriumist „Aastaajad“, esitajad toomkiriku koor ja organist Völker
3. Dussek, klaverikontsert, solist hr Gabler
4. Müller, flöödikontsert, solist hr Micheelsen
5. Kreutzer, viiulikontsert, solist hr Noisten
6. Aaria, solist hr Zeibig

Toodud andmed näitavad, et kontserdil kõlanud teoste autorid olid kaasaegsed heliloojad, nagu Joseph Haydn, Jan Ladislav Dussek, August Eberhard Müller ja Rodolphe Kreutzer. Kui instrumentaalteoste kohta puuduvad täpsemad andmed, siis Haydni oratooriumi puhul teame, et teos on kirjutatud aastal 1801, so vaid kolm aastat enne Tallinnas ette kandmist. Hillar Saha andmetel esitas kavas märgitud ühe koorinumbri toomkiriku koor koos organist Heinrich Christian Völkeri saatemänguga (Saha 1972: 11), ent kogu oratooriumi ettekanne toimus Tallinnas 17. detsembril 1804. aastal Kanuti gildi saalis heategevuslikul kontserdil, kus seda esitas seesama Völkeri koor koos „seltskonna lauljate ja lauljannadega“ ja ooperitenori Zeibigiga ning ettekanne juhatas ooperibass hr Trull (Saha 1972: 15). Haydni sümfooniat esitas ilmselt väike orkester, mille ehk veidi üle 10 liikmega koosseisus olid ühendatud linnamuusikute ja asjaarmastajate jõud.

⁴⁹¹ Kava originaali ei ole õnnestunud leida, kahjuks puudub Saha andmete juures allikaviide.

Vaadates kavas märgitud teisi esinejaid, siis aariat esitanud hr Zeibig oli ilmselt seesama ooperilaulja Benedikt Leberecht Zeibig, kes Haydni oratooriumi ettekandmises osales. Tema kohta on teada, et ta elas Tallinnas alates 1795. aastast, kui liitus siinse ooperitrupiga, oli aastail 1804–1809 Tallinna Teatri direktor ja ühtlasi laulja, seejärel aga läks Peterburi muusikaõpetajaks (Pappel 1996a: 27, 31, 40). Kava järgi klaverikontserti esitanud Gablerist ja viiulikontserti mänginud Noistenist on eespool juba juttu olnud. Flöödikontserdi solist Micheelsen oli Hillar Saha arvates endine Liigvalla mõisa kapelli juht (Saha 1972: 66).

Teadaolevalt vanimate säilinud kontserdikavade teise näitena võiks tuua Kanuti gildimaja saalis 19. jaanuaril 1805. aastal toimunud külalisflötisti, „härä Vogeli“ kontserdi kuulutuse.⁴⁹² Artistinime „Herr Vogel“ taga peitus tegelikult Louis Graf von Poligny (1769/70? – ?), Franche Comté's sündinud ja Pariisis õppinud mitmekülgsete huvidega mees, kes on muusikalukku läinud ainulaadse flöödivirtuoosina. Louis Poligny' elukäigust on teada, et Prantsuse revolutsiooni aastail sattus ta sõjaväelasena korduvalt võitlusmõllu, kuni 1798. aastal, saanud kokku 17 rasket haava, saadeti ta invaliidina pensionile. Seejärel ta emigreerus Prantsusmaalt, võttis endale teise nime ja hakkas tegelema vehklemis- ja tantsukunstiga! Mõne aasta möödudes pühendus ta aga flöödimängule ja muusika komponeerimisele ning võttis ette kontserdireisi läbi kogu Euroopa, pälvides rohkesti imestust ja imetlust. Tema mängukunsti üks erilisemaid võtteid olevat olnud topelthelide tekitamine, st et tema mängus kostus meloodiale lisaks veel teinegi hääl, millist tehnikat ei suudetud ei selletada ega järgi teha. Samuti hämmastas ta publikut oma erakordse füüsilise jõuga, tõstes õhku suuri mehi ja muljades sõrmede vahel katki hõbemünste (Gerber 1813: kd 3, v 744–745).

Flöödivirtuoos Vogeli Tallinna kontserdil tegid kaasa ka kohalikud muusikud, nagu pianistid Christoph August Gabler ja Johann Christian Moier⁴⁹³ ning laulja Benedikt Leberecht Zeibig. Peale nende tegi kontserdil kaasa viiuldaja Noisten jun, kes tõenäoliselt oli tulnud koos külalise Vogeliga. Kavas oli kuus numbrit, mis on kuulutusel kirjas tol ajal tavaks olnud n-õ vabas vormis ehk teoste mittetäielike andmetega: esimeseks kvartett flöödile [!] Vogeli esituses, teiseks Mozarti klaverisonaat neljale käele Gableri ja Moieri ettekandes, kolmandaks Adagio, Phantasie ja Variatsioon sooloflöödile „kahehäälselt“

⁴⁹² Kava leidub Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika kogus: TLÜAR XIV-429.

⁴⁹³ Tõenäoliselt Johann Christian Moier (1786–1858), arst ja kirurg, kes tegutses Tallinnas ja Tartus ning näitas end ka suurepärase klaverimängijana, andes Tartu Ülikooli aulas heategevuslikke kontserte, esitades muu hulgas Beethoveni kõik klaverisonaadid (Salupere 2012: 268; *Deutschbaltisches ...* 1970: 527).

III 25. Flöödivirtuoos Louis Graf von Poligny *alias* Hr. Vogeli Tallinna Kanuti gildi saalis toimunud kontserdi kuulutus. (TLÜAR baltika: XIV-429.)

Mit Obrigkeitlicher Bewilligung

wird

Herr Vogel

Heute, Donnerstags, den 19ten Januar 1805,

die Ehre haben,

im Saale der St. Canuti-Gilde

ein

Concert

zu geben,

1) Ein Quartett für die Flöte, geblasen von Herrn Vogel.
2) Eine vierhändige Sonate fürs Clavier, componirt von Mozart, und gespielt von den Herren Gabler und Moier.
3) Ein Adagio, eine Phantastie und eine neue Variation, für die Flöte allein, im Doppelton zusammen gespielt von Herrn Vogel.
4) Eine Arie, gesungen von Herrn Zeibig, mit Piano-Accompagnement.
5) Ein Duett für die Violin und Flöte, gespielt von Herrn Noisten jun. und Herrn Vogel, eigene Composition.
6) Wird Herr Vogel die Variation von Marlborough repetiren.

Billers sind, des Morgens von 9 bis 11 Uhr, bei Herrn Vogel, in dem Hause des Herrn Rath's Witt, wie auch bei Herrn Pläs, in dem St. Canuti-Gildehause, für Einen Rubel gangbarer Münze zu haben.

Der Anfang ist um 6 Uhr.

Vogeli mängituna, neljandaks üks aaria Zeibigi laulduna, viiendaks Vogeli komponeeritud duett viiulile ja flöödile Noisten jun-i ja Vogeli esituses ning lõpunumbriks variatsioon prantsuse populaarse sõjalaulu „Marlbrough läks sõtta“⁴⁹⁴ teemal taas flöödivirtuoosilt.

Kontserdikuulutusele on trükitud ka info pileti hankimisvõimaluse kohta, nimelt võis selle osta hommikul kella 9-st kuni 11-ni härra Vogeli enda käest, kes peatus Tallinnas raehärra Witt majas, või hr Plaetzi käest Kanuti gildi majas, hinnaks üks rubla. Kontserdi algusajaks on märgitud kell kuus õhtul. Flöödivirtuoos esines Tallinna publikule tõenäoliselt ka järgmisel õhtul, millele viitab järgmise päeva, so 20. jaanuari kuupäevaga kuulutus Tallinna Teatri etenduse – Alexandre Duvali ajaloolise draama „Eduard von Schottland“ August von Kotzebue saksakeelses tõlkes – toimumise kohta, kus on märgitud, et „etenduse järel lubab hr Vogel viimast korda siin teatris austatud publiku ette astuda.“⁴⁹⁵

Eespool esitatud andmed Tallinna kontserdielust 1780.–1790. aastatel kinnitavad regulaarsete kontserdihooaegade korraldamist linnas – kontserdid Kodanike klubis esmaspäeviti, Mustpeade majas kolmapäeviti, lisaks mitte-regulaarsed kontserdid Suurgildi ja Kanuti gildi majas. Tallinlased armastasid muusikat ja teatrit ning kontserdid ja etendused moodustasid ühe olulise osa seltsielust. Kui 1790. aastail oli Tallinna teatrisõpradel tõsine soov rajada püsiteater, mis ka täide viidi, siis muusikasõbrad ei kiirustanud muusika- või kontserdiühingut asutama. Kas põhjuseks võis olla kohalike muusikute – nii professionaalide kui ka asjaarmastajate – vähesus või nende vähene ettevõtlikkus, arvatavasti nii see kui teine. Kontserte korraldasid peamiselt klubid tänu klubiliikmete huvile ja vabatahtlikule rahastamisele, nende kõrval ka innukamad asjaarmastajad ning külalisartistid, kes oma pikkadel kontserdireisidel Tallinnas peatusid.

Läks veel aastakümneid, kuni 1841. aasta sügisel, pärast asjaarmastajate muusikaringi (*musikalisches Kränzchen*) n-ö ettevalmistavat tegevust, asutati kahe muusikaharrastaja, keeleteadlase Ferdinand Johann Wiedemanni (1805–1887) ja raamatukaupmehe Friedrich Julius Koppelsoni (1800–1860) eestvedamisel Tallinna Muusikaühing (*Musikverein*) eesmärgiga korraldada

⁴⁹⁴ Prantsuse rahvalaul „Marlbrough s'en va-t-en guerre“ („Marlbrough läks sõtta“) oli 18. sajandil üks populaarsemaid sõjalaulu, mis sündis Hispaania pärlussõja ajal 1709. aasta paiku, kui prantslaste hulgas hakkas levima valekuuldus Inglismaa väejuhi, Marlborough' hertsogi John Churchilli (1650–1722) hukkimisest Malplaquet' lahingus. 18. sajandi lõpukümnenditel jõudis laulu meloodia ka heliloojate loomingusse, näiteks C. Stamitz (1780), G. J. Vogler (1791), F. H. Himmel (1798), hiljem L. van Beethoven (1813), F. Sor (1827) ja P. Tšaikovski (1880).

⁴⁹⁵ TLÜAR baltika osakond: XIV-429.

abonementkontserte ja kanda ette orkestriteoseid ja koorimuusikat (Pappel, Keskpäik 2008: 32, 48). Muusikaühingu liikmeteks said nii professionaalsed muusikud kui ka asjaarmastajad, nagu selline liikmeskond oli levinud 18. sajandi muusikaühingutes Euroopas. Umbes 20-liikmelise orkestri ja segakooriga ühingu tegutsemispaik oli Mustpeade maja, kus tehti proove ja toimusid kontserdid. Paraku lõpetas Muusikaühing tegevuse juba 1845. aasta sügisel (Pappel, Keskpäik 2008: 58), mis kinnitab seda, et ühe kontserdiühingu edukaks toimimiseks peaksid olema täidetud mitmesugused nõuded, nagu ennekõike tugev muusikaline juht, seejärel piisavalt suur ja võimekas muusikute/lauljate koosseis, kõrge kunstiline kvaliteet, mitmekülgne repertuaar, aga samuti majandamisoskus ja muud olulised tingimused, millest Tallinna oludes jäi tollal veel vajaka, rääkimata oludest 1780. aastatel.

Kokkuvõte

Tallinna muusikaelu alusstruktuuride uurimisel läbi 18. sajandi ilmnes, et kuni umbes 1770.–1780. aastateni kujundasid linna muusikaelu kutselised muusikuinstitutsioonid – kantor, organist ja linnamuusik, kes tegutsesid eelmiste sajandite jooksul välja kujunenud traditsioonide järgi. Linna muusikaelus omas juhtivat positsiooni gümnaasiumi kantor, kelle amet hõlmas nii kooliõpetaja kui ka kirikumuusiku tööd. Gümnaasiumis õpetas ta laulmist ja alamates klassides üldaineid, nagu ladina keel, usuõpetus ja kirjatehnika. Kirikumuusikuna hoolitses ta muusika eest jumalateenistustel ja kirikupühadel, olles kogudusele eeslauljaks ja juhatades kirikukoori. Pühadeks ja vaimulikeks tseremooniateks tuli tal ka sobilikku repertuaari hankida, vajadusel ise komponeerida, ning teosed koorile selgeks õpetada. Kooli- ja kirikutööle lisaks tuli kantoril hoolitseda muusika eest gümnaasiumis peetud pidulikel üritustel ja keiserlikel või muudel tähtpäevadel. Selliseid funktsioone täitis gümnaasiumi kantor kuni 1786. aastani, mil seoses uute kooliseaduste kehtestamisega eraldati kool kirikust ja kantori ametikoht kaotati. Gümnaasiumis hakkas edaspidi muusikaõpetust andma kolleeg, kirikus koguduselaulu vedama köster.

Orelimuusika eest linna kirikutes vastutasid organistid, kelle põhitööks oli mängida orelit jumalateenistustel. Peale selle tuli neil mängida orelit ka kirikupühadel ja kiriklikel tseremooniatel, sajandi teisel poolel vajadusel ka gümnaasiumis toimunud pidulikel üritustel. Oleviste ja Niguliste kiriku organistidel oli kohustus käia vaheldumisi mängimas ka raele alluvas Püha Vaimu kirikus, Niguliste organistidel kuni 1716. aastani veel ka Rootsi-Mihkli kirikus. Väljaspool kirikutööd pakkusid organistid huvilistele muusika eraõpetust ja linnaelanikele klahvpillimuusikat nende varrudel ja pulmades, samuti suurgildi pidudel.

Vaadates organistiinstitutsiooni toimimist Tallinnas läbi 18. sajandi, võib märgata organistide ja orelimuusika osatähtsuse suurenemist kirikumuusikas sajandi teisel poolel. Ühelt poolt aitasid ilmselt sellele kaasa organistid ise, eelkõige meisterliku mänguoskusega silma paistnud Niguliste organist Heinrich Ernst Giese, Oleviste organist Carl Friedrich Agthe ja sajandi lõpus eriti toomorganist Heinrich Christian Völker. Teiselt poolt võisid organiste

innustada head töökorras instrumendid, nimelt renoveeris aastaks 1768 Niguliste kiriku oreli Balti provintside toleleagne väljapaistvaim orelimeister Heinrich Andreas Contius. Tema ehtas aastail 1767–1771 ka Oleviste kirikusse uue, kolme manuaali ja 42 registriga orel. Ja mõne aasta möödudes, 1783. aastal õnnistati sisse toomkiriku kahe manuaali ja 31 registriga orel, mille ehtas Tallinna orel- ja pillimeister Johann Friedrich Gräbner. Võib uskuda, et eriti just uued orelid pakkusid siinsetele organistidele inspiratsiooni avardada oma musitseerimisvõimalusi ka väljaspool jumalateenistust. 1780–1790ndail saab Tallinnas rääkida juba regulaarsest kontserdielust ja teadaolevalt on nii Niguliste kiriku organist Alexander Forbus, Oleviste organist Johann Julius Mirus kui ka toomorganist Heinrich Christian Völker esinenud linnas korraldatud kontsertidel nii kontserdisaalis klaveril kui ka kirikus orelil. Näiteks on Völkeri ilmselt meisterlikku orelimängu kuulnud ka tema kaasaegne kirjanik Johann Christoph Petri, kes on seda oma ülevaates Liivi- ja Eestimaa hariduse, kirjanduse, kunstide ja teaduste olukorrast lausa eraldi välja toonud.

Linnamuusikute institutsioon püsis sajandi vältel vormiliselt suhteliselt muutumatuna, säilitades kompanii privilegeeritud staatuse koguni 19. sajandi alguseni. Peamuusiku (*Stadts Musicus Instrumentalis Principalis*) juhtimisel mängisid muusikud linna kirikutes (peamiselt pühadeteenistustel), lihavõttepühadest mihklipäevani kaks korda nädalas raekojas, samuti jootudel ja linnakodanike pulmades, 1728. aastast lisandus kohustus teenindada muusikaga ka gümnaasiumi. Aastate möödudes ja rasketest sõjatagajärgedest toibudes vajas linn muusikuid lisaks mängima keiserlike tähtpäevade ja riigipühade tähistamise raames korraldatud ballidel ja tähtsate külaliste vastuvõttudel. Kui 18. sajandi esimesel poolel kuulus Tallinna linnamuusikute kompaniisse neli-viis selli ja kolm õpipoissi, siis 1750. aastal peamuusikuks saanud Ernst Jacob Tewes suurendas muusikute arvu kümnele. Moodne muusikastiil nõudis suuremaid koosseise, milleks senised viie- kuni seitsmeliikmelised ansamblid enam ei sobinud.

Aastal 1776 linna peamuusikuks saanud Michael Andreas Tewes oli ühtlasi garnisoniorkestri kapellmeister, millega avardus tema muusikaline tegevusväli, hõlmates nüüd ka linnakodanike seltskondlikke meelelahutusüritusi, nagu ballid, maskeraadid ja vabaõhupeod. Kodanliku kontserdielu kujunemine 1780ndail mõjutas otseselt ka linnamuusikuid, kelle üheks uueks töövaldkonnaks sai Kodanike klubi ja Õhtuseltsi korraldatud kontsertidel esinemine. Ilmselt osalesid nad ka Tallinna külasthanud välisartistide kontsertidel, saates vajadusel solisti ja pakkudes solisti etteastete vahele omi numbreid. 1795. aastal tegid linnamuusikud kaasa Mme Tilly ooperitrupi etendustel ja

samuti järgneval hooajal Tallinna trupi muusikalistel etendustel. Ehkki linna-muusikute kompanii tegutses veel ka 1810. aastail vana tsunftisüsteemi järgi, hakkas see uue põlvkonna tulles tasapisi hääbuma.

Tallinna muusikaelu alusstruktuuride muutumist 1770.–1780. aastail mõ-jutas olulisel määral Tallinnasse levinud kodanlik muusikakultuur, mille tähtsaim avaldumisvorm oli kontsert. Kodanliku kontserdielü süünd oli ühest küljest seotud valgustusaege, muutunud mõtteviisiga kodanliku ühiskonna uute huvidega, nagu seltskondlik ajaviitmine, enese mitmekülgne harimine ja kunstidega tegelemine, ning teisest küljest uudse kontseptsiooniga muusika-teosest kui iseseisvast esteetilisest objektist, mida nauditi tema enese pärast. Seltskondliku elu arengut soodustas ka valgustusmeelne Vene keisrinna Kata-riina II, kelle valitsemisaega 1762–1796 on nimetatud valgustatud absolutismi ajastuks Venemaal. Tallinnas tekkis samuti valgustusmeelne avalikkus, mida vedas kohaliku saksa ühiskonna jõukam ja haritum kiht: riigiametnikud, raehärrad, ohvitserid, pastorid, professorid, juristid, suurkaupmehed ning ka sarnase maailmavaatega aadel. Peamiselt Saksa ja selle kaudu laiemalt Euroo-pa kodanliku seltskondliku elu eeskujul järginud Tallinna sakslased asutasid samuti kohvikuid, klubisid, seltse ja ka vabamüürlaste ühinguid.

Klubilise tegevuse ja muu seltskondliku suhtluse kõrval kujunes populaar-seks ajaviiteks muusika harrastamine, nagu see oli tol ajal levinud kõikjal Euroopas. Sellega tegeldi nii eraviisiliselt kui ka seltskondlikult, nii meeste kui ka naiste seas. Eriti noorte neidude jaoks peeti musitseerimist kõlbeliseks ja harivaks aja sisustamise mooduseks. Tallinnas, nagu mujalgi Euroopas, oli eelistatuimaks koduseks instrumendiks klahvpill, millest oli pillimeistrite ja kaupmeeste vahendusel saadaval palju erinevaid liike, alates klavessiinidest ja klavikordidest kuni klaver-orelite, tahvelklaverite, püramiid- ja tiibklaveri-teni. Tallinna nädalalehe andmetel tegutses Tallinnas alates 1779. aastast kuni sajandi lõpuni kuus pillimeistrit, kes ehtasid peamiselt klahv- ja keelpille ning ühtlasi pakkusid pilliremondi- ja häälestamisteenust. Varasemast ajast on teada vaid üksikuid pillimeistreid ja need olid eranditult orelehitajad, kel-lest tuntuim on Hallest pärit Heinrich Andreas Contius, kes 1760ndail reno-veeris Niguliste kiriku oreli ja ehtas Olevistesse uue oreli.

Tähelepanuväärse panuse klahvpilliehituse arengusse siinmail andsid kaks 1779. aastal Saksamaalt tulnud ja Tallinnas kumbki oma pillitöökoja ra-janud meistrit, Johann Gottfried Neidhardt ja Johann Friedrich Gräbner, kes olid spetsialiseerunud erinevate klahvpillide valmistamisele. Tallinna nädalalehes avaldatud Neidhardti ja Gräbneri kuulutuste põhjal oli nende valmis-tatud klahvpillide valik Tallinna oludes muljetavaldav, alates klavessiinidest,

klaver-orelitest ja klavikordidest ning lõpetades haamerklaveri moodsate liikidega, nagu näiteks Regensburgi ja Augsburgi tüüpi tiibklaverid ja inglise tüüpi tahvelklaverid. Neidhardt ja Gräbneri kõrval tegutses 1790ndail linnas teadaolevalt veel neli pillimeistrit – Jensch, Werner, Jönsehn ja Fromme, kes valmistasid samuti peamiselt moodsaid tahvli- ja tiivakujulisi klavereid, aga ka muid uudseid instrumente. Näiteks 1798. aastal pakkus Johann Friedrich Jensch siinsele publikule esmakordselt kaasaskantavat klahvpilli nimega *orphica*, mille oli paar aastat varem leiutanud Viini meister Röllig. Mitmekülgse instrumenditegijana paistis sajandi lõpus silma Christian Ludwig Werner, kes kitarride, erisuguste harfide, *orphica*'te, klaver-orelite ja enda leiutatud klahvpillide kõrval valmistas ka mittemuusikalisi instrumente, nagu näiteks elektrilisi masinaid ja lampe.

Nädalalehes avaldatud pillimüügikuulutustest ilmnes, et 1780.–1790. aastail pakuti kõige rohkem müügiks klahvkeelpille, nagu võis ka eeldada. Enim pakuti mitmesuguseid haamerklavereid, nagu *Fortepiano (in Flügelform) / Pianoforte, Fortepiano in Clavierform, Clavecin Royal ja Fortepiano mit Flöten*. Järgmisel kohal esineb müügikuulutustes klahvpill nimega *Clavier*, millise nimetuse all mõisteti 18. sajandil saksa keeleruumis üldjuhul klavikordi, seejärel klavessiini (*Clavecin, Flügel*) ja viimasena positiivorel (*Positiv*). Haamerklaverite pakkumise kasvav trend sajandi lõpus peegeldab siinsete muusikute ja muusikaharrastajate ilmset huvi moodsate klahvpillide vastu, mis vastas ka haamerklaveri kasvavale populaarsusele tolleaegses Euroopas, kus see tasapisi saavutas võrdväärse koha klavikordi kõrval ja vahetas välja vanamoodsaks muutunud klavessiini. Klahvpillide kõrval olid Tallinna pilliturul levinud vähemal määral ka kõik teised pillid, nagu näiteks keelpillidest viiulid, sealhulgas väidetavasti Cremona meistrite pillid, violad, tšellod, kitarrid ja Taa-veti harfid, puhkpillidest metsasarved, trompetid, traaversflöödid, klarnetid ja fagotid, aga pakuti veel ka vanaaegset šalmeid.

Tänu muusikaharrastuse levikule elavnes märkimisväärselt ka muusika eraõpetus, mille situatsiooni peegeldab taas Tallinna nädalaleht selles avaldatud muusikaõpetajate tööotsimise ja -pakkumise kuulutused. Et pillimängu või laulmisega tegelemist peeti oluliseks osaks kõlbelses kasvatases, siis oli laialt levinud koduõpetuse praktika, mis sisaldas muudele õppeainetele lisaks muusikaõpetust. Koduõpetajatele pakkusid tööd enamuses maal, aga ka mõned linnas elanud aadlipered. Üldise koduõpetuse kõrval oli levinud ka eraviisiline muusikaõpetus, mida nädalalehe põhjal pakkusid valdavalt kohalikud muusikud, aga oli ka välismaalt tulnud tööotsijaid. Samuti pakkusid

nädalalehe vahendusel oma teenust tantsuõpetajad, kelle peamine ülesanne oli õpetada seltskonnale ballitantse.

Muusikaõppimise ja -harrastuse levik soodustas samuti Tallinna noodikaubanduse arengut, mis aktiveerus märgatavalt 1770. aastail, kui oma äri rajasid Johann Jacob Illig, Christian von Glehn, Peter Gottlieb Bornwasser ja teised raamatukaupmehed. Tänu nende tegevusele said eestimaalased suhteliselt kiiresti kätte uusi noote ja raamatuid, mis valdavas osas olid Saksa maal ilmunud Saksa kaasaegsete autorite teosed, alates muusikaharrastajatele mõeldud lihtsamatest klahvpillipaladest ja lauludest kuni kammeransamblite, kontsertide, sümfooniate, kantaatide ja ooperiteni. Trükiste kõrval olid tolleaegsel nooditurul levinud ka käsikirjalised noodid, mida kinnitab näiteks Christian von Glehni 1789. aasta müügikataloog, kus rubriigis „Muusika“ toodud ligikaudu 80 nimetuse hulgas moodustasid ligi poole käsikirjalised noodid.

Olulist rolli nootide levitamisel mängis ka Tallinna nädalaleht *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, mille kaudu raamatukaupmehed teavitasid publikut uute nootide saabumisest ja heliloojad, nii Eestimaalt kui ka kaugemalt reklaamisid oma uusi teoseid. Samuti vahendasid raamatukaupmehed ja kohalikud muusikategelased välismaiste heliloojate teoste ettetellimist. Näiteks nädalalehe toimetajal, gümnaasiumi professoril Ernst August Wilhelm Hirschelmannil, kes oli ka muusikaharrastaja, olid isiklikud sidemeid 18. sajandi teise poole ühe väljapaistvama Saksa helilooja Carl Philipp Emanuel Bachiga, kelle teoste ettetellimist ta siinmail korraldas. Samuti väärivad märkimist kirjastuse Breitkopf & Härtel poolt Mozarti ja Haydni kogutud teostele avatud subskriptsioonid 1798. ja 1799. aastal. Tähelepanu väärivad aga ka Eestimaal tegutsenud heliloojad, kes siinsele publikule oma uusi teoseid ettetellimiseks pakkusid. Eelkõige tuleks nimetada Christoph August Gablerit, kes ühtlasi oli väljapaistev pianist ja komponeeris palju klahvpillimuusikat, sealhulgas ka asjaarmastajatele. Samuti väärib esiletoomist Christian Friedrich Hennig, endine Sorau õukonna kapellmeister, kes 1780.–1790. aastail korduvalt pakkus oma uusi teoseid ettetellimiseks.

Lisaks muusikaarmastusele on tallinlaste puhul kaasaegsete poolt esile toodud ka nende suurt teatrihuvi ja eriti ooperieelistust. Tallinnas aga ei olnud kuni 1795. aastani professionaalset teatrit. 1770ndate lõpus tegutses Suurgildi majas lühikest aega Saksa Näitlejate Selts Nathanael Ernst Hündebergi juhtimisel. Trupp etendas nii sõna- kui ka muusikalavastusi ja viimastesse andis olulise panuse truppi muusikadirektor ja helilooja Carl Christian Agthe,

kes tollaegse moodsa ooperirepertuaari hankimise kõrval komponeeris ka ise mitmeid laulumänge ja ooperi, mille trupp ka ette kandis. 1780ndail pakus tallinlastele teatrietendusi Asjaarmastajate Teater August von Kotzebue eestvedamisel. Trupi kavas olid peamiselt näidendid, aga mängiti ka üksikuid muusikalisi etendusi, nagu oli näiteks Kotzebue kirjutatud laulumängulaadne näidend „Isalik ootus”, mille laulunumbrid oli komponeerinud Ernst August Wilhelm Hirschelmann, kes heliloojana oli asjaarmastaja.

18. sajandi teisel poolel külastasid Tallinna mitmed rändtrupid, kes töid siinse publiku ette peamiselt tollaegseid moodsaid oopereid. Näiteks 1795. aasta suvel andis Tallinnas üle 20 etenduse Louise Caroline Tilly ooperitrupp Lübeckist. Mme Tilly trupi ettekandes kõlasid Tallinnas esmakordselt Wolfgang Amadeus Mozarti ja teiste tollaegsete ooperiheliloojate, nagu Carl Ditters von Dittersdorfi, André Grétry, Giovanni Paisiello jt menuoopereid. Mozarti ooperitest mängiti Tallinnas 1791. aastal Viinis esietendunud „Võlulööti” ja 1787. aastal Prahast esietendunud „Don Giovannit” saksakeelses versioonis pealkirjaga „Don Juan”.

1795. aasta sügisel asutatud Tallinna uue professionaalse teatritrupi „Deutsche Schauspieler zu Reval” tegevusaeg jäi aga kahjuks lühikeseks. Trupp etendas peamiselt näidendeid, kuid repertuaaris olid ka mõned laulumängud ja ooperid, nagu näiteks Paul Wranitzky laulumäng „Oberon, haldjate kuninga” ja Mozarti ooper „Haaremirööv”. Ehkki näitetrupis tegid kaasa mõned kriitikute hinnangul andekad ja head lauljad-näitlejad, nende hulgas näiteks sopran Wilhelmine Keilholz, tenor Benedikt Leberecht Zeibig ja bass Ludwig Ohmann, ei olnud teatril lihtne end ära majandada ja 1798. aasta mais tuli tegevus lõpetada. 1799. aastal asutati Tallinnas uus teatriselts ja püsiteatri rajamiseni jõuti 1804. aastal.

Teatritegevuse edendamise kõrval püüti 1780ndail käivitada Tallinnas ka regulaarset kontserdielu, millele andis olulise tõuke kohvik-küalistemaja Stadt Hamburgi omanik Benedict Georg Witt. Just tema kohvikus toimus teadaolevalt 2. septembril 1781. aastal esimene avalik kontsert, kus Tallinna nädalalehe andmetel esines kaks muusikut basset-sarvedega. Benedict Georg Witt aga ei korraldanud oma majas regulaarseid kontserte, vaid seda hakkas tegema 1781. aastal asutatud Kodanike klubi, kes alates 1782. aasta novembrist organiseeris talviseid kontserdihoogaegu. Samamoodi hakkas talvekontserte korraldama 1782. aastal asutatud Õhtuselts. Kontserdid Kodanike klubis toimusid esmaspäeviti, Mustpeade majas kolmapäeviti, lisaks korraldati mitte-regulaarseid kontserte Suurgildi ja Kanuti gildi majas.

Kodanike klubi Knieperi majas ja Õhtuseltsi Mustpeade majas toimunud nn talvekontsertidel astusid publiku ette nii kutselised muusikud kui ka asjaarmastajad, kohalikud ja välismaalt. Kohalike muusikute hulgas tegid kontsertidel kaasa linnamuusikud eesotsas peamuusikute Michael Andreas Tewe-se, Carl Heinrich Martini ja Johann Gottlob Mühlbachiga, samuti organistid Heinrich Christian Völker, Alexander Forbus ja Johann Julius Mirus, pianist Christoph August Gabler, laulja Benedikt Leberecht Zeibig ning Christian Friedrich Hennig, kelle ala interpreedina ei ole teada. Asjaarmastajatest on kontsertidel esinenud harfi- ja oboemängija Gottfried Eusebius Nauert. Linna teistes põhilistes kontserdipaikades – Kanuti ja Suurgildi majas korraldati samuti nii kohalike kui ka välismuusikute kontserte. Näiteks olid Tallinna külasthanud tuntumate välismuusikute ja rändvirtuooside hulgas viiulivirtuoosid Carl Noisten ja Johann Friedrich Stiemer, metsasarvemängijad Ignatz ja Anton Böck, pianist Johann Wilhelm Hässler, flöödivirtuoos Friedrich Ludwig Dülon ja klaasharmoonika mängija Marianne Kirchgeßner. Tolleaegsetest kuulsatest lauljatest on Tallinnas kontserdi andnud bassilaulja Hartmann Christian Wunder.

Tallinlaste huvi muusika ja teatri vastu oli, nagu juba öeldud, suur ning tänu sellele moodustasid kontserdid ja teatrietendused nende igapäevases elus olulise osa. Kui Tallinna teatritegelased ja -toetajad asutasid 1795. aasta sügisel püsiteatri, siis muusikud ja muusikasõbrad kontserdi- või muusikaühingu asutamiseni veel 18. sajandi lõpus siiski ei jõudnud. Ometi võiks Tallinna klubisid tänu regulaarsete talvekontsertide organiseerimisele teatud määral pidada 19. sajandi Tallinna muusikaühingute eelkäijateks.

Tallinna muusikaelu argisema poole uurimine võimaldas muuhulgas jõuda lähemale muusikute ja kantorite olmemaaile. Vaadeldud varaloendites ilmnenud muusikute materiaalne vara peegeldab ühest küljest nende kui keskklassi esindajate suhteliselt keskmist majanduslikku elujärge ja seega nende ameti suhteliselt keskmist prestiiži linnaühiskonnas. Teisest küljest peegeldavad muusikute varaloendid rohkem või vähem ka nende erialast tausta ja ametialast tegevust. Sellele viitavad eelkõige nende raamatute, nootide ja pillide loendid, mis oma sisult ja arvukuselt olid ometi väga erinevad. Näiteks kantorid Bieckil ja Hessleril, kes oma karjääriredelil ülespoole liikusid, olid küll suured raamatukogud, kuid need ei sisaldanud peale lauluraamatu ühtki muusikaraamatut ega nooti. Samuti ei olnud neil ühtki muusikainstrumenti, mis viitab justkui sellele, et nad muusikaga üldse ei tegelenud. Samas leidis organist Giese arvukas raamatukogus mitukümmend saksa tolleaegset olulist

muusikateooriat ja -praktikat käsitletud teost. Ühtlasi oli tal rikkalik noodikogu ja ka mõned pillid, mis lubavad teda pidada mitmekülgseks muusikuks, kes oma igapäevase organistitöö kõrval tundis muusika vastu palju laiemat huvi ja tõenäoliselt oskas mängida peale orelit ja klahvpillide ka muid instrumente. Linna peamuusik Tewese erialast tegevust peegeldab talle kuulunud uhke pillide kogu, millest võinuks kokku panna terve orkestri, ja samuti pakk erinevaid noote. Instrumente ja noote omasid ka kantor Gonsior ning organistid Welsch ja Forbus, Welschil oli ka muusikaraamatuid.

Tallinnas 18. sajandi viimastel aastakümnetel kujunenud kodanlik muusikakultuur peegeldab Tallinna endiselt ja jätkuvalt selget orienteeritust Saksa muusikakultuurile. Tallinn kuulus saksa kultuuriruumi ning hoidis ka pärast Venemaa koosseisu minekut tugevaid sidemeid Saksamaaga ja selle kaudu ka Lääne-Euroopa kultuurieluga laiemalt. Mingil määral mõjutas Tallinna muusikaelu siiski ka Peterburi lähedus, esiteks sellega, et paljud rändmuusikud Euroopast reisisid Peterburi või vastupidi läbi Tallinna ning sageli oli nende hulgas muusikuid, kes Tallinnas kontserdiks peatusid. Ja teiseks, Tallinnas tähistati suurejooneliselt keiserliku perekonna tähtpäevi, korraldades pidulikke muusikaga jumalateenistusi ja balle. Siinset muusikaelu aga vedasid saksa muusikud, kellest paljud olid Tallinna tulnud Saksamaalt, eelkõige Bremenist, Hamburgist ja Lüneburgist, aga ka Hettstedtist, Hallest, Erfurdist ja Breslaust (Wrocław), ja peamiseks eeskujuks võeti, nagu juba öeldud, eelkõige Põhja-Saksamaal levinud muusikaelu tavad.

Das Musikleben in Reval im 18. Jahrhundert

Die vorliegende Forschungsarbeit beschäftigt sich mit dem Musikleben des 18. Jahrhunderts in der Stadt Reval (heute Tallinn). Ziel ist es, die verschiedenen Schichten des Revaler Musiklebens zu studieren, wobei zu berücksichtigen ist, dass diese Stadt damals zum deutschen Sprach- und Kulturraum am Rande Europas gehörte. Zwei Fragen rücken dabei in den Vordergrund; Erstens, wie und in welcher Weise beeinflussten in Mittel- und Westeuropa entstandene neue Erscheinungen wie etwa die aufkommende Musikliebhaberei, der private Musik- und Tanzunterricht sowie die Belegung des Instrumenten- und Musikalienhandels die Entwicklung des Revaler Musiklebens? Zweitens, wie bildete sich in Reval die Institution des öffentlichen Konzerts als eine der charakteristischsten Erscheinungen des bürgerlichen Musiklebens heraus? Dies muss selbstverständlich im Kontext der allgemeinen Entwicklung der westeuropäischen Zentren des bürgerlichen Musiklebens betrachtet werden. Bei der Behandlung dieser Fragen werden die Grundstrukturen des Revaler Musiklebens, d.h. die Tätigkeiten der mit Musikausübung verbundenen Institutionen eingehend untersucht, beginnend mit der Eingliederung dieser Stadt in das Russische Kaiserreich im Jahre 1710 bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Gleichzeitig werden auch die Lebensumstände der damaligen Berufsmusiker erforscht, also die der Kantoren, Stadtmusikanten und Organisten, und es wird versucht herauszufinden, was für ein Prestige bzw. für eine soziale Stellung die diese Musikämter ausübenden Personen in der damaligen Gesellschaft hatten.

Als Grundlage dieser Untersuchung dienen unterschiedliche Quellenmaterialien, von denen die im Tallinner Stadtarchiv (Tallinna Linnaarhiiv) aufbewahrten Dokumente von Musikern, Musikinstitutionen und Klubs den wesentlichsten Teil ausmachen. Darunter befinden sich auch die Nachlassverzeichnisse von sieben Musikerpersönlichkeiten. Als zweite Art Quellenmaterial dient die Zeitung *Revalsche Wöchentliche Nachrichten*, welche ab ihrem erstmaligen Erscheinen im Jahre 1772 sowohl das damalige Konzertleben als auch die alltäglichen Belange der bürgerlichen Musikkultur widerspiegelt. Als dritte wertvolle Quellenart erwiesen sich die Reiseberichte, Erinnerungen und andere Schriften der damals in Reval und im Gouvernement Estland

verweilenden Zeitgenossen wie Johann Christoph Petri, Friedrich Gustav Arvelius, Karl Feyeraabend und der anonym gebliebene Herr B. Diese Zeugnisse beinhalten unter anderem einige Hinweise zur musikalischen und Theater-tätigkeit der Revaler Einwohner. Gleichfalls haben sich auch die im 18. Jahr-hundert herausgegebenen Notendrucke und die zu Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts veröffentlichten Musiklexika als sehr nützlich für diese Forschungsarbeit erwiesen.

Basierend auf einer von Carl Dahlhaus empfohlenen strukturgeschicht-lichen Betrachtungsweise in der Musikgeschichtsschreibung wird auch in dieser Arbeit das Revaler Musikleben als komplexe Struktur behandelt. Bei der Erforschung der verschiedenen Schichten des Musiklebens wird auch der musikbezogenen Alltagsgeschichte Aufmerksamkeit geschenkt, was es ermöglicht, die tägliche Praxis des Revaler Musiklebens sowohl im Bereich der Berufsmusiker als auch im Bereich der Musikliebhaberei nachzuvollzie-hen. Selbstverständlich werden dabei auch der Privatunterricht in Musik und Tanz, der Musikinstrumentenmarkt, der Musikalienhandel, das Konzertleben und auch die Lebensumstände und Lebensweisen der Musiker mit einbezo-gen.

Bei der Erforschung der Grundstrukturen des Revaler Musiklebens im 18. Jahrhundert stellte es sich heraus, dass bis etwa in die 1770–80er Jahre pro-fessionelle Musiker das Musikleben gestalteten – der Kantor, der Organist und der Stadtmusiker, welche natürlich gemäß den in den vorangegangenen Jahrhunderten herausgebildeten Traditionen handelten. Der Gymnasialkantor hatte eine leitende Position im städtischen Musikleben inne, dessen Amt sich sowohl auf die schulische Bildung als auch auf kirchenmusikalische Berei-che erstreckte. Im Gymnasium lehrte er Gesang und in den unteren Klassen musste er auch allgemeinere Fächer wie Latein, Katechetik und Schreiben un-terrachten. Als Kirchenmusiker sorgte er für die Musik in den Gottesdiensten und zu kirchlichen Feiertagen, war Vorsänger der Kirchengemeinde und Leiter des Kirchenchores. Für die Feiertage und kirchlichen Zeremonien musste er passendes Repertoire besorgen, falls nötig selbst komponieren und die Wer-ke mit dem Chor einstudieren. Zusätzlich zur schulischen und Kirchenarbeit musste der Kantor auch für die festlichen Ereignisse des Gymnasiums und für kaiserliche und andere Feiertage sorgen. Diese Funktionen füllte der Gym-nasialkantor bis zum Jahre 1786 aus, als man im Rahmen der neuen Schul-gesetzgebung Schule und Kirche voneinander trennte und das Kantorenamt abschaffte. Im Gymnasium wurde dann der Musikunterricht von den Leh-rern vermittelt und in der Kirche sorgte der Küster für den Gemeindegesang.

Für die Orgelmusik in den städtischen Kirchen waren die Organisten verantwortlich, deren Hauptaufgabe es war, zum Gottesdienst Orgel zu spielen. Außerdem mussten sie auch zu kirchlichen Feiertagen und zu kirchlichen Zeremonien die Orgel spielen, in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts auch nach Bedarf zu den gymnasialen Feierlichkeiten. Die Organisten der Olai- und Nikolai-Kirche wurden auch abwechselnd verpflichtet in der dem Rat der Stadt unterstellten Heilig-Geist-Kirche zu spielen. Die Organisten der Nikolai-Kirche mussten bis 1716 ausserdem ihren Dienst noch in der Schwedischen St. Michaeliskirche versehen. Außerhalb der Kirchenarbeit gaben die Organisten auch Privatstunden, spielten auf verschiedenen Tasteninstrumenten zu den Taufen und Hochzeiten der Stadtbewohner und traten bei Feierlichkeiten in der Großen Gilde auf.

Betrachtet man die Institution des Organisten in Reval während des gesamten 18. Jahrhunderts, so kann man feststellen, dass die Bedeutung dieses Amtes und die der Orgelmusik als solches im Rahmen der Kirchenmusik während der zweiten Hälfte desselben Jahrhunderts zugenommen hat. Einerseits lag das an den Organisten selbst, besonders an jenen, die durch ihr meisterhaftes Können aufgefallen waren, darunter der Organist der Nikolai-Kirche Heinrich Ernst Giese, der Organist der Olai-Kirche Carl Friedrich Agthe und zum Ende des Jahrhunderts auch der Domorganist Heinrich Christian Völker. Andererseits könnten auch die guten Instrumente die Organisten beflügelt haben, nämlich renovierte zum Jahre 1768 Heinrich Andreas Contius die Orgel der Nikolai-Kirche, einer der herausragendsten Orgelbauer in den Baltischen Provinzen. Contius baute auch in den Jahren 1767-1771 eine neue Orgel in die Olai-Kirche, welche drei Manuale und 42 Register besaß. 1783, also nur einige Jahre später, wurde dann in der Domkirche eine zweimanualige Orgel mit 31 Registern eingeweiht, welche der Revaler Orgel- und Instrumentenbauer Johann Friedrich Gräbner schuf. Man könnte glauben, dass gerade die neuen Orgeln den hiesigen Organisten Inspiration boten, ihr musikalisches Können auch außerhalb des Gottesdienstes zu beweisen. In den 1780-90er Jahren kann man in Reval schon von einem regulären Konzertleben sprechen, denn es ist uns überliefert, dass Alexander Forbus (Organist der Nikolai-Kirche), Johann Julius Mirus (Organist der Olai-Kirche) und auch der Domorganist Heinrich Christian Völker im Rahmen von in der Stadt organisierten Konzerten auftraten, sowohl am Klavier im Konzertsaal als auch bei Kirchenkonzerten an der Orgel. So hat seinerzeit der Schriftsteller Johann Christoph Petri Völkers offenbar meisterhaftes Spiel gehört, was er in seinem

Bericht „Ueber den neuesten Zustand der Gelehrsamkeit, Litteratur, Künste und Wissenschaften in Lief- und Ehtland“ extra hervorgehoben hat.

Die Institution der Stadtmusiker hielt sich während des 18. Jahrhunderts in ihrer Form so gut wie unverändert, wobei sie ihren privilegierten Status sogar bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts halten konnte. Unter der Leitung des *Stadts-musicus instrumentalis principalis*, des leitenden Stadtmusikers oder auch Prinzipal genannt, spielten diese Musiker in den Kirchen der Stadt (hauptsächlich zu den Festgottesdiensten), von Ostern bis Michaeli zwei mal in der Woche im Rathaus und außerdem zu festlichen Gelagen und Hochzeiten der Stadtbürger. Ab dem Jahr 1728 kam die Verpflichtung hinzu, auch am Gymnasium musikalischen Dienst zu tun. Im Laufe der Jahre, während sich die Stadt von den Wirren des Nordischen Krieges erholte, brauchte man auch Musiker für die im Rahmen von staatlichen und kaiserlichen Feiertagen organisierten Bällen und für festliche Empfänge wichtiger Gäste. Wenn in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts zur Kompanie der Stadtmusiker vier bis fünf Gesellen und drei Lehrlinge gehörten, so erhöhte der 1750 zum Prinzipal gewordene Ernst Jacob Tewes die Zahl der Musiker auf zehn. Der modernere Musikstil erforderte größere Besetzungen, wofür die bisherigen fünf- bis siebenköpfigen Ensembles nicht mehr genügten.

Der im Jahre 1776 zum Prinzipal gewordene Michael Andreas Tewes war gleichzeitig auch der Kapellmeister des Garnisonsorchester, womit sich sein musikalisches Tätigkeitsfeld erweiterte, was nun auch die gesellschaftliche Unterhaltung der Stadtbürger wie etwa Bälle, Maskeraden und Festen im Freien mit einschloss. Die Entwicklung des bürgerlichen Konzertlebens in den 1780er Jahren hatte auch wesentlichen Einfluss auf die Arbeit der Stadtmusiker, zu deren neuem Tätigkeitsfeld nun Auftritte bei Konzerten der so genannten „Bürgerlichen Klubbe“ und der „Abendgesellschaft“ gehörten. Wahrscheinlich nahmen die Stadtmusikanten auch an den Konzerten der aus dem Ausland gastierenden Musiker teil, um etwa Solisten zu begleiten oder zwischen deren solistischen Auftritten ihre eigenen Nummern aufzuführen. 1795 wirkten die Stadtmusiker bei den Vorstellungen von Madame Tillys Operngesellschaft mit und in der darauffolgenden Saison bereits bei den Aufführungen des „Deutsche Schauspieler zu Reval“ genannten Ensembles. Obwohl die Kompanie der Stadtmusiker noch in den 1810er Jahren nach dem alten Zunftsystem organisiert war, begann mit einer neuen Generation von Musikern ihr Niedergang.

Das Aufkommen der bürgerlichen Musikkultur in Reval in den 1770–80er Jahren, deren wichtigste Ausdrucksform das öffentliche Konzert war,

bewirkte eine wesentliche Veränderung der Grundstrukturen des Revaler Musiklebens. Die Entstehung des bürgerlichen Konzertlebens war einerseits verbunden mit den sich veränderten Lebensweisen der bürgerlichen Gesellschaft, deren Denkweisen sich während der Zeit der Aufklärung wesentlich verändert hatten. Es erwachte in diesen Kreisen zunehmend das Interesse an gesellschaftlichem Zeitvertreib, vielfältigen Möglichkeiten der eigenen Weiterbildung und künstlerischen Betätigungen. Andererseits konnte sich eine derartige Konzertkultur nur auf der Grundlage einer neuen Konzeption des Musikwerkes als selbständiges ästhetisches Objekt entwickeln, welches nun um seiner selbst willen rezipiert wurde. Diese Entwicklung des gesellschaftlichen Lebens begünstigte auch die der Aufklärung zugeneigte russische Zarin Katharina II., deren Herrschaftszeit 1762–1796 auch als die Periode des aufgeklärten russischen Absolutismus bezeichnet wird. Auch in Reval entstand eine der Aufklärung zugewandte Öffentlichkeit, die durch die hiesige reichere und gebildete Gesellschaftsschicht repräsentiert wurde. Dazu gehörten Staatsbeamte, Ratsherren, Offiziere, Pastoren, Professoren, Juristen, Großkaufleute und der in ähnlicher Weltanschauung denkende Adel. Die deutsche Oberschicht, die den Vorbildern des gesellschaftlichen Lebens vor allem der deutschsprachigen Länder bzw. den der westeuropäischen Kultur allgemein nacheiferte, gründete nun hier in Reval ebenfalls Cafés, Clubs, verschiedene Gesellschaften und auch Freimaurerlogen.

Neben den Clubs und anderen Formen gesellschaftlicher Kommunikation wurde die Musikliebhaberei in Reval zu einem populären Zeitvertreib, so wie es damals überall in Europa verbreitet war. Damit beschäftigte man sich sowohl privat als auch gesellschaftlich, sowohl unter Männern als unter Frauen. Besonders für junge Mädchen hielt man das Musizieren für einen moralisch geeigneten, weiterbildenden Zeitvertreib. In Reval, wie auch anderswo in Europa, waren Tasteninstrumente die bevorzugten häuslichen Instrumente. Diese waren durch die örtlichen Instrumentenbauer oder vermittels Kaufleute in verschiedensten Variationen erhältlich: von Cembalos und Clavichorden bis hin zu Arten von Klavier-Organen (*Fortepiano mit Flöten, Flöteninstrument*), Tafelklavieren, Flügeln, teils auch Pyramidenflügel (einer heute nicht mehr gebräuchlichen aufrechten Bauform). Den Angaben der Revalschen Wöchentlichen Nachrichten zufolge waren in Reval seit 1779 bis zum Ende des Jahrhunderts sechs Instrumentenbauer tätig, welche zumeist Tasten- und Saiteninstrumente bauten und zugleich auch Stimm- und Reparaturarbeiten anboten. Vor dieser Zeit sind uns nur einzelne Instrumentenbauer

bekannt und diese waren ausnahmslos Orgelbauer, wobei der bekannteste der aus Halle stammende Heinrich Andreas Contius war.

Besonderen Anteil an der Entwicklung des hiesigen Instrumentenbaus hatten zwei aus deutschen Ländern stammende, aber in Reval ihre Werkstatt gründende Meister, Johann Gottfried Neidhardt und Johann Friedrich Gräbner, welche beide auf diverse Tasteninstrumente spezialisiert waren. Nach den Anzeigen in den Revalschen Wöchentlichen Nachrichten zu urteilen, war die Angebotspalette von Neidhardt und Gräbner beeindruckend: angefangen von Cembalos, über Klavier-Orgeln und Clavichorden, bis hin zu den neuesten Typen von Hammerklavieren wie z.B. den Regensburger und Augsburger Flügeln und den Englischen Tafelklavieren. Neben Neidhardt und Gräbner waren in den 1790er Jahren in Reval noch vier weitere Instrumentenbauer tätig: Johann Friedrich Jensch, Christian Ludwig Werner, J. G. Jönsehn und G. W. Fromme, welche hauptsächlich damals moderne Tafelklaviere und Flügel, aber auch andere neuartige Instrumente herstellten. So stellte Johann Friedrich Jensch dem hiesigen Publikum erstmalig ein tragbares, Orphica genanntes Tasteninstrument vor, welches erst vor ein paar Jahren vom Wiener Instrumentenbaumeister Carl Leopold Röllig erfunden wurde. Als vielseitiger Instrumentenbauer hat sich zum Ende des 18. Jahrhunderts Christian Ludwig Werner hervorgetan, der Gitarren, verschiedene Harfen, Orphicas, Klavier-Orgeln und eigene Tasteninstrument-Erfindungen herstellte und daneben noch andere Dinge wie elektrische Maschinen und Lampen produzierte.

Wie schon zu erwarten, stelle sich bei der Durchsicht der in den Revalschen Wöchentlichen Nachrichten veröffentlichten Anzeigen heraus, dass in den 1780er und 1790er Jahren vor allem Tasteninstrumente zum Verkauf angeboten wurden. Am meisten wurden verschiedene Typen von Hammerklavieren angeboten, wie *Fortepiano (in Flügelform) / Pianoforte, Fortepiano in Clavierform, Clavecin Royal* und *Fortepiano mit Flöten*. An zweithäufigster Stelle steht ein Tasteninstrument mit dem Namen *Clavier*, worunter man im 18. Jahrhundert im deutschen Sprachraum etwas verstand, was heutzutage als Clavichord bezeichnet wird. Erst an dritter Stelle stehen die Cembali (genannt *Clavecin, Flügel*) und an letzter Stelle die Orgelpositive. Der steigende Trend an Angeboten von Hammerklavieren zu Ende des Jahrhunderts spiegelt das Interesse der hiesigen Musiker und Musikliebhaber gegenüber seinerzeit modernen Tasteninstrumenten wider. Dies entspricht auch genau der steigenden Popularität des Hammerklaviers in ganz Europa, wo dieses allmählich den gleichen Rang wie das Clavichord erreichte und das als altmodisch empfundene Cembalo ablöste. Wenngleich nicht so populär, waren

neben den Tasteninstrumenten in Reval auch alle anderen Instrumente verbreitet, z.B. Violinen, darunter auch angeblich Instrumente von italienischen Meistern aus Cremona, Bratschen, Violoncelli, Gitarren und Davidsharfen. An Blasinstrumenten wurden Waldhörner, Trompeten, Traversflöten, Klarinetten und Fagotte inseriert, aber auch die altmodischen Schalmeyen wurden noch angeboten.

Neben der Verbreitung des Musizierens als Zeitvertreib zeichnete sich folglich auch eine bemerkenswerte Belegung des Marktes für privaten Musikunterricht ab, was sich wiederum in den Anzeigen arbeitssuchender Musiklehrer einerseits und der Suche nach privaten Musiklehrern andererseits in den Revalschen Wöchentlichen Nachrichten ablesen lässt. Die Praxis der fest angestellten und mit den Familien lebenden Hauslehrer war generell weit verbreitet, und da man Instrumentalspiel und Gesang als wesentlich für eine sittliche Erziehung erachtete, enthielt die häusliche Bildung selbstverständlich auch die Unterweisung in der Musik. Auch die Adelsfamilien, welche oftmals auf dem Lande, aber zuweilen auch in der Stadt lebten, boten Arbeit für Hauslehrer an. Neben dem generellen Hausunterricht war zusätzliche private Musikunterweisung weit verbreitet, welche den Angaben der Revalschen Wöchentlichen Nachrichten zufolge meist von einheimischen Musikern, seltener aber auch von aus dem Ausland kommenden arbeitssuchenden Musikern angeboten wurde. Auch boten über die genannte Zeitung Tanzmeister ihre Dienste feil, deren hauptsächliche Aufgabe darin bestand, Gesellschaftstänze zu lehren.

Die Verbreitung des Musizierens und des Musikunterrichtes bedingte auch die Entwicklung des Musikalienhandels, welcher sich in den 1770er Jahren beachtenswert belebte, als Johann Jacob Illig, Christian von Glehn, Peter Gottlieb Bornwasser und andere Buchhändler ihre Läden eröffneten. Dank ihrer Tätigkeit bekam man hierzulande relativ schnell neueste Noten und Bücher. Hierbei handelte es sich überwiegend um in deutschsprachigen Ländern erschienene Werke deutscher zeitgenössischer Autoren, angefangen von einfachen Liedern und Tasteninstrument-Stücken für Musikliebhaber bis hin zu Noten für Kammerensemble, Konzerten, Sinfonien, Kantaten und Opern. Neben Notendruckern waren damals noch der Verkauf handschriftlicher Noten weit verbreitet, was sich im Verkaufskatalog von Christian von Glehn aus dem Jahre 1789 zeigt, wo in der Rubrik Musikalien von rund 80 Angeboten ungefähr die Hälfte handschriftliche Noten waren.

Auch bei der Verbreitung von Notenmaterial spielten die Revalschen Wöchentlichen Nachrichten eine wesentliche Rolle, durch diese Zeitung konnten

die Buchhändler ihr Publikum über das Erscheinen neuer Noten informieren und hiesige sowie ausländische Komponisten warben für ihre neuesten Werke. Auch verbreiteten hierüber Buchhändler und einheimische Musikschaffende die Möglichkeit der Vorbestellung von Noten ausländischer Komponisten. Der damalige Herausgeber der Revalschen Wöchentlichen Nachrichten, Gymnasialprofessor Ernst August Wilhelm Hörschelmann, welcher selber Musikliebhaber war, organisierte die Abonnie rung der Werke von Carl Philipp Emanuel Bach dank seiner persönlichen Beziehungen zu diesem Komponisten selbst. Außerdem seien die Subskriptionen von Breitkopf & Härtel für die Gesamtausgaben von Mozart und Haydn in den Jahren 1798 und 1799 erwähnt. Aufmerksamkeit verdienen aber auch die im Gouvernement Estland tätig gewesenen Komponisten, die dem Publikum ihre neuesten Werke zur Vorbestellung anboten. Besonders zu erwähnen sei hier Christoph August Gabler, der ein ausgezeichneter Pianist war und viel Musik für Tasteninstrumente komponierte, darunter auch Stücke für Musikliebhaber. Auch verdient Christian Friedrich Hennig Erwähnung, ehemaliger Hofkapellmeister von Sorau (heute Żary in Polen), der in den 1780er und 1790er Jahren wiederholt seine neuen Werke zur Subskription anbot.

Neben der Musikliebhaberei haben die Zeitgenossen auch das große Interesse der Revaler Stadtbewohner an Theater- und besonders an Opernvorstellungen hervorgehoben. In Reval aber gab es bis 1795 noch keine ständige professionelle Bühne. Zu Ende der 1770er Jahre war im Haus der Großen Gilde für kurze Zeit die „Gesellschaft Deutscher Schauspieler“ unter der Leitung von Nathanael Ernst Hün deberg tätig. Dieses Ensemble spielte sowohl Schauspiel als auch Oper und an letzterem hatte ihr Musikdirektor und Komponist Carl Christian Agthe großen Anteil. Neben der Besorgung von neuerem Opernrepertoire komponierte er selbst mehrere Singspiele und Opern, die dieses Ensemble auch zur Aufführung brachte. In den 1780er Jahren spielte ein Liebhabertheater auf Initiative von August von Kotzebue. Im Repertoire dieser Truppe waren vor allem Schauspiele, es wurden aber auch einzelne Theaterstücke mit Musik aufgeführt, u.a. Kotzebues singspielartiges Werk „Die väterliche Erwartung, eine ländliche Familien Scene in Esthland, mit untermischten Gesängen“, dessen Gesangsnummern vom Musikliebhaber Ernst August Wilhelm Hörschelmann komponiert wurden. In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts besuchten auch mehrere Wandertruppen Reval, welche dem hiesigen Publikum hauptsächlich zeitgenössische Opern darboten. So gab die aus Lübeck stammende Operntruppe von Louise Caroline Tilly, die so genannte *Tillysche Operistengesellschaft* im Jahre 1795 mehr als 20

Vorstellungen. In den Inszenierungen von Madame Tillys Truppe erklangen in Reval erstmals Opern von Wolfgang Amadeus Mozart und anderen, seinerzeit erfolgreichen Komponisten wie Carl Ditters von Dittersdorf, André Grétry und Giovanni Paisiello. Von Mozarts Opern wurde in Reval die 1791 in Wien uraufgeführte „Zauberflöte“ und der 1787 in Prag uraufgeführte „Don Giovanni“ in deutschsprachiger Version unter der Bezeichnung „Don Juan“ gespielt.

Im Herbst des Jahres 1795 wurde ein professionelles Theaterensemble mit dem Namen „Deutsche Schauspieler zu Reval“ gegründet, das aber nicht lange Bestand haben sollte. Es wurden hauptsächlich Schauspiele dargeboten, im Repertoire waren auch manche Singspiele und Opern, wie z.B. Paul Wranitzkys Singspiel „Oberon, König der Elfen“ und Mozarts Oper „Belmonte und Konstanze, oder die Entführung aus dem Serail.“ Obwohl in dieser Theatertruppe nach Auffassung mancher zeitgenössischer Kritiker gute und begabte Sänger-Schauspieler mitspielten, wie z.B. die Sopranistin Wilhelmine Keilholz, der Tenor Benedikt Leberecht Zeibig und der Bass Ludwig Ohmann, kam das Ensemble in wirtschaftliche Schwierigkeiten und bereits im Mai 1798 musste die Truppe aufgeben. Im Jahr 1799 wurde dann in Reval eine neue Theatergesellschaft gegründet und zu einer ständigen, regulär bespielten Bühne gelangte man im Jahre 1804.

Neben der Theatertätigkeit wurde versucht, in Reval in den 1780er Jahren auch ein reguläres Konzertleben zu initiieren, wozu wesentlich der Inhaber des Cafés und Gästehauses „Stadt Hamburg“, Benedict Georg Witt beitrug. In seinem Café fand, soweit wir wissen, am 2. September 1781 das erste öffentliche Konzert statt, bei dem nach den Angaben der Revalschen Wöchentliche Nachrichten zwei Bassethorn-Musiker auftraten. Benedict Georg Witt aber hat keine regulären Konzerte in seinem Haus organisiert, damit begann erst die 1781 gegründete sogenannte „Bürgerliche Klubbe“, welche ab November 1782 winterliche Konzertsaisons organisierte. Gleichfalls begann auch die 1782 gegründete „Abendgesellschaft“ Winterkonzerte zu organisieren. Die Konzerte der „Bürgerlichen Klubbe“ fanden jeden Montag, die Konzerte im Haus der Schwarzhäupter jeden Mittwoch statt, außerdem organisierte man noch unregelmäßig Konzerte in der Großen Gilde und im Haus der Kanutigilde.

In den so genannten Winterkonzerten im Knieper-Haus der „Bürgerlichen Klubbe“ und im Schwarzhäupterhaus für die „Abendgesellschaft“ traten sowohl professionelle Musiker als auch Musikliebhaber auf, sowohl einheimische als auch ausländische. Unter den hiesigen Musikern beteiligten sich an den Konzerten vor allem die Stadtmusikanten, insbesondere die Prinzipale

Michael Andreas Tewes, Carl Heinrich Martini und Johann Gottlob Mühlbach. Auch wirkten die Organisten Heinrich Christian Völker, Alexander Forbus und Johann Julius Mirus mit und es traten außerdem der Pianist Christoph August Gabler und der Sänger Benedikt Leberecht Zeibig auf. Auch trat Christian Friedrich Hennig als Musiker in Erscheinung, sein Instrument oder seine Stimmlage ist uns aber leider nicht überliefert. Als Musikliebhaber trat bei den Konzerten der Harfen- und Oboespieler Gottfried Eusebius Nauert auf. An den anderen hauptsächlichen Konzertstätten, in den Häusern der Kanutigilde und der Großen Gilde wurden ebenfalls Konzerte mit lokalen und ausländischen Musikern veranstaltet. So besuchten Reval einige der damals international bekanntesten Wandervirtuosen wie z.B. die Geiger Carl Noisten und Johann Friedrich Stiemer, die Waldhornisten Ignatz und Anton Böck, der Pianist Johann Wilhelm Hässler, der Flötenvirtuose Friedrich Ludwig Dülon und die Glasharmonikaspielerin Marianne Kirchgeßner. Als einer der berühmtesten Sänger der damaligen Zeit hat der Bassist Hartmann Christian Wunder in Reval ein Konzert gegeben.

Das Interesse der Revaler Stadtbewohner an Musik und Theater war wie schon gesagt groß, weshalb Konzerte und Theatervorstellungen eine herausragende Rolle im alltäglichen Leben spielte. Während die Revaler Theaterfreunde und -mäzene bereits im Herbst 1795 ein ständiges Theater gründeten, gelang den Musikern und Musikfreunden dieser Stadt die Gründung von Konzert- und Musikvereinen im 18. Jahrhundert letztlich noch nicht. Trotzdem kann man die Revaler Clubs dank ihrer regulären Konzerttätigkeit im gewissen Sinne als die Vorläufer der späteren Musikvereine des 19. Jahrhunderts dieser Stadt ansehen.

Durch die Erforschung der alltäglichen Seiten des Tallinner Musikleben wurde es möglich, auch zu den Lebensbedingungen der Kantoren und Musiker zu gelangen. Die materiellen Güter der damaligen Musiker, über welche wir dank der überlieferten Nachlassverzeichnisse Kenntnis haben, spiegeln auf der einen Seite deren mittelständige wirtschaftliche Verhältnisse wider und zeigen damit auch deren mittleres gesellschaftliches Prestige auf. Auf der anderen Seite geben diese Nachlassverzeichnisse mehr oder weniger auch Informationen über die fachliche Hintergründe und die amtlichen Tätigkeiten der betreffenden Personen preis. Darauf verweisen vor allem die darin verzeichneten Bücher, Noten und Instrumente, die sich jedoch inhaltlich und zahlenmäßig von Person zu Person unterscheiden. Zum Beispiel die Kantoren Christoph Erdmann Bieck und Heinrich Benjamin Hessler, welche beachtenswerte Karrieren machten, besaßen umfangreiche Bibliotheken, doch

diese enthielten außer dem Kirchengesangbuch weder Notenausgaben noch sonstige Musikbücher. Auch fanden sich bei ihnen kein einziges Musikinstrument, was es fast so erscheinen lässt, als ob jene sich nie mit Musik beschäftigt hätten. Hingegen fanden sich in der umfangreichen Bibliothek des Organisten Heinrich Ernst Giese einige Duzend deutschsprachige und zu seiner Zeit wesentliche praktische Bücher über Musiktheorie und -praxis. Außerdem hatte er eine reichhaltige Notensammlung und auch einige Musikinstrumente, weshalb wir ihn für einen vielseitigen Musiker halten können, der neben seiner täglichen Organistenarbeit auch ein tiefergehendes Interesse für Musik hatte und er konnte offensichtlich außer Tasteninstrumenten auch andere Instrumente spielen. Die professionelle Tätigkeit des Prinzipals Ernst Jacob Tewes spiegelt sich in seiner stolzen Instrumentensammlung wider, aus der man ein ganzes Orchester hätte zusammenstellen können. Ebenfalls fand sich einiges an Noten bei ihm. Der Kantor Johann Gonsior und die Organisten Johann Carl Justus Welsch und Alexander Forbus besaßen auch Noten und Instrumente, Welsch hatte auch Musikbücher.

Die sich in den letzten Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts entwickelnde bürgerliche Musikkultur in Reval spiegelt die bisherige und auch sich fortsetzende Orientation an der deutschen Musikkultur wider. Reval gehörte zum damaligen deutschen Kulturraum und hielt auch nach der Eingliederung in das Russische Kaiserreich enge Verbindungen zu den deutschen Ländern und dadurch zum westeuropäischen Kulturraum allgemein. In gewissem Sinne wurde das Revaler Musikleben auch durch die Nähe zu St. Petersburg beeinflusst, zum einen dadurch, dass viele reisende Musiker von Westeuropa nach St. Petersburg kommend oder von St. Petersburg nach Westeuropa reisend in Reval Station machten und dort Konzerte gaben. Und zum anderen wurden in Reval die Festtage der kaiserlichen Familie großartig gefeiert, zu denen festliche Musikgottesdienste abgehalten und Bälle organisiert wurden. Das hiesige Musikleben aber gestalteten deutsche Musiker, von denen viele aus deutschen Gebieten nach Reval kamen, besonders aus Bremen, Hamburg, Lüneburg, aber auch aus Hettstedt, Halle, Erfurt und Breslau (heute Wrocław), und als hauptsächliches Vorbild diente ihnen, wie schon gesagt, vor allem die im nord- und mitteldeutschen Raum verbreiteten Bräuche des Musiklebens.

Allikad

Arhivaalid

Eesti Ajalooarhiiv

EAA.854.2.2720 Akte betreffend die Besetzung der Lehrerstellen in der Ritter- und Domschule 1721-1782.

EAA.30.1.10227 Akte in Supplikasachen des Polizeisekretärs Mirus betreffend die Wahl des Organisten bei der St. Nikolai-Kirche 1789.

Tallinna Linnaarhiiv

TLA.31.1.13 Tallinna Niguliste kiriku sündide, abielude ja surmade registreerimise raamat (St. Nicolai in Reval Kirchenbuch: Getaufte, Getraute, Verstorbene) 1652-1697 [sissekandeid ka 18.-19. sajandist]

TLA.31.1.142 Tallinna Niguliste kiriku märkmeraamat (Denkelbuch der St. Nicolai-Kirche) 1603-1906

TLA.87.1.534 Tallinna Mustpeade Vennaskond: Kontserdi- ja ballikulud (Konzert- und Ballabrechnungen) 1791

TLA.166.1.259 Alexander Forbuse varaloend (Verlassenschaft des Organisten Alexander Forbus, 1792)

TLA.166.1.559 Ernst Jacob Tewese varaloend (Nachlassenschaft des Stadtmusicus Ernst Jakob Tewese, 1776)

TLA.166.1.585 Johann Carl Justus Welschi varaloend (Organisten Johann Justus Carl Welsch Sohn 1. Ehe, 1787)

TLA.190.1.168 Tallinna Kanuti gild: Cassa-Rechnung 1778-1809

TLA.230.1.Aa 35 Tallinna linna märkmeraamat (Der Stadt Denkelbuch) 1646-1730

TLA.230.1.Bf 68 Tallinna Suurgild: Dispositions-Rechnung und Kassabuch der Gildevorsteher 1786-1788

TLA.230.1.Bl 15 Kirikuteenrite, köstrite, kellaspeppade jne vokatsioonid ja supliigid (Anstellungen und Suppliken der Diener der Kirche, Küster, Stadtuhrmacher usw.) 1585-1805

TLA.230.1.BO 20 Näitlejad ja kunstnikud (Persönliches von Schauspielern und Künstlern) 1753-1834

TLA.230.1.BO 26 Teatri-, kontserdi- ja tsirkusekuulutused (Theater-, Konzert- und Zirkuszettel) 1758-1904

TLA.230.1.Bp 5 Linnakool, gümnaasium, trükikoda (Stadtschule, Gymnasium, Buchdruckerei) 1618-1746

TLA.230.1.Bp 11 Gümnaasiumi aktid: professorite vokatsioonid, päevikud, kaebused ja palvekirjad (Gymnasialakten: Vocationen, Memoriale, Klagen und Bittschriften der Professoren) 1668-1763

TLA.230.1.Bp 25 Linnakool, gümnaasium (Stadtschule, Gymnasium) 1603-1783

TLA.230.1.Bp 29 Gümnaasium, linnakool (Gymnasium, Stadtschule) 1712-1790

TLA.230.1.Bs 38 Linnamuusikud ja organistid: vokatsioonid ja supliigid (Stadtmusikanten und Organisten, deren Vocationen und Suppliken) 1527-1797

TLA.230.1.Bt 15/I Pärandiasjad: pärandiloendid (Nachlasssachen: Inventarien) 1711-1800 (Christoph Erdmann Bieck, 1750)

- TLA.230.1.Bt 16/I Pärändiasjad: pärandiloendid (Nachlasssachen: Inventarien) 1705–1800 (Heinrich Ernst Giese, 1777)
- TLA.230.1.Bt 16/II Pärändiasjad: pärandiloendid (Nachlasssachen: Inventarien) 1711–1771 (Johann Gonsior, 1711)
- TLA.230.1.Bt 17/II Pärändiasjad: pärandiloendid (Nachlasssachen: Inventarien) 1711–1810 (Heinrich Benjamin Hessler, 1766)
- TLA.230.2.106 Heinrich Ernst Giese pärandiasjad (Akte über den Nachlass des Organisten Heinrich Ernst Giese, 1777)
- TLA.236.1.32 Tallinna Oleviste koguduse Surmajuhtumite registreerimise raamat 1754–1833.
- TLA.1441.1.1 Tallinna Kodanikkude Klubi: Protokoll der bürgerlichen Clubbe Reval 1781–1792
- TLA.1441.1.2 Tallinna Kodanikkude Klubi: Protokoll der bürgerlichen Clubbe Reval 1794–1823

Trükitud allikad

Arvelius, Friedrich 1796. Skizze einer Geschichte des Revalschen Liebhaber-Theaters, von seiner Entstehung, seinem Fortgange, und seinem gegenwärtigen Zustande. Grösstentheils aus den Protocollen des Theaters gezogen von Fr. Arvelius, Professor bey dem Revalschen Gymnasio. – *Livländische Lesebibliothek, eine Quartalschrift zur Verbreitung gemeinnütziger, vorzüglich einheimischer Kenntnisse in unserm Vaterlande*. Dorpat. Quartal 1, lk 55–92, Quartal 4, lk 73–102.

B. 1786. Die Briefe des Ungenannten, über Ehstlands Gewohnheiten, Sitten und Gebräuche. – *Für Geist und Herz, eine Monatsschrift für die Nordischen Gegenden*. Bd. 1–2. Reval: Komm. in Glehnschen Buch- und Kunsthandlung, Erster Brief, Bd. 1, lk 100–114; Zweyter Brief, Bd. 1, lk 114–124; Dritter Brief, Bd. 2, lk 167–175.

[Feyerabend, Karl 1801.] *Kosmopolitische Wanderungen durch Preußen, Curland, Liefland, Litthauen, Vollhynien, Podolien, Gallizien und Schlesien in den Jahren 1795–1798*. In *Briefen an einen Freund*. Drittes Bändchen. Germanien.

Für Geist und Herz: Eine Monatschrift für die Nordischen Gegenden. Hrsg. August v. Kotzebue. Reval: Komm. in Glehnschen Buch- und Kunsthandlung, 1786–1787.

Gerber, Ernst Ludwig 1790, 1792. *Historisch-Biographisches Lexicon der Tonkünstler, welches Nachrichten von dem Leben und Werken musikalischer Schriftsteller, berühmter Componisten, Sänger, Meister auf Instrumenten, Dilettanten, Orgel- und Instrumentenmacher, enthält*. T. 1, 2. Leipzig: J. G. I. Breitkopf.

Gerber, Ernst Ludwig 1812–1814. *Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler, welches Nachrichten von dem Leben und den Werken musikalischer Schriftsteller, berühmter Komponisten, Sänger, Meister auf Instrumenten, kunstvoller Dilettanten, Musikverleger, auch Orgel- und Instrumentenmacher, älterer und neuerer Zeit, aus allen Nationen enthält*. Bd. 1–4, Leipzig.

[Glehn, Christian von] 1789. *Verzeichniss von Büchern, Musikalien, Landcharten und Kupferstichen, welche in der Buchhandlung in Reval, um beygesetzte Preise gegen baare Bezahlung zu haben sind*. Reval.

Hiller, Johann Adam 1766–1770. *Wöchentliche Nachrichten und Anmerkungen die Musik betreffend*. Bd. 1–4. Leipzig: Verlag der Zeitungs-Expedition. (Kordustr. 1970, Hildesheim: Olms).

Hupel, August Wilhelm 1774. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland*. Gesammelt und herausgegeben durch August Wilhelm Hupel. Erster Band. Riga.

Koch, Heinrich Christoph 1802. *Musikalisches Lexikon, welches die theoretische und praktische Tonkunst, encyclopädisch bearbeitet, alle alten und neuen Kunstwörter erklärt, und die alten und neuen Instrumente beschrieben, enthält*. Frankfurt am Main.

Lipowsky, Felix Joseph 1811. *Baierisches Musik-Lexikon*. München: Giel.

Mattheson, Johann 1740. *Grundlage einer Ehren-Pforte, woran der tüchtigsten Capellmeister, Componisten, Musikgelehrten, Tonkünstler etc. Leben, Wercke, Verdienste etc. erscheinen sollen*. Hamburg: Johann Mattheson.

Meusel, Johann Georg 1778, 1789. *Teutsches Künstlerlexikon: oder, Verzeichniss der jetztlebenden Teutschen Künstler. Nebst einem Verzeichniss sehenswürdiger Bibliotheken, Kunst- Münz- und Naturalienkabinete in Teutschland und in der Schweiz*. Bd. 1, 2. Lemgo: Meyersche Buchhandlung. (Zweyte umgearbeitete Ausgabe, Bd. 1, 2. Lemgo: Meyersche Buchhandlung, 1808, 1809.)

Petri, Johann Christoph 1809. *Neuestes Gemählde von Lief- und Ehistland, unter Katharina II. und Alexander I in historischer, statistischer, politischer und merkantilischer Ansicht. Auch als ein Beytrag zur Kenntniss des Russischen Reichs*. Bd. 1, 2. Leipzig: Dyk.

Petri, Johann Christoph 1805. *Neue Pittoresken aus Norden, oder statistisch-historische Darstellungen aus Ehist- und Liefland*. Erfurt: Knick.

Petri, Johann Christoph 1802. *Ehistland und die Ehsten, oder historisch- geographisch-statistisches Gemälde von Ehistland. Ein Seitenstück zu Merkel über die Letten, von Johann Christoph Petri, Doktor der Philosophie und Professor am Evangelischen Gymnasium in Erfurt*, 1.–3. Theil. Gotha: Ettinger. [Tõlge eesti keelde: *Huwitaw tükike Kodumaa ajalust. Sakslase Dr. Petri kirjeldus Eestirahwa elust ja olust aastal 1802, kes Eesti- ja Liivimaa 12 aastat kodukoolmeister on olnud*. Wäljaannud Adam Peterson. Viljandi, 1901.]

Petri, Johann Christoph 1801. *Ueber den neuesten Zustand der Gelehrsamkeit, Litteratur, Künste und Wissenschaften in Lief- und Ehistland. – Allgemeiner Litterarischer Anzeiger*, nr 114, lk 1080–1086.

[Petri, Johann Christoph] 1800. *Briefe über Reval nebst Nachrichten von Esth- und Liefland. Ein Seitenstück zu Merckels Letten. Von einem unpartheiischen Beobachter*. Deutschland.

Reichardt, Johann Friedrich 1774, 1776. *Briefe eines aufmerksamen Reisenden die Musik betreffend*, T. 1, Frankfurt und Leipzig; T. 2, Frankfurt und Breslau.

Revalsche Wöchentliche Nachrichten, 1772–1800, Reval.

Schilling, Gustav 1834–1838. *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften, oder Universal-Lexicon der Tonkunst*. 6 Bände und ein Zusatzband. Stuttgart: Köhler. (Zweite Ausgabe, Stuttgart: Köhler, 1840–1842.)

Kirjandus

Achté, Eeva-Maija 2008. *Agthe-Achté-suku Saksassa, Baltiassa, Venäjällä ja Suomessa*. [Helsinki: Suomen Sukututkimusseura].

Adelheim, Georg 1931. Die grosse Stadtschule oder Trivialschule in Reval. – *Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen* 1/2, lk 18–24.

Ajalooarhiivi varasalvest: dokumente Eesti ajaloost Rootsi ja Vene ajal (17.–20. sajandi algul). Koostajad Kersti Lust, Enn Küng, Tõnu Tannberg, Tõnis Tärna. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2011.

Andresen, Andres 2008. *Eestimaal kirikukorraldus 1710–1832. Riigivõimu mõju institutsioonidele ja õigusele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Andresen, Andres 2004. *Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710–1832. Riigivõimu mõju kirikuvalitsemisele, -institutsioonidele ja -õigusele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Angerer, Paul 2005. *Mozart auf Reisen [II]: Die Reisebriefe Leopold Mozarts Paris – London 9. Juni 1763 – 29. November 1766*. Weitra: Verlag Bibliothek der Provinz.

Arro, Elmar 2003. Baltisaksa laulukoolkond (tõlge originaalist: Die deutschbaltische Liedschule). – *Vana aja muusikud*. Koostanud ja tõlkinud Heidi Heinmaa, Tartu: Ilmamaa, lk 11–106.

Arro, Elmar [1981]. *Geschichte der baltischen Kirchenmusik und geistlichen Tonkunst: Versuch einer musikhistorischen Rekonstruktion*. II Teil: 1700–1914. Maschinenmanuskript. [Wien: E. Arro].

Arro, Elmar 1929. Tallinna vanast muusikaelust. – *Eesti Muusika Kuukiri*, nr 4–5.

Berglund, Lars 2007. Kantor, Director Musices oder Organist? Der kirchenmusikalische Beruf in Schweden im 18. Jahrhundert. – *Das Kantorat des Osteseeraums im 18. Jahrhundert: Bewahrung, Ausweitung und Auflösung eines kirchenmusikalischen Amtes*. Hg. von Joachim Kremer, Walter Werbeck. (*Greifswalder Beiträge zur Musikwissenschaft* 15.) Berlin: Frank & Timme, lk 87–94.

Berting, Alexander Julius (koostaja) 1862. *Lehrer-Album des Revalschen Gymnasiums 1631–1862*. Reval: [s.n.].

Bestužev, Aleksandr 1971. Reis Revelisse [orig. Поездка в Ревель, 1821]. – *Postitõllaga läbi Eesti. Eestimaal vene kirjanike kujutuses (XVIII sajandi lõpp – XX sajandi algus)*. Koostanud Sergei Issakov, tõlkinud Voldemar Miller. Tallinn: Eesti Raamat, lk 56–82.

Blom, Eric; Wilcox, Beverly 2016. Concert Spirituel. – *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/06257>, vaadatud 25.04.2016.

Boalch, Donald Howard, et al. 2017. Hass. – *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/12512>, vaadatud 07.02.2017.

Boer, Bertil van 2012. *Historical dictionary of music of the classical period*. Lanham et al.: Scarecrow Press.

Braun, Joachim 1980. National interrelationships and conflicts in the musical life of 17th and 18th century Riga. – *Journal of Baltic Studies* 11 (1). Taylor & Francis, lk 62–70. <http://www.jstor.org/stable/43211018>.

Braun, Joachim; Klotiņš, Arnolds 2016. Riga. – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/23455>, vaadatud 29.04.2016.

Brown, Howard Mayer; Fenlon, Iain 2016. Academy. – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/00084>, vaadatud 08.04.2016.

Bödeker, Hans Erich 1995. Mäzene, Kenner, Liebhaber: Strukturwandel des musikalischen Publikums in Deutschland im ausgehenden 18. Jahrhundert. Ein Entwurf. – *Europa im Zeitalter Mozarts*, hrsg. von Moritz Csáky und Walter Pass. (*Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts*, Bd. 5.) Wien u.a.: Böhlau, lk 159–166.

Brüggemann, Karsten; Tuchtenhagen, Ralph 2013. *Tallinna ajalugu*. Saksa keelest tõlkinud Katrin Kaugver ja Tea Vassiljeva, Tallinn: Varrak.

Bulgarin, Faddei 1859. *Bulgarin's Memoiren: Abrisse von Geschehenem, Gehörtem und Erlebtem*. Aus dem Russischen übersetzt von E. von Reinthal und H. Clemenz. Erster Band. Jena: Friedrich Mauke.

Cole, Michael 2004. The pantalon – and what it tells us. – *Instruments à claviers, expressivité et flexibilité sonore / Keyboard instruments – flexibility of sound and expression: Actes des rencontres internationales harmoniques / Proceedings of the harmoniques International Congress*, Lausanne 2002. Ed. by Thomas Steiner. Bern: Peter Lang, lk 63–88.

Croessmann, Friedrich; Pabst, Eduard (koostajad) 1869. *Beiträge zur Geschichte der Ehstländischen Ritter- und Domschule*. Reval: [s. n.].

Croft-Murray, Edward; McVeigh, Simon 2016. Pleasure gardens, London (i), §V: Musical life: 1660–1800. – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/16904pg5#S16904.5.3>, vaadatud 27.04.2016.

Dahlhaus, Carl 1977. *Die Grundlagen der Musikgeschichte*. Köln: Hans Gerig.

Dahlström, Fabian 2013. *Stadtmusikanten, Organisten und Kantoren im Osteseeraum bis ca. 1850*. <http://www.doria.fi/handle/10024/78703>, vaadatud 29.08.2014.

Das Revaler Bürgerbuch 1786–1796 / Tallinna kodanikeraamat 1786–1796. Hrsg. von Csaba János Kenéz, [Redaktion: Kalmer Mäeorg, Urmas Oolup, Lauri Suurmaa]. – *Tallinna Linnaarhiivi Toimetised*, nr 9. Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2006.

Das Revaler Bürgerbuch 1710–1786. – *Beiträge zur Kunde Estlands*, Bd. 19. Hrsg. [und eingeleitet] von Georg Adelheim. Reval: Franz Kluge, 1934.

Deutschbaltisches biographisches Lexikon. 1710–1960. Hrsg. Wilhelm Lenz unter Mitarbeit von Erik Amburger und Georg von Krusenstjern. Köln, Wien: Böhlau, 1970.

Die Musik des 18. Jahrhunderts: mit 103 Notenbeispielen und 102 Abbildungen. Neues Handbuch der Musikwissenschaft, Bd. 5, Hrsg. Carl Dalhaus. [Deutschland]: Laaber-Verlag, 1985 (1996, 2008).

- Driesner, Jörg; Riemer, Robert 2004. Spiegel und Bilder in den Nachlassinventaren deutscher Kaufleute in Reval im 18. Jahrhundert. – *Land und Meer. Kultureller Austausch zwischen Westeuropa und dem Ostseeraum in der frühen Neuzeit*. Hrsg. von Martin Krieger und Michael North, Köln u.a.: Böhlau, lk 165–198.
- Eaton, John Wallace 2015. *J. A. Scheibe and music in Denmark: The musical members of the German circle. – The German influence in Danish literature in the eighteenth century: The German circle in Copenhagen 1750–1770*. Cambridge University Press (esmatr. 1929).
- Eckardt, Julius 1869. *Baltische und russische Culturstudien aus zwei Jahrhunderten*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Eesti muusika ajalugu*, I. Koostanud Artur Vahter. Tallinn, 1968.
- Eggington, Tim 2014. *Advancement of music in Enlightenment England: Benjamin Cooke and the Academy of Ancient Music*. Woodbridge, Suffolk: Boydell Press.
- Ehasalu, Piia 1997. Maalid ja graafika tallinlaste elamus 16. ja 17. sajandil. – *Acta Historica Tallinnensia*, 1. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 53–77.
- Eitner, Robert 1900–1904. *Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten der christlichen Zeitrechnung bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts*. 10 Bände. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
- Elias, Otto-Heinrich 1978. *Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Die Statthalterchaftszeit 1783–1796. – Quellen und Studien zur baltischen Geschichte*, Bd. 3, Hrsg. Fr. Benninghoven und G. von Rauch. Bonn und Bad Godesberg: Wissenschaftliches Archiv.
- Feyerabend, Karl 2004. *Kosmopoliitilised rännakud. Kiri Eestimaalt 1797*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Fischer, Axel 2015. *Das Wissenschaftliche der Kunst: Johann Nikolaus Forkel als Akademischer Musikdirektor in Göttingen. – Abhandlungen zur Musikgeschichte 27*. Göttingen: V&R unipress.
- Good, Edwin Marshall 1982. *Giraffes, black dragons, and other pianos: a technological history from Cristofori to the modern concert grand*. Stanford: Stanford University Press.
- Greiffenhagen, Otto 1903. *Revaler Stadtmusikanten in alter Zeit. – Baltische Monatsschrift*, Bd. 55. Riga, lk 97–115.
- Greve, Werner 1991. *Braunschweiger Stadtmusikanten. Geschichte eines Berufstandes 1227–1828. – Braunschweiger Werkstücke, Reihe A: Veröffentlichungen aus dem Stadtarchiv und der Stadtbibliothek*, Bd. 31. Braunschweig: Stadtarchiv und Stadtbibliothek Braunschweig.
- Habermas, Jürgen 2001. *Avalikkuse struktuurimuutus: uurimused ühest kodanikuühiskonna kategooriast*. Tõlkinud Andres Luure. [Tallinn]: Kunst.
- Harden, Jean 2016. *Paisible, Louis-Henry. – Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/20717>, vaadatud 28.12.2016.
- Harju, Tommi 2015. *Kirjeitä, kirjoja ja musiikillisia pienyhteisöjä: Johann Gottfried Waltherin (1684–1748) merkitys kanonisoituneessa musiikinhistoriassa. – Studia Musica 64*. Tampere: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.
- Heinmaa, Heidi 2014a. Tallinna muusikaelust 18. sajandil. – *Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustusajastu peeglis*. Koostanud Katre Kaju, *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised / Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae* 21 (28), Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 193–222.

- Heinmaa, Heidi 2014b. Tallinna 18. sajandi muusikute ja kantorite eluolu ja ametialase tegevuse peegeldused nende varaloendites. – *Res musica*, nr 6, lk 50–75.
- Heinmaa, Heidi 1999. Protestantlik kantoriinstitutsioon Tallinnas 16.–17. sajandil. – *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 4. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia.
- Heister, Hanns-Werner 1996. Konzertwesen. – *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*, 2. neubearb. Ausg., Sachteil 5. Hg. Ludwig Finscher, Kassel: Bärenreiter.
- Highfill, Philip H.; Burmin, Kalman A.; Langhans, Edward A. 1982. *A biographical dictionary of actors, actresses, musicians, dancers, managers and other stage personnel in London, 1660–1800*. Vol. 7: Habgood to Houbert. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Hurd, Michael; Griffiths, Paul 2016. Concert. – *The Oxford Companion to Music*. Oxford Music Online. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/opr/t114/e1539>, vaadatud 25.04.2016.
- Jacob, Herbert (koostaja) 2011. *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen von Karl Goedeke*, Bd. XV. Ahtes Buch: Vom Frieden 1815 bis zur französischen Revolution 1830. 2. Aufl. Berlin: Akademie Verlag.
- Jackson, Roland 2005. *Performance practice: a dictionary-guide for musicians*. New York: Routledge.
- Jürjo, Indrek 2011. *Ideed ja ühiskond. Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18.–19. sajandil*. Koostanud Inna Põltsam-Jürjo ja Tõnu Tannberg; [toimetanud Katre Kaju; eessõna: Enn Tarvel]. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Jürjo, Indrek 2009. Kes on valgustusliku pamfleti „Kirjad Tallinna kohta“ autor? – *Tuna*, nr 4, lk 41–49.
- Jürjo, Indrek 2004. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. Tallinn: Riigiarhiiv.
- Jürjo, Indrek 1993. Das Archiv des Historischen Museums Estlands. – Sonderdruck aus *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte*, Bd. 1. München: Oldenburg, lk 147–176.
- Kirme, Kaalu 2008. Kasutades uusi allikaid. – *Vana Tallinn XIX (XXIII)*. Tallinn: Estopol, lk 31–44.
- Kodres, Krista 1992. Elamuinterjööri ja selle sisustusest Tallinnas 17.–18. sajandil. – *Vana Tallinn II (VI)*. Tallinn: Olion, lk 51–79.
- Kovnatskaya, Lyudmila 2016. St. Petersburg. – *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/16402>, vaadatud 28.04.2016.
- Kroon, Kalle 2016. Tallinna garnisonist rootsiaja lõpul 1700–1710. <http://www.kolmekrooniklubi.eu/meist/harju-maarugement/tallinna-garnisonist-rootsiaja-lopul-1700-1710>, vaadatud 29.12.2016.
- Kutsch, Karl-Josef; Riemens, Leo 2003. *Großes Sängerlexikon*. Vierte, erweiterte und aktualisierte Auflage, Bd. 1. München: Saur.
- Kuuskemaa, Jüri 2004. *Peeter I ja Katariina I Tallinnas*. Tallinn: Valgus.

- Laul, Endel 1981. Tallinna 1. Keskkool 1631–1981. Tallinn: Valgus.
- Laur, Mati 2000. *Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783)*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Leichter, Karl 1997. Lehekülgi eesti muusikaajaloost. – *Keset muusikat*. Koostanud Maris Kirme. Tartu: Ilmamaa, lk 461–465.
- Leichter, Karl 1991. *Seitse sajandit eestlaste lauluteel. Kultuuriloolisi andmeid aastaist 1127–1871*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Leichter, Karl 1982. Tallinna muusikaelu XIX sajandil. – *Valik artikleid*. Koostanud Johannes Jürisson. Tallinn: Eesti Raamat, lk 157–199.
- Leimus, Ivar 2014. Raha Eesti- ja Liivimaa kubermangus 1710–1800. – *Vana Tallinn XXV (XXIX)*. Tallinn: Estopol, lk 98–132.
- Leimus, Ivar 2011. Gildituba teatrisaaliks. – *Tallinna Suurgild ja gildimaja*. Peatoimetaja Tõnis Liibek. Tallinn: Eesti Ajaloomuuseum, lk 177–184.
- Lepa, Sven 2010. Voka mõisa pärisorjade kapell. – *Tuna*, nr 2, lk 30–33.
- Lepnurm, Hugo 1971. *Oreli ja orelimuusika ajaloost*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Lippus, Urve 2012. Klaver Eesti kodus. – *Res musica*, nr 4, lk 7–19.
- Lippus, Urve 2005. Sissejuhatuseks: Muusikaelu muusikaloo ainena. – *Muusikaelu Eestis 20. sajandi algupoolel*. Koostanud Urve Lippus. *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 7. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk 7–15.
- Lippus, Virve 1997. Eesti pianistliku kultuuri kujunemine. – *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 3. Koostanud Urve Lippus. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia.
- Lüdtke, Alf (koostaja) 1995. *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*. Frankfurt, 1989.
- Maiste, Juhan 1995. *Mustpeade maja*. Tallinn: Kunst.
- McVeigh, Simon 2016. Concert life, London (i), §V: Musical life: 1660–1800. – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/16904pg5#S16904.5.2>, vaadatud veebis 27.04.2016.
- McVeigh, Simon 2006. *Concert life in London from Mozart to Haydn*. New York: Cambridge University Press.
- Miller, Voldemar; Robert, Kyra 1976. Haridus ja kultuur. – *Tallinna ajalugu 1860–ndate aastateni*. Koostanud Raimo Pullat. Tallinn: Eesti Raamat, lk 366–381.
- Modus vivendi*. III [rahvusvahelise konverentsi „Modus vivendi III: Linnapilt 17.–19. sajandil” ettekannete tekstid: 4.–5. oktoober 2010, Tallinn]. – *Vana Tallinn XXI (XXV)*. Toimetaja Tõnis Liibek, sarja vastutav toimetaja Raimo Pullat. Tallinn: Estopol, 2010.
- Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. Koostanud Jaan Ross; toimetanud Jaan Ross ja Kaire Maimets. Tallinn: Varrak, 2004.
- Olmsted, Anthony A. 2002. The capitalization of musical production: The conceptual and spatial development of London’s public concerts, 1660–1750. – *Music and Marx: Ideas, practice, politics*. Ed. by Regula Burckhard Qureshi. New York, London: Routledge, lk 106–138.
- Paju, Risto 2010. Üks ettekujutatud teeõhtu 18. sajandi Tallinna linnamuusiku Ernst Jacob Tewese kodus. – *Muusika*, nr 6–7, lk 22–23.

Pappel, Kristel 2000. Ludwig Ohmann, rahutu teatrihing. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 6, lk 50–56.

Pappel, Kristel 1996a. *Muusikateater Tallinnas XVIII sajandi lõpus ja XIX sajandi esimesel poolel*. – *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 2. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Pappel, Kristel 1996b. Tallinna ooperisuvi 1795. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 10, lk 49–57.

Pappel, Kristel; Heinmaa, Heidi 2016. Kotzebue als Förderer der professionellen Bühne in Reval. – *August von Kotzebue im estnisch-deutschen Dialog*. (Berliner Klassik. Eine Großstadtkultur um 1800, Bd. 22.) Hannover: Wehrhahn Verlag, 2016, lk 25–45.

Pappel, Kristel; Keskaik, Tiinamai 2008. Tallinna Muusikaühingu kujunemine ja tegevus kontserdielu korraldamisel 1835–1845. – *19. sajandi muusikaelu Eestis. Koostanud Urve Lippus*. – *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 9. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, lk 10–97.

Petzoldt, Richard 1971. Zur sozialen Lage des Musikers im 18. Jahrhundert. – *Der Sozialstatus des Berufsmusikers vom 17. bis 19. Jahrhundert*. Gesammelte Beiträge im Auftrag der Gesellschaft für Musikforschung, hrsg. von Walter Salmen. *Musikwissenschaftliche Arbeiten* 24, Kassel: Bärenreiter, lk 64–82.

Pierre, Constant 2000. *Histoire du Concert Spirituel (1725–1790)*, 2. Auflage, Paris: Heugel.

Platen, Emil; Fenlon, Iain 2016. Collegium musicum. – *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/40623>, vaadatud 07.04.2016.

Pohl, C. F.; Pizarowitz, Karl Maria 2016. Kirchgässner, Marianne. – *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/15045>, vaadatud 26.11.2016.

Pullat, Raimo 2016. *Tallinlase asjademaailm valgustussajandil*. Tallinn: Estopol.

Pullat, Raimo 2013. Tallinlaste elu peegeldusi 18. sajandil. Linnaruum ja elukohad, linnakodaniku rõivastus. – *Vana Tallinn XXIV (XXVIII)*. Tallinn: Estopol, lk 136–213.

Pullat, Raimo 2012. Tallinlaste elu peegeldusi 18. sajandil: linna heakord ja tervishoid, linlaste mööbel, linnaelanike elulaadi agraarsusest. – *Vana Tallinn XXIII (XXVII)*. Tallinn: Estopol, lk 202–259.

Pullat, Raimo 2011. Peegeldusi 18. sajandi tallinlaste elulaadist varandusinventaride põhjal: muusikariistad, kunstilembus, relvad ja liiklusvahendid. – *Vana Tallinn XXII (XXVI)*. Tallinn: Estopol, lk 120–167.

Pullat, Raimo (koostaja) 2009. *Die Privatbibliotheken in Tallinn und Pärnu im 18. Jahrhundert*. Tallinn: Estopol.

Pullat, Raimo (koostaja) 2007. *Die Nachlassverzeichnisse der Literaten in Tallinn 1710–1805*. Tallinn: Estopol.

Pullat, Raimo (koostaja) 2006. *Die Nachlassverzeichnisse der Handwerker in Tallinn 1706–1803*. Tallinn: Estopol.

Pullat, Raimo 2004a. Kahe Tallinna 18. sajandi käsitöölise varaloendid. – *Vana Tallinn XV (XIX)*. Tallinn: Estopol, lk 179–196.

- Pullat, Raimo (koostaja) 1997, 2002, 2004b. *Die Nachlassverzeichnisse der deutschen Kaufleute in Tallinn: 1702–1800*. Bd. 1, 2, 3. Tallinn: Estopol.
- Pullat, Raimo 1993. Linnamuusik Ernst Jacob Tewese varaloend. – *Vana Tallinn III* (VII). Tallinn: Estopol, lk 107–117.
- Pullat, Raimo 1992a. *Eesti linnarahvastik 18. sajandil*. Tallinn: Olion.
- Pullat, Raimo 1992b. Raamat ja lugeja Tallinnas 18. sajandil. – *Vana Tallinn II* (VI). Tallinn: Olion, lk 80–101.
- Pullat, Raimo 1976. Elanikkond. – *Tallinna ajalugu 1860–ndate aastateni*. Koostanud Raimo Pullat. Tallinn: Eesti Raamat, lk 338–349.
- Pullat, Raimo; Mereste, Uno 1993. Võrdlevaid tähelepanekuid Tallinna ja Helsingi rahvastiku vitaalsusest 18. sajandil. – *Vana Tallinn III* (VII). Tallinn: Estopol, lk 57–62.
- Pullat, Raimo; Suurmaa, Lauri 2008. Varandusinventarid kui luksuse ajaloo uurimise allikad varauusaegse Eesti linnades 18. sajandil. – *Vana Tallinn XIX* (XXIII). Tallinn: Estopol, lk 13–30.
- Rigaer Theater- und Tonkünstler-Lexikon*. Hrsg. M. Rudolph. Riga: N. Kymmell, 1890.
- Ripin, Edwin M., et al. 2017. Clavichord. – *Grove Music Online*. Oxford Music Online. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/05909>, vaadatud 07.02.2017.
- Rosen, Elisabet 1910. *Rückblicke auf die Pflege der Schauspielkunst in Reval*. – *Festschrift zur Eröffnung des neuen Theaters in Reval im September 1910*. Hrsg. vom Revaler Deutschen Theaterverein. Melle (Hannover): Haag.
- Russak, Helve 2007. Tallinna kaupmehepere garderoob 18. sajandi esimese poole varaloendites. – *Vana Tallinn XVIII* (XXII). Tallinn: Estopol, lk 45–120.
- Rämmer, Geiu 2015. Die (Sänger-)Wanderbühne in Tartu 1790–1830. – *Im Spiegel der Theatergeschichte: Deutschsprachiges Theater im Wechsel von Raum und Zeit*. Hrsg. von Paul S. Ulrich, Gunilla Dahlberg, Horst Fassel. *Thalia Germanica*, Bd. 15. Berlin: LIT Verlag, lk 97–102.
- Rämmer (Rohtla), Geiu 2000. Tartu muusikaelu 1789–1802. – *Valgeid laike eesti muusikaloost*. Koostanud Urve Lippus. *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 5. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk 7–56.
- Saha, Hillar 1972. *Muusikaelust vanas Tallinnas*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Saha, Hillar 1945. *Vana-Tallinna noodikirjandusest. Trükkimine. Kirjastamine. Levitamine*. Tallinn: Tallinna Riiklik Tarbekunsti Instituut.
- Saha, Hillar 1940. Eestimaa oreleist ja oreliehitajaist vanemal ajal. – *Eesti muusika ajaloo lugemik II*. Tallinn: H. Saha, lk 5–38.
- Salmen, Walter 1988. *Das Konzert. Eine Kulturgeschichte*. München: Verlag C. H. Beck.
- Salmen, Walter 1969. *Haus- und Kammermusik. Privates Musizieren im gesellschaftlichen Wandel zwischen 1600 und 1900*. – *Musikgeschichte in Bildern*, Bd. IV: Musik der Neuzeit, Lieferung 3. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik.
- Salupere, Malle 2012. Kirjanduslukku jäädvustunud tartlanna Maria Moieri jäädvustajad. – *Kultuuriloolisi vaatlusi Tartu teljel*. Tartu: Ilmamaa, lk 267–275.

- Sarjala, Jukka 2002. *Miten tutkia musiikin historiaa?: johdatus näkökulmiin ja menetelmiin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Schaal, Richard 1958. Konzertwesen. – *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*, Bd. 7. Hrsg. Friedrich Blume. Kassel u.a.: Bärenreiter, v 1587–1592.
- Schaper, Anu 2013. Gümnaasiumi kantorid ja muusikaelu Tallinnas Rootsi aja teisel poolel. – *Kroonikast kantaadini. Muusade kunstid kesk- ja varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal*. Koostanud Katre Kaju, *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised / Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae* 20 (27), Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 297–327.
- Scheunchen, Helmut 2002. *Lexikon deutschbaltischer Musik*. Hrsg. von der Georg-Dehio-Gesellschaft. Wedemark-Elze.
- Schleuning, Peter 2000. *Der Bürger erhebt sich: Geschichte der deutschen Musik im 18. Jahrhundert*. Stuttgart: Metzler.
- Schwab, Heinrich W. 1980. *Konzert. Öffentliche Musikdarbietung vom 17. bis 19. Jahrhundert. – Musikgeschichte in Bildern*, Bd. IV: Musik der Neuzeit, Lieferung 2. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik. 2., durchgesehene Aufl.
- Schwab, Heinrich W. 1971. Zur sozialen Stellung des Stadtmusikanten. – *Der Sozialstatus des Berufsmusikers vom 17. bis 19. Jahrhundert. Gesammelte Beiträge im Auftrag der Gesellschaft für Musikforschung*, hrsg. von Walter Salmen. *Musikwissenschaftliche Arbeiten* 24. Kassel: Bärenreiter, lk 9–25.
- Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini. Artiklite kogumik*. Toim. Ea Jansen, Jaanus Arukaevu. Tartu-Tallinn: Eesti Ajalooarhiiv, TA Ajaloo Instituut, 1995.
- Siitan, Toomas 2003. *Die Choralreform in den Ostseeprovinzen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts: ein Beitrag zur Geschichte des protestantischen Kirchengesangs in Estland und Livland*. – Institut für deutsche Musikkultur im östlichen Europa: Edition IME, Reihe 1, Schriften, Bd. 10. Sinzig: Studio.
- Siitan, Toomas 2000. Koraaliraamatud Eesti- ja Liivimaal enne 1850. aastat. – *Valgeid laike eesti muusikaloo*. Koostanud Urve Lippus. *Eesti Muusikaloo Toimetised*, nr 5. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk 57–96.
- Smither, Howard E. 2012 (esmatrükk 1977). *A history of the oratorio. Vol. 2, The oratorio in the Baroque Era: Protestant Germany and England*. UNC Press.
- Snyder, Kerala J. 2016. Abendmusik. – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/00040>, vaadatud 06.04.2016.
- Sparr, Kenneth 2012. *David Kellner – A biographical survey*. <http://www.tabulatura.com/davidkellner.pdf>, vaadatud 27.08.2014.
- Studien zur Geschichte des Ostseeraumes*. II, Die Städte des Ostseeraumes als Vermittler von Kultur, 1240–1720. Hrsg. Julia-K. Büthe, Thomas Riis. Odense: Odense University Press, 1997.
- Stöckl, Ernst 1992. Das Wirken böhmischer und mährischer Musiker in Rußland von 1720 bis 1914. – *International Journal of Musicology*, Vol. 1, lk 81–98.
- Suurmaa, Lauri 2012. Tallinna all-linna tsunftikäsitöoliste sotsiaalsest topograafiast 18. sajandil. – *Vana Tallinn XXIII (XXVII)*. Tallinn: Estopol, lk 141–201.

- Suurmaa, Lauri 2004. Tallinna saksa kaupmeeste varaloendites inventeeritud laua- ja kööginõud kultuuriajaloo allikana 18. sajandil. – *Vana Tallinn XV (XIX)*. Tallinn: Estopol, lk 9–157.
- Zaunstöck, Holger 2007. Populäre Musikkultur im 18. Jahrhundert? Die Genese popkultureller Praxis im Spannungsfeld von Aufklärung und Stadtraum. – *Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte*, Bd. 9. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, lk 130–149.
- Zetterberg, Seppo 2009. *Eesti ajalugu*. Tõlkinud Helga Laanpere, Erkki Bahovski, Paul Kokla, Maimu Berg. Tallinn: Tänapäev. (Originaal: Zetterberg, Seppo. *Viron historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007)
- Zoege von Manteuffel, Peter 1936. Pilte krahv Peeter Manteuffeli (1768–1842) ja ta aja elust. – *Eesti Kirjandus*, nr 10. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk 433–437.
- Zöllner, Eva 2003. From Handel's death to the Handel Commemoration: The Lenten Oratorio Series at the London theatres from 1760 to 1784. – *Historični seminar 4: Zbornik predavanj 2001–2003*. Uredili Metoda Kokole, Vojislav Likar, Peter Weiss. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, lk 155–165.
- Zwischen Aufklärung und Baltischem Biedermeier*. – *Elf Beiträge zum 14. Baltischen Seminar 2002*. Hrsg. von Otto-Heinrich Elias. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 2007.
- Tafenu, Kai 2009. Veel täiendusi Vana Testamendi tõkeloole. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8–9, lk 688–708.
- Tallinna ajaloo lugemik. Dokumente 13.–20. sajandini*. Koostanud T. Kala, J. Kreem, L. Kõiv, K. Mäeorg, A. Mänd, T. Parts. *Tallinna Linnaarhiivi Toimetised*, nr 14. Tallinn, 2014.
- Taruskin, Richard 2005. *The Oxford history of Western music*. Vol. 2: The seventeenth and eighteenth centuries. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Tarvas, Mari 2014. *Bibliothekskataloge der Tallinner Literaten des 18. Jahrhunderts. Quellenedition aufgrund überlieferter Nachlassverzeichnisse*. Hrsg., kommentiert und mit einer Einführung und einem Index versehen von Mari Tarvas, Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Tarvas, Mari 2012. Raamatud XVIII sajandi Tallinna varaloendites. Ilukirjanduse tee literaatide kogusse. – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 807–823.
- The Cambridge history of eighteenth-century music*. Ed. by Simon P. Keefe. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press, 2009.
- Temperley, Nicholas *et al.* 2016. London (i). – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/16904pg5>, vaadatud 28.04.2016.
- The New Oxford History of Music*, Vol. VII: The age of Enlightenment 1745–1790. Edited by Egon Wellesz and Frederick Sternfeld. Oxford University Press, 1973.
- The New Oxford History of Music*, Vol. VI: Concert music 1630–1750. Edited by Gerald Abraham. Oxford University Press, 1986.
- Thrun, Martin 2012. Das Konzertwesen Mittel- und Osteuropas in geschichtlicher Darstellung: Anspruch und Wirklichkeit. – *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa: Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig*, Bd. 13. Leipzig: Schröder, lk 82–98.

Tuchtenhagen, Ralph 2008. *Zentralstaat und Provinz im frühneuzeitlichen Nordosteuropa*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Valdmaa, Sulev 2002. *Eesti ajalugu: valik ajalooallikaid*. Tallinn: Koolibri.

Vende, Valdeko 1997. Tallinna hotellid 18. sajandist kuni aastani 1940. – *Vana Tallinn VII (IX)*. Vastutav toimetaja ja koostaja: Raimo Pullat. Tallinn: Estopol, lk 124–137.

Vende, Valdeko 1996. *Tallinna kohvikud*. Tallinn: Valdeko Vende.

Vierimaa, Irma (toimetaja) 1994. *Balticum – a coherent musical landscape in 16th and 18th centuries*. – *Studia musicologica Universitatis Helsinkiensis*, 6. Helsinki: University of Helsinki.

Weber, William 2016. Concert (ii). – *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press, <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/06240>, vaadatud 06.04.2016.

Weber, William 1984. The contemporaneity of eighteenth-century musical taste. – *The Musical Quarterly*, Vol. 70, No. 2 (Spring, 1984), lk 175–194.

WeGA 2017. Hartmann Christian Wunder. – *Complete works of Carl Maria von Weber*. Digital edition, <http://weber-gesamtausgabe.de/A009863>, vaadatud 08.02.2017.

Westling, Fredrik 1923. Mõned lisandused Tallinna doomkooli ajaloole. – *Ajalooline Ajakiri*, nr 3. Tallinn, lk 99–104.

Willigerod, Johann Conrad Philipp 1842. Das Gouvernements-Gymnasium zu Reval im 18. und 19. Jahrhundert. – *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, herausgegeben von Dr. F. G. v. Bunge*. Erster Band. Dorpat, 1842, lk 88–117.

Wistinghausen, Henning von 2016. *Freimaurer und Aufklärung im Russischen Reich: Die Revaler Logen 1773–1820. Mit einen biographischen Lexikon*, Bd. 1. Köln, Weimar: Böhlau Verlag.

Wistinghausen, Henning von 1999. Schauspieler und Musiker als Mitglieder der Revaler Freimaurerlogen. – *Die Anfänge des deutschsprachigen Theaters im Ausland – von Afrika bis Wisconsin. Schriftenreihe Thalia Germanica*, Bd. 2. Hrsg. Laurence Kitsching. Frankfurt a/Main u.a.: Peter Lang, lk 22–28.

Wistinghausen, Henning von 1997. Näitlejad ja muusikud Tallinna vabamüürlasloozide liikmeina. – *Akadeemia*, nr 11. Tallinn: Perioodika, lk 2303–2320.

Wittram, Reinhard 1954. *Baltische Geschichte. Die Ostseelände Livland, Estland, Kurland, 1180–1918: Grundzüge und Durchblicke*. München: Oldenbourg.

Wittram, Reinhard 1939. *Geschichte der baltischen Deutschen. Grundzüge und Durchblicke*. Suttgart, Berlin: Kohlhammer.

Wolff, Christoph 2000. *Johann Sebastian Bach*. Frankfurt a/M: S. Fischer Verlag.

Õun, Tiina 1999. Üks Tallinnas kusunud täht: Gertrud Elisabeth Mara (Schmeling). – *Teater. Muusika. Kino*, nr 4, 7. Tallinn, lk 47–56; 46–52.

Lisad

Lisa nr 1.

Tallinna nädalalehes Revalsche Wöchentliche Nachrichten ilmunud pillimeistrite teadaanded ja pillide müügikuulutused perioodil 1772–1800.

RWN 09.01.1772 Flügel, Violinen, Bretsche, Violon Schellos, Fagot, Schalmeyen, Flöte Travers, Trompeten, Waldhörner

Ein wohl conditionirter Flügel zur Music, von einem der berühmtesten Instrumentenmacher, ingleichen mehrere musicalische Instrumente, als Violinen, darunter eine so genannte Cremoneser, eine Bretsche, zwey Violon Schellos von Witthall und Hunger, ein Fagot mit 5 Röhren, 3 Schalmeyen mit Einsez-Stücken, 1 Flöte Travers, 6 Trompeten, 4 paar Waldhörner von Gis, Dis, F und D, dabey auch eine ziemliche Sammlung geschriebener und gedruckter Noten, von den berühmtesten Virtuosen dieses Jahrhunderts, so in Symphonien, Quatuors, Trios, Duetts, Solos, nebst Parthien mit Gesängen für das Clavier bestehen, nebst einem Vorrath von Noten-Papier, sind alhier zum Verkauf; nähere Nachricht und Anzeige, wo dieses alles zu besehn, giebt der Verleger dieser Anzeigen.

RWN 30.04.1772 Flügel

Ein wohl conditionirter Flügel zur Musik, von einem der berühmtesten Instrumentenmacher, ist zu verkaufen; mehrere Nachricht giebt die Wochenblatts Expedition.

RWN 30.07.1772 Fränkisches Clavier

Ein vollständiges und der inneren als äußeren Beschaffenheit nach wohl conditionirtes Fränkisches Clavier mit einem Untergestell. Liebhaber können mehrere nachricht bekommen, bey dem Ausgeber dieses Wochenblattes.

RWN 08.10.1772 Waldhörner

Ein paar G ein paar D ein paar Dis und ein paar F Waldhörner, sind für ein billiges zu verkaufen. Mehrere Nachricht giebt die Wochenblatts-Expedition.

Sama: RWN 15.10.1772

RWN 22.10.1772

RWN 08.07.1773 Clavier

Es hat jemand zu verkaufen ein Clavier von contra F bis F3 von der Hand eines guten Meisters. Liebhaber können wenn sie es besehen wollen inder Wochenblatts-Expedition desfalls Nachricht einziehen.

Sama: RWN 05.08.1773

RWN 26.08.1773

RWN 10.03.1774 Clavier

Ein Clavier von F bis A [!] welches ganz sauber ausgearbeitet ist, ist zu verkaufen, nähere Nachricht hievon giebt die Wochenblatts-Expedition.

RWN 12.01.1775 Violins

Es sind verschiedene saubere Violins von den berühmsten Maitern gemacht zum Verkauffe, mehrere Nachricht davon giebt die Wochenblatts-Expedition.

RWN 04.07.1776 Clavecin, Forte Piano, Clavier

Bey einem Ausländer Friedrich Harres, sind ganz neue Clavecin mit zwey Clavier und 5 Octaven, Forte Piano mit 5 Octaven, wie auch kleine Clavier, für einen billigen Preiß zu kauf zu haben. Sein Logis ist in dem Hause der Witwe Sathen, in der Nicolaistraße.

Sama: RWN 11.07.1776
RWN 18.07.1776

RWN 18.07.1776 Spieluhr

Ferner eine Wanduhr, oder Spieluhr, wenn dieselbe geschlagen, so spielet sie 1 Stück, als Englisch, Menuets oder Polonesen, wie auch Arien, nach dem sie gestellt wird, spielet 8 Stück, dieselbe ist gleichfalls zu verkauffen und in der Wochenblatts-Expedition zu besehen.

Sama: RWN 08.08.1776

RWN 08.08.1776 Flügel, Fortepiano

Es wird den Liebhabern kund gethan, daß allhier in Reval bey einem Ausländer Friedr. Harres extra gute neue Flügel mit 2 Clavieren, Fortepiano mit 5 Octaven, für einen billigen Preiß zu kauf zu haben. Sein Logies ist in der Nicolaistraße bey der Wittwe Sathen.

Sama: RWN 15.08.1776
RWN 22.08.1776

RWN 15.05.1777 Clavier

Ein noch sehr gutes und brauchbares Clavier wird zum Verkauf ausgedoten, wovon die Wochenblatts-Expedition mehrere Nachricht giebt.

RWN 19.03.1778 Positiv

Auf dem Pastorate zu St. Johannis in Harrien, ist ein Positiv zum Verkauf. Kenner solcher Werke können aus folgender Beschreibung von der innern Einrichtung und der Stärke dieses Instruments urtheilen. Es enthält folgende, theils zinnerne, theils hölzerne vollständige Register: Principal 2 Fuß, Gedact 8 Fuß, Blockfloit 4 Fuß, Quinta, Sexquialtera Baß, Sexquialtera Discant, Regal Baß 8 Fuß, Tremulant. Nähere Nachricht von der innern und äussern Beschaffenheit und dem Preise des Instruments kann man bey dem Herrn Organisten Agthe in Reval erhalten.

Sama: RWN 16.04.1778

RWN 11.03.1779 Englische Fortepianos, Fortbiens, Claviere

Est ist ein Instrumentenmacher hier angekommen, welcher englische Fortepianos, Fortbiens und Claviere zu verfertigen, auch diese und andere musicalische Instrumente zu repariren versteht. Er wohnt in der Domschen Vorstadt, bey dem Schuhmacher Frieß [teistkordses teates Freße]. Diejenigen also, welche etwas bey ihm verfertigen zu lassen gedenken, belieben sich daselbst anzugeben.

Sama: RWN 18.03.1779
RWN 25.03.1779

RWN 01.07.1779 Claviere, Clavessen's, Fortepiano's, Pantalon's, Positives's, Harfen, Lauten

Der Orgel- und Instrumentenmacher Johann Friedrich Gräbner, welcher neulich aus Bremen angekommen ist, bietet dem musicalischen Publicum alhier seine Dienste an. Alle, welche ihn mit Aufträgen so wohl zu Verfertigung als auch Ausbesserung allerhand musicalischer Instrumente, als Claviere, Clavessen's, Fortepiano's, Pantalon's, Positive's, Harfen, Lauten u.a.m. beehren wollen, können versichert seyn, daß er Sie mit Billigkeit, Geschicklichkeit

und Treue bedienen wird. Seine Wohnung ist in dem Hause des Herrn Kammerherrn und Obristen Baron von Rosen auf dem Dome.

Sama: RWN 08.07.1779
RWN 15.07.1779

RWN 30.12.1779 Claviere, Pianoforte's

Der Instrumentenmacher J. G. Neidhart macht hiedurch bekannt, daß er seine Wohnung geändert und sich nunmehr im Closter bey dem Brandmeister Barth einlogirt hat. Bey ihm sind fertige Claviere und Pianoforte's zu bekommen. Auch verbessert er Saiteninstrumente.

RWN 06.07.1780 Winterscher Flügel

Ein noch sehr brauchbarer, gut gearbeiteter Winterscher Flügel, vierchörig, mit 2 Clavieren und verschiedenen Veränderungen versehen, welche durch Tritte gemacht werden, stehet zum Verkauf und ist für billigen Preis zu haben. Mehreres erfährt man in der Wochenblattexpedition.

RWN 08.02.1781 Flügel

[--] wie auch ein sehr gut conditionirter nach Mahagoni Art angestrichner 3 chörigter Flügel von F bis D, woran die langen Claves von Elphenbein, die kurzen aber von Schiltpadde sind, und der einen sehr guten Ton hat, wird zum Verkauf angeboten. Die Liebhaber melden sich in der Wochenblattexpedition.

Sama: RWN 22.02.1781

RWN 22.02.1781 Allerhand Sorten Clavierinstrumente, Fortbiens, Fortepiano's, Royalclavecins

Bey dem Instrumentenmacher Neidhart, welcher im Closter bey dem Brandmeister Barth wohnt, sind allerhand Sorten Clavierinstrumente, Fortbiens, Fortepiano's, Royalclavecins u.s.f. von gutem Ton und Arbeit, für billigen Preis zu haben. Darunter ist auch ein Fortbien von 8 verschiedenen Stimmen, welche zusammen 16mal dergestalt verändert werden können, daß man während des Spielens das Forte und Piano, das Diminuendo und Crescendo mit aller Leichtigkeit und ohne Tritte deutlich ausdrücken kann.

Sama: RWN 15.03.1781

RWN 24.01.1782 Claviere

Ich benachrichtige hiedurch das Publicum, daß ich meine Wohnung verändert habe und anitzt in der Breitstraße, im Eckhause neben der Madame Oldekopf zu erfragen bin. Auch zeige ich an, daß bey mir fertige Claviere zum Verkauf stehen, die nach einer ganz neuen Erfindung so gemacht sind, daß sie gar nicht wandelbar werden.

Neidhart, Clavier- und Instrumentenmacher.

RWN 06.02.1783 Clavier

In des sel. Rechenmeisters Greve Sterbhause sind folgende Sachen unter der Hand zu verkaufen: 1 Clavier, 1 halbverdeckter Wagen, 1 Nußbaum ausgelegter Schrank zu Leinzeug und Juristische Bücher.

RWN 13.02.1783 Clavier

Nach dem Wunsch der Bücherliebhaber hat er [der Kaufhändler Herr Joh. Gottl. Hasse] auch seine neu completirte Lesebibliothek in einem warmen Zimmer innerhalb seines Ladens [seine Bude ist in der Goldschmidtstraße neben dem Herrn Aeltermann Donath] aufgestellt, so, daß jeder dort die Bücher besehen, und nach Bequemlichkeit auswählen kann. Zugleich macht er bekannt, daß bey ihm ein ganz neues vorzüglich gutes Clavier für einen wohlfeilen Preis zu haben ist.

Sama: RWN 27.02.1783

RWN 03.04.1783 Clavecin mit 2 Clavieren

Ein großes Clavecin mit 2 Clavieren und 5 Veränderungen steht für einen sehr billigen Preis zum Verkauf. In dem Hasischen Hause, in der Rússtraße, in der obern Etage ist dieses Instrument bey dem Eigenthümer, Hrn. Boldt, dem jüngern, zu besehen, der sich auch zugleich, da er schon einige Jahre auf dem Lande Unterricht auf der Pandore und dem Clavier mit Beyfall gegeben hat, erbietet, solches auf Verlangen in der Stadt fortzusetzen.
Sama: RWN 17.04.1783

RWN 05.02.1784 Clavecin

Ein Clavecin, welches sich noch in gutem Stande befindet, steht für billigen Preis zum Verkauf. Den Verkäufer erfährt man in der Wochenblattsexpedition.

RWN 08.04.1784 Davidsharfe, Clavier

Eine gute Davidsharfe, ein neues mathematisches Besteck und ein Clavier, welches sich nach in gutem Stande befindet, kann für billigen Preis erhandelt werden. Nähere Anzeige erhält man in der Wochenblattsexpedition.

RWN 09.09.1784 Violine, Bratsche

Eine gute Violine und Bratsche, wie auch Clavierauszüge aus verschiedenen ältern Opern z.E. Cinna,⁴⁹⁶ Silla⁴⁹⁷ u.s.w., Landcarten und Kupferstiche, sind zu verkaufen. Nähere Anzeige erhält man in der Wochenblattsexpedition.

RWN 30.06.1785 Blasinstrumente: Concertwaldhörner, Clarinetten, Hoboen, Fagotts

Bey mir Endes Unterzeichnetem sind nachfolgende neue musicalische Blasinstrumente angekommen, und zu beygesetzten Preisen zu haben, als:

- 1) Neue Concertwaldhörner, jedes mit 5 Aufsätzkrummbogen, und inwendig blank polirten Schallstücken. Es sind selbige von der neuesten Erfindung, sind sehr leicht zu blasen, und kann auf selbigen, durch Verwechselung der dazu gehörigen 5 Inventionskrummbogen aus folgenden Tönen geblasen werden: c. b. a. g. f. e. dis d. C. und B; auch kann man die 5 Krummbogen ganz bequem in der Tasche bey sich führen. Das Paar kostet 60 Mark.
- 2) Feine buxbaumene B-Clarinetten mit C-Mittelstücken, langen H- und krummen Dis-Klappen, mit Einsetzschnäbeln, mit c- und cis, g- und gis-Löchern, und mit elfenbeinernen Ringen sauber belegt. Das Paar kostet 60 Mark.
- 3) Feine dergleichen, wie eben beschrieben, ohne Elfenbein. 54 Mark 12 Schill.
- 4) Eben dergleichen. 52 Mark 12 Schill.
- 5) Feine Buxbaumene Hoboen, jede mit 3 Oberstücken, und mit Elfenbein belegt. Das Paar kostet 36 Mark.
- 6) Feine dergleichen, ohne Elfenbein. 30 Mark.
- 7) Eben dergleichen. 28 Mark.
- 8) Feine, braungebeizte Dresdner Bassons oder Fagotts, jeder mit 2 Flügeln, und einer neu erfundenen tiefen Dis-Klappe, um diesen Ton reiner angeben zu können. Das Stück kostet 54 Mark.

Bemeldete Instrumente sind nicht nur von den bessten Meistern Deutschlands auf meine eigene Bestellung verfertigt, sondern zeichnen sich auch durch durch guten Ton, reine Stimmung, außerordentlich feine Arbeit und schönes Ansehen vor den gewöhnlichen Marktinstrumenten ganz besonders aus. Sollte man auf einem oder dem andern dieser neuen Inventionsinstrumente in Ansehung der Griffe nicht sicher genug seyn; so melde, daß für jedes Instrument schön und richtig gezeichnete Tabellen bey mir zu haben sind, als: 1)

⁴⁹⁶ Arvatavasti Carl Heinrich Grauni ooper „Cinna“ (1748).

⁴⁹⁷ Töenäoliselt Georg Friedrich Händeli ooper „Lucio Cornelio Silla“ (1713).

Für die B-Clarinetten. 2) Für die Hoboe. 3) Für die Basson. Desgleichen 4) Für alle Posaunen, nebst schriftlicher Anweisung. 5) Für den Zinken oder Cornettini, nebst Anweisung. 6) Für die Flöte. Und 7) für Flaute Piccolo. Jede dieser Tabellen kostet 1 Mark 8 Schill.

Briefe und Gelder erbitte ich mir postfrey.

Friedrich Gotthelf Reichelt, Musicus.

Wohnhaft auf dem alten Steinwege, vom Paradishofe das zweyte Haus gegen den großen Neumarkt zu, 2 Treppen hoch, in Hamburg.

RWN 22.09.1785 Clavier

Bey dem Herrn Rathsherrn, Peter von Glehn, steht ein zwar nicht neues, aber doch noch brauchbares Clavier für billigen Preis zu verkaufen.

RWN 23.02.1786 Clavier

Bey dem Herrn Buchhalter Schwarz, in der Langstraße, ist ein vollständiges Clavier für billigen Preis zu haben.

RWN 21.09.1786 Positiv

Ein Positiv von Eichenholz, proportionirlich wie ein stehender Schrank gebauet, 7 ½ Fuß hoch, 4 ½ Fuß breit, und unten 2 ½ Fuß tief, nach Englischem Maß, wird hiedurch zum Verkaufe ausgeboten. Es hat dieses Positiv 6 Register, alle halbirt von beyden Seiten, nämlich eine Flöte 8 Fuß, eine Flöte 4 Fuß, eine Rohrflöte 4 Fuß, eine Octave 2 Fuß, eine Quinte 1 ½ Fuß, einen Fagot 8 Fuß. Den Hautbois- und Clarinetton kann man durch Verbindung einiger Züge herausbringen, so wie man überhaupt diese Register verschiedenemahlen verändern kann. Die zwey Bälge kann der Spieler selbst treten, oder er kann sie auch an der Seite von einem andern ziehen lassen. Liebhaber können dieses ganz neue Instrument bey dem Herrn Assessor des Gouvernementsmagistrats, Peter Lohmann, besehen, versuchen und erhandeln.

Sama: RWN 05.10.1786

RWN 30.11.1786 Clavecin Royal, Forte piano

Ein Clavier, ein Clavecin Royal, und ein Forte piano ist für billigen Preis zu haben. Liebhaber melden sich bey Hr. Grebner [Gräbner].

RWN 25.01.1787 Fortepiano mit Flöten

Ein gutes Fortepiano von Mahajoniholz, mit Flöten, kann für billigen Preis erhandelt werden. Den Verkäufer erfährt man in der Wochenblattsexpedition.

RWN 15.03.1787 Flügel mit 2 Clavieren

In einer Bude am Markte, an der Ecke des sogenannten Ganges, sind für billigen Preis Krügeräpfel, Märkische Rüben, schöne Tafelbirn, wie auch ein Flügel mit 2 Clavieren zu haben.

RWN 29.03.1787 Verschiedene musicalische Instrumente

Bey dem Herrn Assessor, Peter Lohmann, ist ein guter halbverdeckter Wagen, ein neuer Casanischer Schlitten, verschiedene musicalische Instrumente, wie auch allerhand Mobilien aus freyer Hand zu erhandeln.

RWN 28.06.1787 Clavecin

In der Langstraße in dem Hause No. 17 ist ein Saal, 3 warme Kammern, ein Volkszimmer nebst Küche, Keller und Boden für einen billigen Preis zu vermieten. In demselben Hause ist auch ein in gutem Stande befindliches und mit verschiedenen Veränderungen versehenes Clavecin, ebenfalls für einen billigen Preis, zu verkaufen.

RWN 06.09.1787 Clavicin Royals, Forte Pianos mit und ohne Flöten
Verschiedene musicalische Instrumente, als Clavicin Royals, Forte Pianos, mit und ohne Flöten, von den berühmtesten auswärtigen Meistern verfertigt, wie auch feines Porcellan ist für billigen Preis bey den Herrn Jürgens und Comp. in No. 470 zu haben.

Sama: RWN 20.09.1787

RWN 15.11.1787 Clavecinroyal

Es hat jemand ein Clavecinroyal, mit Nußbaumholze furnirt, wie auch eine gebrauchte zweysitzige Kutsche, mit grauem Tuche ausgeschlagen, zu verkaufen. Der Verkäufer kann man in der Wochenblattsexpedition erfragen.

RWN 22.11.1787 Violoncell

Wer ein gutes Violoncell für billigen Preis erhandeln will, kann in der Wochenblattsexpedition den Verkäufer erfragen.

RWN 14.02.1788 Clavicinroyals

Bey Herrn Jürgens und Comp. sind Clavicinroyals, feine Kupferstiche und Gemälde, weißes Schwedisches Fensterglas und Narvische Sagbretter für billigen Preis zu bekommen.

RWN 13.03.1788 Englisches Fortepiano

Bey dem Orgelbauer, Herrn Gräbner, ist ein Englisches Fortepiano von sehr schöner Arbeit und gutem Tone, in Commission zu haben.

RWN 17.04.1788 Ein organisirtes Fortepiano von Kirschnick

Zu Techelfer [Tähtvere], 1 ½ Werst von Dorpat, ist ein organisirtes Kirschnickisches Fortepiano, mit 5 Zügen und einem Crescendo versehen, zu verkaufen. Liebhaber können daselbst den Preis erfahren.

RWN 12.06.1788 Clavier

Ein, besonders für Anfänger brauchbares Clavier von schönem Tone, nebst einem kleinen Pulpet, stehet bey dem Herrn Johann Georg Hoffman, für einen sehr billigen Preis zum Verkaufe.

Sama: RWN 26.06.1788

RWN 02.10.1788 Pianoforte in Flügelform, Pianofortes von Augspurg und Regenspurg,
Clavessinroyals, Claviere

Bey dem hiesigen Bürger und Instrumentenmacher Neidhardt, ist ein von Mahagonyholz verfertigtes Pianoforte in Flügelform, nach der neuesten Art, so wie sie von Augspurg und Regenspurg hieher gekommen sind, wie auch Clavessinroyals von Mahagony- und Eschenholz, und Claviere fertig zu haben.

RWN 02.07.1789 Fortepiano mit Flöten

In dem Hause, No. 92, steht ein Fortepiano mit Flöten zum Verkauf. Liebhaber können es daselbst besehen und den Preis erfahren.

RWN 21.01.1790 Fortepiano mit Flötenwerk

In dem Hause No. 92, ist ein Fortepiano mit Flötenwerk, wie auch ächte Türkische, meerschaumene Pfeifenköpfe, roh und beschnitten, zu haben.

RWN 25.02.1790 Gräbnerisches Clavier

Beym Herrn Rector Nahe ist ein gutes, Gräbnerisches Clavier, eine noch neue, gebeitzte Commode, und eine Fuchspelz zu verkaufen.

RWN 16.09.1790 Clavessin royal

Ein Clavessin royal von einem sehr schönen Tone und leichter Behandlungsart, mit guten, achtfüßigen Flöten versehen, wird hiedurch zum Verkauf ausgebaut. Bey wem es zu erhandeln sey, erfährt man in der Wochenblattsexpedition.

RWN 06.01.1791 Neidhardt

Bey dem Instrumentenmacher, Herrn Neidhardt, in der Langstraße, in dem Hause, No. 40, ist schwarzes Ebenholz, 100 Pf. für 20 Rbl., wie auch die ächte Mahajonibeitze, die Bouteille zu 50 Kop., zu haben.

Sama: RWN 20.01.1791

RWN 11.08.1791 Clavier

In dem Hause der Frau Rathsverwandtinn Müller am Markt, No. 255, ist ein gutes Clavier zu erhandeln.

RWN 05.04.1792 Flügelinstrument

Das Schwarzenhäupterhaus ist willens, sein Flügelinstrument zu verkaufen. Es wird dieses den Liebhabern mit der Anzeige bekannt gemacht, daß jenes Instrument von heute von 10 bis 11 Uhr, auf dem Schwarzenhäupterhause zu besehen, auch der Preis daselbst zu erfahren ist.

RWN 21.06.1792 Violinen

In der Goldschmidstraße, in dem Hause, No. 349, bey Herrn Noisten sind sehr gute, reparirte und leicht zu spielende Violinen für verschiedenen Preis zu haben.

RWN 06.12.1792 Clavicinsroyals, Fortepianos

Ausländische, nach der Englischen Art verfertigte neue Clavicinsroyals, wie auch Fortepianos von Mahajoniholz sind für einen billigen Preis bey mir zu haben.

Peter Joh. Greinert.

RWN 21.02.1793 Flötravers

Bey mir in meiner Bude, in der Nicolaistraße, in dem Hause des Hrn. Controll. Witt, sind folgende [Waaren] zu haben: [--] Romanische Violinquinten, Flötravers, [--].

Peter Raschka.

RWN 23.05.1793 Alle Arten von Clavieren und Fortepiano's, mit und ohne Flöten

In dem Hause des Sattlermeisters Herrn Krausp, No. 332, werden alle Arten von Clavieren und Fortepiano's, mit und ohne Flöten, verfertigt. Auch verspreche ich jedem Liebhaber in Absicht der Stimmung und Reperatur der Instrumente die schnellste Bedienung.

Jensch, Instrumentenmacher.

Sama: RWN 06.06.1793

RWN 27.06.1793 Positiv, Flöteninstrumente, liegende Harfe, flügelförmiges Fortepiano

Bey mir sind folgende Instrumente zu erhandeln: 1) Ein Positiv, mit 2 Bälgen und 6 Stimmen, nämlich einem Gedackt 8 Fuß, von Eichenholz, deßgleichen einem Gedackt 4 Fuß, ferner Quinta 3 Fuß, Octave 2 Fuß, Sieflö 1 Fuß, Fagot, Clarinet, Hobois 8 Fuß, diese 4 Stimmen, von Metall. Das Gehäus ist von Eichenholz, und hat einen messingenen Beschlag. Das Instrument kann in einer Kirche gebraucht werden. 2) Ein Flöteninstrument, von Mahajoniholz mit 108 acht- und 4füßigen Flöten. 3) Ein Flöteninstrument, von Eichenholz, mit 54 vierfüßigen Flöten. 4) Eine liegende Harfe. 5) Ein flügelförmiges Fortepiano, von Mahajoniholz.

Gräbner, Orgel- und Instrumentenmacher, am Dom.

Sama: RWN 11.07.1793

RWN 10.10.1793 Verschiedene Pianoforte's aus Deutschland

Da ich nunmehr aus Deutschland wieder zurück gekommen bin; so werde ich meine vorigen Geschäfte des Clavier- und Pianofortestimmens wiederum fortsetzen. Zugleich mache ich bekannt, daß ich verschiedene Pianoforte's zum Verkauf aus Deutschland mitgebracht habe.

Joh. Fr. Neidhardt, junior.

Sama: RWN 24.10.1793

RWN 14.11.1793 Fortepiano mit Flöten

Es ist ein Fortepiano mit Flöten aus der Hand zu verkaufen. Liebhaber können es in dem Hause N. 114, in der Breitstraße, besehen und den Preis von dem Hrn. Rathmann, Caspar Höppener, erfahren.

RWN 26.12.1793 Pianoforte

Wer ein gutes Pianoforte zu verkaufen hat, beliebe solches dem Herrn Artilleriemajor von Cronmann anzuzeigen.

RWN 08.05.1794 Pandure

Eine Pandure, die einen sehr schönen Ton hat und überhaupt in dem besten Stande ist, wird hiedurch zum Verkaufe ausgeben. Nähere Anzeige erhält man in der Intelligenzexpedition.

RWN 26.06.1794 Violinen, Alt Viola

In der Buchhandlung des Herrn Peter Gottlieb Bornwasser sind 2 Violinen und 1 Alt Viola, ausgespielt und von vorzüglicher Güte, zu verkaufen. Liebhaber können sie zu jederzeit in seiner Handlung besehen.

Sama: RWN 10.07.1794

RWN 22.01.1795 Clavier aus Deutschland

In Deutschland verfertigte Claviere von einem schönen und starken Tone, welche zugleich dauerhaft gebauet sind und gehörige Stimmung halten, sind in der Stadt bey einem Liebhaber der Musik für einen billigen Preis zu erhandeln. Den Eigenthümer kann man in der Intelligenzexpedition erfahren.

Sama: RWN 29.01.1795

RWN 26.02.1795 Fortepianos mit Flöten, Englisches Fortepiano, Regensburgisches flügelförmiges Fortepiano

[--] Außerdem ist bey mir ein Fortepiano, von Mahagonyholz mit 108 Flöten, ein Fortepiano aus Leipzig von Mahagonyholz mit achtfüßigen offenen Flöten, ein kleines Englisches Fortepiano, von Mahagonyholze, von 5 Octaven, und ein Regensburgisches, flügelförmiges Fortepiano von Mahagonyholze in Commision zu verkaufen.

Gräbner.

Sama: RWN 05.03.1795

RWN 05.03.1795 Stimmung

Ich mache hiedurch bekannt, daß diejenigen, welche ihre musicalischen Instrumente rein gestimmt haben wollen, mich jetzt alle Tage bey dem Organisten, Herrn Trinkler auf dem Nicolaikirchhofe, finden können.

Gräbner, Instrumentenmacher.

Bratschen, Violinen

In dem Hause No. 66, in der Langgasse, sind 2 feine Bratschen und 4 feine Violinen von seltener Güte, von den besten Italiänischen Meistern verfertigt, zu verkaufen.

RWN 11.06.1795 Flügelförmiges Fortepiano, clavierförmiges Fortepiano, Claviere
 Bey mir, in meiner Wohnung, unten am langem Domberge, No. 332, ist ein dreyhöriges, Flügelförmiges Fortepiano, von Mahagoniholz, wie auch ein clavierförmiges Fortepiano, und einige Claviere zu erhandeln. Liebhaber können die Proben meiner Arbeit bey mir in Augenschein nehmen.

Jendsch, Instrumentenmacher.

Sama: RWN 18.06.1795

RWN 30.07.1795 Clavier

Ein schön gebautes Clavier von Mahajoniholz, von 6 Octaven und überhaupt von seltener Güte, eine recht gute und dauerhaft gemachte Droschka mit einer Deichsel, [...].

J. C. Gernert.⁴⁹⁸

RWN 05.11.1795 Fortepiano

In dem Hause No. 179, im Kloster, in der Querstraße neben dem gräfl. Steinbockischen Hause, ist ein Fortepiano für einen billigen Preis zu haben.

J. G. Gönschen.

RWN 02.12.1795 Clavier verfertigt von Hasse

Ein von dem berühmten Hasse in Hamburg verfertigtes fünf Octäviges Clavier, welches nicht nur seines sehr starken und silberartigen Tones, als auch der äußern und innern Verzierungen wegen von ganz vorzüglicher Beschaffenheit ist, soll zu einem billigen Preis verkauft werden und kann täglich des Vormittags von 9 bis 11 Uhr in der Nicolaistrase No. 562 in der zweyten Etage besehen werden.

Fortepiano

Ein vollständiges, gutes Fortepiano ist aus freyer Hand zu verkaufen. Liebhaber können dasselbe jederzeit im Schwarzenhäupterhause besehen, und den Preis bey dem Herrn Erkoehnten Aeltesten Johann Christian Koch erfahren.

Sama: RWN 10.12.1795

RWN 10.12.1795 Clavier

[--] Ferner ein ganz vorzüglich gutes und seltenes Clavier von 6 ½ Octaven mit einem Kasten und Füßen von Mahajoniholz, ein ganz neues Pult von Eichenholz, ein anderes von Erlenholz mit Mahajoni Farbe angestrichen; [--] sind in meinem Hause in der Schmiedegasse unter der No. 536, zu billigen Preisen zu bekommen.

Johann Christian Gernet.

RWN 18.02.1796 Clavier

[--] ein vorzügliches Clavier von 6 ½ Octaven mit einem Mahajonykasten; [--] sind in meinem Hause in der Schmiedegasse zu billigen Preisen zu bekommen.

Johann Christian Gernet.

Sama: RWN 25.02.1796

RWN 25.02.1796 Forte Piano

Bey dem Instrumentenmacher Jönsehn steht ein Forte Piano zum Verkaufe. Liebhaber können dasselbe in seiner Wohnung No. 179 im Kloster in Augenschein nehmen.

Sama: RWN 03.03.1796

⁴⁹⁸ Kaupmees Johann Christian Gernet.

RWN 17.03.1796 Polnische Guitarre, Davidsharfen, allerley Sorten von musikalischen Instrumenten

Bey dem Orgel- und Instrumentenmacher Werner sind die Polnische Guitarre und Davidsharfen zu bekommen, auch werden von ihm allerley Sorten von musikalischen Instrumenten verfertigt. Sen Logis ist an der Lehmforte in No. 399.

Sama: RWN 24.03.1796

RWN 17.03.1796 Fortepiano in Clavierform

Ein Fridricisches Fortepiano in Clavierform ist in dem Hause No. 27 zum Verkaufe.

RWN 23.06.1796 Clarinets, Flöten

Es sind bey mir, in dem Hause No. 576, Clarinets und Flöten von schwarzem Ebenholze von sehr gutem und reinen Tone, mit verschiedenen Mittelstücken für billigen Preis zu haben. Auch können Liebhaber solche Instrumente bey mir bestellen.

G. Paswick.

Sama: RWN 30.06.1796

RWN 23.06.1796 Clavier

[--] nebst einem sehr schönen 5 Octävigen Clavier. Kaufliebhaber ist übrigens mein Waarenlager des Vormittags von 9 bis 12, so wie des Nachmittags von 3 bis 6 Uhr täglich zum gefälligen Durchsehen offen.

M. H. Knobloch, in dem Hause des Herrn Rathmanns Zur Mühlen in der Lehmstrase.

RWN 06.10.1796 Claviere, eins von Hasse

Den Liebhabern der Musik wird bekannt gemacht, daß bey mir 3 vollständige, vorzüglich gute Claviere, wovon eins von dem berühmten Hasse aus Hamburg ist, zum Verkauf stehen.

Gräbner.

Sama: RWN 13.10.1796

RWN 03.11.1796 Spieluhr

Es ist in der Nicolaistrase, in der Stadt Hamburg, [--] wie auch eine Spieluhr, mit einem Mahajonikasten zu haben. Liebhaber können obiges alle Tage besehen.

Bened. Lud. Witt.

RWN 10.11.1796 Klavier

Im Hause No. 179 im Kloster neben dem Graf Stenbockschen Hause steht ein neues Klavier zum Verkauf.

[J. G. Jönsehn?]

RWN 01.12.1796 Flügel

Ein guter, brauchbarer, völlig bezogener Flügel ist bey dem Herrn Hoffmann zu besehen und zu erhandeln.

RWN 29.12.1796 Fortepianos in Flügelform nach Regensburger und nach Augsburgers Art, Clavecinroyal

Ich halte es für Pflicht, dem musikalischen Publicum anzuzeigen, daß das Gerücht ungegründet ist, als verfertigte ich keine Instrumente mehr. Gerade jetzt habe ich, um meine Gönner des Gegentheils zu versichern, dreyerley Arten von Instrumenten fertig: ein Fortepiano in Flügelform nach Regensburger und nach Augsburgers Art, und ein Clavecinroyal, eben so gut gebaut, wie sie ehemals verfertigt worden sind.

J. G. Neidhardt.

Sama: RWN 05.01.1797

RWN 12.01.1797 Clavier

Bey dem Herrn Bernhard Meyer in dessen Bude nicht weit vom Markte ist ein vollständiges Feuerwerk und ein neues Clavier zu erhandeln.

Sama: RWN 19.01.1797

RWN 23.02.1797 (Wiener Reisewagen und ein neues Clavier)

RWN 16.02.1797 Fortepiano

Es wird ein gut gearbeitetes Fortepiano von sehr gutem Tone zum Verkauf ausgeben. Liebhaber haben sich in der Dunkelstrase No. 309 zu melden.

Sama: RWN 23.02.1797

RWN 09.03.1797 Cremoneser Violine

Eine kostbare Cremoneser Violine, die seit 150 Jahren aus den Händen des Künstlers ist, wird zum Verkauf ausgeben. Liebhaber können sie in der Buchhandlung des Herrn Bornwassers besehen und den Preis daselbst erfahren.

RWN 04.05.1797 Fortepiano

[--] ein mahajoni Fortepiano ist für billigen Preis in der Dunkelstrase No. 309 zu haben.

RWN 22.06.1797 Fortepiano

Es ist in der Dunkelstrase No 309 ein Mahajoni Fortepiano von sehr gutem Tone wie auch ein moderner Englicher zweysitziger Wagen zu verkaufen. Liebhaber können sich daselbst melden.

Sama: RWN 29.06.1797

RWN 13.07.1797 Fortepiano

Ein gutes ausländisches Fortepiano stehet im Hause No. 599 bey der Schwedischen Kirche zum Verkauf.

Sama: RWN 20.07.1797

RWN 03.08.1797 Flügel, Guitarre

Im Hause No. 599 bey der Schwedischen Kirche beym Schumacherältermann Seeler ist ein Flügel mit 3 Zügen und eine Guitarre für einen sehr billigen Preis zu haben.

RWN 11.08.1797 Royal

[--] groß Royal, so wie auch liniirt und unliniirtes Notenpapier, [--] sind für baare Zahlung zu den billigsten Preisen zu haben, bey M. H. Knobloch in der Lehmstrase No. 362.

RWN 09.11.1797 Fortepiano's in Flügel- und Clavierform, Claviere

Da ich meine Wohnung verändert habe und in dem Hause des Herrn Uhrmachers Nestler auf dem kurzen Domberge wohne; so mache ich hiemit bekannt, daß diejenigen Herren, die in der Stadt, wie auch auf dem Lande, Instrumente zu stimmen und zu verbessern haben, mich dort erfragen können. Auch mache ich bekannt, daß bey mir fertig stehende Fortepiano's in Flügel- und Clavierform, als auch Claviere zu haben sind.

Jensch, Instrumentenmacher.

Sama: RWN 16.11.1797

RWN 01.02.1798 Englische acht Tageuhr mit Flöten- und Harfenspiel

Eine Englische acht Tageuhr, mit Flöten- und Harfenspiel, welche 6 Walzen hat, eine jede Walze von 2 musikalischen Stücken, und in dem besten Stande ist, wird hiemit für einen billigen Preise zum Verkauf ausgeben. Sie ist in dem Hause No. 181 im Kloster zu besehen.

Sama: RWN 15.02.1798

RWN 15.02.1798 Ein Hassisches Clavier

Ein Hassisches, wohlconditionirtes Clavier, von 5 Octaven und vorzüglichem Tone, ist zu erhandeln. Liebhaber erfahren die weitere Auskunft in der Wochenblattsexpedition.

Sama: RWN 01.03.1798

RWN 01.03.1798 Clavier

In dem Hause No. 260, in der Apothekstrase in der obern Etage, steht ein ausländisches dreychöriges Clavier zum Verkauf. Die Tastur ist mit seinem Schildpat belegt, und der Ton sehr schön. Auch erhält man daselbst Nachricht wegen Unterricht auf der Guitarre.

RWN 08.03.1798 [Reinigung und Stimmung]

Alle resp. Herrschaften im Wesenbergschen Kreise, die ihre Claviere, Fortepianos, Clavecins oder Flügel gereinigt und gestimmt zu haben wünschen, können sich deshalb bey mir, in des Kupferschmids Herrn Hartmanns Hause, melden, und sich der promptesten Bedienung gewärtigen.

Scholtz, in Wesenberg.

Sama: RWN 15.03.1798

RWN 08.03.1798 Fortepiano

Es wird ein sehr gutes Fortepiano von Mahajoniholz zum Verkauf ausgebaut. Liebhaber haben sich in der Domschen Vorstadt No. 186 zu melden.

Sama: RWN 15.03.1798

RWN 15.03.1798 Fortepiano in Clavierform

Ein sehr gutes Fortepiano in Clavierform ist für einen billigen Preis zu verkaufen. Nähere Nachricht erfährt man bey dem Herrn Secretair Biedermann, in der Langstrase No. 70.

Sama: RWN 22.03.1798

RWN 31.05.1798 Orphica, Fortepianos in Clavier- und Flügelform

Der allgemeine Beyfall, den die, vom Herrn Röllig in Wien erfundene, Orphica, auf welcher sich der Herr Stierner hören ließ, bey dem Publikum gewann, veranlaßte den hiesigen Instrumentenmacher, Joh. Friedr. Jensch, zu dem Entschlusse, für etwanige Liebhaber dergleichen Instrumente zu verfertigen. Beym Nachdenken über die Ausführung dieses Vorhabens, hatte er das Glück, auf eine Erfindung zu verfallen, die, nach dem Urtheile der Kenner, diesem Instrumente einen wesentlichen Zuwachs an Vollkommenheit verschafft, indem sie den Ton fast doppelt verstärkt, ohne daß es dadurch das geringste an Annehmlichkeit verliert; das Tractament auffallend erleichtert, und das Instrument selbst an Gewicht leichter macht. Liebhaber können eine solche, nach seiner Erfindung verbesserte, Orphica bey ihm, auf dem kurzen Domberge im Hause des Herrn Uhrmacher Neßler No. 575, besehen und Bestellungen bey ihm machen; wobey er sich in Ansehung der Preise, als ein billiger Künstler wird finden lassen. Auch sind bey ihm fertige, vorzüglich gut gerathene, Fortepianos in Clavier- und Flügelform zu billigen Preisen zu haben.

Sama: RWN 07.06.1798

RWN 21.06.1798 Fortepiano

Ein sehr gutes von Mahajoni gearbeitetes Fortepiano von einem sehr starken Tone, auch ein moderner Englischer zweysitziger Wagen, wird zum Verkauf ausgebaut. Liebhaber haben sich in der Domschen Vorstadt No. 186 neben dem Töpfermeister Belau zu melden.

Sama: RWN 28.06.1798

RWN 21.06.1798 Englischtes Fortepiano in Clavierform

[--] Auch ist bey mir in Commission zu haben zu sehr billigen Preisen ein Wiener Halbwagen aud Ressors, und eine Parthey gedruckter und geschriebener Musicalien fürs Clavier von den ersten Autoren, wie auch ein neues Englischtes Fortepiano von 5 Octaven in Clavierform.

M. H. Knobloch, in der Apothekstrase bey Hrn. Ripcke No. 263.

RWN 28.06.1798 Englische Achtstage-Uhr

Eine Englische Achtstage-Uhr in beßtem Stande, mit dem dazu gehörigen Spielwerk von zweyen Registern und einer Harfe mit 6 Walzen, die zusammen zwölf Stücke, als Polonoisen, Menuets und andere Tänze mehr spielen; ist in dem Hause No. 181 im Kloster zu besehen, und wird zu einem sehr billigen Preise zum Verkauf ausgeben.

RWN 19.07.1798 Fortepiano

Ein neues und sehr gut conditionirtes Fortepiano mit 4 Veränderungen ist zu einem sehr billigen Preise zu haben, bey M. H. Knobloch in der Apothekstrase bey Herrn Ripcke.

Sama: RWN 26.07.1798

RWN 09.08.1798 Fortepiano

Im Hause No. 599 nahe bey der Schwedischen Kirche ist ein Fortepiano mit 4 Zügen gut conditionirt für einen sehr geringen Preis zu haben; [--].

Sama: RWN 16.08.1798

RWN 30.08.1798 Fortepiano in Klavierform

Im Hause No. 599, nahe bey der Schwedischen Kirche, ist für einen äußerst billigen Preis ein gut conditionirtes Fortepiano in Klavierform, so wie auch ein Wienerwagen auf Ressors zu haben.

Sama: RWN 06.09.1798

RWN 11.10.1798 Pianoforte

Bey dem Schneidermeister Nordin im Hause No. 347 [--] ist daselbst ein Pianoforte zu verkaufen.

Sama: RWN 18.10.1798

RWN 01.11.1798 Pianoforte

Ein Pianoforte stehet bey Untenbenanntem zu besehen und zu behandeln, so wie auch zwey moderne Kutschen zu billigem Preise.

Carl Eberh. Riesenkampf.

Sama: RWN 08.11.1798

RWN 06.12.1798 Verfertigung neuer Instrumente, oder Reparatur der alten, oder Stimmung der Instrumente

Der musicalische Orgel-Instrumentenmacher Herr Jönsehn zeigt dem Publico an, daß er sein Logis verändert hat, und jetzt auf dem Brocksberge im Hause des Tischlermeisters Kasch No. 23 wohnt. Er empfiehlt sich hiedurch abermals und verspricht alle Aufträge, die an ihn, wegen Verfertigung neuer Instrumente, oder Reparatur der alten, oder Stimmung der Instrumente ergehen, aufs beßte auszurichten.

Sama: RWN 13.12.1798

RWN 13.12.1798 Pianoforte

Es ist bey mir in der Rußstrase im Hause der Madame Scheffler für den billigsten Preis zu haben, ein mahajony Pianoforte von einem vorzüglich guten Tone, ein neuer Schuppenpelz,

eine Zobelmütze, ein Notenpult für die Violin und das Clavier, ein großer eiserner Kessel, hölzerne Geschirre, und ein Dutzend Strohstühle.

Kollermann.

Sama: RWN 20.12.1798

RWN 24.01.1799 Alle Sorten von musicalischen Instrumenten mit und ohne Flötenwerke; Fortepianos

Ich habe die Ehre, einem hohen Adel und hochgeschätzten Publikum bekannt zu machen, daß bey mir alle Sorten von musicalischen Instrumenten mit und ohne Flötenwerke verfertigt werden. Auch habe ich schon einige vorzüglich gute Fortepianos zu verschiedenen und billigen Preisen fertig stehen. Ich schmeichle mir, mich durch meine Kunst und meinen unermüdeten Fleiß um den Beyfall und die Zuneigung eines hohen Adels u. geehrten Publicums verdient zu machen und Ihren Erwartungen zu entsprechen. Meine Wohnung ist bey dem Kaufmann und Gürtleramts-Aeltermann Herrn Thüring, am kurzen Domberge.

G. W. Fromme, Orgelbauer und musikalischer Instrumentenmacher.

Sama: RWN 07.02.1799

RWN 28.02.1799

RWN 07.03.1799

RWN 07.02.1799 Cremoneser Violine, Tambourinen

In No. 599 nahe bey der Schwedischen Kirche ist [---] und in eben demselben Hause eine gute Cremoneser Violine nebst zwey vollständigen Primo Tambourinen zu sehr billigem Preise zu erhandeln.

RWN 11.04.1799 [Bestellung, Stimmung, Reparatur]

Da ich meine Wohnung verändert habe, so zeige ich solches dem Hochwohlgebohrnen Adel, wie auch einem geneigten Publikum hiemit an. Meine gegenwärtige Wohnung ist in der Schmiedesträse bey der Frau Thomson in No, 539, wohin ich alle vom Lande an mich kommende Briefe und Bestellungen zu adressiren bitte. In Ansehung aller Instrumente, die bey mir bestellt werden, kann ich so wie vorhin die prompteste und billigste Bedienung versichern, so wie ich mich in Stimmung und Reparatur aller Instrumente bestens empfehle.

J. F. Jensch, Instrumentenmacher.

Sama: RWN 18.04.1799

RWN 20.06.1799 Braunschweigische Klaviere von Lemme

Den Kennern und Liebhabern der Braunschweigischen Klaviere von Lemme dient zur Anzeige, daß Herr Ohmann zwey Stück dieser Klaviere monatlich oder wöchentlich zu vermietthen hat auch nach Ohmannscher Art in Stimmung unterhält. Er findet sich auch noch willig, den Kennern und wahren Liebhabern der Musik gegen gute Zahlung den besten und redlichen Unterricht im Gesange, Klaviere und Viol zu ertheilen. Seine Wohnung ist in der Rußsträse No. 226.

Sama: RWN 27.06.1799

RWN 20.06.1799 Gütтарren, Hand-Zauberflöte, Orphicas, Harfen

In der Rußsträse, in der Frau Rätthinn von Dehn Hause No. 223, sind Gütтарren von sehr gutem Ton mit und ohne Hämmer, wie auch die Hand-Zauberflöte zum Acompagniren bey der Gütтарre, für Dames ein Handinstrument, zu haben; auch werden daselbst Orphicas nach Englischer Art, alle Sorten Harfen mit und ohne Pedal, vollständige Electrisiermaschinen, auch Electriche Canon und philosophische Lampen, und alle in Wissenschaften einschlagende Instrumente, verfertigt und reparirt.

C. L. Werner, Mechanischer Instrumentenmacher.

RWN 29.08.1799 Petersburgische Fortepiano
 Bey der Schmiedpforte in No. 525 ist ein Petersburgsches Fortepiano zu haben.

RWN 10.10.1799 Alle Arten von Metallsaiteninstrumenten, wie auch andere mit Flöten- und Rohrwerken
 Einem Hoch- und Hochwohlgebornen Adel, wie auch einem hochgeschätzten Publico in der Stadt, mache ich hiedurch bekannt, daß meine Wohnung nicht mehr, wie zuvor, am kurzen Domberge, sondern jetzt in des Herrn Kaufmanns Stricker eigener Behausung sub No. 232 in der Rußstrase ist; und daß bey mir nach wie vor alle Arten von Metallsaiteninstrumenten, wie auch andere mit Flöten- und Rohrwerken verfertigt werden. Allen meinen hohen Gönnern, Freunden und Verehrern meiner Kunst statte ich hiemit öffentlich den aufrichtigsten und wärmsten Dank ab, für das, meinem geringen Talente geschenkte Zutrauen und den mir so werthen Beyfall von Kennern der Orgel- und Instrumentenbaukunst und bitte ganz ergebenst, doch auch fernerhin meinen Arbeiten gewogen zu bleiben.
 G. W. Fromme, Orgelbauer und Instrumentenmacher.
 Sama: RWN 17.10.1799

RWN 07.11.1799 Dreßdner Fortepiano
 Ein Schöner Dreßdner Fortepiano von vorzüglicher Güte, welches, nach dem Urtheile eines bekannten, sehr geschickten Klavierspielers und Musikkeners, den berühmten Steinschen Instrumenten im Tone und Anschlage gleich kommt, ist zu verkaufen. Den Preis und die näheren Bedingungen erfährt man vom Herrn Schulcollegen Wagner im Domschen Gildehause.
 Sama: RWN 14.11.1799

RWN 19.12.1799 Verfertigung neuer Instrumente, Reparatur alter, Stimmung
 Der musicalische Orgel- und Instrumentenmacher Gensen [Jönsehn] zeigt an, daß er jetzt wiederum sein voriges Logis hinterm Kloster No. 179 bezogen habe. Er empfiehlt sich hiedurch zugleich seinen respectiven Gönnern und ersucht sie um Aufträge in Verfertigung neuer Instrumente, oder Reparatur alter, auch in Rücksicht der Stimmung, wogegen er die genaueste Bedienung verspricht.
 Sama: RWN 26.12.1799

RWN 06.02.1800 Flügelförmige Fortepiano's, Flöteninstrument, clavierförmige Instrumente, kleine Reise-Fortepiano's, Orphikas
 Einem hohen Adel und den Kennern der Tonkunst zeige ich ergebenst an, daß folgende sehr gut und fleißig gearbeitete, von gutem Tone u. Haltung guter Stimmung, fertige Instrumente bey mir, in dem Hause No. 539 in der Schmiedestraxe, zu haben sind, als: flügelförmige Fortepiano's von Mahajony-, Kirschbaum-, und Eichenholz, ein Flöteninstrument von Eichenholz, welches 8 Fuß Ton hält, clavierförmige Instrumente, kleine Reise-Fortepiano's, Orphikas u.s.w.
 J. F. Jensch, musicalischer Instrumentenmacher.
 Sama: RWN 13.02.1800

RWN 18.06.1800 Fortepiano's in Flügel- und Clavierform mit Flöten und Rohrwerken
 Ich mache hiedurch einem hohen Adel und respectiven Publicum bekannt, daß ich Fortepiano's in Flügel- und Clavierform, mit der hier noch nicht gehörten Duiflöte und mit der wahren überblasenden Querflöte und aller Art von Rohrwerken, als Waldhorn, Trompeten, Fagott, Clarionedo und dergleichen, ganz wie es verlangt wird, nach dem feinsten Geschmacke und der zierlichsten Arbeit, aber nur auf Bestellung, verfertige. Ich verbürge mich zu gleicher Zeit auf ein ganzes Jahr für die Güte und Dauer meiner

Arbeit dergestalt, daß ich während dieser Zeit für allen Schaden aufkomme; auch können sich meine Käufer der billigsten Preise und promptesten Bedienung versichern. Außerdem daß ich die Reparatur aller musicalischen Instrumente übernehme, verfertige ich auch Electricirmaschinen, philosophische Feuerzeuge nebst andern mathematischen Instrumenten. Meine Wohnung ist in dem Hause der Frau Titulärräthinn von Dehn, an der Ecke der heil. Geiststrase no. 223.

C. L. Werner, Mechanicus.

Sama: RWN 25.06.1800

RWN 18.06.1800 Instrumente in Flügelform

Da ich meine Wohnung verändert habe und gegenwärtig in meinem eigenen Hause in der Domvorstadt in No. 165, unweit der Hospitalkirche, wohne, so zeige ich solches hiemit an, und empfehle mich fernerhin einem hohen Adel wie auch einem geneigten Publikum in Ansehung aller zu verfertigenden Instrumente. Es sind auch gegenwärtig verschiedene in Flügelform, sehr gut gearbeitete und von besonders gutem Tone fertige Instrumente bey mir zu haben.

J. F. Jensch, musicalischer Instrumentenmacher.

Sama: RWN 25.06.1800

RWN 20.08.1800 Lübisches Clavier

Ein, in Lübeck verfertigtes, Clavier mit fünf Octaven, und ein, mit Zobel besetzter Damesmantel werden zum Verkauf ausgebaut. Kaufliebhaber belieben sie in der Langstrase, im Hause des Stuhlmachers Albrecht, bey dem Cassirer, Hrn. Paradies zu besehen, woselbst man auch die Preise erfährt.

RWN 24.09.1800 Fortepianoartiger Flügel

In der Rußstrase im Hause No. 237 ist ein sehr guter, von Mahajoniholz mit Bronze ausgelegter fortepianoartiger Flügel aus freyer Hand zu verkaufen.

RWN 05.11.1800 Fortepianos, Claviere, Fortepiano in Flügelform

Bey dem Instrumentenmacher Neidhardt in der Langstrase No. 40 sind verschiedene Sorten ausländischer schon gebrauchter Fortepianos und Claviere, von verschiedenen Meistern verfertigt, und ein Fortepiano in Flügelform von mahajony Holz, von ihm selbst verfertigt, zu verkaufen.

Sama: RWN 19.11.1800

RWN 17.12.1800 Lemmsche Claviere

Den Kennern und Liebhabern der Braunschweig Lemmschen Claviere mache ich hiemit bekannt, daß ich vier Stück derselben zu verkaufen willens bin, welche sich durch Ton, Stärke und Schönheit besonders auszeichnen und die in Reval und Ebstland wenige ihres Gleichen haben. Diese Claviere sowohl, als auch drey Violinen, davon eine 140 Jahr alt ist, sind täglich bey mir in der Rußstrase No. 226 zu besehen und zu erhandeln.

Ohmann.

RWN 24.12.1800 Clavier

Meinen Gönnern und den Liebhabern meiner Arbeit, zeige ich an, daß ich meine Wohnung verändert habe, und in der Rußstrase sub. No. 241 wohne. Zugleich mache ich die Liebhaber der Musik aufmerksam auf eine ganz neue, von mir erfundene Art Claviere, wo die Drathsaiten durch einen Bogen gestrichen und mit der Claviatur zu Klänge gebracht werden; dergestalt, daß der Ton wie aus den Lüften kommt, kaum hörbar ist, nach und nach anwächst, in majestätischer Stärke fortklingt, bis ein zweiter und dritter Ton dazu kommt und auch fortklingt, bis der Accord voll ist, auch so wieder verschwindet, das Gefühl

der Zärtlichkeit in der Musik von neuem erweckt, und die Moderation der Componisten ausführlich darstellt. Weil dieses Clavier sowohl an Stärke und Schönheit des Tons im Forte und Piano, als in der schönen Form des Körpers dem Pianoforte nichts nachgiebt, so wird es auch nur für Kenner und Liebhaber der Musik auf Bestellung verfertigt, und wenden sich solche durch Briefe oder mündlich gerade an C. L. Werner, Instrumentenmacher.

Sama: RWN 31.12.1800

Lisa nr 2.

Tallinna nädalalehes Revalsche Wöchentliche Nachrichten ilmunud raamatukaupmeeste, heliloojate jt noodimüügi- ja ettetellimise kuulutused perioodil 1772–1800.

RWN 11.06.1772

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende Musikalien wieder zu bekommen.
Toeschi,⁴⁹⁹ 6 Quatuors auf der Flaute, Baß, und der 1sten und 2ten Violina
Ditters,⁵⁰⁰ Concerto Violino principale, Violino Primo & Secundo, Viola & Basso
Haydn,⁵⁰¹ 6 Quatuors, Violino Primo & Secundo, Viola & Basso

RWN 09.07.1772

Es ist in der Illigschen Buchhandlung zu verkauffen, des Hof-Cantor und Music-Director in Eutin, Johann Heinrich Heß,⁵⁰² 24 geistliche Oden und Lieder und eine Cantate mit Melodien fürs Clavier, nebst zwey Violinen und dem Baß. fol.

Sama: RWN 16.07.1772

RWN 30.07.1772

RWN 27.08.1772

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende neue Musicalien zu haben:

Der Aerndtekrantz, eine comische Oper, in Music gesetzt von Johann Ad. Hiller,⁵⁰³ Leipz. 1772.

Lot[]chen am Hofe, eine comische Oper, in Music gesetzt von eben demselben.

Die Liebe auf dem Lande, eine comische Oper, in Music gesetzt von eben demselben.

Der lustige Schuster, oder der Teuffel ist los 2ter Theil, eine comische Oper, in Music gesetzt von eben demselben.

Lieder mit Melodien, und Lieder für Kinder, von eben demselben in Music gesetzt.

Zinks⁵⁰⁴ kurze Duetten für zwo Flöttraversen oder kleine Solos, fol.

RWN 08.10.1772

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende neue musicalische Bücher zu haben:

Die verwandelten Weiber, oder der Teufel ist los, 1ster Theil, eine comische Oper in die Music gesetzt, von Hiller.

Divertimento à Duo Violini Viola à Basso, von Hoffmann.⁵⁰⁵

Cassatio à Flauto Traverso Oboe due Violini Violoncello à Violino [! p.o. e Basso], von Hayden.

Sinfonia à 2 Oboi 2 Violini Viola e Basso, von Hoffmann.

Trio à Violino Primo Violino Secundo e Basso, von Pesch.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Carlo Giuseppe Toeschi (saksapäraselt Karl Joseph Toeschi, 1731–1788).

⁵⁰⁰ Carl Ditters von Dittersdorf (ka Carl Ditters, 1739–1799).

⁵⁰¹ Joseph Haydn (1732–1809).

⁵⁰² Johann Heinrich Hesse (1712–1778) oli õuekantor ja muusikadirektor Eutinis, kes suhteliselt vähese heliloomingu kõrval on kirjutanud ka generaalbassiõpiku („Kurze, doch hinlängliche Anweisung zum Generalbasse.“ Hamburg, 1776). Antud kuulutuses pakutud väljaanne ilmus pealkirjaga „Vier und Zwanzig Geistliche Oden und Lieder und eine Cantate mit Melodien fürs Clavier nebst zwey Violinen und dem Baß von Johann Heinrich Hesse.“ Eutin, 1766. Laulude tekstide autor on Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769).

⁵⁰³ Johann Adam Hiller (1728–1804).

⁵⁰⁴ Benedix Friedrich Zinck sen (ka Bendix Zink; 1715–1799).

⁵⁰⁵ Leopold Hofmann (ka Hoffmann, 1738–1793).

⁵⁰⁶ Carl August Pesch (1735–1791).

Trio à Violino Primo Violino Secondo e Basso, von Bode.⁵⁰⁷

Six Quatuor à Violon Flaute Alto & Basso, Composes par Joseph Toeschii.

Six Quatuor à Deux Violons, Taille & Basso, obliges par Hayden.

Verschiedene Sorten fertiges lienirtes Noten-Papier, bey ganzen, halben und viertel Buch.
Sama: RWN 15.10.1772

RWN 26.11.1772

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende Bücher wieder zu haben: [---]

Neue englische Tänze, nebst darzu gehöriger vollständiger Musik, componirt von E. C. Fricke,⁵⁰⁸ in einem Futteral, solche mit der größten Bequemlichkeit in der Tasche bey sich zu tragen.

RWN 01.01.1773

In der Illigschen Buchhandlung sind zu kauffe, Neujahrswünsche, wie auch alle des berühmten Hillers in die Musik gebrachten Operetten, als Lottchen am Hofe, die Jagd, die Liebe auf dem Lande, der Teuffel ist loß [Die verwandelten Weiber], der lustige Schuster, der Erndtenkranz [!], der Apothecker,⁵⁰⁹ der Dorf Balbier, Lisuart und Dariolette, Amors Guckkasten,⁵¹⁰ und dessen Lieder, alles in der Musik gesetzt für das Clavier.

RWN 20.01.1773

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende Bücher zu haben: [---]

Neue englische Tänze, nebst darzu gehöriger vollstimmiger Musick, mit einem leichten Unterricht, wie selbige getantz werden.

RWN 08.04.1773

In der Illigschen Buchhandlung ist zu haben: [---]

Drey Sonaten für das Clavier und eine Violine, von Joh. Ernst Bach,⁵¹¹ fol.

RWN 12.08.1773

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende neue Bücher zu haben:

Des Herrn Hillers Lieder mit Melodien, dessen Aerndtekranz, die Apotheke,⁵¹² der Dorfbarbier, der Krieg, Lot[t]chen am Hofe, Lisuart und Dariolette, die Liebe auf dem Lande, die Dorfdeputirten,⁵¹³ die Jagd, die verwandelten Weiber, der lustige Schuster, alle diese comische Opern, sind in 3 Acten, auf dem Clavier componirt, auch ist noch dessen Lieder für Kinder mit neuen Melodien zu haben.

Von Joh. Ernst Bach 3 Sonaten für das Clavier und eine Violine.

⁵⁰⁷ Johann Joachim Christoph Bode (1730/31? -1793).

⁵⁰⁸ Elias Christian Fricke (1740 - pärast 1805).

⁵⁰⁹ Ilmselt on ooper „Der Apothecker“ märgitud ekslikult Hilleri teoste hulka, sest teadaolevalt komponeeris samanimelise ooperi Joseph Haydn 1768. aastal.

⁵¹⁰ Opereti „Amors Guckkasten“ autor ei olnud siiski Hiller, vaid ilmselt Christian Gottlob Neefe (1748-1798), kelle ühevaatuseline operett esietendus Leipzigi 1772. aastal. Järgmisel, 1773. aastal komponeeris samanimelise opereti ka Johann Friedrich Reichardt (1752-1814), kuid tema teos teadaolevalt lavale ei jõudnudki.

⁵¹¹ Johann Ernst Bach (1722-1777).

⁵¹² Tõenäoliselt on tegemist jällegi eksitusega, nagu on kuulutuses RWN 01.01.1773, kuigi antud juhul võib tegemist olla ka hoopis Christian Gottlob Neefe koomilise ooperiga „Die Apotheke“, mis esietendus Berliinis 1771. Vt ka RWN 22.09.1774.

⁵¹³ Ooperi „Die Dorfdeputirten“ autor oli Ernst Wilhelm Wolf (1735-1792), mitte Hiller, nagu kuulutuses märgitud. Wolf ei olnud siiski ainus, kes Heermanni libretole muusika komponeeris, vaid pärast teda võib samanimelise ooperi muusikaaautoritena näha ka Baieri heliloojat Johann Lukas Schubauri (1749-1815) ja Austria heliloojat Franz Teyberit (1758-1810).

Lieder für Kinder mit neuen Melodien auf das Clavier gesetzt von Gottlob Gottwalt Hunger,⁵¹⁴ 4. 1773.

Sammlungen der schönsten Arien aus den neuesten Operetten für das Clavier, 4. 1773.

RWN 06.01.1774

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende neue Bücher zu kaufe:

Gleims⁵¹⁵ neue Lieder mit Melodien fürs Clavier.

Die treuen Köhler, eine Operette in zweyen Aufzügen, in Musik gesetzt von Wolf.⁵¹⁶

RWN 24.02.1774

In Johann Jacob Illigs Buchhandlung sind folgende Musicalien zu haben.

Musicalisches Allerley, von verschiedenen Tonkünstlern, 9 Theile.

Trio a Violino Primo, Violino Secundo & Basso, del Sign. Bode.

Trio a Violino Primo, Violino Secundo & Basso, del Sign. Pesch.

Sinfonia a 2 Oboi, 2 Violini, Viola Basso, del Sign. Hoffmann.

Cassatio Flauto Traverso, Oboe, due Violini, Violoncello, e Violone, del Sign. Hayde[n?].

Divertimento a due Violini, Viola e Basso, del Sign. Leop. Hoffmann.

Cantata Lavinia a Turno a Soprano Solo due Violini, Viola e Basso, composte del Sign. Graun.⁵¹⁷

Sei Duetti a due soprani con Cembalo composte da Felice Giardini.⁵¹⁸

Zwölf Menuetten für die Laute, von Seidel.⁵¹⁹

Raccolta delle piu nuove Compositione di Clavicembalo Sign. Marpurg.⁵²⁰

Recueil d'airs á Danser Executés sur le Theatre du Roi a Dresde, accomodés pour le Clavecin. Catalogo delle Sinfonie che si trovano in Manuscripto nella Officina Musica, di Breitkopf in Lipsia.

Suite für die Gambe und General-Bass, von Mentel.⁵²¹

Il mondo alla Roversa ossia le donne che comandano, dramma giocoso per musica del Sign. Gallupe.⁵²²

Alcide al Bivio Festa Theatrale per le felicissime nozze delle l'arciduca Giuseppe d'Austria e la Principessa Isabella di Borbone, composta del Sign. Hasse.⁵²³

Ritrattamento della Canzone, Gracie a G'ingani Tuoi Cantata II. A Soprano Solo con Violini, Viola, e Basso, di Rutini.⁵²⁴

Six Sonates pour le Clavecin par Müller.⁵²⁵

⁵¹⁴ Gottlob Gottwald Hunger (1741-1796).

⁵¹⁵ Johann Wilhelm Ludwig Gleim (1719-1803) oli saksa luuletaja, kirjanduse metseen ja kollektiionäär. Tema luuletused „Neue Lieder“ (Berlin, 1767) viisistas saksa organist, muusikateoreetik ja -bibliograaf Johann Nikolaus Forkel (1749-1818), kes avaldas need pealkirjaga „Herrn Gleims neue Lieder, mit Melodien fürs Clavier, von Johann Nikolaus Forkel“ (Göttingen, 1773).

⁵¹⁶ Ernst Wilhelm Wolf (1735-1792).

⁵¹⁷ Carl Heinrich Graun (1703/04?-1759).

⁵¹⁸ Felice Giardini (1716-1796).

⁵¹⁹ Ferdinand Seidel (u1700-1773).

⁵²⁰ Friedrich Wilhelm Marpurg (1718-1795).

⁵²¹ Johann Gottfried Mentel (1698-1760).

⁵²² Baldassare Galuppi (1706-1785).

⁵²³ Johann Adolf Hasse (1699-1783).

⁵²⁴ Giovanni Marco (Giovanni Placido) Rutini (1723-1797).

⁵²⁵ Gottlieb Friedrich Müller, Dessau õueorganist, kelle eluaastad on teadmata. Märgitud väljaanne ilmus 1762. aastal pealkirjaga „Six Sonates pour le Clavecin, dediees son Altesse Serenissime Monseigneur Leopold Frederic Francois Prince D'Anhalt etc par Gottlieb Frederic Müller“ (Leipzig: Breitkopf).

Lavinia a Turno Cantata I. A Soprano Solo con Violini Viola e Basso, di Rutini.
 Divertimento primo per il Liuto obligato due Violini e Basso del Sig. Kohaut.⁵²⁶
 Te Deum Laudamus, posto in musica, del Sign. Graun.⁵²⁷
 Talestri Regina delle Amazoni Drama per Musica di E. T. P. A.⁵²⁸
 Sei Sonate con variate Repitizioni per il Clavicembalo da Loehlein,⁵²⁹ Opera secunda.
 Six Quatuor a deux Violons Taille & Basso obligés composés par Giuseppe H[aydn].
 Six Quatuor a Violon Fleute Alto & Basso, composés par Toeschi.
 Sonate a Violino Solo e Cembalo o Violoncello, da Agrell.⁵³⁰
 La petite Musique de Chambre, von Telemann.⁵³¹
 Sama: RWN 03.03.1774

RWN 04.08.1774

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende neue Bücher zu haben:
 [--] Die comischen Operetten von Hiller, als die Jagd, Lisuart, Lottchen am Hofe, die Liebe auf dem Lande, der Dorfbalbier, die lustige Schuster, die verwandelten Weiber, der Erndtekrantz, die Jubel-Hochzeit, und der Krieg.

RWN 22.09.1774 Verkauf-Stücke

Folgende Musicalien sind für einen billigen Preis zu verkaufen:

Hänschen und Gretchen und Amors Guckkasten, zwey Operetten von einem Aufzuge, in Musik gesetzt von Joh. Friedr. Reichard.⁵³²

Der Kaufmann von Smirna eine komische Operette in einem Aufzuge in Musik gesetzt von Carl David Stegmann.⁵³³

Die Apothecke eine komische Oper in zwey Acten, in Musik gesetzt von Christian Gottlob Neeffe.⁵³⁴

Mehrere Nachricht giebt die Wochenblatts-Expedition.

Sama: RWN 29.09.1774

RWN 26.01.1775

In der Illigschen Buchhandlung ist zu kaufe

Neue englische Tänze nebst der darzu gehörigen vollständigen Music.

Joh. E. Bach, drey Sonaten für das Clavier und eine Violine.

Die comischen Operetten, als die Jagd, Lot[t]chen am Hofe, die Liebe auf dem Lande, Lisuart, der Dorf-Balbier, die lustige Schuster, die verwandelten Weiber, der Erndte-Kranz, die Jubel-Hochzeit, der Krieg, componirt für das Clavier, von Hrn. Hiller.

Sama: RWN 02.02.1775

⁵²⁶ Karl (Ignaz Augustin) Kohaut (1726–1784).

⁵²⁷ Carl Heinrich Graun (1703/04?–1759).

⁵²⁸ Pseudonüümiga Ermelinda Talia Pastorella Arcada esines Maria Antonia Walpurgis Symphorosa von Bayern (1724–1780), Baieri printsess, Saksi kuurvürstinna.

⁵²⁹ Georg Simon Löhlein (ka Lelei, 1725–1781).

⁵³⁰ Johan Joachim Agrell (1701–1765).

⁵³¹ Georg Philipp Telemann (1681–1767).

⁵³² Johann Friedrich Reichardt (1752–1814).

⁵³³ Carl David Stegmann (1751–1826).

⁵³⁴ Christian Gottlob Neeffe (1748–1798).

RWN 11.01.1776

In der Illigschen Buchhandlung sind folgende neue Bücher zu haben:

[--] XII allerneuester 5 stimmige Menuets und Trios für 2 Violinen, Flöten und Baß, componirt von Groß in Potsdam.⁵³⁵

RWN 21.08.1777 Bekanntmachung

Den Liebhabern der Musik wird hiedurch bekannt gemacht, daß bey mir eine zahlreiche Sammlung musikalischer Werke von den besten Autoren für billigen Preiß zu haben ist. Die Sammlung enthält Klaviersachen, so wohl für das Klavier allein, als auch mit Begleitung einer oder mehrere Stimmen; Concerts, Quatuors, Trios, Duettos. Auch sind einige Oratoria zu haben. Diese Wercke sind von den berühmtesten Männern, den Bachen, Graun, Eichner,⁵³⁶ Schobert,⁵³⁷ Nichelmann⁵³⁸ u.s.w., und sind entweder gedruckt, oder doch sehr rein geschrieben.

Christoph Gideon Seigler.

Sama: RWN 28.08.1777

RWN 04.09.1777

RWN 01.10.1778 Nachricht

Von dem Herrn Capellmeister, Carl Philipp Emanuel Bach,⁵³⁹ in Hamburg, werden künftig Ostern zwey neue musikalische Werke erscheinen: 1) sechs Sonaten für das Clavier, ohne Begleitung, in zweyerley Schlüsseln.⁵⁴⁰ 2) der Engelgesang, Heilig, Heilig u.s.w.; eine kurze geistliche Music, in Partitur gesetzt und auf großes prächtiges Royal-Papier gedruckt.⁵⁴¹ Das letztere Stück soll, wie der Herr Capellmeister in einem privat-Briefe anzeigt, in dieser Art der Composition, sein Schwanen-Lied seyn und soll – so drückt sich der Mann aus, der sich schon längst durch nie übertroffene Werke verewigt hat – dazu dienen, daß man seiner nach seinem Tode nicht zu bald vergessen möge. Diejenigen Liebhaber der Music, welche eines oder das andre von diesen Wercken zu besitzen wünschen, – und wer sollte wol besonders das letztere vorzüglich merkwürdige Stück entbehren wollen? – belieben sich vor dem Ende des Februars 1779 bey mir anzugeben. Die Pränumeration auf die Sonaten beträgt 1 Rubel, die auf den Engelgesang 125 Cop. Reval den 26 September.

Ernst August Wilhelm Hoerschelmann. Professor.

Sama: RWN 08.10.1778

RWN 15.10.1778

RWN 30.03.1780 Nachrichten

Das Heilig, wie auch die Claviersonaten für Kenner und Liebhaber vom Herrn Capellmeister Bach in Hamburg, welche im verflossenen Herbst durch einen unvermutheten Zufall nicht überschickt wurden, sind in der abgewichenen Woche hier angekommen. Die Herrn Pränumeranten belieben solche bey mir abholen zu lassen. Da sie beyde strärker geworden

⁵³⁵ Autor tuvastamata.

⁵³⁶ Ernst Eichner (1740–1777).

⁵³⁷ Johann Schobert (u1735–1767).

⁵³⁸ Christoph Nichelmann (1717–1762).

⁵³⁹ Carl Philipp Emanuel Bach (1714–1788).

⁵⁴⁰ Tegemist on klahvillisonaatide esimese vihikuga, mis ilmus pealkirjaga „Sechs Clavier-Sonaten für Kenner und Liebhaber, [--].“ Erste Sammlung (Leipzig, 1779). Noodis avaldatud ettetellijate nimekirjas on märgitud kuus ettetellijat Tallinnast, nende hulgas professor Hörschelmann ja pastor Winckler.

⁵⁴¹ Kantaat ilmus pealkirjaga „Heilig, mit zwey Chören und einer Ariette zur Einleitung“ (Hamburg, Leipzig, 1779). Tallinnast oli ettetellijaid kuus, nende hulgas professor Hörschelmann, kanctor Lehmann ja pastor Winckler.

sind, als sich der Verfasser anfangs vorstellte; so ist daher ein, wiewol geringer, Nachschuß entstanden, welcher auf das Heilig 35 Kop., auf die Sonaten aber 25 Kop. beträgt.

Zugleich mache ich den Liebhabern des Claviers bekannt, daß auf Johanni dieses Jahres die zweyte Sammlung dieser Claviersonaten für Kenner und Liebhaber erscheinen wird, deren Einrichtung, wie der Herr Capellmeister in einem Privatschreiben versichert, ganz von der ersten verschieden seyn soll. Auch auf diese Sammlung werde ich bis zu Ende des Maies Pränumeration annehmen, welche diesmal 1½ Rubel beträgt.⁵⁴²

E. A. W. Hoerschelmann. Professor.

RWN 13.04.1780 Nachrichten

Den Liebhabern des Claviers mache ich hiemit bekannt, daß auf Johanni dieses Jahres die zweyte Sammlung der Claviersonaten für Kenner und Liebhaber von Hrn. Bach in Hamburg erscheinen wird, deren Einrichtung, wie der Herr Capellmeister in einem Privatschreiben versichert, ganz von der ersten verschieden seyn soll. Auf diese Sammlung werde ich bis zu Ende des Maies Pränumeration annehmen, welche diesmal 1½ Rubel beträgt.

E. A. W. Hoerschelmann. Professor.

RWN 19.10.1780 Nachrichten

Herr Paisible⁵⁴³ kündigt eine musicalische Subscription auf zwey Jahre an. Binnen dieser Zeit verbindet er sich, acht Werke, als concertirende Symphonien, Quatuors und große Symphonien, jedes Werk von sechs Stücken zu componiren. Der Subscriptionspreis ist hundert Rubel für beyde Jahrgänge. Bey jeder Lieferung eines Quatuors oder einer Symphonie, welche alle 14 Tage auf einander folgen sollen, zahlt man 2 Rubel, ausgenommen das erste mal und hernach alle drey Monate einmal, da man 2 und ½ Rub. erlegt, um die Summe voll zu machen. Zu St. Petersburg und Moscau nimmt die Subscription mit den ersten October 1780 ihren Anfang; für Auswärtige mit dem Januar 1781. Man kann bey dem Autor selbst unterschreiben. Er wohnt in St. Petersburg in der großen Million No. 35. – Daß von den Werken dieses Autors bisher nur wenig bekannt geworden, davon, versichert er, liegt Schuld an den Herausgebern derselben, welche so nachlässig waren, die Platen nach der Partitur nicht zu verbessern und also fehlerhafte Exemplare zu liefern. Dieser Gefahr soll man bey der itzigen Subscription nicht ausgesetzt seyn.

RWN 01.02.1781

Beym Buchbinder Herrn Norroschewitz, in seiner Bude in der Rußstraße nahe beym Altenmarkte, sind verschiedene Sorten ungebundener Bücher und Musikalien, welche in der Leipziger Michaelismesse herausgekommen sind, für billigen Preis zu haben.

RWN 08.02.1781

Fortsetzung von Büchern, welche um beygesetzten Preis zu haben sind.

[---] 7. Musicalien.

Baccolta della piu nuove Compositioni di Clavicembalo dal Marpurg. Lips. 1757, queer Folio. 1 Rub.

Lieder mit Melodien von Kirnberger,⁵⁴⁴ 1762. it.

⁵⁴² Sonaatide teine vihik ilmus pealkirjaga „Clavier-Sonaten nebst einigen Rondos fürs Forte-Piano für Kenner und Liebhaber, [---].“ Zweyte Sammlung (Leipzig, 1780). Avaldatud ettetellijate nimekirjas, mille juures leidub märkus „seniste andmete põhjal“, Tallinnast soovijaid ei olnud.

⁵⁴³ Louis-Henri Paisible (1748–1782), prantsuse viiuldaja ja helilooja, 1767–1776 esines solistina sageli Concert Spirituel ja Concert des Amateurs kontsertidel, al 1778 tegutses Peterburis, käis esinemas ka Moskvas. Ehkki tema kontserdid olid väga menukad, sattus ta suurtesse võlgadesse, millest ei päästnud teda ka oma teoste pakkumine ettetellimiseks. Paisible sooritas enesetapu Peterburis 1782. aasta märtsis, oma väljakuulutatud kontserdi eelõhtul (Harden 2016).

⁵⁴⁴ Johann Philipp Kirnberger (1721–1783).

Tonstücke für das Clavier von Bach und andern classischen Musikern, klein Fol. Berl. 1762. 1 Rub. 20 Cop.

Hillers fünfzig geistl. Lieder mit Melodien, queer Fol. Leipz. 1774. 80 Cop.

Wöchentlicher musikalischer Zeitvertreib, von 1759 und 1760. queer Quart, Leipz. 1760. 1 Rub. Hierinn fehlen aber einige Stücke.

RWN 05.04.1781 Bekanntmachung

Diejenigen Liebhaber der Musik, welche auf die dritte Sammlung der Clavier-sonaten für Kenner und Liebhaber von Herrn C. P. E. Bach in Hamburg zu pränumeriren belieben, können sich bis zu Ende des Augusts in der Wochenblattsexpedition angeben. Den Pränumerationspreis hat der Herr Verfasser selbst, theils wegen des Courses, theils wegen der größern Menge von Bogen, auf 2 Rubel festgesetzt. Diese dritte Sammlung wird ebenfalls 3 Rondo's und 3 Sonaten enthalten und wird nicht lange nach Verlauf der Pränumerationszeit erscheinen.⁵⁴⁵

Sama: RWN 19.04.1781

RWN 26.07.1781 Zu Verkaufen.

In der Wochenblattsexpedition sind folgende ganz neue und schön gesetzte Musicalien für beygesetzten Preis gegen baare Bezahlung zu haben:

Trois Concerts pour le Clavecin avec l'Accompagnement de deux Violons, Taille & Basse, par Schroeter.⁵⁴⁶ Oeuvre VII. 3 Rub. 12 Kop.

Sonatina par il Cembalo solo. di Schwanenberg.⁵⁴⁷ 15 K.

Concerto For the Harpsichord, with Accompagnements for two Violins a Basse two Oboes or Flutes and two Horns ad libitum. Composed by Just.⁵⁴⁸ Book II. 1 Rub. 60 Kop.

Noch ein Concert von Just, mit eben den Stimmen. Book I. 1 Rubl. 60 Kop.

J. Mislivec⁵⁴⁹ IV Trios pour la Flute, Violon e Violoncelle, Oeuvre I. 1 Rubl. 50 Kop.

Trois sonates pour le Clavecin avec l'Accompagnement d'un Violon & Violoncelle, composées par L. Boccherini.⁵⁵⁰ Oeuvre XII. 1 Rubl. 50 Kop.

Sechs Clavier-sonaten, begleitet mit einer Violin oder Flöte und Violoncell von J. S. Hobein.⁵⁵¹ 3 R.

Six sonates pour le Clavecin, avec l'Accompagnement d'un Violon (la sixieme est pour deux Clavecins, par Charles Stamitz.⁵⁵²) 3 Rubl. 58 Kop.

Sama: RWN 09.08.1781

RWN 23.08.1781 Verkaufsstücke.

Six Trios pour le Forte Piano, avec l'Accompagnement d'un Violon & Violoncelle par Georg Vogler⁵⁵³ und Deux sonates pour le Clavecin par Mr. Missoly⁵⁵⁴ sind geschrieben zu haben. In der Wochenblattsexp. kann man den Preis erfahren und die Stücke selbst bekommen.

⁵⁴⁵ Väljaandes avaldatud ettetellijate nimekirja järgi Tallinnast tellijaid ei olnud. („Clavier-Sonaten nebst einigen Rondos fürs Forte-Piano für Kenner und Liebhaber, [---].“ Dritte Sammlung. Leipzig, 1781.)

⁵⁴⁶ Johann Samuel Schröter (ka Schroeter; u1752-1788).

⁵⁴⁷ Johann Gottfried Schwanenberg (ka Schwanberg, Schwanenberger; 1737/40?-1804).

⁵⁴⁸ Johann August Just (u1750-1791).

⁵⁴⁹ Josef Mysliveček (ka Misliveccek, Giuseppe Venatorini; 1737-1781).

⁵⁵⁰ Luigi Boccherini (1743-1805).

⁵⁵¹ Tõenäoliselt Johann Friedrich Hobein (?-1782).

⁵⁵² Carl (Philipp) Stamitz (ka Karel Stamic, Charles Stamitz; 1745-1801).

⁵⁵³ Georg Joseph Vogler (ka Abbé Vogler, Abt Vogler; 1749-1814).

⁵⁵⁴ Marc-Antoine Missoly (eluaastad teadmata).

RWN 31.01.1782 Verkaufstücke.

Graziani⁵⁵⁵ 6 Violoncello Solo, 2 Rub. 50 Cop.

Giordani⁵⁵⁶ 6 duettes pour 2 Violoncelli, 1 Rub. 65 Cop.

Stamitz⁵⁵⁷ 6 duettes pour 2 [!] Violon & Alto, 2 Rub.

Kammel⁵⁵⁸ 6 Trio op. XVI, 2 Rub. 50 Cop.

Roeser⁵⁵⁹ 6 duettes pour 2 Violons, 1 Rub. 50 Cop.

[--] Man hat sich an die Wochenblattsexpedition zu wenden.

RWN 22.08.1782 Nachricht an das musikalische Publicum.

Es ist schon lange, daß man über den Mangel an musikalischen Schriften, guten Nachrichten und Anzeigen neuer Werke geklaget hat. Des Herrn Förkel in Göttingen Magazin⁵⁶⁰ scheint aufgehört zu haben. Das Leipziger Kunst- und Buchhandlungsmagazin enthält zu wenig für die Musikliebhaber, und des Herrn Capellmeisters Reichardt Kunstmagazin⁵⁶¹ ist das nicht, was man eigentlich wünschet. Von verschiedenen Orten hat man uns also schon lange angelegen, eine solche Monatsschrift veranstalten zu helfen, dadurch dem Freunde der Musik Unterhaltung und Kenntniß verschaffet werden möchte. Da wir nun glauben, hierunter dienen zu können, so möchten wir durch diese Bekanntmachung zuvor erfahren, ob wir zu diesem Zweck hinreichenden Zugang zu den nöthigen Materien, als auch wiederum, die erforderlichen Abnehmer zu einer solchen Monatsschrift, die wir ein musikalisches Magazin benennen würden, finden möchten. Es werden also hiemit alle respective Freunde dieser schönen Kunst, Kenner und Liebhaber aller Reiche, angefragt, ob Sie hiezu mit ihren Beyträgen und Nachrichten uns beehren werden, um öffentlichen und nützlichen Gebrauch davon zu machen, und um diesen Beystand ergebenst gebeten, als auch andere, die wir als Abnehmer suchen müssen, ob wir auf ihren Beystand zur Abnehmung dieser Schrift, und auf wie viele Exemplare, sichere Rechnung machen könnten. Die Materien, so darin vorkommen müssen, wären etwa folgende: 1) Anzeigen eingekommener neuer Werke, gestochene, gedruckte, und geschriebene. 2) Recension über selbige. 3) Ankündigung neuer Werke, die her auskommen werden, darunter die Anzeigen zur Pränumeration darauf mit gehören. 4) Merkwürdige Vorfälle im musikalischen Fache. 5) Anekdoten. 6) Vermischte Nachrichten. – Alle Monate soll ein Theil herauskommen; die Anzahl der Bogen ist aber nicht im Voraus anzugeben, da vielleicht in einem Monate mehr, und im andern weniger Zufluß dazu vorhanden seyn möchte. Eben so wenig lässet sich der Preis genau bestimmen; vorläufig aber wird vermuthet, daß er nicht über 12 Markl. für ein Jahr kommen soll. Auf ein halbes Jahr muß die Pränumeration verlangt werden, um vor dieser Zeit der Abnahme wegen gewiß zu seyn. Mit dem Anfange des 1783sten Jahres soll das erste Stück ausgegeben werden. Wir wünschen also sehr, im August und September d. J. sowol die gefälligen Beiträge vorläufig zu erhalten, als auch dann von den Freunden als Abnehmern zu erfahren, wie sie hierfür gesinnet wären, um sich als Pränumeranten dazu anmelden zu lassen.

Musikalische Niederlage in Hamburg.

⁵⁵⁵ Carlo Graziani (?–1787).

⁵⁵⁶ Tommaso Giordani (u1730/33?–1806).

⁵⁵⁷ Töenäoliselt Carl Stamitz (1745–1801).

⁵⁵⁸ Antonín Kammel (ka Antoine Kammell; 1730–1785).

⁵⁵⁹ Valentin Roeser (ka Röser; u1735–1782).

⁵⁶⁰ Imselt viidatakse muusikakriitiku ja helilooja Johann Nikolaus Forkeli (1749–1818) muusikaajakirjale Musikalisch-kritische Bibliothek, mis ilmus Gothas aastail 1778–1779. Aastal 1782 hakkas Forkel välja andma muusikaajakirja Musikalischer Almanach für Deutschland, mis ilmus Leipzigi 1782–1784 ja 1789.

⁵⁶¹ Helilooja ja muusikakriitik Johann Friedrich Reichardt (1752–1814) andis välja muusikaajakirja pealkirjaga Musikalisches Kunstmagazin Berliinis aastail 1781–1791.

RWN 30.01.1783

Verschiedene Claviermusicalien von den besten Meistern, den Bachen, Müthel,⁵⁶² Schobert, Pugnani⁵⁶³ u.s.f. sind in der Wochenblattsexpedition für billigen Preis zu haben.

RWN 06.02.1783 Verkaufsstücke.

Folgende Musicalische Werke sind für beygesetzten Preis zu haben.

Von C.P.E. Bach, die wahre Art das Clavier zu spielen, mit Exempeln 7 Rub.;

6 Clavierconcerts, eingebunden 5 Rub.;

6 Sonaten mit Violin und Baß 2 Rub.;

6 Sonaten für Kenner und Liebhaber 2 Rub.;

6 Sonaten mit veränderten Reprisen, 1 Rub. 50 Kop.;

1 Sonate mit Variationen, ich schlief, da träumte mir, 50 Kop.;

1 Concert von Agrelli [!], 80 Kop.;

1 Concert von Müthel, 80 Kop.;

1 Duett für 2 Claviere von Müthel, 80 Kop.;

6 Quartetts von Herschel,⁵⁶⁴ 2 Rub.;

6 Trios von Pugnani, 1 Rub. 50 Kop.;

3 Sonaten von J. E. Bach, 1 Rub.;

6 Trios von Abel,⁵⁶⁵ 1 Rub. 50 Kop.;

1 Divertimentos von Steffan,⁵⁶⁶ 80 Kop.;

3 Simphonien von Schobert, 1 Rub.;

3 Claviersonaten von Müthel, 1 Rub.;

6 Sonaten von Löhlein, 1 Rub.;

2 Arien von Müthel, 1 Rub.;

Clavierstücke von Marburg⁵⁶⁷ mit einem practischen Unterricht, 80 Kop.;

Sammlung neuer Französischen Arien, 2 Rub.

RWN 20.03.1783 Verkaufsstücke.

Gjordani [!] six Duo pour deux Violoncelles, oeuvre XVIII. sind für 1 Rub. 65 Kop.,

Rösers six sonates a deux Violons, oeuvre II., für 1 Rub. 50 Kop. zu haben.

RWN 21.08.1783 Bekanntmachung.

Wenn die gütige Aufnahme meines kleinen Werkgens, die ich auch hier in Ehstland zu finden das Glück hatte, nur einigermaßen für den Wert desselben spricht: so ist es eine vollgültige Genugthuung für einen Ausländer, und zugleich - wenn ich mir schmeicheln darf - ein Zuruf, das Talent in der mitternächtlichen Zone nicht einfrieren zu lassen. Ich will nicht so vorwitzig seyn, mich unter die großtalentigen Leute zu mischen; denn da möchte meine Wenigkeit mit all der großen Portion von Bescheidenheit - ziemlich ins Gedränge kommen. Indeß habe ich in Deutschland an vielen Orten, und nun auch hier gesehen, daß meine Muse wenigstens Freunden und Liebhabern der Musik etwas vorzuspielen im Stande ist. Hier hat sie sich wegen der wenigen Exemplare, die ich von ihrem ersten Versuch der in Leipzig bey Breitkopf im Jahr 1779 herauskam - mitbrachte, noch nicht überall bekannt machen können. Sie soll es also itzt thun und neie Lieder und andere kleine Handsachen für das Clavier und den Gesang vorlegen. Ohne Geld - das versteht sich - spielt sie kein Stückgen. Man habe also die Gütigkeit, einen Rubel zu pränumeriren.

⁵⁶² Johann Gottfried Müthel (1728-1788).

⁵⁶³ Gaetano Pugnani (1731-1798).

⁵⁶⁴ Jacob Herschel (1734-1792).

⁵⁶⁵ Karl (Carl) Friedrich Abel (1723-1787).

⁵⁶⁶ Josef Antonín Štěpán (ka Joseph Anton Steffan, Giuseppe Antonio Steffani; 1726-1797).

⁵⁶⁷ Friedrich Wilhelm Marpurg (1718-1795).

Auch will ich die respectiven Namen der Pränumeranten dem Werkgen vordrucken lassen. Um unsere Ehstnische Sprache – (mit Erlaubniß daß ich mich nationalisire) zu ehren, und um auch dem Ausländer das Vorurtheil zu benehmen; als wenn unsere Sprache gar zu hottentottenmäßig klänge: sollen ein paar ehstnische Lieder mit zur Sammlung kommen. Wegen der Entfernung des Druckorts und weil dort immer die Pressen zu sehr besetzt sind, kann ich sie nicht eher als übers Jahr dem Publico in die Hände zu geben versprechen. Indes wünscht ich in einigen Monaten eine Anzahl Pränumeranten zu haben, damit ich das Manuscript bald fortschicken könnte. Uebrigens will ich alles leisten was ein ehrlicher Mann in Stande ist. Die Collection übernimmt in Reval die Albrechtsche Buchhandlung, Hr. Cantor Lehmann, Hr. Kaufmann Bornwasser und Hr. Advocat Arvelius. In Pernau Hr. Rathsv. Franzen und Hr. Secretaire Lenz. In Riga Hr. Advocat J. V. Holst und in St. Petersburg Hr. Hof- und Kammermusicus Otto Ernst Tewes.
A. T. Grahl,⁵⁶⁸ Hofmeister bey dem Hrn. Hauptmann von Tiesenhausen.

RWN 04.09.1783 Bekanntmachung.

Diejenigen Liebhaber der Musik, welche auf die, heute vor 14 Tagen ausführlicher angezeigte, Sammlung neuer Lieder und anderer Handsachen für das Clavier von Herrn Grahl zu pränumeriren gesonnen sind, belieben sich in einigen Monaten zu melden und die Pränumeration mit 1 Rubel zu entrichten. Hier in Reval geschieht solches in der Albrechtschen Buchhandlung, bey Hrn. Cantor Lehmann, Hrn. Kaufmann Bornwasser, Hrn. Advocat Arvelius; in Pernau bey Hrn. Rathsv. Franzen und Hrn. Secret. Lenz; in Riga bey Hrn. Advocat Holst und in Petersburg bey Hrn. Hof- und Kammermusicus Otto Ernst Tewes.

RWN 16.10.1783 Verkaufsstücke.

In der Wochenblattsexpedition sind neue Musicalien von den besten Meistern, Symphonien, Concerts, Quatuors, Trio's, Duetten, für verschiedene Instrumente, als für das Clavier, Violine, Flöte u.s.f. um billigen Preis zu haben. Bestimmtere Anzeige davon folgt im nächsten Stücke dieser Blätter.

RWN 23.10.1783 Verkaufsstücke.

Folgende Musicalien sind in der Wochenblattsexpedition um beygesetzten Preis für baare Bezahlung zu haben.

Christ. Bach⁵⁶⁹ 2 Sinfonien op. 18. 2 R. 7 K.

Gnenin⁵⁷⁰ dit. op. 4. 2 R. 30 K.

Le Duc & Gossec 3 dit. op. 1.⁵⁷¹ 3 R. 10 K.

Rosetti⁵⁷² 3 dit. op. 1. 3 R. 10 K.

Cambini⁵⁷³ 1 dit. op. 5. 1 R. 61 K.

Cambini 1 dit. op. 5. 1 R. 61 K. [!]

⁵⁶⁸ Andreas Traugott Grahl, Saksamaalt pärit poet ja helilooja, õppis Leipzigi teoloogiat, oli aastaid Eestimaal koduõpetaja, läks siit edasi Moskvasse. On komponerinud laule, sh „Einige Romanzen“ (Leipzig, 1776), „Oden und Lieder“ (peamiselt tema enda ja mõned eestikeelsed „ühe eesti daami luuletatud“ tekstidega laulud; Leipzig, 1779) (Jürjo 2004: 137).

⁵⁶⁹ Johann Christian Bach (1735–1782).

⁵⁷⁰ Marie-Alexandre Gnénin (1744–1819).

⁵⁷¹ Ilmselt on tegemist väljaandega „Trois sinfonies à deux violons, taille, & basse, flûtes ou hautbois & cors de chasse, composées par Le Duc et Gossec, œuv: I“ (Amsterdam, [1770?]). Simon Leduc (1742–1777), François-Joseph Gossec (1734–1829).

⁵⁷² Antonio Rosetti (ka Anton Rösler; u1750–1792).

⁵⁷³ Giuseppe Maria Cambini (1746–1825).

Lachmith [!]⁵⁷⁴ 1 dit. op. 5 & 6 à 1 Rub. 4 Kop.
 Schmitt⁵⁷⁵ 1 dit. op. 12. 1 Rub. 4 Kop.
 Stamitz 1 dit. op. 14. 1 Rub. 38 Kop.
 Hayden 6 Sextetten op. [?] 4 R. 14 K.
 Cotzwara⁵⁷⁶ & Giardini 3 Serenaden 2 R. 7 K.
 Davaux⁵⁷⁷ 6 Quatuor op. 9. 2 R. 76 K.
 Gehot⁵⁷⁸ 6 dit. 2 R. 99 K.
 Graf⁵⁷⁹ 4 Quatuor & Trios 4 Rub. 60 Kop.
 Stamitz 6 dit. Liv. 6. 2 R. 99 K.
 Hofmeister⁵⁸⁰ 1 Clav. Conc. op. 1. 1 R. 61 K.
 Jarnovick⁵⁸¹ 1 Viol. Conc. 3tes. 1 R. 38 K.
 La Motte⁵⁸² 1 dit. 3tes, 1 Rub. 38 Kop.
 Schroeter 6 Clav. Conc. op. 5. 4 R. 60 K.
 Nicolai⁵⁸³ 1 Viol. Conc. op. 7. 1 R. 38 K.
 Stamitz 1 Bratsch Conc. op. 2. 1 R. 38 K.
 Vanhal⁵⁸⁴ 1 Fleut dit. 3tes. 1 R. 38 K.
 Vielhe⁵⁸⁵ 2 Viol. Conc. op. 1. 2 R. 30 K.
 Wolf 1 Clav. Conc. op. 7. 1stes 1 R. 61 K.
 Wolf 1 dit. op. 8. 2tes 1 R. 96 K.
 Bocherini [!] 6 Clav. Trios 2 R. 42 K.
 Cambini 6 dit. op. 21. 2 R. 90 K.
 Kerutl [!]⁵⁸⁶ 6 Viol. Trios 2 R. 30 K.
 Castell⁵⁸⁷ 6 dit. op. 5. 2 R. 99 K.
 Tietz⁵⁸⁸ 3 Viol. Duo. 1 R. 38 K.
 Abel 4 Trios op. 16. 2 R. 7 K.
 Barriere⁵⁸⁹ 6 Duos op. 9. 2 Rub. 30 K.
 Schmitt 6 Trios op. 11. 2 R. 53 K.
 Schmitt 6 dit. op. 13. 2 R. 76 K.
 Lidel⁵⁹⁰ 6 Duos 2 R. 7 K.
 Podbielsky⁵⁹¹ 6 Clav. Sonaten 1 R. 61 K.
 Christ. Bach 2 Quat. in M.S. 1 R. 15 K.

⁵⁷⁴ Ludwig Wenzel Lachnith (1746–1820).

⁵⁷⁵ Tõenäoliselt Joseph Schmitt (1734–1791).

⁵⁷⁶ František Kočvara (ka Franz Koczwara, Kotzwara; u1740–1791).

⁵⁷⁷ Jean-Baptiste Davaux (1742–1822).

⁵⁷⁸ Joseph Gehot (1756–1795).

⁵⁷⁹ Arvatavasti Friedrich Hartmann Graf (1727–1795).

⁵⁸⁰ Franz Anton Hoffmeister (1754–1812).

⁵⁸¹ Ivan Mane Jarnović (ka Ivan Jarnovick, Giovanni Giornovich; 1747–1804).

⁵⁸² Franz Lamotte (ka François La Motte; 1751–1781).

⁵⁸³ Oletatavasti Valentin Nicolai (ka Nicolay; eluaastad teadmata), 18. sajandi teisel poolel tegutsenud instrumentaalmuusika helilooja.

⁵⁸⁴ Johann Baptist Vanhal (ka Jan Křtitel Vaňhal; 1739–1813).

⁵⁸⁵ Autor tuvastamata.

⁵⁸⁶ Arvatavasti C. F. Kerntl, täpsemad andmed puuduvad.

⁵⁸⁷ Autor tuvastamata.

⁵⁸⁸ Anton Ferdinand Titz (ka Tietz; u1742–1810/11?).

⁵⁸⁹ Etienne-Bernard-Joseph Barrière (1748–1816/18?).

⁵⁹⁰ Andreas Lidl (ka Lidel; u1740–u1789).

⁵⁹¹ Christian Wilhelm Podbielski (1741–1792).

Bach 1 dit. G dit. 69 Kop.
 Music Magazin⁵⁹² 1 à 6tes Stück 5 Rub. 18 Kop.

RWN 12.02.1784

Bey Herrn Dienes sind folgende Musicalien zu haben.
 Bürgers Gedichte für das Clavier und die Singstimme, gesetzt von G. W. Gruber⁵⁹³ 1780.
 Degens⁵⁹⁴ Cantate für die Johannisfeyer, 1779.
 Lavaters 50 Lieder, in Musik gebracht von Heinrich Lang,⁵⁹⁵ 4to.
 Weimars⁵⁹⁶ Lieder, mit Clavierbegleitung, 4to.
 Ino, ein musicalisches Drama von Brandes, in Musik gesetzt von Reichard[t], groß 4to 1779.
 Sammlung verschiedener Lieder von guten Dichtern und Tonkünstlern, folio.

RWN 01.07.1784 Verkaufsstücke.

Folgende neu angekommene Musicalien sind in der Wochenblattsexpedition für beygesetzten Preis gegen bare Bezahlung zu haben.
 Gjardini [!],⁵⁹⁷ 6 Trio's für Violine, Tenor und Violoncell, Op. XVII. 2 Rub. 52 Kop.
 Gjordani [!],⁵⁹⁸ 3 Quartetten für das Clavecin, Flöte, Violine und Violoncelle, Op. III 1 Rub. 92 Kop.
 G. C. Fischer,⁵⁹⁹ 1 Concert für die Hobbe, Flöte oder Violine, mit 2 Violinen, Alt, Baß und Hörner, 1 Rub. 44 Kop.
 Cambini, 6 Quatuors für das Clavier, mit 2 obligaten Violinen. Op. X. 3 Rub, 12 Kop.
 Döthel,⁶⁰⁰ 1 Concert für die Flöte, mit 2 Violinen, Violen, Violoncell und 2 Hörnern. 1 Rub. 68 Kop.
 Pesch, 1 Concert für die Flöte, mit 2 Violinen, Violen, Baß und 2 Hörnern. 1 Rub. 68 Kop.
 Lachnith, vollständige Symphonie, N. III. 96 Kop.
 Besozzi,⁶⁰¹ 1 fünfstimmiges Flötenconcert. 1 Rub. 8 K.
 Borghi,⁶⁰² 6 Sonaten für die Violine und Baß. Op. IV. 2 Rub. 88 Kop.
 Stamitz, La Chasse simphonie, a grand Orchestre. 1 Rub. 44 Kop.
 Ouverture de Felix ou l'Enfant trouvé [comédie en trois actes, en prose et en vers mis en musique].⁶⁰³ 8 stimmig. 1 Rub. 8 Kop.

⁵⁹² Töenäoliselt ajakiri Magazin der Musik, mis ilmus 1783–1787 Hamburgis, väljaandjaks Carl Friedrich Cramer (1752–1807).

⁵⁹³ Georg Wilhelm Gruber (ka Grueber; 1729–1796). Laulutekstide autor oli Gottfried August Bürger (1747–1794).

⁵⁹⁴ Johann Philipp Degen (1728–1789).

⁵⁹⁵ Arvatavasti oli tegemist väljaandega „Funfzig Lieder und zwar drey und vierzig von Herrn Johann Caspar Lavater und sieben sonst bekannte Kirchen-Lieder, in Melodien gebracht und herausgegeben von Henrich Laag“ (Cassel und Osnabrück: 1777). Johann Kaspar Lavater (1741–1801).

⁵⁹⁶ Georg Peter Weimar (1734–1800). Tegemist on Tallinna kirjastaja Albrecht und Compagnie väljaandega „Lieder mit Clavierbegleitung, für Liebhaber eines leichten und fließenden Gesanges. Dem Churtrierischen Kammerherrn Herrn Baron F. H. von Dalberg unterthänigst gewidmet von Georg Peter Weimar“ (Reval und Leipzig, bey Albrecht und Compagnie, 1780). Saksamaalt pärit kirjastaja Johann Friedrich Ernst Albrechti (1752–1814) abikaasa Sophie Albrecht (1756–1840) oli kirjanik ja näitleja, kelle tekstidele kirjutatud laulud leiduvad ka antud kogumikus.

⁵⁹⁷ Felice Giardini (1716–1796).

⁵⁹⁸ Tommaso Giordani (u1733–1806).

⁵⁹⁹ Töenäoliselt Johann Christian Fischer (1733–1800).

⁶⁰⁰ Niccolò Döthel (1721–1810).

⁶⁰¹ Alessandro Besozzi (1702–1793).

⁶⁰² Luigi Borghi (u1745–u1806).

⁶⁰³ Muusika autor Pierre-Alexandre Monsigny (1729–1817), libretist Michel-Jean Sedaine (1719–1797).

Vanhall, eilfstimmige Symphonie. G moll. 96 Kop.
Schmitt, 1 Sinfonie a gr. Orchestre. Op. XII. 1 R. 8 K.
Stumpf,⁶⁰⁴ 1 concertirende Symphonie. Op. II. 1 R. 44 K.
Lidel, 6 Quartetten zu 2 Violinen, Violen und Baß. Op. IV. 3 Rub. 60 Kop.
Anton Stametz,⁶⁰⁵ 6 concertirende Quatuors für 2 Viol., Alt und Baß. Op. 1. 3 Rub. 60 Kop.
Anton Stametz, 6 Quartetten für 2 Viol. [!] Op. XXX. 3 Rub. 12 Kop.

RWN 08.07.1784

Fortsetzung der neu angekommenen Musicalien, welche um beygesetzten Preis gegen baare Bezahlung in der Wochenblattsexpedition zu haben sind.

Gjuliani [!],⁶⁰⁶ 6 Quartetten für 2 Violinen, Viola und Violoncell. 3 Rub. 36 Kop.

Eiffert,⁶⁰⁷ Violoncellsolo mit Baß. 48 Kop.

– desgleichen – 48 Kop.

– desgleichen – 48 Kop.

Gretsch,⁶⁰⁸ Violoncellsolo – 48 Kop.

Klob,⁶⁰⁹ desgleichen – 48 Kop.

RWN 22.07.1784

Fortsetzung der neu angekommenen Musicalien, welche um beygesetzten Preis gegen baare Bezahlung in der Wochenblattsexpedition zu haben sind.

Schetky,⁶¹⁰ Violoncellsolo mit Variationen. 72 Kop.

– Violoncellsolo mit Baß. 48 Kop.

– desgleichen – 36 Kop.

C.P.E. Bach, Claviersolo – 24 Kop.

Fils,⁶¹¹ 7 stimmiges Flötenconcert. 1 Rub. 32 Kop.

Tacet,⁶¹² Flötensolo mit Baß. 36 Kop.

– desgleichen – 36 Kop.

– desgleichen – 36 Kop.

Fils, 7 stimmiges Flötenconcert. 1 Rub. 32 Kop. [!]

Gluck,⁶¹³ periodical Overture. N. LX. 1 Rub. 10 Kop.

D'Alayrac,⁶¹⁴ 6 concertirende Quatuors für 2 Violinen, Alt und Baß. Op. IV. 3 Rub. 12 Kop.

Cannabich,⁶¹⁵ 6 Quartetten für Flöte, Violine, Alt und Baß. Op. V. 3 Rub. 12 Kop.

RWN 29.07.1784

Fortsetzung von Musicalien, welche für beygesetzten Preis in der Wochenblattsexpedition zu haben sind.

Cambini, 3 Quintetten für Flöte, 2 Violinen, Alt und Baß. Op. VIII. 1 Rub. 44 Kop.

– 6 concertirende Trio's für Flöte, Violine und Alt. Op. XXVI. 2 Rub. 40 Kop.

⁶⁰⁴ Johann Christian Stumpf (ka Stumpff; u1740-1801?).

⁶⁰⁵ Anton Stamitz (1750-1809).

⁶⁰⁶ Giovanni Francesco Giuliani (u1760 - pärast 1818).

⁶⁰⁷ Philipp Peter Eiffert (?-1792).

⁶⁰⁸ Johann Konrad Gretsch (u1710-1778).

⁶⁰⁹ Arvatavasti Stephan Klob (eluaastad teadmata).

⁶¹⁰ Johann Georg Christoph Schetky (1737-1824).

⁶¹¹ Anton Fils (ka Filtz, Filz; 1733-1760).

⁶¹² Joseph Tacet (u1730-1801)

⁶¹³ Christoph Willibald Gluck (1714-1787).

⁶¹⁴ Nicolas-Marie Dalayrac (ka D'Alayrac; 1753-1809).

⁶¹⁵ Christian Cannabich (1731-1798).

Pichl,⁶¹⁶ 6 divertimenti für 5 Instrumente. Op. V. 4 Rub. 32 Kop.
 Gjardini [!], 6 Trio's für Violine, Tenor und Violoncell. Op. XX. 3 Rub. 84 Kop.
 Traversa,⁶¹⁷ 6 concertirende Quatuors für 2 Violinen, Alt und Baß. 3 Rub. 12 Kop.
 Simono,⁶¹⁸ *Airs choisis pour deux Flutes trav.*, Part I. 1 Rub. 44 Kop.
 Rosetti, Quartett für Violine, Fagot, Violine und Violoncell obl., E. 72 Kop.
 Filtz, Quartett für ein obligates Violoncell, Flöte, Violin und Baß. C. 84 Kop.
 Cirrhi,⁶¹⁹ 6 Solo's für Violoncell oder Violine und Baß. 2 Rub. 88 Kop.

RWN 19.08.1784 Verkaufstücke.

Außer den vor kurzem angezeigten Violin- und Flötensachen sind in der Wochenblatts-
 expedition auch folgende Clavier- und Singstücken zu haben.

Hillers Cantaten und Arien, 2 Rub. 16 Kop.

Seidelmanns⁶²⁰ *Arsene*, ein Klavierauszug, 2 Rub. 88 Kop.

Gertri's [Grétry] *Zemire und Azor*, ein Klavierauszug von Hiller, 2 Rub. 88 Kop.

Beckmanns⁶²¹ 6 Clavier-sonaten mit Begleitung einer Violine und Violoncell, 3 Rub. 60 Kop.

Tours⁶²² 3 Sonaten fürs Clavier mit einer obligten Violine, 2 Rub. 16 Kop.

Fodors⁶²³ *variirte Arien fürs Clavier*, 2 Rub. 40 Kop.

Fodors 4 Sonaten fürs Clavier mit Violine, 2 Rub. 16 Kop.

Monza⁶²⁴ 6 Sonaten fürs Clavier mit Violine, 3 Rub. 60 Kop.

Nicolai 6 Trio's für Clavier, Violin und Violoncell, 3 R. 24 Kop.

Prati⁶²⁵ 3 Sonaten fürs Clavier mit Violine, 2 Rub. 16 Kop.

Schröters *kleine leichte Arien fürs Clavier mit Violine oder Flöte*, 2 Rub. 40 Kop.

Musicalisches Quodlibet für junge musicalische Gesellschaften von Hennig,⁶²⁶ 1 Rub. 92
 Kop.

Vademecum für Liebhaber des Gesanges und Claviers,⁶²⁷ 2 Rub. 88 Kop.

Kellner⁶²⁸ *die Schadenfreude*, ein Singspiel fürs Clavier, 1 Rub. 20 Cop.

RWN 20.01.1785

Folgende vor kurzem angekommenen Musicalien sind für beygesetzten Preis gegen baare
 Bezahlung in der Wochenblattsexpedition zu haben.

Nouvelle suite des symphonies, contenant 3 symph. par J. Haydn, op. 37. 3 Rb. 24 Kp.

6 Trio's fürs Clavier, Violin u. Violoncell, von Vogler, op. 1., 2 Rbl. 16 K.

1 Simfonie von Daube,⁶²⁹ 72 K.

⁶¹⁶ Václav Pichl (ka Wenzel Pichl; 1741-1805).

⁶¹⁷ Gioacchino Traversa (*fl.* 1745-1800).

⁶¹⁸ D. Simono (eluaastad teadmata).

⁶¹⁹ Giovanni Battista Cirri (1724-1808).

⁶²⁰ Franz Seydelmann (ka Seidelmann; 1748-1806).

⁶²¹ Johann Friedrich Gottlieb Beckmann (1737-1792).

⁶²² Oletatavasti Jacob Tours (eluaastad teadmata).

⁶²³ Töenäoliselt Josephus Andreas Fodor (1751-1828).

⁶²⁴ Carlo Monza (u1735-1801).

⁶²⁵ Alessio Prati (1750-1788).

⁶²⁶ Christian Friedrich Hennig, eluaastad teadmata, aastail 1786-1795 tegutses ta Eestimaal. Antud pakkumises nimetatud noodiväljaanne ilmus sama pealkirjaga Leipzigiis Breitkopfi kirjastuses 1781. aastal.

⁶²⁷ Autor oli ilmselt Christian Gottlob Neefe (1748-1798), sama pealkirjaga väljaanne ilmus Leipzigiis Dycki kirjastuses 1780. aastal.

⁶²⁸ Johann Christoph Kellner (1736-1803).

⁶²⁹ Johann Friedrich Daube (u1730-1797).

- 6 Quatuors für Flöte, Violine, Alt u. Baß, von F. H. Graf,⁶³⁰ 3 R. 60 [K.]
6 Quatuors für Flöte, Violine, Alt und Baß, von Bach, Abel und Gjardini [!],⁶³¹ 3 Rb. 60 [K.].
9 dito von J. C. Bach, op. VIII, 1 R. 44 K.
2 Sonaten fürs Clavier, von Rigler,⁶³² 1 Rbl. 20 Kop.

RWN 27.01.1785 Vermischte Nachrichten.

Herr Schicht⁶³³ in Leipzig ist gesonnen, das von ihm in Musik gesetzte Passionsoratorium des Herrn Rosts:⁶³⁴ Die Feyer der Christen auf Golgatha, in einem vollständigen Clavierauszuge, im Formate der Naumannischen Cora, 20 bis 22 Bogen stark, für einen Subscriptionspreis von 1 Rthlr. 8 gr. zu liefern. Die hiesige Wochenblattsexpedition nimmt bis in die Mitte des März Subscription an und die Auslieferung des Werks geschieht gegen Johannis.

Fortsetzung von Musikalien.

- Concert fürs Clavier mit 2 Violin, Alt, Baß, 2 Hautbois, 2 Hörnern, von Birnbach,⁶³⁵ 1 Rbl. 44 K.
Firnhabers⁶³⁶ 6 Sonaten für Clavier, 5 mit Violine u. Baß u. 1 für 4 Hände, op. III. 2 Rb. 88 Kp.
6 Sonaten fürs Clavier mit Violine, 3 für 4 Hände, von Colizzi,⁶³⁷ op. VII. 2 Rb. 88 K.
Amphion, eine Oper v. Naumann,⁶³⁸ Clavierauszug mit Deutschem Texte, 4 Rbl. 32 Kop.
3 Sonaten fürs Clavier mit 2 Violin, Alt und Baß, ad libitum, von Vanhall, op. XII. 2 Rbl. 88 K.
3 Sonaten fürs Clavier von Clementi,⁶³⁹ 1 Rbl. 20 Kop.

RWN 10.03.1785 Verkaufstücke.

Bücher, welche bey Hr. Boldt zu haben sind.

[---] Kleine Singstücke mit Melodien für das Clavier von Weise.⁶⁴⁰ [---]

RWN 31.03.1785 Verkaufstücke.

Bücher, welche bey Hr. Boldt zu haben sind.

Claviersonaten begleitet mit einer Violin oder Flöte und Violoncello, von Hobein.

⁶³⁰ Friedrich Hartmann Graf (1727–1795).

⁶³¹ „Six Quartettos for a German Flute, Violin, Tenor and Bass, or two Violins, a Tenor and Bass, by Messrs. Bach, Abel & Giardini“ (London: Wm. Napier, [1776]). Johann Christian Bach (nr 1, 3, 5), Carl Friedrich Abel (nr 2), Felice Giardini (nr 6).

⁶³² Franz Paul Rigler (ka Franz Xaver Riegler; 1747/48?–1796).

⁶³³ Johann Gottfried Schicht (1753–1823), saksa dirigent, klahvpillimängija ja helilooja, al 1776 tegutses Leipzigi, kus kõigepealt tudengina mängis ühingu Grosses Concert orkestris Hilleri juhatusel, hiljem muusikaseltsi Musikübende Gesellschaft orkestris, al 1781 Gewandhausi orkestris. 1785. aastal sai Schicht Hilleri järglaseks Gewandhausi orkestri ja seejärel ka Neukirche muusikadirektori kohal. Aastal 1802 asutas ta Leipzigi lauluakadeemia (*Singakademie*), 1807 sai ülikooli muusikadirektori ja 1810 Toomakooli kantori.

⁶³⁴ Carl Christian Heinrich Rost (1742–1798), saksa kunstikaupmees ja kirjanik.

⁶³⁵ Karl Joseph Birnbach (1751–1805).

⁶³⁶ Johann Christian Firnhaber (eluaastad teadmata).

⁶³⁷ Giovanni Andrea Colizzi (ka Johann Andreas Kauchlitz; u1740–u1790).

⁶³⁸ Johann Gottlieb (Giovanni Amadeo) Naumann (1741–1801).

⁶³⁹ Muzio Clementi (1752–1832).

⁶⁴⁰ Sama pealkirjaga ilmus Lübeckis 1784. aastal väljaanne, milles autoriks on märgitud J. M. Wiese.

RWN 16.06.1785 Verkaufstücke.

Folgende neu angekommenene Musicalien sind für beygesetzten Preis gegen baare Bezahlung in der Wochenblattsexpedition zu haben.

Ein Concert für das Clavecin mit siebenstimmiger Begleitung von Edelmann,⁶⁴¹ op. XII. 1 Rbl. 44 Kp.

Ein Concert für das Clavecin mit achtstimmiger Begleitung, von J. L. Dussik,⁶⁴² op. I. 1 Rbl. 80 Kp.

Noch zwey von eben demselben Verfasser, jedes 1 Rbl. 80 Kop.

Ein Concert für das Clavecin mit achtstimmiger Begleitung von J. Haydn, 2 Rbl. 4 Kop.

Ein Concert für das Clavecin mit eben derselben Begleitung von C. G. Neefe, 1 Rbl. 44 Kop.

Zwey Quartete für das Pianoforte, 1 Violine, 1 Viola und 1 obligates Violoncell, von B. Mence,⁶⁴³ 2 Rbl. 40 K.

Sechs große Sonaten für das Pianoforte und 1 Violine, von Philipp Cogan,⁶⁴⁴ 3 R. 84 K.

Drey Sonaten für das Clavecin mit 1 Violine, von A. Kühn,⁶⁴⁵ 2 Rbl. 40 Kp.

Vier Sonaten für das Pianoforte, mit einer obligaten Violine, von G. P. Schulthesius,⁶⁴⁶ op. 2. 3 Rbl. 12 Kop.

RWN 23.06.1785

Musicalien, welche in der Wochenblattsexpedition zu haben sind.

Sechs leichte Sonaten für das Clavier, von J. F. W. Wenkel,⁶⁴⁷ 72 Kop.

Recueil des pieces pour le Clavecin par Mr. Schmittbauer,⁶⁴⁸ 72 Kop.

Lieder, Oden und Chöre, mit Compositionen für die Stimme und das Clavier, von H. T. von Eschstruth,⁶⁴⁹ op. 3. 1 Rb. 44 Kop.

Bürgers Lenore, in Musik gesetzt von André,⁶⁵⁰ 72 K.

Die Erscheinung und Junker Fri[t]z, in Musik gesetzt von Möller,⁶⁵¹ 48 K.

Hasens dramatische Cantate: Rinaldo und Armide, in Musik gesetzt von Petri,⁶⁵² 1 R. 44 K.

Lieder, bey dem Clavier zu singen, von Tag,⁶⁵³ 1 R. 20 K.

Hermanns Tod, ein Clavierauszug, von Rolle,⁶⁵⁴ 2 R. 40 K.

Sonate pour le Clavecin, par Mr. Adam,⁶⁵⁵ 96 Kop.

Thirza und ihre Söhne,⁶⁵⁶ ein Clavierauszug, von Rolle, 3 Rbl. 12 Kop.

⁶⁴¹ Johann Friedrich (Jean-Frédéric) Edelmann (1749–1794).

⁶⁴² Jan Ladislav Dussek (ka Johann Ludwig Dussik; 1760–1812).

⁶⁴³ Autor tuvastamata.

⁶⁴⁴ Philip Cogan (u1748–1833).

⁶⁴⁵ Andreas Kühn (1730–1793).

⁶⁴⁶ Giovanni Paolo (Johann Paul) Schulthesius (1748–1816).

⁶⁴⁷ Johann Friedrich Wilhelm Wenkel (1734–1803).

⁶⁴⁸ Joseph (Aloys) Schmittbaur (ka Schmittbauer; 1718–1809).

⁶⁴⁹ Hans Adolf Friedrich von Eschstruth (1756–1792).

⁶⁵⁰ Ballaadi „Lenore“ autor oli saksa poeet Gottfried August Bürger (1747–1794) ja selle väga populaarseks saanud teksti üks paljudest viisistajatest oli helilooja Johann André (1741–1799).

⁶⁵¹ J. C. Möller (täpsemad andmed puuduvad).

⁶⁵² M. Christoph Petri (1754–?), Sorau kantor ja muusikadirektor.

⁶⁵³ Christian Gotthilf Tag (1735–1811).

⁶⁵⁴ Johann Heinrich Rolle (1716–1785). Tegemist oli oratooriumilaadse teosega „Hermanns Tod“, mille teksti koostas Johann Samuel Patzke (1727–1787) Friedrich Gottlieb Klopstocki (1724–1803) samanimelise teose ainetel.

⁶⁵⁵ Jean-Louis (Johann Ludwig) Adam (1758–1848).

⁶⁵⁶ Religioosse muusikadraama teksti autor oli August Hermann Niemeyer (1754–1828).

Concerto pour le Clavecin, (mit achtstimmiger Begleitung) par Mr. Richter, le jeune,⁶⁵⁷ 2 R. 4 K.

RWN 07.07.1785

Musicalien, welche in der Wochenblattsexpedition zu haben sind.

Drey Symphonien, achtstimmig, von B. Eichmann,⁶⁵⁸ 3 Rbl. 24 K.

Quatre simphonies a grand orchestre, composées par Mssrs. Haydn et Pichl, 3 Rbl. 60 Kop. Simphonie concertante pour 2 Violons et Violoncelle concertans (mit achtstimmiger Begleitung) par J. Demachi,⁶⁵⁹ op. X. 1 Rbl. 44 Kop.

Simphonie concertante pour deux Violons et Alto concertans, (mit achtstimmiger Begleitung) par Demachi, op. XI. 1 Rbl. 44 Kop.

Nouvello suite de simphonies, par A. Rosetti, 2 Rbl. 40 Kop.

La chasse, grand simphonie en 10 Parties obl., par J. Haydn, 1 R. 84 K.

Periodical Overture, by F. Kotzwara, 96 Kop.

Six Quintettes ou Trios pour deux flutes, deux Violons et Basse, par Schwindl,⁶⁶⁰ op. X. 3 Rbl. 84 K.

Ouverture de Felix ou l'Enfant trouvé,⁶⁶¹ 1 Rbl. 8 Kop.

Six Quatuors concertans pour 2 Violons, Alto et Basse par Cambini, op. VI. 3 Rbl. 60 Kop.

RWN 13.10.1785

Es ist, wie in den Hamburgischen Zeitungen ohnlängst angezeigt wurde, der Herr Capellmeister Hoffmeister⁶⁶² in Wien gesonnen, eine große Musicaliensammlung zu liefern und zwar für einen so billigen Preis, daß das, was sonst 600 fl. kosten würde, nach seinem Entwürfe nicht mehr, als 200 fl. zu stehen kömmt. Die Sammlung soll aus einem dreyfachen periodischen Werke bestehen, davon das erste Violin-, das 2te Clavier- und das 3te Flötensachen, Concerten, Sextetten, Quartetten, Terzetten u.s.f. liefert. Ein Musikliebhaber kann entweder auf alle 3 Werke, oder nur auf Eins besonders pränumeriren. Jede Sammlung wird monatlich heftweise auf Pränumeration herausgegeben und enthält 15 volle Bogen von den bessten Meistern, alles Originalien, keine Copien, keinen Nachdruck. – Sollte sich in den hiesigen Gegenden eine nicht zu geringe Anzahl von Liebhabern finden, welche eines oder das andere dieser Werke zu besitzen wünschen; so bin ich bereit, die Verschreibung und anderweitige Besorgung zu übernehmen. Nur bitte ich, daß man binnen heute und 14 Tagen sich bey mir angiebt und die Pränumeration, welche monatlich auf Ein Werk nach hiesiger Münze ohngefähr 1 Rub. 5 Kop. macht, entrichtet. Hoerschelmann.

⁶⁵⁷ Franz Xaver Richter (1709–1789).

⁶⁵⁸ Bernhard Eichmann (u1755–?).

⁶⁵⁹ Giuseppe Demachi (1732–1791).

⁶⁶⁰ Friedrich Schwindl (ka Schwindel; 1737–1786).

⁶⁶¹ Ooper, mille muusika autor oli Pierre-Alexandre Monsigny (1729–1817), libretist Michel-Jean Sedaine (1719–1797).

⁶⁶² Franz Anton Hoffmeister (1754–1812), Austria muusikakirjastaja ja helilooja. Omanimelise kirjastuse rajas ta 1785. aastal ja esimese suure tööna võttis ta ette avaldada kaasaegsete heliloojate, sh Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Johann Baptist Vanhal, Johann Georg Albrechtsberger, Ignaz Pleyel, Adam František Míča, Karl von Ordonez jt, teoseid kolmes erinevas seerias, mida antud teadaandes ettetellimiseks just pakutaksegi.

RWN 20.10.1785

In der Wochenblattsexpedition sind folgende, neu angekommenene Musicalien für billigen Preis und gegen baare Bezahlung zu haben.

Concert fürs Clavecin mit Begleitung von zweyen Violinen, Alt und Baß von H. N. le Pin.⁶⁶³

6 Trio's für eine Violine, Viole und Violoncello von C. F. Abel.

6 Sonaten für die Violine u. Altviola von Ernst Eichner.

3 Quartets für eine Flöte, Violine, Taille und Baß von Johann Christian Bach.

Ein Auszug Französischer Arien aus verschiedenen Opern, für zwey Violoncelles von Johann Baumgartner.⁶⁶⁴

3 Trio's für eine Violine, Altviola und Violoncelle von Felix Giardini.⁶⁶⁵

6 Duetten für eine Violine und Altviola von Antonius Lorenz,⁶⁶⁶ dem aeltern.

6 Duetten für eine Violine und Alt, von Ignatius Kaa.⁶⁶⁷

6 Duetten für die Violine und Alt von Müller.

6 Duetten für zwey Violoncelles von Ozi.⁶⁶⁸

Variirte Arien für zwey Violoncelles von J. C. Bischoff.⁶⁶⁹

Kurze Duetten für allerley beliebige Instrumente, nebst einem Anhang von Benedix Friedrich Zinck.

2 Concerts für die Flöte, mit zwey Violinen, Alt, Baß, Hörnern und Hautbois von Devienne,⁶⁷⁰ dem jüngern.

Concert für die Violine von P. J. Guislain.⁶⁷¹

RWN 10.11.1785 Anzeigen.

Der durch seine vortrefflichen Compositionen rühmlichst bekannte Musikdirector, Häßler⁶⁷² in Erfurt, will 6 leichte Sonaten für das Clavier herausgeben, wovon die ersten 3 für das Clavier allein, die 4te und 5te mit Begleitung einer Flöte oder Violine, und die 6te für 3 Hände gesetzt ist. Die hiesigen Liebhaber können darauf bey dem Herrn Cantor Völker mit 80 Kop. pränumeriren und erhalten von ihm ihre Exemplare im Frühjahre, gleich mit Anfange der Schifffahrt.

RWN 16.02.1786 Anzeige.

Einem geehrten Publico mache ich hiemit bekannt, daß ich 12 Lieder mit untermischten kleinen Rondos beym Clavier zu singen, in Druck zu geben gesonnen bin. Sechse dieser meistens scherzhaften Lieder sind aus des Herrn Baron von Haake seinen neuen Gedichten und die übrigen sechse auch von andern guten Dichtern. Ich schlage den Weg der Pränumeration vor. Der Preis ist 60 Kop. S.M. und es wird bis zum 1ten May

⁶⁶³ Henry-Noël Le Pin (ka Lepin; eluaastad teadmata).

⁶⁶⁴ Johann Baptist Baumgartner (1723-1782).

⁶⁶⁵ Felice Giardini (1716-1796).

⁶⁶⁶ Oletatavasti Antonio (Joseph Antoine) Lorenziti (u1740-1789).

⁶⁶⁷ Franz Ignaz Kaa (1739-1818).

⁶⁶⁸ Etienne Ozi (ka Ozy; 1754-1813).

⁶⁶⁹ Johann Carl Bischoff (1741-1818).

⁶⁷⁰ François Devienne (1759-1803).

⁶⁷¹ Pierre Joseph Guislain (u1756-1811).

⁶⁷² Johann Wilhelm Häßler (1747-1822). Antud kuulutuses reklaamitud noodiväljaande ole arvu-
kalt ettetellijaid Tartust ja Liivimaalt - koguni 81, Tallinnast ja Eestimaa kubermangust ei olnud
mitte ühtki, nagu ilmneb väljaandes avaldatud ettetellijate nimekirjast („Sechs leichte Sonaten
fürs Clavier oder Piano-Forte, wovon Zwei mit Begleitung einer Flöte oder Violine und Eine für
drei Hände auf Einem Claviere, von Johann Wilhelm Häßler, Musikdirector des öffentlichen
Konzerts und Organist an den Barfüßerkirche in Erfurth.“ Erster Theil. Erfurth, auf Kosten des
Verfassers, und in Commission bey Schwickert in Leipzig, 1786).

Pränumeration angenommen. Die Namen der Herren Pränumeranten werden vorgedruckt und die Exemplare auf Johanni abgeliefert. Die Pränumeration kann sowohl bey mir selbst, als auch in der Revalischen Wochenblattsexpedition entrichtet werden.

Christian Friedrich Hennig.

RWN 09.03.1786 Bekanntmachungen.

Diejenigen, welche gesonnen sind, auf die neulich angekündigten 12 bey dem Clavier zu singenden Lieder und kleinen Rondos des Herrn Hennig, der seine Geschicklichkeit im Componiren schon durch mehrere Proben bewiesen hat, mit 60 Kop. S.M. zu pränumeriren, belieben sich noch binnen itzt und dem ersten May entweder bey dem Verfasser selbst, welcher als Lehrer der Musik in dem Hause des Herrn Barons von Stackelberg auf Wodja stehet, oder bey mir anzugeben.

Der Herausgeber dieser Blätter.

RWN 03.08.1786 Bekanntmachungen.

Herr Christian Friedrich Hennig, Fürstl. Sulkowscher Capellmeister, zur Zeit bey dem Herrn Baron von Stackelberg auf Wodja, ist gesonnen, 6 Nottorni für 2 Violinen, Bratsche und Baß, nebst 2 Waldhörnern ad libitum, auf Vorausbezahlung von 4 Rubel S.M., sauber und richtig geschrieben, den Liebhabern der Musik zu überliefern. Kenner der Musik, die sie zu hören Gelegenheit gehabt haben, haben sie mit Beyfall aufgenommen. Sobald sich eine nicht zu geringe Anzahl von Pränumeranten findet, wird er das Vergnügen haben, sie einem jeden derselben in kurzer Zeit zu übermachen. Der Pränumeration wegen kann man sich entweder an ihn selbst in Wodja, ohnweit Weißenstein, oder an den Herausgeber dieser Blätter wenden.

RWN 07.12.1786 Bekanntmachungen.

Die Glehnsche Buch- und Kunsthandlung zeigt an, daß ein großer Vorrath ganz neuer Musicalien, wie auch Landcarten angekommen sind.

RWN 25.01.1787 Bekanntmachungen.

Diejenigen, welche auf Herrn S. A. Schmidts,⁶⁷³ eines geschickten Clavierspielers in Leipzig, drey Sonaten für das Clavier oder Fortepiano, 50 Kop. zu pränumeriren gesonnen sind, können sich desfalls an die Wochenblattsexpedition wenden.

RWN 08.02.1787 Anzeige.

Die Lieder für das Clavier, vom Herrn Hennig, sind angekommen und können solche die Herren Pränumeranten bey dem Autor, wohnhaft in der Langstraße im Schwarzischen Hause, in Empfang nehmen. Wer sonst noch Exemplare haben will, zahlt für das Stück 80 Kop. und kann sie eben daselbst bekommen.

RWN 31.05.1787 Bekanntmachungen.

Da ich mich entschlossen habe, einige von mir componirte Stücke fürs Clavier, die aus 24 Polonoisen bestehen, auf Pränumeration drucken zu lassen, so stehet diese allen unter folgenden Bedingungen offen. 1) Der Preis für die Pränumeration ist 1 Rub. S.M. 2) Die Hälfte hiervon wird gleich zum voraus bezahlet, die andere Hälfte aber bey Empfang der Exemplare. 3) Dagegen liefere ich 24 gedruckte Polonoisen, bey welchen alle 24 Töne appliciret sind. 4) Der Termin zur Pränumeration dauret 5 Wochen. 5) Die gedruckten Exemplare hoffe ich spätestens im Octobermonat liefern zu können. Meine Commissionairs sind folgende: in Reval die beyden Kaufgesellen, Herr C. L. Rakofsky und Herr H. F. Baumann, ersterer bey dem Herrn Erkornen Aeltesten, M. H. Gebauer, letzterer aber bey dem Kaufhändler,

⁶⁷³ Siegfried Schmiedt (ka Schmidt, Schmitt; u1756-1799).

Herrn C. L. Müller; in Baltischport der Herr Niederlandgerichtsprotocollist Ackermann; in Arensburg der Herr Organist Greifenhahn; in Hapsal nehme ich selbst Pränumeration an. Sollte die Anzahl der Pränumерanten nicht hinlänglich seyn, so unterbleibt die Herausgabe und ich zahle das Geld zurück, welchen Fall ich gleichfalls durch dieses Wochenblatt anzeigen werde. Ich werde, wenn diese Stücke den Beyfall meiner Herren Pränumерanten erhalten, künftig auch Sonaten u.d.g. fürs Clavier herausgeben.

Hapsal, den 24sten May 1787. Johann Gottlieb Wiedemann.⁶⁷⁴

Sama: RWN 14.06.1787

RWN 12.07.1787 Bekanntmachungen.

Dem geehrten Publico wird hiedurch bekannt gemacht, daß die Glehnsche Buchhandlung nunmehr in dem Hause des Herrn Adolph Clayhills in der Langstraße, ohnweit des Schwarzenhäupterhauses, zu finden ist. Unter andern Musicalien sind auch daselbst neue Italiänische Arien angekommen.

RWN 04.10.1787 Bekanntmachungen.

Da nunmehr der 2te Theil von des Herrn Häßlers leichten Sonaten angekommen ist; so wird dem geehrten Publicum und besonders den resp. Herren Subscribenten hierdurch bekannt gemacht, daß man denselben bey mir für 1 Rub. 20 Kop. S.M. abholen lassen kann. Dieser Theil besteht aus 6 leichten Sonaten, unter denen sich zwo mit Begleitung einer Violine oder Flöte und eine für vier Hände befinden. Ich hoffe, daß man mit demselben eben so, wie mit dem 1sten wird zufrieden seyn; da er sich, wie überhaupt alle musikalische Producte dieses großen Tonkünstlers, durch die Menge neuer und naiver Gedanken, durch angenehmen Gesang und Reinigkeit der Harmonie vor ähnlichen Werken so rühmlich auszeichnet. Auch ist diesem Theile der Lebenslauf dieses berühmten Mannes (von ihm selbst beschrieben) vorgedruckt. – Diejenigen, die auch auf den 3ten und letzten Theil dieser Sammlung (der aus 6 ganz leichten und durchaus scherzhaften Sonaten für das Clavier oder Pianoforte bestehen und dem zugleich das Bildniß dieses beliebten Komponisten beygefügt wird,) zu subscribiren gesonnen sind, werden gebeten, mir ihre Namen, so bald als möglich, einzusenden, damit sie in dem Verzeichnisse der Subscribenten mit abgedruckt werden können.

J. H. Völker, Organist an der Domkirche.

RWN 03.07.1788 Verkaufstücke.

Liebhavern vom Tanzen mache ich hiedurch bekannt, daß bey mir Endesbenanntem zu bekommen sind: 1) 12 ganz neue Polonoisen, welche ich für einen großen Deutschen Fürsten componirt habe, 2) 6 Angloisen, 3) 6 Quadrillen. Da hier keine Notendruckerey ist, so kann ich diese Tänze nicht anders, als gut und richtig geschrieben ablassen. Der Preis der Polonoisen mit allen Stimmen, ist 8 Rub. S.M.; fürs Clavier 6 Rub.; die Angloisen mit allen Stimmen, sind für 3 Rub., und fürs Clavier für 2 Rub., die Quadrillen mit allen Stimmen, für 4 Rub., und aufs Clavier für 3 Rub., zu haben. Alle diese Sachen sind neu, und bey mir selbst gegen baare Bezahlung zu bekommen.

Arroküll, im Weissensteinischen Kreis, den 29ten Junius 1788.

Christ. Friedr. Hennig.

RWN 10.07.1788 Verkaufstücke.

Die Liebhabern des Gesanges und einer ernsthaften Musik mache ich hiedurch bekannt, daß bey mir eine ganz neue, von mir componirte Cantate auf das Fest der Himmelfahrt Christi, in Partitur sowol, als völlig ausgeschrieben zu haben ist. Sie besteht aus einem Choral, welcher den Anfang macht, aus einer darauf folgenden kurzen, aber feyerlichen

⁶⁷⁴ Oletatavasti Johann Gottlieb Wiedemann (u1770-1841), kohtu- ja raesekretär Haapsalus.

Symphonie, aus einem, mit 2 Chören vermischten Recitativ, einer Discantarie, einem Choral, wie der erste, einem Bassrecitativ, und einem Duett für Discant und Baß. Die ganze Cantate ist so eingerichtet, daß sie sowol vollstimmig und unter der Begleitung verschiedener Instrumente öffentlich in den Kirchen, als auch sonst privatim von einer kleinen Gesellschaft von Musikliebhabern aufgeführt werden kann. Des Preises wegen beliebe man sich bey mir selbst zu melden.

Arrokül, im Weissensteinischen Kreise, den 2ten Julius 1788.

Christ. Friedr. Hennig.

(Zugleich wird hiebey angezeigt, daß der Preis der heute vor 8 Tagen angekündigten, musicalischen Werke des Herrn Hennigs, durch ein Versehen bey dem Aufgeben, um die Hälfte zu hoch angesetzt worden ist.)

RWN 12.02.1789 Verkaufstücke.

Die Väterliche Erwartung, vom Herrn Präsidenten von Kotzebue,⁶⁷⁵ ein Nationalstück für das Theater, in welchem verschiedene Arien und Unterredungen in Ehstnischer Sprache vorkommen, ist bey den Buchdruckern, Herrn Iversen und Fehmer, wie auch bey Herrn Dienes, das Exemplar ungebunden für 20 Kop., zu haben.

Am 26stem Februar, und an den darauf folgenden Tagen, nachmittags um 3 Uhr, wird in dem Hause des Herrn Raths und Kronsauktionarius, Adam Nottbeck, am alten Markt, eine Sammlung grösten theils gebundener Bücher, aus den Fächern der Theologie, Jurisprudenz, Philosophie und der schönen Wissenschaften, wie auch Freymäurer Schriften ind eine Parthey Musicalien, öffentlich an den Meistbietenden verkauft werden.

RWN 09.07.1789 Bekanntmachungen.

Wer auf die vor einiger Zeit angekündigte Sonatine des Herrn Hennig zu pränumeriren gesonnen ist, beliebe sich binnen itzt und Michaelis d. J. in der Wohnung der verwittweten Frau Welsch, zu melden und 1 Rbl. S.M. zu entrichten.

RWN 24.09.1789 Bekanntmachungen.

Da ich meine auf Pränumeration in Druck gegebenen 24 Polonoisen endlich aus dem Orte, wo sie gedruckt wurden, bekommen habe; so werde ich die Abgabe der Pränumerantenexemplare durch sichere Commissionairs besorgen. Zu gleicher Zeit mache ich bekannt, daß diejenigen, welche außerdem noch Exemplare von meinen Polonoisen zu haben wünschen, selbige bey mir in Hapsal, wie auch in Reval bey Hr. Rakowsky, in dem Hause No. 371, in der Badstubenstraße, zu 1 Rbl. 50 Kop. S.M. für jedes Exemplar, bekommen können. Sollte ich auch anderwärts, zur Erleichterung dieses Endzwecks, Commissionairs ausmitteln können, so werde ich nicht ermangeln, solches in den öffentlichen Blättern anzuzeigen.

J. G. Wiedemann.

RWN 14.01.1790 Bekanntmachungen.

Ich zeige dem Publicum hiedurch an, daß ich die bisherige von Glehnsche Kunst- und Buchhandlung übernommen habe und unter der untenstehenden Firma fortzusetzen gesonnen bin. Liebhaber können der billigsten und unverzüglichsten Bedienung versichert seyn, so wie ich auch die Wünsche derer zu befriedigen bereit bin, welche aufgegebene Bücher, Landcarten, Musicalien, wie auch die Geschichte des siebenjährigen Krieges von Archenholz, letztere für 75 Kop., bey mir zu haben ist.

Peter Gottlieb Bornwasser.

⁶⁷⁵ August von Kotzebue (1761–1819). „Die väterliche Erwartung, eine ländliche Familien Scene in Esthland, mit untermischten Gesängen, vom Präsidenten v. Kotzebue, in Musik gesetzt vom Herrn Professor Hoerschelmann.“ Reval, gedruckt bey Iversen und Fehmer 1789.

RWN 11.02.1790

In der Buchhandlung des Herrn Bornwasser sind folgende, neue Schriften zu haben: [---] Auch kann man daselbst differentes pieces pour le Clavecin, par J. A. Fehre,⁶⁷⁶ für 2 Rbl. S.M. bekommen.

RWN 25.02.1790

In der Buchhandlung des Herrn Bornwasser sind neue und gute Musicalien, Concerts, Sinfonien, Quatuors, Trio's, Duetten und Solo's, für verschiedene Instrumente, für das Clavecin, Violine und Flöte, auch Singstücke verschiedener Art zu haben.

RWN 22.04.1790

Folgende Bücher sind bey Hrn. G. W. Boldt zu haben: [---] Quanzens Anweisung die Flötetraversiere zu Spielen,⁶⁷⁷ mit 24 Kupfertafeln.

Bey Hrn. J. G. Dienes sind wiederum neue Bücher u. Musicalien angekommen, wovon das gedruckte Verzeichniß unentgeltlich zu haben ist. Bestellungen von nicht vorräthigen Sachen werden, so billig als möglich, innerhalb zwey Monate besorgt.

RWN 17.06.1790

Bey Herrn Rackoffsky, in dem Hause No. 371, sind noch einige Exemplare von Wiedemanns Polonoisen für das Clavier zu haben.

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind Land- und Seekarten vom itzigen, Nordischen Kriegstheater zu haben; auch sind daselbst wiederum neue Musicalien angekommen.

RWN 14.10.1790

[---] Zugleich mache ich auch bekannt, daß ich wieder neue Musicalien bekommen habe, die man bey mir für billige Preise erhandeln kann.
Peter Gottlieb Bornwasser.

Bey Herrn J. G. Dienes sind wiederum neue Bücher und Musicalien angekommen, wovon das gedruckte Verzeichniß unentgeltlich zu haben ist.

Sama: RWN 28.10.1790

RWN 10.03.1791

Ein Andante fürs Clavier mit 6 Variationen und Begleitung einer Flöte oder Violine und Violoncell ad libitum biete ich einem geehrten Publicum gegen Pränumeration, das Exempl. a 60 Cp. S. oder auch Kupfermünze, an. Auf Johannis dieses Jahres sollen die Exempl., sauber gestochen, ausgeliefert werden. Liebhaber hiezu können bey Herrn Bornwasser in Reval, Herrn Pastor Mickwitz auf Marien Magdalenen, oder bey mir selbst pränumeriren. Wer außer diesen, Pränumeration annehmen will, bekömmt das 9te Exempl. frey.
Christ. Friedr. Hennig.

⁶⁷⁶ Julius August Fehre (1745-1812).

⁶⁷⁷ Johann Joachim Quantz (1697-1773). Tegemist oli tönäoliselt kordustrükiga, mis ilmus 1780. aastal Breslaus. Esmatrükk: „Versuch einer Anweisung die Flöte traversiere zu spielen; mit verschiedenen, zur Beförderung des guten Geschmacks in der praktischen Musik dienlichen Anmerkungen begleitet, und mit Exempeln erläutert. Nebst XXIV. Kupfertafeln.“ Berlin, bey Johann Friedrich Voß, 1752.

RWN 07.04.1791

In der Buchhandlung des Herr Bornwassers sind neue Musicalien und Bücher angekommen [---].

RWN 28.04.1791

Bey Herr Dienes sind verschiedene neue Musicalien angekommen.

RWN 30.06.1791

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind neue Musicalien, wie auch verschiedene von den neuesten Schriften des Herrn Präsidenten von Kotzebue zu haben.

RWN 11.08.1791

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Bücher und Musicalien zu haben.

RWN 01.09.1791 Bekanntmachungen.

Die Kunsthandl. der Hrn. Morino und Comp. in Berlin kündigt auf Subscription unter folgendem Titel an: Air à Notes par J. J. Rousseau, avec la parodie allemande par Gotter et 24 Variations pour le Clavecin ou le Piano Forte, un Violon obligé, & un Violoncello, par Baumbach.⁶⁷⁸ Edle Einfalt, reizender Gesang, verbunden mit der so ganz originellen Idee der 3 Noten, geben dieser Arie des unvergeßlichen Rousseau sowol in Beziehung auf Poesie als Musick einen so ausgezeichneten Stempel, daß sie von Liebhabern von Geschmack gewiß allgemeiner gekannt zu seyn verdient, als es durch das seltnete und etwas theure Werk, Consolations des misères de ma vie: &c. aus dem sie entlehnt ist, hat geschehen können Die Deutsche Parodie, die so kräftig und ganz in die Seele des Originals geschrieben ist, wie auch die Variationen, bey denen sich der Verfasser vorzüglich hat angelegen seyn lassen, dem Character des Themas durchaus treu zu bleiben, ihn weder durch unnatürliche Verbrämung unkenntlich, noch durch Einförmigkeit von der einen, oder durch gesuchte Schwierigkeiten von der andern Seite unbrauchbar zu machen, sind Zusätze, von denen man sich im voraus schmeichelt, daß sie Liebhabern von Geschmack recht sehr willkommen seyn werden.

Nächst dem, daß der Stich des Werks so elegant als möglich ausfallen soll, wird das Titelblatt eine sehr saubere Vignette zieren. Der endliche Termin der Subscription, bis zu welchem das Exemplar Einen Rubel S.M. kostet, steht bis Michel a.c. offen. Die hiesigen Liebhaber können sich in Absicht ser Subscription an Herrn Bornwasser wenden.

RWN 08.09.1791

Bey Herrn Dienes sind wieder neue Bücher und Musicalien angekommen, wovon ein gedrucktes Verzeichniß unentgeltlich bey ihm zu haben ist.

⁶⁷⁸ Teos ilmus pealkirjaga: „Air de trois Notes par I. I. Rousseau avec la parodie allemande par Gotter et 24. Variations pour le Clavecin ou le Pianoforte, un Violon obligé et un Violoncell par Baumbach“ (À Berlin chés Jean Morino et Compag. et à Leipsic chés Breitkopf, 1792). Teose helilooja Friedrich August Baumbach (1753–1813) tegutses ka kitarrri-, mandoliini- ja klahvpillimängijana ning kapellmeistrina Hamburgi ooperiteatris. Aastail 1782–1789 oli ta Riia teatri muusikadirektor ja külastas ka Peterburi ja Moskvat. Alates 1790 elas Baumbach Leipzigit. Väljaandes avaldatud ettetellijate nimekirjast ilmneb, et kõige rohkem tellijaid oli Baumbachi endisest teenistuspaigast Riias (98), kusjuures mõni soovis mitu eksemplari, samas näiteks Leipzigit oli 26. Ettetellijaid oli ka Tartust (5), Pärnust (5) ja mujalt Liivimaalt, nagu Võisiku (von Bock), Loodi (von Bock), Elistvere (muusik Grosse) ja Pöltsamaa (von Krüdener), Eestimaalt oli vaid üks tellimus Vodjalt (von Stackelberg).

RWN 17.11.1791

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Musicalien und Bücher zu haben, worunter auch folgende Almanache befindlich sind: [---] Hamburger Musenalmanach; Berliner Musenalmanach; [---].

Bey Herrn Joh. Gerh. Dienes sind neue Bücher und Musicalien, wie auch Petersburgische Calender für 1792 zu haben.

RWN 12.01.1792

Bey Herrn Joh. Gerh. Dienes sind wieder neue Bücher und Musicalien angekommen. Auch sind bey ihm verschiedene Arten von ausländischen Calendern mit Kupfern ufs Jahr 1792, für ganz billigen Preis zu bekommen.

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Bücher und Musicalien angekommen; auch sind daselbst 8 Lieder und 6 Wälzer fürs Clavier, als ein nutzbares Neujahrs Geschenk, zu bekommen.

RWN 22.03.1792

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musicalien, Bücher und Allmanache verschiedener Art zu haben.

RWN 03.05.1792

Bey Herrn Joh. Gerh. Dienes sind wiederum neue Musicalien angekommen und für billigen Preis zu haben.

RWN 28.06.1792

Bey Herrn Johann Gerhard Dienes sind von der Ostermesse neue Bücher, Musicalien und Kupferstiche angekommen und für den billigen Preis zu haben.

RWN 19.07.1792

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind neue Bücher und Musicalien zu haben.

RWN 30.08.1792

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musicalien [---].

RWN 18.10.1792

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind neue Bücher und Musicalien, und unter den letztern insbesondere vieles von der vortrefflichen Composition Mozarts, zu haben.

RWN 22.11.1792

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind nachstehende neue Schriften und Musicalien zu haben: [---] Türks⁶⁷⁹ 60 Handstücke für angehende Clavierspieler.

Des Pfarrers Tochter von Taubenhain, eine Ballade von Bürger, in Musik gesetzt von Zumsteg.⁶⁸⁰

Neue Olla Potrida für Clavierspieler.⁶⁸¹

⁶⁷⁹ Daniel Gottlob Türk (1750–1813).

⁶⁸⁰ Gottfried August Bürgeri (1747–1794) teine tuntum ballaad „Lenore“ kõrval. Teksti komponeeris muusikasse helilooja Johann Rudolf Zumsteeg (1760–1802).

⁶⁸¹ Mõiste *olla podrida* on pärit hispaania keelest ja tähendab ühepajatoitu. Kulinaariast levis sõna ülekantud tähenduses peamiselt mitmesuguse sisuga ajakirjade tähistamiseks. Antud kogumiku väljaandja oli Johann Carl Friedrich Rellstab (1759–1813).

Aline, Reine d'Golconde, arrangé pour le Clavecin par Ms. Schulz.⁶⁸²

Variations sur l'air de Marlborough pour le Piano Forte avec accompagnement ad libitum par Ms. l'Abbé Gogler.

Variations pour le Clavecin sur la composition de la Romance de Nina par Ms. Gurlich.⁶⁸³

RWN 29.11.1792

Unbekannt mit dem leeren Wortgeklingel von selbstsüchtigem Eigenlobe so mancher Ankündigungen, benachrichtige ich nur ein geehrtes Publicum hiedurch, daß ich, auf Anrathen einiger meiner musicalischen Gönner und Freunde, mir vorgenommen habe, den Freunden der Musik, unter dem Titel: Musicalischer Beytrag zum Vergnügen fürs Clavier oder Pianoforte, 1ste Lieferung. 3 Sonaten, 4 Polonoisen und die bekannte Arie: ich klage dir etc. mit 12 Veränderungen auf Subscription anzubieten. In wie weit ich die Absicht, etwas neues zu liefern erreicht habe, überlasse ich der Beurtheilung wahrhaftiger Kenner der reinen Musik. Der Subscriptionspreis ist 16 gr. Conventionsgeld, und der Subscriptionstermin bis ultimo Februar 1793 offen.

In der Ostermesse 1793 wird das Werk gewiß erscheinen, und den Herren Subscribenten gegen gegen Bezahlung des Subscriptionspreises sogleich ausgehändigt werden. Naumburg, den 19ten September 1792.

Johann Gottfried Gräbner,⁶⁸⁴ Organist adjunct. an der St. Wenzels Kirche daselbst.

Die Liebhaber in den hiesigen Gegenden können sich melden bey Herrn Bornwasser in Reval, bey dem Herrn Cantor Lehmann, in Pernau, oder bey Herrn Hanf, Organisten in Hapsal.

RWN 04.04.1793

Bey Herrn Bornwasser sind folgenden Bücher zu haben: [--] Ueber die Harfe nebst einer Anleitung, sie richtig zu spielen, von Herbst,⁶⁸⁵ - Außer vielen neuen, angekommenen Musicalien, von welchen ein Catalogus unentgeltlich ausgetheilt wird, sind auch folgende zu haben:

Arie aus der Oper, eine machts wie die andere,⁶⁸⁶ fürs Klavier;

Ouverture, aus der Oper, das rothe Käppchen, von Dittersdorf;

Die schwärmende Terpsichore, bestehend in 20 vermischten Tänzen fürs Klavier, von Baumer;⁶⁸⁷

Zwölf kleine Stücke, mit 2 und 3 Stimmen, für die Flöte oder Violin und Klavier, von Bach;⁶⁸⁸

Fachs Angloisen, 6 Walzer und 3 Quadrillen fürs Klavier, nach Haydn, Mozart und Pleyel; Six sonates faciles pour le Clavecin, par Grosse;⁶⁸⁹

⁶⁸² Ooperi helilooja Johann Abraham Peter Schulz (1747-1800) ja libretist Michel-Jean Sedaine (1719-1797).

⁶⁸³ Joseph Augustin Gürlich (ka Gürlich; 1761-1817).

⁶⁸⁴ Johann Gottfried Gräbner (1736-1808) oli tuntud eelkõige klahvpillide meistrina Dresdenis, nagu oli ka tema isa Johann Heinrich (u1700-1777) ja vend Johann Wilhelm (1737-1798). Johann Gottfried töötas ka abiorganistina Naumburgi St. Wenzeli kirikus, kus peaorganistiks oli ilmselt tema sugulane Johann Friedrich Gräbner (1714-1794), keda aga ei tohiks segamini ajada Tallinnas tegutsenud oreli- ja pillimeistri Johann Friedrich Gräbneriga, kes samuti pärines sellest suurest pillimeistrite suguvõsast.

⁶⁸⁵ Johann Friedrich Wilhelm Herbst (1742-1807), raamat ilmus Berliinis 1796. aastal.

⁶⁸⁶ Tegemist on Wolfgang Amadeus Mozarti ooperiga „Cosi fan tutte“ (1790), libretist Lorenzo da Ponte (1749-1838). Algselt kandis ooper pealkirja „Eine machts wie die andere, oder Die Schule der Liebhaber.“

⁶⁸⁷ Friedrich Baumer (1736-u1802).

⁶⁸⁸ Carl Philipp Emanuel Bach (1714-1788).

⁶⁸⁹ Oletatavasti Michael Ehregott Grose (ka Grosse; 1747-1795).

Variations pour le Clavecin sur les deux Airs d'Azour;
Je suis né natif de ferrare, par Dusseck.

RWN 16.05.1793

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind außer vielen andern folgende neue Bücher und Musicalien zu haben: [---]

Sechs Sonaten für Liebhaber und angehende Clavierspieler, von Witthauer.⁶⁹⁰

Collections complètes des Variations de Ms. Mozart, N. 1 bis 6.

Schillers Oden an die Freude, in Musik gesetzt von Zelter.⁶⁹¹

Bürgers Ballade des Pfarrers Tochter von Taubenheim, in Musik gesetzt von Zumsteg.

Musicalischer Blumenstrauss 2tes Stück.⁶⁹²

Auswahl aus Langbeins Gedichten, in Musik gesetzt von Schmidt.⁶⁹³

l'Oracle comedie-Ballet exécuté par la Noblesse sur le Théâtre Imperial de l'Hermitage, composé par Ms. Lepicy [!] et mis en Musique par Ms. Martin.⁶⁹⁴

RWN 25.07.1793

In der Buchhandl. des Hrn. Bornwassers sind, außer vielen andern, folgende neue Schriften und Musicalien zu haben: [---]

Albrechtsbergers⁶⁹⁵ Anweisung zur Composition mit deutlichen und ausführlichen Exempeln zum Selbstunterrichte.

Mozart Abendempfindungen zum Singen beym Clavier.

Mozart Veilchen.

Baumbach Russisches Volkslied mit Veränderungen fürs Clavier oder Fortepiano.

Müllers Lieder.

Pleyels Lieder.

RWN 10.10.1793

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind neue Musicalien aus der Amsterdamer und Offenbacher Officin angekommen, von welchen die Catalogen den Musikliebhabern unentgeltlich ausgetheilt werden.

RWN 13.03.1794

Bey Herrn Dienes ist zu haben:

Cantate auf die Vermählungsfeyer der K.K.H.H. des Großfürsten, Alexander Pawlowitsch u. der Prinzessinn Elisabeth, in Musik gesetzt von Häßler, für 2 Rbl.

Gesänge für freundschaftliche Zirkel beym Clavier N. 1, 70 Cop.

Chanson Russe par Häßler, 90 Cop.

Die häußlichen Freuden, eine Arie in Musik gesetzt von Häßler, 50 Cop.

RWN 26.06.1794

Bey Herrn J. G. Dienes sind feine, Englische Kupferstiche und neue Musicalien für den billigsten Preis zu haben.

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musicalien zu haben.

⁶⁹⁰ Johann Georg Witthauer (1751-1802).

⁶⁹¹ Carl Friedrich Zelter (1758-1832).

⁶⁹² Muusikalehe Musicalischer Blumenstrauss väljaandja oli Johann Friedrich Reichardt (1752-1814).

⁶⁹³ August Friedrich Ernst Langbein (1757-1835); Siegfried Schmiedt (ka Schmidt, Schmitt; u1756-1799).

⁶⁹⁴ Charles Le Picq (ka Lepic; 1744-1806); Vicente Martín y Soler (1754-1808).

⁶⁹⁵ Johann Georg Albrechtsberger (1736-1809).

RWN 28.08.1794

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musikalien und Bücher angekommen.

Ebenfalls kann man auch bey Herrn Dienes verschiedene neue Bücher und Musicalien bekommen, wovon das Verzeichniß bey ihm zu haben ist.

RWN 30.10.1794

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musikalien angekommen.

RWN 27.11.1794

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers ist ein Verzeichniß neuer Bücher und Musikalien unentgeltlich zu haben.

RWN 12.03.1795 Bekanntmachungen.

Diejenigen, welche Liebhaber von Märschen, Quadril. und Angloisen sind, können dergleichen fürs Clavier bey mir bekommen. 6 Märsche gebe ich für einen Rbl.; 6 Angl. ebenfalls für einen Rbl., 6 Quadril. für 150 Cop. Die Stücke sind von mir componirt u. richtig abgeschrieben. Man wendet sich schriftlich an mich und zeigt an, was man haben will. Padis Kloster im Monat März 1795.

Christ. Fried. Hennig, Fürstl. Sulkowkyscher Capelmeister.

RWN 23.04.1795

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musikalien, [--].

RWN 07.05.1795

Bey Herrn J. G. Dienes sind neue Bücher, Musicalien und verschiedene Sorten ganz neue Almanache für das Jahr 1795, angekommen und für billigen Preis zu haben. Ein Verzeichniß davon wird ohnentgeltlich bey ihm ausgegeben.

RWN 23.07.1795 Verkaufstücke.

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Bücher und Musikalien angekommen.

RWN 03.09.1795

In der Buchhandl. des Herrn Bornwassers sind wiederum neue Musikalien zu haben.

RWN 08.10.1795

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers ist ein Verzeichniß neuer Bücher und Musikalien unentgeltlich zu haben.

Sama: RWN 15.10.1795

RWN 05.11.1795

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Bücher und Musikalien angekommen, die zu billigen Preisen zu haben sind.

RWN 03.03.1796

In No. 468 in der Vorstadt an der Narvschen Strase sind Exemplare von dem musicalischen Theaterjournale zu haben, welches in St. Petersburg herauskommt, und die beliebtesten Ariens aus den, daselbst auf dem Italienischen Theater aufgeführten, Opern im Clavierauszuge enthält. Es kommen monatlich 2 Stücke, jedes von 3 gedruckten Bogen, heraus, und man kann auf ein ganzes Jahr mit 20 Rbl., auf 6 Mon. mit 10 Rbl. und auf 3

Mon. mit 5 Rbl. pränumeriren. Bey mir sind auch zwey gebrauchte Reisewagen zu billigen Preise zu haben.

Johann C. Zindler.

Sama: RWN 10.03.1796

RWN 01.09.1796

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers, ist zu haben: Entstehung, Fortgang und jetzige Beschaffenheit der Russischen Jagdmusik von J. C. Hinrichs.⁶⁹⁶ St. Petersburg 1796 in gr. 4. Dieses Buch, welches die vollständigste Nachricht von der, in ihrer Art ganz einzigen, Russischen Hornmusik ertheilt, ist von so interessantem Inhalte, daß nicht allein der Liebhaber der Musik, sondern ein Jeder, der sinnreiche Erfindungen zu schätzen weiß, es sehr unterhaltend finden wird. Zu Anfange des Buchs steht der Lebenslauf des ehemahligen Russ. Kaiserl. Kammermusikus, Joh. Ant. Maresch,⁶⁹⁷ des Erfinders der Hornmusik, und hinten befinden sich die Abbildungen verschiedener Hörner; alsdann einige musikalische Sätze mit den Noten und Pausen, wie man sie zuerst schrieb, und wie man sie jetzt schreibt; und zuletzt Stücke von Haydn, Tewes und Lau,⁶⁹⁸ aus welchen Kenner ersehen können, wie weit man es jetzt in der Hornmusik gebracht hat. Ubrigens ist das Werk mit Lateinischen Lettern, auf schönen Papier prächtig gedruckt, und kostet geheftet 2 Rbl. 50 Cop.

RWN 13.10.1796

Bey dem Herrn Bornwasser in der Lehmgasse No 360 sind wieder ganz neue Musikalien angekommen und für billigen Preis zu haben.

RWN 02.02.1797

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind nunmehr so wie auch die beliebten 5 Koslowskischen⁶⁹⁹ Polonoisen fürs Clavier zu haben.

RWN 16.02.1797

[--] Auch sind folgende Schriften wieder in beliebiger Menge bey mir zu den billigsten Preisen zu bekommen: [--]

An Musicalien:

Durand⁷⁰⁰ 3 Duos pour deux Violons concert, op. 1.

Fröbe⁷⁰¹ Angloisen und Walzer in vollstimmiger Music.

Haydn Sonate à quatre Mains, op. 81.

dito dito, op. 83.

Müller⁷⁰² Dous pour deus flutes, op. 13.

⁶⁹⁶ Johann Christian Hinrichs (1759–1823).

⁶⁹⁷ Johann Anton Maresch (1719–1794).

⁶⁹⁸ Carl Lau (eluaastad teadmata).

⁶⁹⁹ Jozef Kozłowski (ka Осип Козловский, 1757–1831) oli poola-vene helilooja, kes 1780ndate algul siirdus Peterburi. 1786. aastal astus ta Vene armeesse ja osales Vene-Türgi sõjas. Aastal 1790, tagasi Peterburis, töötas ta vürst Grigori Potjomkini peres muusikaõpetajana, seejärel vürst Lev Narõskini teenistuses ja 1799. aasta märtsis sai Keiserliku Teatri muusikadirektoriks. Heliloojana komponeeris ta nii instrumentaal- kui ka vokaalmuusikat, väga populaarseks said tema poloneesid, mida ta kirjutas tantsimiseks, laulmiseks, pidustustele ja matustele. Üks tema poloneese pealkirjaga „Гром победы, раздавайся!“ tõusis Venemaa mitteametlikuks hümniks, mida mängiti alati, kui tsaarina saabus.

⁷⁰⁰ August (Fryderyk) Duranowski (ka Durand; u1770–1834).

⁷⁰¹ L. G. Fröbe, tegutses Leipzigi 18. sajandi lõpul.

⁷⁰² August Eberhard Müller (1767–1817).

Müllers Anleitung zum genauen Vortrage der Mozartschen Clavier Concerte, hauptsächlich in Absicht richtiger Applicatur.

J. G. Dienes.

Sama: RWN 23.02.1797

RWN 02.03.1797

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers ist ein Verzeichniß neuer Musikalien unentgeltlich zu haben.

Sama: RWN 09.03.1797

RWN 16.03.1797

Zu der Krönungsfeierlichkeit Sr. Kaiserl. Majest, Paul des Ersten, Selbstherrschers aller Reussen, und Ihro Kaiserlichen Majestät der Kaiserinn, Maria Feodorowna, sind von dem Herrn Koslowsky 6 Polonoisen, 3 Menuets, 6 Contratänze für das Clavier oder Fortepiano componiert worden, und in der Buchhandlung des Herrn Bornwassers brochirt für 3 Rbl. zu haben.

Sama: RWN 23.03.1797

RWN 13.04.1797

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind folgende neue Musicalien zu haben:

Duo pour le Clavecin et le Violon par Catherine Maier nee Schiatti,⁷⁰³ à 250 Cop.

Sonate pour le Clavecin ou le Forte Piano op. 4 par la même, 190 Cop.

Duo de l'Opera la Molinara varié pour le Clavecin op. 5 par ditto, 190 Cop.

Romance de l'Opera Nina varié pour le Clavecin op. 6 par ditto, 190 Cop.

Koslowsky 6 Polonoises, 3 Menuets, & 6 Contredanses à Grand Orchestre Composées a l'occasion du Couronnement d' l'Empereur de toutes les Russes Paul I, op. 8. 5 R.

Koslowsky Polonoise à Grand orchestre op. 10. - 1 Rub.

- Polonoise pour le Clavecin, op. 5. No. 8. - 50 Cop.

Moecker⁷⁰⁴ danse Cosaque variée pour le Clavecin ou Forte-Piano. - 75 Cop.

Sama: RWN 20.04.1797

RWN 08.06.1797 Bekanntmachungen.

Herr J. A. Preis⁷⁰⁵ in Riga ist willens, unter dem Titel: Musikalische Unterhaltung für Freunde des Klaviers und Gesangs eine Sammlung Klavier- und Singstücke, theils von eigener, theils von fremder Arbeit, im Druck heraus zu geben. Die vorkommenden Sachen werden bestehen in Sonatinen, Variationen, Rondo's, Gesängen aus den neuesten und beliebtesten Operetten, Liedern, Tänzen, Sonaten für zwey und vier Hände, u.s.w. Es soll bey der Wahl der Stücke auf den Geschmack unserer Zeit, und selbst auf Anfänger und wenig fertigere Klavierspieler Rücksicht genommen werden. Alle Vierteljahr soll ein Quartal, das 8 Bogen enthalten wird, geliefert werden. Der Preis eines jeden Quartals ist 1 Rubl. S.M., der nach jeder Ablieferung eines Quartals entrichtet wird. Aber die Beförderer dieser Unternehmung werden ersucht, gleich auf einen ganzen Jahrgang zu subscribiren. Bis zu Ende des Junimonats bleibt die Subscriptionszeit offen. Das erste Quartal erscheint in der Mitte des Augusts. - Hiesige Freunde der Musik, die dieses Werk mitzuhalten gesonnen sind, belieben sich an Herrn Bornwasser desfalls zu wenden.

Sama: RWN 15.06.1797

⁷⁰³ Katerina (Catherine) Maier-Schiatti, tegutses 1800 paiku Peterburis, tema isa oli helilooja Luigi Schiatti.

⁷⁰⁴ Moecker, 18. sajandi lõpul Peterburis tegutsenud muusik ja helilooja.

⁷⁰⁵ Johann Anton Preis (ka Preiß; 1774–1825).

RWN 22.06.1797

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind neue Musikalien zu haben.

Sama: RWN 29.06.1797

RWN 03.08.1797

Bey Herrn Dienes sind ganz neue Musicalien für bilige Preise zu haben.

RWN 21.09.1797

Bey mir in meiner Bude in der Rußstrase No. 20 sind folgende Bücher für billige Preise zu haben:

Löhleins Violinschule, [---]

Boldt der Jüngere.

Sama: RWN 28.09.1797

RWN 29.03.1798

Bey den vielen, für den Gesang mit Begleitung des Pianoforte heraus gekommen, Sachen habe ich die Bemerkung gemacht, daß, wenn die Musik den Sinn der ersten Strofe noch so vortrefflich ausdrückte, sie doch äußerst selten dem Sinne der übrigen angemessen war. Dieses hat mich veranlaßt, 8 Gedichte zu bearbeiten, und jeder Strofe eine, ihrem Sinn angemessene, Musik zu geben. Der Pränumerationspreis ist ein Rubel S.Mze für ein Exemplar und zu Johanni können die Herren Pränumeranten Ihre Exemplare bekommen. Hier in Reval nimmt die Bornwassersche Buchhandlung Pränumeration darauf an, wo selbst auch schon ein verfertigtes Gedicht als Probe, zum Ansehen zu finden ist. Riga den 15ten März 1798.

August Stern.

Sama: RWN 05.04.1798

RWN 19.04.1798

Unter dem Titel: XII petites pièces pour le Clavecin ou le Pianoforte kündige ich dem musicalischen Publikum ein Werk auf Pränumeration zu 1 Rbl. Silber Münze an. Es enthält solches meistens leichte Adagio's, Rondo's, Andante mit Veränderungen, Menuette und Walzer. Bis Johannis kann man in Reval bey Herrn E. A. Mayer in der Lakenbude, so wie auch bey mir in Saggad pränumeriren und gegen Michaelis wird das Werk in Kupfer gestochen erscheinen. Wer die Güte hat, zu sammeln, erhält das 9te Exemplar frey. Saggad den 3ten April 1798.

C. A. Gabler,⁷⁰⁶ Musiklehrer bey dem Herrn Oberlandgerichtsassessor von Fock.

RWN 26.04.1798

Um den großen W. A. Mozart, diesem in seiner Art einzigen Phänomen in der musikalischen Welt, ein seiner würdiges Denkmal zu stiften, sind wir entschlossen, eine vollständige, correcte und möglichst elegante Ausgabe aller seiner Werke, welche theils in so unrichtigen Abschriften umhergehen, theils in so entfernte Handlungen zerstreuet sind, theils noch wenig oder gar nicht bekannt, sondern handschriftlich von ihm hinterlassen sind – zu liefern. Das ganze stehet unter Direction fachkundiger Männer und wird von uns den Pränumeranten um einen Preis geliefert, für den sie schlechterdings keine sauberen Abschriften haben können. Vierteljährlich erscheint wenigstens ein Heft, auf sehr gutem Papier, in farbigem Umschlage, von 25 bis 30 Bogen, für den Preis von 1 Thl. 12 Gr. Sächsisch oder 1 Laubthaler. Nach dem Schlusse der Pränumeration ist der Ladenpreis jedes Heftes 3 Thlr. Mit Mozarts Klavier- und übrigen Instrumentalcompositionen fangen wir an, und liefern das erste Heft nächste Ostermesse, mit Mozarts sauber gestochendem

⁷⁰⁶ Christoph August Gabler (1767-1839).

Bildnisse verziert. Das Verzeichniß sämmtlicher Pränumeranten wird einem der folgenden Hefte vordruckt werden. Diejenigen, welche sich für die Beförderung dieser Ausgabe verwenden und Pränumeranten sammeln wollen, erhalten das 5te Exemplar frey, und belieben den Betrag desselben von den an uns einzusendenden Geldern abzuziehen. Mann kann übrigens auf Ein, oder auch auf mehrere Hefte zugleich pränumeriren. Eine ausführlichere Anzeige ist in allen Buch- und Kunsthandlungen gratis zu haben, welche auch Pränumeration annehmen werden. Für Ehtland nimmt die Bornwassersche Buch- und Kunsthandlung in Reval die Pränumeration an. Leipzig, im Februar 1798.
Breitkopf und Härtel.

Sama: RWN 03.05.1798

RWN 31.05.1798

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Musikalien zu haben.

RWN 07.06.1798

Indem ich mich allen meinen hiesigen, Dörptschen, und landischen Gönnern und Freunden bey meiner Abreise ergebenst empfehle, mache ich zugleich bekannt, daß ich, aufgemuntert durch das Zureden mehrerer Musikkenner und Freunde, mich entschlossen habe, die von mir in Musik gesetzte Schäferidille des würdigen Professors Eschenburg „Lykas und Myrtha“ dem Druck zu übergeben.

Da ich bey meinem vierjährigen Aufenthalte in Lief- und Ehtland, und insbesondere in den letzten Jahren meiner theatralischen Laufbahn mehrmals so glücklich war, entschiedene Beweise des Wohlwollens eines verehrungswürdigen Publicums, wofür ich auch hier mein aufrichtigstes Dankgefühl zu äußern nicht umhin kann, zu erhalten; so darf ich um so mehr hoffen, daß dasselbe auch die Erstlinge eines angehenden Componisten mit derjenigen Nachsicht und Güte aufnehmen wird, mit der es die ersten Versuche seiner Menschendarstellung aufnahm und, wenn die wiederholte Versicherung von Männern, die Geschmack und Kunstkenntniß besitzen, nicht partheyisch war; so soll die Composition des Textes nicht unwerth seyn. Ich habe den Weg der Pränumeration gewählt. Die Herren Pränumeranten belieben sich nur an meinen Vater, den hiesigen Musiklehrer Joh. Georg Ohmann, welcher die Besorgung hieselbst übernommen hat, zu wenden. Der Preis ist ein Rubl. B.A. Sobald durch den Ertrag der Pränumeration die Druckkosten bestritten werden können, soll das Werkchen erscheinen. Die Namen der Herren Pränumeranten, welche es wünschen, sollen demselbst vordruckt werden. Wer auf zehn Exemplare pränumerirt, erhält das eilfte frey. Von der Bornwasserschen Buchhandlung werden alsdann die Exemplare ausgegeben werden. Endlich wird eine spätere Bekanntmachung das Nähere im betreff der Zeit bestimmen.

Ludwig Ohmann,⁷⁰⁷ Mitglied des Kaiserl. Königlichen Hoftheaters.

RWN 07.06.1798

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Musikalien zu haben.

RWN 21.06.1798

Da ich [--] liniirtes und unliniirtes Notenpapier, auch Romansche Violinsaiten erhalten habe, so zeige solches dem geehrten Publico hiedurch ein. Auch ist bey mir in Commission zu haben zu sehr billigen Preisen ein Wiener Halbwagen aud Ressors, und eine Partey gedruckter und geschriebener Musicalien fürs Clavier von den ersten Autoren, wie auch ein neues Englisches Fortepiano von 5 Octaven in Clavierform.

M. H. Knobloch, in der Apothekstrase bey Hrn. Ripcke No. 263.

RWN 12.07.1798

⁷⁰⁷ Ludwig (Louis) Ohmann (1775–1833).

Den Musikliebhabern wird hiedurch wiederholentlich angezeigt, daß der hiesige Musiklehrer, Herr Joh. Georg Ohmann die Pränumeration auf die von seinem Sohne, dem bey dem Kaiserl. Königl. Hoftheater angestellten Herrn Ludwig Ohmann, in Musik gesetzte Schäferidille „Lykas und Myrtha“, annimmt. Der Pränumerationspreis beträgt ein Rub. gangbarer Münze.

Sama: RWN 19.07.1798

RWN 12.07.1798

Der Pränumerationstermin auf die Compositionen des Herrn Gabler ist bis zum Schlusse des Monats August ausgesetzt. Pränumeranten können sich entweder auf dem Gute Saggat an den Herrn Gabler selbst, oder hier in der Stadt an den Herrn Aeltermann Mayer wenden.

In der Bornwasserschen Buchhandlung sind wieder ganz neue Musikalien angekommen.

RWN 04.10.1798

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Musikalien angekommen.

RWN 24.01.1799 Bekanntmachungen.

Da die vom Herrn C. A. Gabler auf Pränumeration angekündigten 12 Pieces fürs Clavier oder Pianoforte nunmehr die Presse verlassen haben, so werden die Herren Pränumeranten ersucht, ihre Exemplare gegen Zurückgabe der Pränumerationsscheine in der Lakenbude No. 86 in Empfang zu nehmen.

Sama: RWN 31.01.1799

RWN 07.03.1799

Den Liebhabern des Gesanges kündige ich eine Cantantina an die Tonkunst mit Begleitung des Pianoforte, componirt von G. A. Naumann⁷⁰⁸ auf Pränumeration an. Der Name des Componisten macht es ganz überflüssig, etwas zum Lobe dieses Tonstückes zu sagen. – Sie wird nebst einer Titelvignette, sauber in Kupfer gestochen, auf Holländischem Papier gedruckt, und in einen farbigen Umschlag gebunden, zur Ostermesse dieses Jahrs erscheinen. Bis dahin steht die Pränumeration à 1 Rthlr. offen, der nachherige Preis ist 1 Rthlr. 8 gr. Leipzig im Januar 1799. In Reval nimmt die Bornwassersche Buchhandlung zu 160 Cop. die Pränumeration an.

Sama: RWN 14.03.1799

RWN 28.03.1799 Bekanntmachungen.

Der ausgezeichnete Beyfall, welchen der Thonkünstler, Herr J. Hancke,⁷⁰⁹ durch den Vortrag eines von ihm componirten Clavecinconcerts am 26sten Februar d. J. bey dem Rigaischen Publico einerntete, muntert ihn auf, dasselbe durch den Druck gemeinnütziger zu machen. Er ladet daher alle Liebhaber und Verehrer der edlen Thonkunst hiemit ein, indem er Ihnen dieses Concert, welches, mit der Begleitung gedruckt, 9 Bogen stark werden möchte, auf Subscription anbietet. – So bald sich nun eine gehörige Anzahl von Subscribenten findet, um die Kosten zu bestreiten, so soll mit dem Drucke sogleich der Anfang gemacht werden. Es nehmen daher, jedoch spätestens bis zum Ende May dieses Jahres, eine Subscription von 4 Rubeln gangbarer Münze darauf an: in St. Petersburg der Herr Gerstenberg und Dittmar, in Riga der Herr Hofrath Scotus u. der Musicus Herr Dännemark, in Dorpat der Herr Bürgermeister Klein und der Buchdrucker Herr Grenzius, in Mietau Herr Rose und der Buchdrucker Herr Steffenhagen, in Reval die Organisten Herr Völcker, Herr Trinkler und die Bornwassersche Buch- und Musikhandlung. Das Werk soll in einem saubern Stiche auf

⁷⁰⁸ Johann Gottlieb (Giovanni Amadeo) Naumann (1741-1801).

⁷⁰⁹ Joh. Gottl. Hancke (ka Hanke; eluaastad teadmata).

gutes Papier in der Gerstenberg und Dittmarschen Officin gedruckt, und kann den Herren Subscribenten schon zu Johanni d. J., gegen Erlegung der vier Rubel, ausgeliefert worden. – Was übrigens das Concert selbst betrifft, so kann es, ohnerachtet seiner vollständigen Begleitung, doch auch als Solo gespielt werden. Die Anzahl der Subscribenten wird den Druck bestimmen; nach diesen wird sich auch lediglich die Stärke der Auflage richten, indem kein Exemplar mehr gedruckt und kein Verkauf derselben statt finden wird.

Sama: RWN 04.04.1799

RWN 25.04.1799 Musicalische Ankündigung.

Für das Clavier oder Pianoforte kündige ich den Liebhabern 3 Sonaten auf Pränumeration an. Herr Bornwasser in Reval und die Herren Gerstenberg und Dittmar in St. Petersburg werden bis nach Johannis 2 Rbl. S.Mz. Pränumeration annehmen, und gegen Michaelis wird das Werk, ohngefähr gegen sieben Bogen stark, in Kupfer gestochen erscheinen. Meinen Freunden und Bekannten, die sich in Ansehung des Sammlens für mich interessiren wollen, stehe ich das siebente Exemplar zu. Was die Sonaten betrifft, so sind solche leicht und gefällig, so daß auch mittelmäßige und ungeübte Spieler keine Schwierigkeiten finden werden. Saggad bey Reval den 3ten April 1799.

C. A. Gabler.

Sama: RWN 02.05.1799

RWN 13.06.1799 Musikalische Anzeige.

Herr C. F. Lohmann in Leipzig ist willens, eine vollständige Ausgabe der sämtlichen Werke des Herrn Capellmeisters Joseph Haydn auf Pränumeration ausgeben, von welchen die Compositionen fürs Fortepiano den Anfang machen und sich durch Correctheit auszeichnen sollen, indem er nicht allein die in verschiedene Ausgaben sich eingeschlichenen Fehler sorgfältig vermeiden will, sondern auch Vortrag und Manier sollen bestimmter und, wo es nöthig scheinen sollte, die Applicatur genauer angezeigt werden. Vierteljährlich erscheint ein Heft auf gutes Papier in großem Format sehr sauber abgedruckt. Die Pränumeration fürs Heft ist 1 ½ Rthlr. Sächsisch. Noten und Lettern werden in Kupfer gestochen nach den besten Mustern der vorzüglichsten Officinen und es hängt von der Willkühr eines jeden ab, auf einzelne oder mehrere Hefte zu pränumeriren, auch nach Gefallen wieder abzugehen. Exemplare auf Velin-, Schweizer- oder Holländischem Papiere, die man jedoch ausdrücklich zu bestellen hat, werden nach den Preisen der Sorten von Papier etwas über zwey Rthlr. betragen. Nach Erscheinung von einem Hefte wird der nachherige Ladenpreis auf gewöhnlichem Papier wenigstens 3 Rthlr. betragen. Die Namen der Pränumeranten sollen einem der letzten Hefte der Compositionen fürs Fortepiano vorgedruckt werden. Eine ausführliche Anzeige ist hieselbst in der Bornwasserschen Buch- und Musikhandlung, wo auch die Pränumeration angenommen wird, zu haben.

RWN 04.07.1799

Da das von mir im vergangenen März angekündigte Clavecin concert, theils unvorhergesehener Umstände halber, theils aus Ursache dessen, daß mir meine Freunde nicht zu gehöriger Zeit die von ihnen gesammelten Subscriptionslisten zugesandt haben, noch nicht hat gedruckt werden können; so will ich den von mir derzeit angesetzten Termin noch bis zum Ende Jul. dieses Jahres verlängern. Gegen diese Zeit bitte ich denn, die Listen ordentlich und leserlich geschrieben der Bornwasserschen Buch- und Musikhandlung hieselbst zuzusenden, weil die Namen der Herren Subscribenten dem Werke vorgedruckt werden sollen.

J. Hanke.

Sama: RWN 11.07.1799

RWN 11.07.1799

In der Buchhandlung des Herrn Bornwassers sind wieder neue Musikalien angekommen.

RWN 17.10.1799

Musicalien für Violin- und Blasinstrumenten von Haydn, Pleyel, Mozart und andern berühmten Componisten, sind bey mir für herabgesetzte Preise gegen baare Bezahlung zu haben. [---].

Johann Gerhard Dienes.

RWN 16.04.1800 Bekanntmachungen.

Der Beyfall, welchen mein vor kurzem herausgegebenes Clavierconcert erhalten und die Aufmunterungen mehrerer Freunde und Liebhaber zu ähnlichen Compositionen, haben mich veranlaßt, diesmal eine große Klaviersonate ohne alle Begleitung zu verfertigen, welche ich hiemit auf Subscription ankündige. Der Preis ist zwey Rubel Kupfermünze und verspreche ich diese Sonate, welche bey Gerstenberg & Dittmar in St. Petersburg, geschmackvoll in Kupfer gestochen wird, höchstens zu Anfange des Herbstes abzuliefern. Da die respectiven Namen der Subscribenten dem Werke vorgedruckt werden sollen, so bitte ich alle diejenigen, welche die Mühe des Sammlens gütigst übernehmen wollen, die deutlich geschriebene Namenliste unter meiner Adresse nach Pernau zu senden. Für Reval und die umliegende Gegend, nimmt die Bornwassersche Buchhandlung Subscription an. Joh. Gottl. Hancke.

Sama: RWN 23.04.1800

RWN 30.04.1800

RWN 29.10.1800 Bekanntmachungen.

Herr Häßler in Moskau will drey große Sonaten für das Pianoforte mit Begleitung der Violine und des Violonchells herausgeben und hat mir aufgetragen, Pränumeration darauf anzunehmen. Es ist mir angenehm, den Liebhabern und Freunden der Musik versichern zu können, daß sie mit Zuversicht etwas ganz vorzügliches von dem Genie des Herrn Häßlers erwarten dürfen, da es das letzte ist, was er, wenigstens vor der Hand, componiren wird. Um ein gegenseitiges Andenken zwischen seinen Freunden und sich zu stiften, sollen sowohl die Namen derselben, als auch sein in Kupfer gestochenes Bildniß dem Werke, worinn man übrigens, wie er sich in einem Briefe an mich ausdrückt, keine gesuchte Schwierigkeiten, auch keinen affectirten Geschmack, sondern die pure, simple Natur finden wird, vorgesetzt werden. Der Pränumérationspreis ist 5 Rubel B.A. Wer selbigen von heute bis den letzten Novbr. bey mir erlegt, erhält dagegen ein sauber und correct gestochenes Exemplar im Januar des bevorstehenden 1801sten Jahres. Völker.

Nimeregister

A

- Abel, Karl Friedrich 144, 230, 232, 236, 239
Adam, Jean-Louis 237
Adelheim, Georg 12, 26
Agrell, Johan Joachim 78, 225, 230
Agthe, Andreas Michael 43
Agthe, Carl Christian 128, 129, 177
Agthe, Carl Friedrich 39, 42, 43, 44, 46, 59, 61, 62, 113, 173, 206
Albrecht, Johann Friedrich Ernst 118, 233
Albrecht, Sophie 118, 233
Angerer, Paul 108
Apel, Andreas Dietrich 145
Araja, Francesco 147
Arndt, Johann 71
Arnold, Gottfried 71, 73
Arro, Elmar 14, 101
Arvelius, Friedrich Gustav 17, 128, 131, 193

B

- Bach, Carl Philipp Emanuel 16, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 89, 117, 118, 122, 226, 227, 228, 230, 234, 246
Bach, Johann Christian 89, 106, 118, 137, 144, 231, 232, 236, 239
Bach, Johann Christoph Friedrich 89, 122
Bach, Johann Ernst 117, 223, 225, 230
Bach, Johann Sebastian 9, 16, 138, 139, 148
Banister, John 141, 142
Baptiste, Ludwig Albert Friedrich 78
Barrière, Etienne-Bernard-Joseph 232
Bartzsch, Johann Jacob 47, 53, 62
Baumbach, Friedrich August 244, 247
Baumer, Friedrich 246
Baumgartner, Johann Baptist 239
Beckmann, Johann Friedrich Gottlieb 78, 235
Beer, Johann 76
Beethoven, Ludwig van 9, 16, 107, 145, 169, 171
Belluzzi, Giuseppe 98
Benda, Friedrich Ludwig 128
Benda, Georg 121, 128
Berglund, Lars 147
Berner, Marianne von 127
Berting, Alexander Julius 12, 33, 36, 45

- Besozzi, Alessandro 233
B., härra 17, 65, 88, 89, 90, 98, 158, 159, 160, 193
Bieck, Christoph Erdmann 32, 38, 56, 57, 58, 59, 64, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 80, 82, 83, 179, 192
Bierbach, Christian 26, 46
Bindemann, F. L. 124
Birnbach, Karl Joseph 236
Bischoff, Johann Carl 239
Björkman, Hans 147
Bloch, Marc 19
Blom, Eric 143
Boalch, Donald Howard 106
Boccherini, Luigi 228, 232
Bode, Johann Joachim Christoph 117, 223, 224
Boer, Bertil van 43
Bogat, tantsuõpetaja 99
Bohrer, muusik 164
Boldt, Gottlieb Wilhelm 116, 236, 243
Boldt, Johann 251
Bonporti, Francesco Antonio 78
Borghi, Luigi 233
Bornwasser, Peter Gottlieb 94, 116, 121, 122, 123, 127, 128, 177, 212, 215, 231, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255
Braun, Joachim 149
Brehm, Johann Rudolf 74
Britton, Thomas 142
Brockes, Barthold Heinrich 81
Brown, Howard Mayer 138
Bruckhoff, Johann August 36, 37, 38
Brunius, tantsuõpetaja 100
Brüggemann, Karsten 10, 11, 26, 50
Bulgarin, Faddei 108
Bullandt, Anton 129
Buntebarth, Johann Ehrenfried 35, 36
Burckhardt-Sarasin, Emanuel 139
Busbetzky, Barthold jun 26, 27, 84
Busbetzky, Christian 26, 27, 28, 46, 60
Busbetzky, Heinrich 39, 40, 41, 46, 61
Buxtehude, Dietrich 140
Böck, Anton 160
Böck, Ignatz 160
Böcklin, Johann 30
Bürger, Gottfried August 233, 237, 245

C

- Callenberg, Heinrich Christoph 39, 40, 41, 46, 60
Cambini, Giuseppe Maria 231, 232, 233, 234, 238
Cannabich, Christian 234
Carvallido, Alfonso Tellado 65
Cenni, Teresina 166
Chudleigh, Elisabeth 52
Ciliax, August 124
Cirri, Giovanni Battista 235
Clementi, Muzio 236
Closser, Augusta Eleonora 154
Cogan, Philip 237
Cole, Michael 102
Colizzi, Giovanni Andrea 236
Contius, Heinrich Andreas 41, 44, 101, 174, 175
Corelli, Arcangelo 137, 143
Cramer, Carl Friedrich 233
Cristofori, Bartolomeo 102
Croessmann, Friedrich 12, 26, 34, 35, 36, 37, 38, 59
Croft-Murray, Edward 143
Czihal, Anton 51, 54, 95

D

- Dahlhaus, Carl 19, 20
Dahlström, Fabian 66
Dalayrac, Nicolas-Marie 234
Dall'Occa, Antonio 166
Dall'Occa, Domenico 166, 167
Daube, Johann Friedrich 235
Davaux, Jean-Baptiste 232
Davies, Marianne 166
Degen, Johann Philipp 233
Delalande, Michel Richard 143
Demachi, Giuseppe 238
Dezède, Nicolas 132
Devienne, François 239
Dienes, Johann Gerhard 116, 118, 122, 127, 233, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 255
Dienstmann, Christoph 54
Dittersdorf, Carl Ditters von 117, 121, 126, 131, 178, 222, 246
Doles, Johann Friedrich 144
Döthel, Niccolò 233
Driesner, Jörg 21

Drobisch, tenorilaulja 131
Duranowski, August 249
Dusseck, Jan Ladislav 168, 237, 247
Duval, Alexandre 171
Dülön, Friedrich Ludwig 164, 179

E

Eaton, John Wallace 146
Edelmann, Johann Friedrich 90, 237
Eggington, Tim 143
Ehasalu, Piia 21
Ehrenfried, Franz Heinrich 122
Eichmann, Bernhard 238
Eichner, Ernst 78, 226, 239
Eiffert, Philipp Peter 234
Eitner, Robert 154
Elias, Otto-Heinrich 158
Elster, Johann David 36, 38, 59
Eschenburg, Johann Joachim 126
Eschstruth, Hans Adolf Friedrich von 118, 237

F

Farinelli 137
Febvre, Lucien 19
Fehre, Julius August 243
Feldhusen, Hedwig 32
Fenlon, Iain 138, 139, 144
Feyerabend, Karl 17, 87, 133, 193
Fiala, Joseph 122
Ficker, Wahlfried 102
Fils, Anton 118, 122, 234, 235
Firnhaber, Johann Christian 236
Fischer, Johann Christian 233
Fodor, Josephus Andreas 235
Forbus, Alexander 39, 42, 46, 57, 60, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 80, 81, 82, 85, 86, 96, 161, 174, 179, 180, 192
Forbus, Georg Alexander 96
Forkel, Johann Nikolaus 124, 224, 229
Fragonard, Jean-Honoré 95
Francke, August Hermann 71, 73
Franckenberg, Franciscus Ludwig Franc von 30
Franklin, Benjamin 166
Freylinghausen, Johann Anastasius 71, 72, 73

Fricke, Elias Christian 117, 223
Friederici, Christian Ernst 102, 103
Friedrich II 108
Fromme, G. W. 110, 115, 176, 218, 219
Fröbe, L. G. 249

G

Gabler, Christoph August 123, 124, 125, 127, 165, 168, 169, 177, 179, 251, 253, 254
Gabler, Jeanette Juliane 124
Galuppi, Baldassare 117, 128, 224
Gehlhaar, Theodor 159
Gehot, Joseph 232
Gellert, Christian Fürchtegott 122
Gerber, Ernst Ludwig 18, 120, 169, 193
Gerber, Johan Friedrich 153
Gernet, Johann Christian 213
Giardini, Felice 117, 224, 232, 233, 235, 236, 239
Giese, Heinrich Ernst 39, 41, 42, 46, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 117, 173, 179, 193
Ginzburg, Carlo 21
Giordani, Tommaso 229, 230, 233
Giuliani, Giovanni Francesco 234
Glehn, Christian von 16, 116, 121, 127, 130, 177, 193, 240
Glehn, Peter von 209
Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 224
Gluck, Christoph Willibald 234
Gnénin, Marie-Alexandre 118, 231
Goethe, Johann Wolfgang von 124
Goldoni, Carlo 74
Gonsior, Johann 25, 26, 30, 38, 56, 57, 58, 64, 68, 69, 70, 72, 80, 82, 85, 180, 193
Good, Edwin Marshall 106
Gossec, François-Joseph 118, 122, 143, 231
Gottsched, Johann Christoph 75, 146
Graf, Friedrich Hartmann 122, 232, 236
Grahl, Andreas Traugott 231
Graziani, Carlo 229
Graun, Carl Heinrich 16, 79, 90, 117, 208, 224, 225
Graun, Johann Gottlieb 78, 90
Greiffenhagen, Otto 13
Greinert, Peter Joh. 211
Grétry, André 118, 131, 132, 178, 235
Gretsch, Johann Konrad 234
Griffiths, Paul 141

Grose, Michael Ehregott 246
Grotenhielm, Georg Friedrich von 49
Grotjahn, Rebecca 22
Gruber, Georg Wilhelm 233
Gräbner, Johann Friedrich 27, 45, 103, 105, 106, 107, 111, 115, 174, 175, 176, 206, 209, 210, 211, 212, 214, 246
Gräbner, Johann Gottfried 246
Grüner, Christoph Siegmund 132
Guislain, Pierre Joseph 239
Gutsleff, Eberhard 73
Gödicke, Heinrich Gottfried 124
Günther, Carl Friedrich 122
Gürlich, Joseph August 246

H

Haecks, Johann Hermann 154
Hagen, Johann August 42
Hancke, Joh. Gottl. 94, 253, 254, 255
Handoškin, Ivan 148
Hansen, J. 49, 153, 154, 162
Harres, Friedrich 111, 206
Hartknoch, Johann Friedrich 116, 117
Hart, Philip 142
Hasse, Johan Gottlob 207
Hasse, Johann Adolf 224
Hass, Johann Adolph 101, 106, 112
Haydn, Joseph 9, 16, 34, 89, 90, 117, 118, 123, 128, 144, 145, 168, 169, 177, 222, 223, 225, 232, 235, 237, 238, 246, 249, 254, 255
Hayn, Jeremias 32, 33, 38, 58
Hebenstreit, Pantaleon 102
Heidemann, Johan Friedrich 114, 153, 154, 161, 162
Heimbrod, Christian Ludwig 30, 32, 38, 58, 59
Heinmaa, Heidi 10, 14, 15, 23, 24, 130, 135
Helding, Gotthard Johann 151, 153, 155, 156
Hellbach, Johann Friedrich 32, 58
Helle, Anton Thor 73
Hellwig, Johann Joachim 58
Hennig, Christian Friedrich 120, 121, 127, 161, 164, 177, 179, 235, 240, 241, 242, 243, 248
Herbst, Johann Friedrich Wilhelm 246
Herschel, Jacob 78, 230
Hertel, Johann Wilhelm 122
Hesse, Johann Heinrich 117, 222
Hessler, Heinrich Benjamin 36, 38, 56, 57, 64, 67, 68, 70, 72, 73, 74, 80, 82, 83, 179, 193

Hetling, Carl Nicolaus 151
Hickford, Thomas 144
Hiller, Johann Adam 117, 118, 121, 129, 145, 194, 222, 223, 225, 228, 235, 236
Himmel, Friedrich Heinrich 171
Hinrichs, Johann Christian 249
Hobein, Johann Friedrich 228
Hoff, Georg von 26, 38
Hoffman, Johann Georg 210
Hoffmeister, Franz Anton 122, 232, 238
Hofmann, Leopold 117, 222, 224
Holberg, Ludwig 146
Holzhalb, Johann Rudolf 146
Homann, Johann Baptist 73
Homilius, Gottfried August 79
Hotteterre, Jacques 85
Howen, Friedrich von der 52
Hubert, Christian Gottlob 102
Hummel, Johann Nepomuk 107
Hunger, Gottlob Gottwald 117, 205, 224
Hupel, August Wilhelm 150, 194
Hurd, Michael 141
Hutt, Anton 122
Händel, Georg Friedrich 9, 16, 142, 144, 208
Hässler, Johann Wilhelm 33, 119, 122, 164, 179, 239, 241, 247, 255
Höppener, Caspar 212
Hörschelmann, Ernst August Wilhelm 90, 91, 117, 118, 130, 131, 151, 177, 178, 226, 227, 238, 242
Hörschelmann, Ferdinand Ludwig 91
Hündeberg, Nathanael Ernst 128, 177

I

Illig, Johann Jacob 116, 117, 127, 177

J

Janson, Jean-Baptiste 122
Jarnović, Ivan Mane 232
Jelizaveta Petrovna 43
Jensch, Johann Friedrich 107, 108, 115, 176, 211, 213, 215, 216, 218, 219, 220
Jommelli, Niccolò 137
Just, Johann August 228
Jönsehn, J. G. 109, 176, 213, 214, 217, 219
Jürgens, Johan Friedrich 111, 210
Jürjo, Indrek 17, 99, 116, 117, 134, 150, 151, 156, 157, 158, 162, 231

K

- Kaa, Franz Ignaz 239
Kammel, Antonín 229
Karell, Karl Friedrich 124
Katariina II 49, 50, 87, 126, 147, 159, 164, 175
Kaufmann, Angelika 167
Keilholz, Wilhelmine 133, 178
Kellner, David 26, 76
Kellner, Johann Christoph 118, 235
Kerner, muusik 164
Kerntl, C. F. 232
Keskpaik, Tiinamai 172
Kirchgeßner, Marianne 165, 166, 179
Kirme, Kaalu 21
Kirnberger, Johann Philipp 118, 122, 227
Kirschnick, Franz 111, 210
Kittel, Johann Christian 45
Kiöhlberg, J. 153
Klob, Stephan 234
Kloos, Gottfried 27, 101
Klopstock, Friedrich Gottlieb 122, 237
Klotiņš, Arnolds 149
Kniphoff, muusik 153, 155
Knobloch, Michael Heinrich 214, 215, 217, 252
Koch, Heinrich Christoph 194
Koch, Johann Christian 213
Koch, Sophie Ludovica Romana 126
Kočvara, František 232, 238
Kodres, Krista 21, 64
Kohaut, Karl 225
Koppelson, Friedrich Julius 171
Korff, Heinrich von 127
Kozłowski, Jozef 249, 250
Kotzebue, August von 13, 14, 17, 87, 89, 90, 91, 98, 127, 130, 133, 135, 151, 153, 171, 178, 193, 242, 244
Kovnatskaya, Lyudmila 148
Krampe, Johann Christian 124
Krey, Christian 83, 84, 85
Krippendorf, M. A. 95
Kroon, Kalle 25
Kutscher, Jacob Tobias Albert 37, 38
Kutsch, Karl-Josef 125
Kühn, Andreas 237

L

- Laag, Henrich 233
Lachnith, Ludwig Wenzel 232, 233
Lamotte, Franz 122, 232
Langbein, August Friedrich Ernst 247
Laube, Anton 129
Lau, Carl 249
Laul, Endel 92
Laur, Mati 11
Lavater, Johann Caspar 233
Le Bas, Jacques-Philippe 99
Leduc, Simon 231
Lehmann, Johann Christian 33, 38, 42, 44, 54, 59, 118, 226, 231, 246
Leichter, Karl 14
Leimus, Ivar 58, 96, 97, 130
Lemme, Friedrich Carl 102, 112, 218, 220
Lepa, Sven 52, 93
Le Picq, Charles 247
Le Pin, Henry-Noël 239
Lidl, Andreas 232
Lipowsky, Felix Joseph 161, 194
Lippus, Urve 7
Loeser, Martin 22
Lohmann, Catharina Elisabeth 67
Lohmann, Peter 113, 152, 209
Lolli, Antonio 159
Longueville, Peter 74
Lorazzi, Girolamo 132
Lorenziti, Antonio 239
Löhlein, Georg Simon 78, 117, 225, 230, 251
Lüdtke, Alf 21

M

- Mahaut, Antoine 80
Maier-Schiatti, Katerina 250
Maiste, Juhan 160
Majo, Gian Francesco de 130
Malsch, Johann Matthäus 36, 37, 38
Manteuffel, Karl Reinhold von 118
Mara, Gertrud Elisabeth 125
Maresch, Johann Anton 249

- Maria Antonia 225
Marmontel, Jean-François 74
Marpurg, Friedrich Wilhelm 76, 79, 80, 83, 117, 224, 227, 230
Martini, Carl Heinrich 51, 52, 54, 63, 153, 154, 162, 179
Martín y Soler, Vicente 247
Mattheson, Johann 17, 75, 76, 80, 83, 140, 194
Mattstädt, Joseph 100, 133
Mattstädt, sopranilaulja 133
Mayneck, Antonius von 99
McVeigh, Simon 141, 143
Meder, Johann Valentin 24, 148
Medick, Hans 21
Mente, Johann Gottfried 224
Mertens, J. G. 154, 162
Mesmer, Franz 166
Meusel, Johann Georg 17, 120, 194
Meyer, Bernhard 215
Meyer, Carl Gottfried 76
Meyer, Niclas Friedrich 54
Micheelsen, flötist 168, 169
Mickwitz, Christoph Friedrich jun 121
Mickwitz, Christoph Friedrich sen 34
Miller, Johann Martin 90
Mirus, Johann Julius 39, 44, 45, 46, 61, 62, 63, 161, 174, 179, 192
Missoly, Marc-Antoine 228
Mitzler von Kolof, Lorenz Christoph 75
Moecker, helilooja 250
Mohrheim, Friedrich Christian 78
Moier, Johann Christian 169
Molière 74
Monsigny, Pierre-Alexandre 132, 233, 238
Monza, Carlo 235
Mozart, Leopold 16, 108
Mozart, Wolfgang Amadeus 9, 16, 108, 109, 123, 128, 131, 132, 137, 145, 149, 165, 166, 169, 177, 178, 246, 247, 251, 255
Murschhauser, Franz Xaver 76
Mühlbach, Johann Gottlob 51, 52, 54, 63, 153, 154, 161, 162, 179
Müller, August Eberhard 124, 249
Müller, Gottlieb Friedrich 117, 224
Müthel, Johann Gottfried 78, 118, 148, 230
Mysliveček, Josef 228

N

Nauert, Gottfried Eusebius 154, 162, 179
Naumann, Johann Gottlieb 16, 236, 253
Needler, Henry 142
Neefe, Christian Gottlob 117, 122, 129, 223, 225, 235, 237
Neidhardt, Johann Friedrich 104, 212
Neidhardt, Johann Gottfried 103, 104, 105, 111, 115, 175, 207, 210, 211, 214, 220
Nichelmann, Christoph 78, 226
Nicolai, Valentin 232, 235
Niemeyer, August Hermann 237
Noisten, jun 169
Noisten, (Lucas) Carl 113, 153, 154, 155, 157, 161, 162, 168, 211
Nordien, Abr. 154, 162
Nottbeck, Caspar Hermann 154

O

Ohmann, Johann Georg 96, 100, 112, 113, 126, 157, 218, 220, 252, 253
Ohmann, Johann Georg Albrecht 126
Ohmann, Ludwig 14, 96, 123, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 157, 178, 252, 253
Olmsted, Anthony A. 140, 141
Oschmann, muusik 95
Ozi, Etienne 239

P

Pabst, Eduard 12
Paisible, Louis-Henri 227
Paisiello, Giovanni 90, 131, 178
Paju, Risto 15, 23
Palkoviž, Paulus 54
Pappel, Kristel 7, 14, 125, 128, 130, 131, 132, 135, 169, 172
Paradis, Maria Theresia 166
Paswick, G. 114, 214
Patzke, Johann Samuel 118, 237
Paulsen, Gotthard 28
Peeter I 31, 32
Pepusch, Johann Christoph 142, 143
Pergolesi, Giovanni Battista 79, 128
Perti, Giacomo Antonio 137
Pesch, Carl August 117, 222, 224, 233
Peter August Friedrich 43, 44, 48
Petri, Johann Christoph 17, 32, 45, 87, 88, 90, 128, 134, 135, 155, 174, 194
Petri, M. Christoph 237
Petrini, Francesco 108

Philidor, Anne 142
 Piccinni, Niccolò 128
 Pichl, Václav 235
 Piir, Ivar 109
 Pisarowitz, Karl Maria 166
 Piwko, Wilhelm 124
 Platen, Emil 138, 139, 144
 Pleyel, Ignaz 16, 238, 246, 247, 255
 Podbielski, Christian Wilhelm 232
 Pohl, C. F. 166
 Poisson, J. M. 167
 Polack, muusik 164
 Polack, Philip 26, 28, 46
 Poligny, Louis Graf von 169, 170
 Pollack, Peter 84
 Ponte, Lorenzo da 246
 Praetorius, Michael 77
 Prati, Alessio 235
 Pregler, Heinrich sen 28
 Preis, Johann Anton 250
 Printz, Wolfgang Caspar 77, 80
 Pugnani, Gaetano 230
 Pullat, Raimo 11, 15, 21, 23, 55, 56, 57, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 83, 84, 85, 86
 Pöllnitz, Karl Ludwig von 74

Q

Quantz, Johann Joachim 16, 122, 243
 Quinkhard, Julius Henricus 115

R

Rabe, Johann Volckmann 108
 Rambach, Johann Jakob 80
 Rameau, Jean-Philippe 78
 Rascha, Peter 211
 Rehe, Johanna 43
 Reicha, Josef 122
 Reichardt, Johann Friedrich 117, 122, 129, 194, 223, 225, 229, 233, 247
 Reichelt, Friedrich Gotthelf 113, 209
 Reimann, Heli 22
 Rellstab, Johann Carl Friedrich 245
 Richmann, Georg Wilhelm 109
 Richter, Franz Xaver 238
 Riemens, Leo 125

Riemer, Robert 21
Riesenkampff, Bernhard 153
Riesenkampff, Justus Johannes 71
Rigler, Franz Paul 236
Ritter, Peter 130, 131, 132
Roeser, Valentin 229
Rolle, Johann Heinrich 118, 237
Roman, Johan Helmich 146
Rosberg, klarnetist 155, 162
Roseer, Johann Adam 39, 46, 61
Rosen, Bernhard von 155
Rosen, Elisabet 12
Rosenplänter, Johann Heinrich 127
Rose, tantsuõpetaja 100
Rosetti, Antonio 118, 122, 231, 235, 238
Rost, Carl Christian Heinrich 236
Rothe, Casper Peter 74
Rousseau, Jean-Jacques 244
Ruetz, Caspar 76
Russak, Helve 21, 67
Rutini, Giovanni Marco 117, 224, 225
Rämmer, Geiu 107, 123, 165
Röllig, Carl Leopold 107, 176, 216

S

Saha, Hillar 10, 13, 26, 27, 28, 34, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 52, 53, 62, 63, 85, 95, 101, 103, 105, 130, 147, 162, 168, 169
Salupere, Malle 169
Sandunova, Jelizaveta 148
Sarti, Giuseppe 122
Schaal, Richard 137, 138
Schaffrath, Christoph 78, 79
Schaper, Anu 7, 10, 24, 25, 31
Scheibe, Johann Adolph 146
Schetky, Johann Georg Christoph 234
Scheunchen, Helmut 91
Schicht, Johann Gottfried 236
Schilling, Gustav 113, 164, 194
Schmal, Christoph Friedrich 104
Schmal, Johann Matthäus 102
Schmidt, Georg 26, 101
Schmiedt, Siegfried 240, 247
Schmittbaur, Joseph 166, 237

Schmitt, Joseph 232, 234
Schobert, Johann 77, 78, 118, 226, 230
Scholvin, Johann Heinrich 152
Schröter, Johann Samuel 118, 228, 232, 235
Schulz, Johann Abraham Peter 246
Schulthesius, Giovanni Paolo 237
Schwanenberg, Johann Gottfried 228
Schwengelm, Annette von 45
Schwindl, Friedrich 238
Schwindt, Nicole 22
Sedaine, Michel-Jean 233, 238, 246
Seidel, Ferdinand 224
Seigler, Christoph Gideon 226
Seydelmann, Franz 118, 235
Sibeau, flötist 150
Sievers, Joachim Christian von 96
Siitan, Toomas 7, 24
Silbermann, Gottfried 101, 102
Simono, D. 235
Simony, tantsuõpetaja 99
Siponius, Isak 26, 38
Sirowin, Anton 100
Smith, John Christopher jun 144
Snyder, Kerala J. 140
Sor, Fernando 171
Sorge, Georg Andreas 76, 80, 83
Spener, Philipp 71, 73
Sponsel, Johann Ulrich 76
Späth, Franz Jakob 104
Stackelberg, Matthias Friedrich von 117, 120, 240, 244
Stamitz, Anton 234
Stamitz, Carl 89, 118, 171, 228, 229
Stanley, John 144
Stegmann, Carl David 129, 225
Stein, Johann Andreas 102, 104
Stern, August 251
Stiemer, Johann Friedrich 165, 179
Stockfisch, Christian Carl 154, 161
Stockfisch, J. F. 154
Stollmers, Johann Wilhelm 132, 133
Stollmers, Sophie Antoinette 134
Stumpf, Johann Christian 234

Stunder, muusik 165
Sturm, Christoph Christian 122
Stöckl, Ernst 165
Sulkowski, Franz 120
Sumarokov, Aleksandr 147
Suurmaa, Lauri 20, 21, 64, 65
Štěpán, Josef Antonín 230

Z

Zeibig, Benedikt Leberecht 132, 133, 165, 168, 169, 171, 178, 179
Zelter, Carl Friedrich 247
Zimmermann, Gottfried 138
Zinck, Benedix Friedrich sen 117, 222, 239
Zindler, Johann C. 249
Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von 73
Zoege von Manteuffel, Heinrich Otto 98
Zoege von Manteuffel, Peter 97
Zoege von Manteuffel, Peter Otto 97
Zoege von Manteuffel, Wilhelm Johann 97
Zumpe, Johannes 88, 89, 102, 106
Zumsteeg, Johann Rudolf 245, 247
Zöllner, Eva 144

T

Tacet, Joseph 234
Tag, Christian Gotthilf 118, 237
Tarvas, Mari 21, 57, 70, 71, 73, 203
Taube, Wilhelmina von 36
Telemann, Georg Michael 126, 148
Telemann, Georg Philipp 9, 80, 117, 138, 144, 149, 225
Tewes, Ernst Jacob 15, 23, 47, 48, 53, 56, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 80, 82, 83, 84, 97, 174, 192, 231
Tewes, Michael Andreas 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 59, 62, 63, 66, 97, 162, 174, 179
Tewes, Otto Ernst 164, 165, 231, 249
Thiel, Gottfried 39, 46, 61
Tilly, Louise Caroline 14, 131, 132, 163, 174, 178
Titz, Anton Ferdinand 232
Toeschi, Carlo Giuseppe 117, 222, 223, 225
Tours, Jacob 235
Trapp, Christian 77
Traversa, Gioacchino 235
Trinkler, Johann Andreas 42, 46, 60, 94, 253
Trump, Peter 27, 28, 29, 39, 40, 41, 46, 47, 53, 60, 62

Tšaikovski, Pjotr 171
Tuchtenhagen, Ralph 10, 11, 26, 50, 57
Tunder, Franz 140
Türk, Daniel Gottlob 245

U

Uhde, Anna Margaretha 66
Ungern-Sternberg, von, parun 96
Uttini, Francesco 147

V

Vahter, Artur 14
Vanhal, Johann Baptist 90, 118, 122, 232, 236
Vehe, Charlotta 66
Vehe, Martin Christoph 47, 53, 62
Vehe, Otto Reinhold 53
Veichtner, Franz Adam 122
Vende, Valdeko 65, 149, 150, 204
Vetter, Valentin 26, 38
Vietinghoff, Otto Hermann von 148, 149
Vink, lauljanna 130
Vogler, Georg Joseph 45, 108, 147, 171, 228, 235, 246
Voigt, Johann C. 76
Voss, Johann Heinrich 124
Völker, Heinrich Christian 33, 34, 38, 45, 46, 58, 59, 60, 94, 119, 153, 154, 161, 168, 173, 174, 179, 239, 241, 253, 255

W

Wagenseil, Georg Christoph 78
Wagner, Joachim 101
Wagner, Johann Gottlob 103
Walther, Johann Gottfried 40
Weber, Michael 34, 36, 38
Weber, William 136
Weckmann, Matthias 140
Wedekind, Christoph Friedrich 74
Weimar, Georg Peter 118, 233
Welsch, Johann Carl Justus 39, 42, 44, 46, 57, 59, 60, 61, 64, 67, 68, 70, 72, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 121, 180, 192
Wenkel, Johann Friedrich Wilhelm 237
Werckmeister, Andreas 76, 80
Werner, Christian Ludwig 105, 108, 109, 176, 214, 218, 220, 221
Westling, Fredrik 26

Wetterstrand, Andreas 152
Wiedemann, Ferdinand Johann 171
Wiedemann, Johann Gottlieb 127, 241, 242, 243
Wiedner, Johann Gottlieb 78
Wiegelmann, Günter 20
Wilcken, Johann Heinrich 153
Wilcox, Beverly 143
Willigerod, Philipp 12, 74
Winckler, Reinhold Johann 117, 118, 226
Wineberger, Paul Anton 122
Winter, Jürgen Hinrich 112, 207
Wistinghausen, Henning von 15
Witt, Benedict Georg 150, 178
Witt, Benedict Ludwig 214
Witthauer, Johann Georg 247
Wolf, Ernst Wilhelm 16, 117, 118, 129, 130, 223, 224
Wolff, Christian Michael 80, 122
Wolff, Christoph 139
Woltemas, Johann Friedrich 39, 46, 61
Wranitzky, Paul 131, 132, 178
Wunder, Hartmann Christian 165, 179
Wäser, Johann Christian 96

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA VÄITEKIRJAD
ESTONIAN ACADEMY OF MUSIC AND THEATRE DISSERTATIONS
Sarjas varem ilmunud / Previous publications

Kristel Pappel. Ooper Tallinnas 19. sajandil.
Eesti Muusikaakadeemia Väitekirjad 1, 2003.

Kerri Kotta. Dmitri Šostakovitši tonaalstruktuurist.
Eesti Muusikaakadeemia Väitekirjad 2, 2004.

Allan Vurma. Voice quality and pitch in singing: some aspects of perception and production / Häälekvaliteet ja helikõrgus laulmisel: mõningad taju ja moodustusega seotud aspektid.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 3, 2007.

Kaire Maimets-Volt. Mediating the „idea of One”: Arvo Pärt's pre-existing music in film / Vahendades „Üht(sust)”: Arvo Pärdi valismuusikast filmis.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 4, 2009.

Anu Kõlar. Cyrillus Kreek ja Eesti muusikaelu.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 5, 2010.

Marju Raju. Some aspects of singing development, the song creating process and favorite songs of Estonian children / Mõningaid aspekte Eesti laste laulmise arengust, ise laulude loomisest ja lemmiklauludest.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 6, 2015.

Aare Tool. Piiratud transponeeritavusega heliread ja vorm Eduard Oja muusikas
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 7, 2016.

Brigitta Davidjants. Armenian national identity construction: from diaspora to music / Armeenia rahvusliku identiteedi konstrueerimine: diasporaast muusikani.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 8, 2016.

